

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
LX/1

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
MATICA SERBICA
CLASSIS LITTERARUM
ARCHIVUM PHILOLOGICUM ET LINGUISTICUM

Покренут 1957. године
До XXVI књиге (1983) излазио под називом *Зборник за филологију и лингвистику*

Главни уредници:
Др Миљивој Павловић (1957–1960), др Рудолф Коларић (1961–1962),
академик Павле Ивић (1963–2000), академик Александар Младеновић (2001–2009),
академик Јасмина Грковић-Мејџор (2010–)

LX/1

Уредништво:
Др МИЛИВОЈ АЛАНОВИЋ, Др НАДА АРСЕНИЈЕВИЋ, Др ЖАРКО БОШЊАКОВИЋ,
Др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР, Др ДРАГА ЗЕЦ, Др ГЕРХАРД НЕВЕКЛОВСКИ, Др МОТОКИ НОМАЧИ,
Др СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ, Др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ, Др МАТО ПИЖУРИЦА, Др МИЛОРАД РАДОВАНОВИЋ,
Др ВЛАДИСЛАВА РУЖИЋ, Др СВЕТЛАНА М. ТОЛСТОЈ, Др ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА, Др БЈОРН ХАНСЕН

Collegium redactorum:
Dr MILIVOJ ALANOVIĆ, Dr NADA ARSENIJEVIĆ, Dr ŽARKO BOŠNJAKOVIĆ, Dr JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR,
Dr BJÖRN HANSEN, Dr GERHARD NEWEKLOWSKY, Dr MOTOKI NOMACHI, Dr SLOBODAN PAVLOVIĆ,
Dr DRAGOLJUB PETROVIĆ, Dr MATO PIŽURICA, Dr MILORAD RADOVANOVIĆ, Dr VLADISLAVA RUŽIĆ,
Dr SVETLANA M. TOLSTOJ, Dr ZUZANNA TOPOLIŃSKA, Dr DRAGA ZEC

Главни и одговорни уредник:
Академик ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LX/1

НОВИ САД
2017

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Zuzanna Topolińska: Distribution of Grammaticalized Information Between Sentence and Noun Phrase	7
Орсат Лигорио: Сх. блавор (из балканског латинитета XI)	13
Јасмина Дражић, Јелена Ајџановић: Прагматика и семантика императивних исказа типа <i>буди крајшак</i>	37
Ivana Miškeljin: Discourse Functions of Topicalization and Left Dislocation in Serbian	53
Наташа Киш: Један пример језичке (не)економије: синонимски односи међу деадјективним именицама страног порекла	71
Владан Јовановић: Партиципска образовања на <i>-ћи</i> и <i>-вши</i> у савременим текстовима српског православног богословља	87
Слободан Новокмет: Метафорична значења животињских назива која се односе на човека ниске интелигенције у српском језику	103
Жарко Бошњаковић: Компарација придева у призренско-јужноморавским и северношарпланинским словенским говорима Косова и Метохије	119
Мирјана Мирић: Степен граматикализације футура првог у тимочким говорима	133
Дојчил Војводић: О граматичком статусу императивног инклузива у руском, српском и другим словенским језицима	165
Драгана Поповић: Лексичко значење глагола перцепције и категорија вида (на материјалу руског и српског језика)	195

ХРОНИКА

Виктор Савић: Књижевност и језик у Друштву српске словесности	209
Данка Вујаклија: Заседање Међународне комисије и Међународне радне групе за Општесловенски лингвистички атлас	215

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ

Рајна Драгићевић: <i>Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe</i>	219
Тамара Лутовац: Владимир Поломац. <i>Језик њовеља и њисама Српске десјоџовине</i>	228
Вера Васић: Mirjana Burzan, Ágnes Kacziba. <i>Srpsko-mađarski rečnik / Szerb-magyar szótár</i>	232
Рајна Драгићевић: Дејан Милорадов, Васа Павковић, Слободан Пузовић, Јавор Рашајски. <i>Орњиолошки речник</i>	240
Ана Мацановић: Владан Јовановић. <i>Српска војна лексика и њерминологија</i>	245
Миливој Алановић: Strahinja Stepanov. <i>Asertivnost, relevantnost i žanr</i>	249
Мила Драгић: Андрићеви знакови	255
Упутство за припрему рукописа за штампу	263
Contents	269

Zuzanna Topolińska

DISTRIBUTION OF GRAMMATICALIZED INFORMATION BETWEEN SENTENCE AND NOUN PHRASE

On the basis of J. Kuryłowicz's view on fundamental structures of language: phrase and sentence, the paper proposes a new interpretation of this dichotomy within the theory "from meaning to form".

Key words: grammatical category, proposition, predicate, argument, shifter.

У раду се, на темељу гледишта Ј. Куриловича о фундаменталним структурама језика: групи и реченици, предлаже нова интерпретација ове дихотомије у оквиру теорије: од значења до форме.

Кључне речи: граматичка категорија, пропозиција, предикат, аргумент, шифтер.

In 1948 Jerzy Kuryłowicz published the paper entitled "Les structures fondamentales de la langue: groupe et proposition" in *Philosophical Studies*. He based his conclusions on the structuralistic oriented syntactic analysis of sentences as opposed to noun phrases. The key segments of these conclusions are:

"Le membre fondamental ou constitutif du groupe est son membre *déterminé*. Le membre fondamental ou constitutif de la proposition est le membre *déterminant*, c.-à-d. le *prédictat*."

And further on:

"Le représentant formel du groupe est son membre *déterminé*, le représentant formel de la proposition est le membre *déterminant*, c.-à-d. le *prédictat*. Un groupe a la même valeur syntaxique que son membre *déterminé*. La proposition a donc la même valeur syntaxique que son *prédictat* (verbe personnel)."

In this paper I attempt to reinterpret Kuryłowicz's conclusions in the frame of one of the Polish variants of the theory "from meaning to form" as represented in the text of St. Karolak (cf. KAROLAK 1984) in the *Gramatyka współczesnego języka polskiego*. In order to do that I will first present my working definitions of key terms:

– our vocabulary contains three, and only three, types of semantic units; these are: **predicates**, **shifters**¹ and **proper names**. Predicates are generic notions, the result of our conceptualisation of the world; shifters are exponents of reference

¹ I use the term of R. Jakobson (cf. JAKOBSON 1957); as a matter of fact Kuryłowicz's dichotomy is, *mutatis mutandis*, very similar to that presented in the Jakobsonian analysis of (the categories of) the Russian verb.

“binding” concrete denotates of corresponding predicates as mentioned in the text and they correspond to the class of pronouns, articles included; predicates bound with shifters function as **arguments** implied by predicates – constitutive members of corresponding **propositions**, i.e. minimal messages. Proper names, when used in their primary referential function, *ex definitione* function as arguments.

In regard to grammaticalized information, as stipulated in the title of this paper, I have in mind the so-called grammatical categories. I understand them as grammaticalized segments of larger semantic fields, selected as particularly important for successful acts of linguistic communication. Every category has its semantic paradigm of values ordered after a common denominator, as for instance ‘semantic role’ for the category of case, ‘number’ for the category of number, ‘person’ as referring to personal and/or personified participants of the speech event for the category of person..., ‘time1’ as a location on the time axis synchronized with, or earlier than the speech event for the category of time, and ‘time2’ as an internal temporal organization of the event for the category of aspect, ‘diathesis / voice’ as the hierarchy of arguments in the sentence in question, etc. All the respective paradigms have their formal exponents presented in traditional grammar as inflectional paradigms. In the process of communication the corresponding categorical values are introduced into the semantic structure of the respective proposition taken as a whole, or into the semantic structures of the arguments of the constitutive member of the proposition in question, i.e. on the surface of the text they are represented by sentences and/or by noun phrases.

Every predicate can serve as a constitutive member (CM) of a proposition. Categorical characteristics of the proposition are, by definition, identical with those of its CM. *Mutatis mutandis* every referentially bound predicate can serve as a CM of an argument of the CM of the respective proposition and, once more, categorical characteristics of the argument are identical with those of its CM.

All the above introductory remarks relate to sentences whose CMs are verbs or include (auxiliary) verbs. Categorical characteristics of sentences whose CMs are conjunctions are identical with those of their (propositional) arguments.

I would like to classify grammaticalized categorical information, i.e. semantic information that has regular predictable transparent categorical markers in the text, into (1) categories of the proposition (i.e. categories that on the surface of the text are marked as characteristic of sentences), and (2) categories of the argument (i.e. categories that on the surface of the text are marked as characteristic of noun phrases). Into this second group I have included, among others, the so-called complementary sentences, i.e. propositional arguments of mental predicates, such as in constructions of the type *I think that...* or *I believe that...* and the like. This decision is motivated by the fact that operators introducing these arguments (as English *that*, French *que*, Slavic *što / što / co...*) are all of the class of shifters. It seems that we have here a **syntactic** (as opposed to **morphological**) procedure of nominalization, also parallel to the syntactic adjectivization in the relative clauses.²

² Cf. more in TOPOLIŃSKA, *Rocznik Slawistyczny* (in press).

I. Categories – components of the propositional semantic structure, on the surface of the text primarily marked on the sentential level

I.1. MODALITY / FACTIVITY. The dominant position of this category is due to its direct connection to the truth value of the event³, i.e. to its belonging to the real or to the virtual world. Negatively marked for modality (i.e. /- modal/) are propositions referring to “real” facts. Traditionally we distinguish between epistemic and deontic modality. Epistemic modality deals directly (and only) with virtual (non-confirmed, presupposed, inferred...) facts, projected into the future and / or not realized in the past. Deontic modality relates to the facts that we want or do not want to be realized in the future and so we appeal to our interlocutor asking him / requesting of him the aid in the realization of the desired situation. ‘Wish’, ‘desire’, ‘request’, ‘concession’, ‘command’, ‘prohibition’... are elements of the semantic paradigm of deontic modality; I believe that here also belong appeal (with its formal exponent: vocative) and question (which also is a type of request for information).

I.2. ASPECT. The category of aspect transfers information about the internal temporal organization of the event – referent of the proposition in question. To its semantic paradigm, besides the participants of the basic opposition: momentary vs durative aspect, belong the subordinated distinctions such as: inchoative, terminative, limitative... aspect.

I.3. TIME. The category of time defines the time of the event in relation to the speech event, i.e. as synchronic and/or prior to the speech event. As mentioned before, the future as a temporal zone is, by definition, positively marked for modality. A category subordinated to ‘time’ is ‘TAXIS’, i.e. information about the location (succession) on the time axis of events characterized as earlier or later in relation to some other past events evaluated as prior to the speech event.

I.4. CASE. The category of case provides information about the semantic roles of the arguments implied by the CM of the proposition in question.⁴ The correlation of the semantic and formal paradigms is as follows: Agent ~ Nominative, Addressee / Goal ~ Dative, Object of the action / Patient ~ Accusative, Accompanying factor ~ Instrumental, Spatial location of the event in question ~ Locative; case constructions governed by prepositions are all variants of the Locative case.

The case characterizes *adverbial* arguments only; since the basic function of the Genitive (i.e. ‘possessor’) is bound with the adnominal position, I do not include it within the paradigm of the category of case.⁵

I.5. VOICE / DIATHESIS. The category of voice provides information about the hierarchy in the set of arguments implied by the CM of a proposition. The “classic”

³ I use the term “event” as a common denominator for all the referents of a proposition, such as ‘state’, ‘process’, ‘action’, ‘activity’, ‘relation’ etc.

⁴ I accept the well-known theory of Charles Fillmore (1968) and believe that the multitude of specific semantic roles can be reduced to the five basic sets as presented above; cf. Topolińska, *Južnoslovenski filolog* (in press).

⁵ In this connection a historical commentary imposes itself: it seems that the evolution of language leads from a localistic to an anthropocentric theory of case.

values of its semantic paradigm are active, passive and reflexive (medium) voice. Each component of a sentence can be advanced to the top position, cf. following propositional (and sentential) variants: *Jack broke the window with a stone.* ~ *The window was broken by Jack with a stone.* ~ *A stone thrown by Jack broke the window.*, or English *I am cold.* vs. Polish *Zimno mi*, etc.

II. Categories – components of the argumental semantic structure, on the surface of the text primarily marked on the level of a noun phrase

II.1. PERSON. The category of person provides the information concerning the roles of the participants of the speech event and of the event referred to in the respective proposition. Its exponents are personal, possessive and demonstrative pronouns, as well as personal endings of the finite verbal forms. The above system of exponents permits expressive, contrastive underlining of the roles of particular persons in both relevant events, cf. English *I think...* as opposed to *ME, I think...*, or Polish *Myślę ...* as opposed to *JA Myślę ...*. The first person – the author of the text, and the second person – the addressee, are active participants of the speech event and can be also active participants of the referred to event; the third person can participate in both events, but can have an active role in the referred to event only.

II.2. DEFINITENESS. The main bearers of the category of definiteness are shifters. They transform individuals or sets of denotates of the generic concept functioning as CM of the respective argument into (in)definite participants of the event referred to in the proposition in question. The choice of the elements of the relevant semantic paradigms of shifters informs us whether the author and / or the addressee of the text identifies participants of the referred to event. At the top of the shifter hierarchy as its multifunctional representants stand the articles. In articleless languages the information from the field of the category of definiteness is often signaled through the linearization of the text.

II.3. NUMBER. The category of number defines the number of denotates of the concept named by the CM of the respective argument and participating in the event referred to in the proposition in question. The most frequent elements of its semantic paradigm are ‘one’, ‘more than one’, ‘two’, ‘two and only two’.... The set can be also understood as a (more or less strictly organized and hierarchized) collective.

II.4. GENDER. The category of gender originated as information about the animacy and (masculine or feminine) sex of the participants of the event referred to in the respective proposition, denotates of the concept named by the CM of the argument in question. In the course of time it lost its semantic motivation transformed into a pure convention controlling the formal congruency between the CM of the respective noun phrase and its adjectival modifiers. Its primary function is now fulfilled mainly by selected specified suffixes.

III. Outside the above classification stands the category of COMPARISON / GRADATION, which provides information about the degree of intensity of the selected features of the CMs **both** of the propositions and of the arguments they imply.

In conclusion I would like to insist:

- that the fundamental semantic structures of language are propositions and their implied arguments, while their equivalents on the surface of the text are sentences and noun phrases;
- consequently, the so-called grammatical categories, *de facto* grammaticalized semantic categories divide into (1) propositional and (2) argumental (and not verbal and nominal) categories; attributes: verbal and nominal refer to the CM of sentences and noun phrases respectively;
- it should be emphasized that the semantic approach not only leads to the exchange of the: verbal ~ nominal to the propositional ~ argumental opposition, but also changes the repartition of members of the two categorical classes.

REFERENCES

- FILLMORE, Charles J., The case for case. Emmon W. Bach, Robert T. Harms (eds.). *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1968, 1–88.
- JAKOBSON, Roman. Shifters, Verbal Categories and the Russian Verb. *Russian Language Project*. Department of Slavic Languages and Literatures, Harvard University, 1957.
- KAROLAK, Stanisław. Składnia wyrażeń predykatywnych. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa: PWN, 1984.
- KURYŁOWICZ, Jerzy. Les structures fondamentales de la langue: groupe et proposition. *Studia Philologica III* (1948): 203–209.
- ТОПОЛИЊСКА, Zuzanna. Predykat vs argument. *Rocznik Slawistyczny* (in press).
- ТОПОЛИЊСКА, Zuzanna. Padežni odnosi – semantičke uloge. *Južnoslovenski filolog* (in press).

Зузана Тополињска

ПОДЕЛА ГРАМАТИКАЛИЗОВАНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ ИЗМЕЃУ РЕЧЕНИЦЕ И ИМЕНИЧКЕ СИНТАГМЕ

S u m m a r y

Полазећи од чланка Ј. Куриловича о фундаменталним структурама језика: групи и реченици, објављеног 1948. године, ауторка предлаже нову интерпретацију ове дихотомије у оквиру теорије: од значења до форме. Као репрезентанте фундаменталних структура на семантичком нивоу прихвата пропозицију и аргумент као компоненту пропозиције импликовану од стране њеног конститутивног предиката. Семантички приступ распореду грамаатикализоване информације (= информације коју носе тзв. граматичке категорије) између пропозиције и аргумента драстично се разликује од поделе граматичких категорија на вербалне и номиналне, прихваћене у традиционалној граматици.

Macedonian Academy of Sciences and Arts
Bul. Krste Misirkov, 2, 1000 Skopje, Makedonija
ical.manu@gmail.com

(Примљено: 23. марта 2017)
прихваћено: 15. маја 2017)

Орсат Лигорио

СХ. БЛАВОР*
(ИЗ БАЛКАНСКОГ ЛАТИНИТЕТА XI)

Тумачи се поријекло, однос и развитак сх. *blävör* 'Pseudopus apodus', рум. *bălaur* 'змај, чудовиште' и алб. *bullar* 'Pseudopus apodus; змај' – тих прежитака балканског супстрата – који су у ове језике доспјели тајанственим и проблематичним посредством балканског латинитета.

Кључне ријечи: етимологија, балкански супстрат, балкански латинитет, *Pseudopus apodus*.

The paper examines the origin, development and mutual relationship of the terms for *Pseudopus apodus* in the Balkans, namely SC *blävör* 'Pseudopus apodus', Romn. *bălaur* 'dragon; monster', and Alb. *bullar* 'Pseudopus apodus; dragon' which are descended, as it seems, from the Palaeo-Balkan Substratum through the intercession – if an uneasy and a rather clandestine intercession – of Balkan Latin.

Key Words: Etymology, Palaeo-Balkan Substratum, Balkan Latin, *Pseudopus apodus*.

1. Увод. Блавор је гуштер из породице безногих гуштера који живи на простору источне Европе, прије свега Балкана,¹ и Азије, гдје се пак налази од Анадолије до Индије.

Стручно се зове *Pseudopus apodus* (а ово је, у бинарној номенклатури, исто што и *Pseudopus apus*, *Ophisaurus apodus*, *Ophisaurus apus*, *Pseudopus Pallasii*, *Bipes Pallasii*, итд.).

Храни се скакавцима, пужевицама и мишевима. Рјеђе једе птице и мање змије – али народ вјерује да управо „коље змије”,² па га из овог разлога нерадо тамани. У дужину нарасте око 1 m, а већи примјерци могу нарасти и до 1,4 m. Размножава се јајима.

(V. нпр. OE I 563 или CE I 206.)

Први научни опис ове живине дао је PALLAS 1775.³

Код нас, блавор је научно идентификован најприје год. 1880. у чланку *Имена риџка разних лазеџијех и плазеџијех живина, које или се находе у Дубровачком окружју или одиуд познате су наџијем сељанима*, гдје га Мато Водопић, аутор чланка, идентификује као *Bipes Pallasii*.⁴

(V. VODORIĆ 1880: 130, односно од. 2.5. испод.)

* Овај чланак резултат је рада на пројекту „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*” (бр. 178007) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ У Србији не живи, али се обично налази у Црној Гори, Хрватској (у Хрватском приморју, Далмацији и Дубровнику) и Босни и Херцеговини (у Херцеговини).

² V. Вук 1852 *s.num.*, VODORIĆ 1880: 130 и HIRTZ 1928: 9, 11, 34 у од. 2.5. испод.

³ Pallas, или *Pallasius*.

⁴ То јест, *Pallasii*; в. фсн 3 горе. (Одавде је иста грешка и у RJA I 427, гдје се цитира овај Водопићев чланак.)

Са друге стране, *Pseudopus apodus* је најпрво зоолошки описан год. 1908. у чланку *Naravoslovne crtice sa sjevero-istočne obale Jadranskog mora*, у којем Шпиро Брусина – тај чувени зоолог са конца 19. вијека – помиње штошта не само о овој живини него и о њеном имену, па је овај Брусинин чланак вриједан прилог, како зоолошки тако и лингвистички.

(V. BRUSINA 1908: 10–12, односно од. 2.5. испод.)

Преглед савремене зоолошке литературе налази се у JELIĆ 2014: 33.

У народу, *Pseudopus apodus* зове се 1. *блавор*, 2. *блабор*, 3. *блаор*, 4. *блавур*, 5. *блаур*, 6. *блаxor*, 7. *блор*, 8. *бравор*, 9. *брабор*, 10. *бабор*, 11. *бавор*, 12. *џлавор*, 13. *џавор*, 14. *мањаур*, 15. *мањур*, 16. *мајур*, 17. *змајур*, 18. *маур*, 19. *мравор*, 20. *мрамор*, 21. *мрав*, 22. *мулавар*, 23. *џлушач*, 24. *џлуваја*, 25. *скор*, 26. *шкор*, 27. *ошкрај*; в. HIRTZ 1928 s.vv.

Од ових назива, према општем мишљењу, истог су поријекла они под бр. 1–22.⁵

Наиме, ти су називи, како се мисли, прежици тзв. балканског или палео-балканског супстрата који су у наш језик доспјели, вјероватно, посредством балканског латинитета и / или тзв. далматороманског језика; в. ERHSJ 169sq. и SKOK 1930: 512–517.

(Не постоји никаква нарочита разлика између термина *балкански латинитет* и *далматоромански* пошто је далматски језик дио балканског латинитета којем, као што је познато, осим тога припадају још румунски језици и латински прежици у нероманским језицима Балкана, нпр. у албанском или грчком језику. У српскохрватском без друге постоје такви латинизми који нису далматизми – јер падају ван ареала овог језика – али, судећи по самом ареалу, сх. *блавор* неће бити такав случај, јер се простирање те ријечи савршено поклапа са типичним ареалом далм.-ром. реликата.⁶ Друго је опет питање поклапа ли се ареал ријечи *блавор* са ареалом саме животиње, блавора – али ово треба да нам кажу наши зоолози.)

Ја ћу у овом чланку покушати, колико већ будем могао, да разјасним путању сх. *блāvōr* и тачну нарав његовог односа са рум. *bălăur* ‘змај, чудовиште’ и алб. *bullār* ‘блавор; змај’ – са којим облицима се по општем мишљењу наша ријеч пореди – али који јој и не одговарају баш по правилу, у чему и јесте проблем ове сх. етимологије.

2. ГРАЂА

2.1. ДИЈАЛЕКАТСКЕ ВАРИЈАНТЕ. 1. Облик *блавор*: 1а. *блāvōr* m. (Вук 1852: 29;⁷ RJA I 427; PCA I 597; ERHSJ I 169; ERHJ 64; Пешикан 1965: 222; Ћупић – Ћупић

⁵ Други називи су различитог поријекла, и то или словенског или, како мислим, албанског, тј. *џлуваја*, *џлуваја* од сх. *џлув*, псл. **gluxij* (заправо, блавори, за разлику од змија а као други гуштери, имају уши); *скор*, *шкор* од сх. *кора* / *скопа*, псл. **kora*; и, *ошкрај*, у Црној Гори, од алб. *shkrap* ‘шкорпија’ × алб. (*h*)*agrep* ‘id.’ < тур. *akrep* ‘id.’.

⁶ V. карту на крају чланка и уп. PLSA §8–11. Једино, можда, у Црној Гори стрше неке потврде мало више у унутрашњост него што то иначе са далматизмима бива. И, у овом смислу, може се рећи, ако треба, да је сх. *блавор* напосе и балкански латинизам и далматоромански реликат, али то је, док се год на формалном нивоу не успостави нека јота разлике, *a distinction without a difference*.

⁷ Облик *блāvōr* (и облици *блавōруца*, *блāvѳр*, *блѳр*, *џлāvѳр* испод) не налази се у Вук 1818.

1997: 25; ГАГОВИЋ 2004: 20; БАШАНОВИЋ-ЧЕЧОВИЋ 2010: 65; РИСТИЋ 2010: 48; ОТАШЕВИЋ 2012: 32), 1б. *бл̌вор* m. (СКОК 1930: 512; ŠIMUNIĆ 2013: 148), 1в. *бл̌вор* m. (ЈОКИЋ 202: 27), 1г. *блavor* m. (BRUSINA 1874: 147; VODORIĆ 1880: 130; HIRTZ 1928: 9; ŠOLJAN 1948: 189; РАЈКОВИЋ 1981: 133; VIЊА 1986: II 228; ЂОКОВИЋ 2005: 26; МИКАЛЈА 1649: 19; STULLI 1806: I 42), 1д. деривати варијанте *блavor*, тј. dem. *бл̌ворић* / *бл̌ворић* m. (РСА *ibid.*), *бл̌ворина* f. (РСА *ibid.*), augm. *блavorина* f. (ERHSJ *ibid.*; HIRTZ *ibid.*; BRUSINA *ibid.*; СКОК 1930: 513), augm. *блavorчи́на* f. (ЋУПИЋ – ЋУПИЋ *ibid.*), хур. *бл̌ворак*, -рка m. (Ветранић RJA *ibid.*; ERHSJ *ibid.*), *бл̌воруша* f. (ВУК 1852 *ibid.*; СКОК 1930 *ibid.*; ERHSJ *ibid.*), *блavorу́ша* f. (ЋУПИЋ – ЋУПИЋ *ibid.*), *блavorуша* f. (HIRTZ 1928: 10), adj. *бл̌воран* m., *бл̌ворна* f. (Ветранић RJA *ibid.*); 2. **бл̌бор**: 2а. *бл̌бор* m. (РСА I 597), 2б. *бл̌бор* m. (ERHSJ I 169; HIRTZ 1928: 8; СКОК 1930: 513), 2в. деривати варијанте *бл̌бор*, тј. *бл̌борина* (ERHSJ *ibid.*; HIRTZ *ibid.*); 3. **бл̌ор**: 3а. *бл̌ор* m. (РСА I 631; РЕШЕТАР 1900: 73; ПОПОВИЋ – ПЕТРОВИЋ 2009: 94), 3б. *бл̌ор* m. (RJA I 424; СКОК 1930: 513; СТАНИЋ 1990: 43; БОРИЧИЋ ТИВАРСКИ 2002: 37), 3в. *бл̌ор* m. (ERHSJ I 169; HIRTZ 1928: 9), 3г. деривати варијанте *бл̌ор*, тј. augm. *бл̌орина* f. (ERHSJ *ibid.*; BRUSINA 1874: 147; HIRTZ *ibid.*; СКОК 1930 *ibid.*), *бл̌орина* / *бл̌орина* f. (РСА *ibid.*), dem. *бл̌орић* m. (РСА *ibid.*), *бл̌орйшије* / *бл̌орйшије* n. (РСА I 632); 4. **бл̌вур**: 4а. *бл̌вур* m. (ВУК 1852: 29; ERHSJ I 169), *бл̌вур* [sic] m. (СКОК 1930: 513),⁸ 4в. *бл̌вур* m. (RJA I 427; HIRTZ 1928: 10); 5. **бл̌аур**: *бл̌аур* m. (СТАНИЋ 1990: 43), *бл̌аур* m. (СКОК 1930: 513); 6. **бл̌ахор**: 6а. *бл̌ахор* m. (РСА I 636), 6б. *бл̌ахор* m. (ERHSJ I 169; HIRTZ 1928: 8; СКОК 1930: 513); 7. **бл̌ор**: 7а. *бл̌ор* m. (ВУК 1852: 31; RJA I 448; РСА I 657; ERHSJ I 169; СКОК 1930: 513; Шоњ 2002: 58), 7б. *бл̌ор* m. (РСА *ibid.*), 7в. *бл̌ор* m. (HIRTZ 1928: 10), 7г. деривати варијанте *бл̌ор*, тј. *бл̌оруша* f. (ВУК *ibid.*; РСА *ibid.*), *бл̌оруша* f. (СКОК 1930 *ibid.*), *бл̌оруша* f. (ERHSJ *ibid.*), *бл̌орушина* f. (РСА *ibid.*); 8. **бл̌авор**: *бл̌авор* m. (ŠIMUNIĆ 2013: 148); 9. **бл̌абор**: 9а. *бл̌абор* m. (РСА II 88; МАŠTROVIĆ 1957: 426), 9б. *бл̌абор* m. (ТIĆIĆ 2004: 45), 9в. *бл̌абор* m. (ERHSJ I 169; HIRTZ 1928: 11), 9г. деривати варијанте *бл̌абор*, тј. *бл̌аборина* f. (ERHSJ *ibid.*; HIRTZ *ibid.*); 10. **бл̌абор**: 10а. *бл̌абор* m. (РСА I 224), 10б. *бл̌абор* m. (JURIŠIĆ 1973: 19; OŠTARIĆ 2005: 33; MARTINOVIĆ 2005: 12; JURAGA 2010: 46), 10в. *бл̌абор* m. (RJA I 135; HIRTZ 1928: 2; СКОК 1930: 513), 10г. деривати варијанте *бл̌абор*, тј. dem. *бл̌аборић* m. (HIRTZ *ibid.*; СКОК 1930: *ibid.*), презиме *Бл̌аборац*, -орца (РСА I 224); 11. **бл̌авор**: 11а. *бл̌авор* m. (RJA I 212; РСА I 226; ERHSJ I 169); 12. **бл̌авор**: 12а. *бл̌авор* m. (ВУК 1852 *s.nim.*;⁹ RJA III 183; РСА III 298; ERHSJ I 170; СКОК 1930: 513; STULLI 1806: I 175¹⁰), 12б. *бл̌авор* m. (БОЈАНИЋ – ТРИВУНАЦ 2002: 73; КАРОВИЋ – LIGORIO 2011: 334),¹¹ 12в. *бл̌авор* (BRUSINA 1874: 147; HIRTZ 1928: 35; VIЊА 1986: II 228; МИКАЛЈА 1649: 108); 13. **бл̌авор**: 13а. *бл̌авор* m. (РСА III 141), 13б. *бл̌авор* m. (ERHSJ I 170; HIRTZ 1928: 34); 14. **ма̌њаур**:

⁸ = *бл̌вур*. (Код Скока из Вука.)

⁹ У нунумерисаној глави *Наново додајте ријечи* која се налази иза *Предџовора*, на почетку књиге.

¹⁰ Оригинал има *glavōr*. (Стулић ријетко пише " испред дужине, као и Дела Бела; v. LIGORIO 2016: 29sq.)

¹¹ Овако (= *Гл̌авор*) знам да се у Дубровнику презивају данас неки Пељешани; уп. и RJA III 182, гдје П. Будмани, уредник одреднице *бл̌авор*, под тачком *d*, напомиње у *наше вријеме* (*sc.* у Дубровнику, што v. цитирану литературу). (У истом овом облику наводи се ово презиме за Пељешац и у КАРОВИЋ – LIGORIO 2011: 334.)

мањаур m. (PCA XII 110; ERHSJ I 170; Скок 1930: 514); 15. мањур: 15а. мањур m. (PCA XII 114), 15б. мањур m. (RJA VI 452; ERHSJ I 170; HIRTZ 1928: 86; Скок 1930: 514; SOLJAN 1948: 189); 16. мајур: 16а. мајур m. (PCA XI 791), 16б. мајур m. (Geić 2015: 202), 16в. мајур m. (ERHSJ I 170; HIRTZ 1928: 86; Скок 1930: 514); 17. змајур: 17а. змајур m. (PCA VII 108), 17б. змајур m. (RJA XXIII 16; ERHSJ I 170; HIRTZ 181); 18. маур: 18а. маур m. (PCA XII 212), 18б. маур m. (RJA VI 536; ERHSJ I 170; HIRTZ 1928: 87); 19. мравор: 19а. мравор m. (PCA XIII 123), 19б. мравор m. (RJA VII 44; ERHSJ I 170; HIRTZ 1928: 90; Скок 1930: 513); 20. мрамор: 20а. мрамор m. (PCA XIII 132), 20б. мрамор m. (ERHSJ I 170; Скок 1930: 513); 21. мрав: 21а. мрав m. (PCA XIII 118), 21б. мрав m. (RJA VII 41; ERHSJ I 170; BRUSINA 1874: 171; HIRTZ 1928: 90; Скок 1930: 513), 21в. деривати варијанте мрав, тј. хур. мравак m. (PCA XIII 119), мравак m. (RJA VII 42; ERHSJ I 170; HIRTZ 1928: 90; Скок 1930 *ibid.*); 22. мулавар: 22а. мулавар, -ара m. (PCA XIII 268),¹² 22б. мулавар m. (ERHSJ I 170), 22в. мулавар m. (RJA VII 147; ERHSJ *ibid.*; HIRTZ 1928: 91; Скок 1930: 513), 22г. деривати варијанте мулавар, тј. мулаврина f. (Скок 1930 *ibid.*; ERHSJ *ibid.*).

V. и облик *балавор* у од. 3.3., *мањаур* у од. 4.2., *мањаур* у од. 4.5. испод.

2.2. Прва потврда. Сх. *блavor*, према RJA I 427, први пут помиње се код Мавра Ветранића, дубровачког писца 15. и 16. вијека, у дјелима *Пјесни разлике* и *Пелегрин*, и то у овим стиховима: [...] и кусе смо још *блavorе* / с базилисци ми зледали / њико њеке врле зоре / куд смо једва њригазили, vv. 187–180 у пјесми *Трџовци Армени* и *Индијани* на стр. SPH I 235; *Ја вајмех рекци њој у њустој њој зори од фијерле њињай се мој блavorом сањвори*, / велик њруд и муке њер њрињах на свијењ сај, / зњде ми жив из руке уњече *блavor њај*, vv. 2299–2302 у пјесми *Пелегрин* на стр. SPH II 142; и *Кад вајмех ја зачух, њињо блavor њај њрави*, / њуњако мој се дух с дресељем расњави, v. 2441sq. у истој пјесми на стр. SPH II 146.

Код Ветранића се још налазе деривати *блворак* m. и adj. *блavorни*, које налазимо у поменутој пјесми *Пелегрин*, и то у стиховима: [...] зњди ја сам њод борком у сјенци зњздави / њочивах с *блavorком*, њри језеру на њрави, v. 2471sq. у пјесми *Пелегрин* на стр. SPH II 146; *Блavorак њој рекци на њрави њуј сњоје*, / Меркурио њрињекци њад молбе ње своје / њер једном зраницом, ку вазе од бора, / блаженом водицом окройи блavorа [...], vv. 2541–2544 у истој пјесми на стр. SPH II 148; и *Труди ме сви муче њијем вилу јадовну*, / зач ме Ches обуче у одјећу *блavorну*, / њрбухом нињице њер лазим / и ходим / и овњје њуњице њњњуњи њроводим, vv. 2523–2526 у истој пјесми на стр. SPH II 148.

Остале варијанте, према RJA, скоријег су датума.

Од 17. вијека је потврђен облик *злavor*, од Ј. Микаље и Ј. Кавањина; а од 19. вијека облик *бабор*, од Г. Мартића, *блор*, од Ст. Љубише, *мањур*, *маур*, *мравор*, *змајур*, све од Ј. Коломбатовића, *мрав*, од Ш. Брусине, и *мулавар*, од Д. Хирца.

(Мјеста ових потврда v. у RJA на цитираним мјестима у од. 2.1. горе.)

Као извор за облик *бавор* наводи се народна пјесма.

¹² Gensg је *мулавра*, не *мулавара*. Уп. gensg *мулавра* у Скок 1930: 513 и ERHSJ I 170 и дериват *мулаврина*, од основе *мулавр-*. (Такође, accsg *мулавра* у HIRTZ 1928: 2 у примјеру из Жмана, који се налази и у од. 2.5. испод.)

Остале варијанате – то јест, *блабор*, *блавур*, *блаор*, *блаур*, *блаخور*, *брабор*, *бравор*, *џавор*, *мајур*, *мањаур*, *мрамор* – у RJA не налазе се.

2.3. ГЕОГРАФСКИ АРЕАЛ. Облик 1а. **блавор**: Црна Гора (Вук, ERHSJ, Скок, Пешикан), Загарач (Ћупић – Ћупић), Зета (Башановић-Чечовић), Велика (Јокић), Мојковац (Ристић), Никшић (Ђоковић), Пива (Гаговић), Васојевићи (Рајковић), Његуши (Оташевић), Лепетане (Vinja), Прчањ (ERHSJ), Дубровник (? Микалја, Stulli, Vodorić, PCA),¹³ Дубровачко приморје (Vodorić), Метковић (ERHSJ, Скок, Hirtz), Херцеговина (ERHSJ, PCA), Имотски (ERNJ), Шибеник (ERHSJ, Hirtz), Бибиње (Šimunić), Ервеник (Brusina); 1б. **блавор**:- Црна Гора (Скок), Загарач (Ћупић – Ћупић), Дубровник (Vetranić), Далмација (PCA), Копривно (ERHSJ, Hirtz, Скок), Сињ (ERHSJ), Ервеник (ERHSJ, Brusina); 2а. **блабор**: Требиње (ERHSJ),¹⁴ Далмација (PCA, ERHSJ), Трибањ (Hirtz, Скок), 2б. **блабор**:- Имотски (ERHSJ, Hirtz); 3а. **блаор**: Црна Гора (Вук, PCA), Ускоци (Станић), Васојевићи (Боричић Тиварски), Озринићи (Rešetar), Спич (Поповић – Петровић), Прчањ (Rešetar), Имотски (ERHSJ, Hirtz, Скок), Далмација (Скок), Црница код Шибеника (ERHSJ, Hirtz), Шибеник (Скок), Јагодња код Бенковца (ERHSJ, Hirtz, Скок), Подлуг код Бенковца (ERHSJ, Hirtz, Скок),¹⁵ Бенковац (Скок), 3б. **блаор**:- Копривно (ERHSJ), Сињ (ERHSJ), Ервеник (ERHSJ, Brusina, Hirtz); 4. **блавур**: Дубровник (Вук, RJA, Скок), Далмација (ERHSJ, Hirtz);¹⁶ 5. **блаур**: Ускоци (Станић), Далмација (Скок); 6. **блаخور**: Невесиње (PCA, ERHSJ, Hirtz, Скок); 7а. **блор**: Скадарско језеро (Вук, ERHSJ, Hirtz, Скок), Црна Гора (Вук, RJA, PCA, ERHSJ, Hirtz, Шоћ), Далмација (ERHSJ, Hirtz), Јагодња код Бенковца (ERHSJ, Hirtz), 7б. **блор**:- Црна Гора (Вук, PCA, ERHSJ, Скок); 8. **бравор**: Бибиње (Šimunić); 9а. **брабор**: Херцеговина (PCA), Далмација (ERHSJ), Пакоштане (Jurišić), Филипјаков (са акцентом *бр̄avor*, усм. саоп. Н. Вулетић 27. марта 2016.), Нин (Maštrović, ERHSJ), Трибањ (ERHSJ), Повљана (Tičić), 9б. **брабор**:- Хрватско приморје (ERHSJ), Луково Шугарје у Хрватском приморју (Hirtz), Леденик у Хрватском приморју (Hirtz); 10. **бабор**: Смоквица на Корчули (ERHSJ, Скок), Брач (ERHSJ, Скок), Имотски, (ERHSJ, Hirtz, Скок), Пољица (ERHSJ, Скок),¹⁷ Муртер (Juraga), Вргада (Jurišić), Жман (ERHSJ, Hirtz, Скок), Иж (Martinović), Рава (ERHSJ, Hirtz, Скок), Паг (ERHSJ, Hirtz, Скок), Колан (Oštarić), Каштел [?] на Рабу (ERHSJ, Скок); 11. **б̄авор**: v. испод; 12. **џлавор**: Зета (PCA), Рисан (Вук, RJA, PCA, ERHSJ, Скок), Дубровник (? Микалја, Stulli, PCA, Бојанић – Тривунац,

¹³ Такође, Вук 1852: 22, под одредницом *бѣмбељ*, са напоменом „у Дубр[овнику]”, гдје се каже: „Излазио је [sc. бембељ] 1. Маија (као Турица на сретеније); имао је хаљину сву искићену зеленијем лишћем и свакојакијем цвијећем; око њега су се вили **блавори**, и једнога је у руци носио и с њиме се играо.”

¹⁴ Вјероватно грешка, мјесто Трибањ (у Далмацији), како стоји код Хирца, одакле је информација у ERHSJ преузета; уп. и „*blabor* (Tribanj, Dalm.)” у Скок 1930: 513.

¹⁵ У Скок 1930: 513 грешком „Podlug bei Cattaro”. (Код Скока овај податак је из Хирца гдје пак стоји „Podlug u Kot.”, тј. у Котарима (у Далмацији), не у Котору; v. списак скраћеница у Hirtz 1928: xv.)

¹⁶ Хирц преноси информацију која се налази у Brusina 1907: 254 (v. од. 2.5. испод), а Брусина пак под *Далмацијом* вјероватно подразумијева Дубровник, што тако стоји под овом ријечи у Вук 1852 (па онда и у RJA, тј. у извору грађе Брусиноног чланка).

¹⁷ Није јасно о којим се Пољицима ради.

КАРОВИЋ – ЛИГОРИО), Колочеп (VINJA), Пељешац (ERHSJ, HIRTZ), Билишане (ERHSJ, BRUSINA); 13. **џавор**: Бока (PCA, ERHSJ, HIRTZ); 14. **мањаур**: v. испод; 15. **мањур**: Сплит (PCA, ERHSJ, HIRTZ, SKOK); 16. **мајур**: Трогир (PCA, ERHSJ, HIRTZ, SKOK, GEIĆ); 17. **змајур**: Каштел [sic] код Сплита (HIRTZ); 18. **маур**: Сплит (ERHSJ, HIRTZ); 19. **мравор**: v. испод; 20. **мрамор**: Дубровник (PCA); 21а. **мрав**: Задар (ERHSJ, BRUSINA, HIRTZ, SKOK), Бокањац (ERHSJ, HIRTZ), 21б. **мрав-**: Дубровник (PCA, SKOK), око Дубровника (ERHSJ, HIRTZ); 22а. **мулавар**: Жман (ERHSJ, HIRTZ, SKOK), Сали (ERHSJ, HIRTZ), Дуги (PCA, HIRTZ), Нови (ERHSJ, HIRTZ, SKOK), Хрватско приморје (ERHSJ, HIRTZ), Крк (SKOK), Малинска (ERHSJ), 22б. **мулавр-**: Сали (ERHSJ, HIRTZ, SKOK).

(Тачна мјеста у цитираној литератури v. у од. 2.1. горе.)

Према томе, слиједи да се сх. *блавор* простире уздуж читаве обале Јадранског мора, од Хрватског приморја на сјеверу до Црне Горе на југу.

Тачније, варијанте *блавор*, *блабор*, *блаор*, *блавур*, *блаур*, *блаخور*, *блор*, *бравор*, *брабор*, *бабор*, *бавор* налазе се у Црној Гори, Боки, Дубровнику, Херцеговини, Далмацији и Хрватском приморју; варијанте *џавор*, *џавор* у Црној Гори, Боки и Дубровнику (и, само изнимно, у Далмацији); варијанте *мањаур*, *мањур*, *мајур*, *маур*, *змајур* у Далмацији, и то само око Сплита; варијанте *мравор*, *мрав*, *мрамор* у Дубровнику и Задру; варијанта *мулавар* у Хрватском приморју и сјеверној Далмацији.

На другим дијеловима наше језичке територије – у Србији, Војводини, Славонији и Босни – сх. *блавор* не налази се.

V. карту на крају чланка.

Гдје се тачно говори *бавор*, *мањаур*, *мравор*, непознато је.¹⁸

(Као извор за облик *бавор* наводи се народна пјесма; за облик *мањаур* спис *Rukovodnik o gospodarstvu za pučke učitelje i prijatelje poljodjelstva*, Задар, 1884; а за облик *мравор* дјело Ј. Коломбатовића *Imenik Kralješnjaka Dalmacije*, Сплит, 1886 – све без тачнијег географског одређења.)

2.4. ЗНАЧЕЊЕ. Сх. *блавор* осим значења ‘блавор, *Pseudopus apodus*’, које је изворно и основно значење, може имати још неки број других, секундарних значења, која се односе или на друге гуштере (‘слепић, *Anguis fragilis*’) или на змије (‘смук, *Zamenis longissimus*; шарена пољарица, *Hierophis gemonensis*; црни гад, *Hierophis viridiflavus carbonarius*; змајур, *Malpolon insignitus / monspessulanus*’), или се пак, путем метонимије, односе на рибе (‘гуштер, *Synodus saurus*’) и на траве (‘боквица, *Plantago lanceolata*; чичак, *Echinops sp.*’), или се, опет, путем метафоре, односе на глупе, млитаве и подмукле људе и на чудовишта.

(Додуше, значење ‘чудовиште’ налази се и у рум. и алб. паралелама; v. од. 3.3. испод.)

Преглед значења:

1. ‘блавор, *Pseudopus apodus*’, врста гуштера из породице *Anguidae*, са експлицитном идентификацијом.¹⁹ 1а. под обликом **блавор**, ‘змијолики гуштер без ногу, сродан слепићу, дуг око 1 м, *Ophisaurus apodus*, и у ф. *Anguidae*,

¹⁸ Облик *мањаур* налази се на Хвару; v. од. 4.2.

¹⁹ *Pseudopus apodus* Klembara = *Ophisaurus apodus* Mertens & Müller = *Bipes Pallasii* Opperl = *Pseudopus apus*.

који се храни змијама, мишевима и пужевицама, а у народу се погрешно сматра као змија' (РСА),²⁰ '*Ophisaurus apus, Pseudopus apus*' (ERHSJ),²¹ '*Pseudopus*' (BRUSINA),²² '*Bipes Palasii [sic]*' (VODOPIC), '*Art große Schlange, Ophisaurus apus Pall.*' (СКОК), 'врста гуштера, жутокафене боје, змијоликог тијела (*Ophisaurus apus*)' (ЋУПИЊ – ЋУПИЊ), 'veliki gušter nalik zmiji, *Ophisaurus apodus*' (ŠIMUNIĆ); 1б. под обликом **блабор**, '*Ophisaurus apus Pall., Panzerschleiche*' (HIRTZ);²³ 1в. под обликом **блаор**, 'блавор, велика зубата змија за коју кажу да не напада људе, него змије које уједају људе' (БОРИЧИЊ ТИВАРСКИ); 1г. под обликом **брабор**, '*Ophisaurus apus Pall., Panzerschleiche, Panzerechse*' (HIRTZ), 'blavor, *Ophisarius [sic] apodus*' (ТИЋИЋ), 'blavor, zmiјoliki gušter iz porodice sljepića, *Ophisarius [sic] apodus*' (JURAGA);²⁴ 1д. под обликом **џлавор**, 'blavor, *Pseudopus apus Pall.*' (RJA), 'блавор, врста змије' (БОЈАНИЊ – ТРИВУНАЦ), 'brabor' (BRUSINA), '*Ophisaurus apus Pall., Panzerechse*' (HIRTZ); 1ђ. под обликом **џавор**, '*Ophisaurus apus Pall., Panzerechse*' (HIRTZ); 1е. под обликом **мајур**, '*Ophisaurus apus Pall., Panzerechse*' (HIRTZ, СКОК);²⁵ 1ж. под обликом **змајур**, '*Ophisaurus apus Pall., Panzerechse*' (HIRTZ); 1з. под обликом **мравор**, 'gušter, koji se zove i blavor, *Pseudopus apus*' (RJA); 1и. под обликом **мравор**, '*Ophisaurus apus Pall., Panzerechse*' (HIRTZ), '*Pseudopus apus*' (СКОК);²⁶ 1ј. под обликом **мулавар**, '*Ophisaurus apus Pall., Panzerechse*' (HIRTZ), '*Scheltopusick*' (СКОК).²⁷

(*Pseudopus apodus* зове се на Рабу и *џлушач*; у Далмацији и *џлуваја*; у Црној Гори и *ошкрај*, *скор*, *шкор*).²⁸

2. 'слѣпић, *Anguis fragilis*', врста гуштера из породице *Anguidae*, са експлицитном идентификацијом: 2а. под обликом **блавор**, 'слепић' (РАЈКОВИЊ); 2б. под обликом **бабор**, 'vrsta neotrovne zmije, *Anguis fragilis*' (OŠTARIĆ).²⁹

3. 'блавор, *Ophisaurus apodus*' и 'слѣпић, *Anguis fragilis*' или 'смук, *Zamenis longissimus*', врста змије из породице *Colubridae*, са експлицитном идентификацијом: 3а. под обликом **блор**, 'сличан змији, дугачак (до 1,50 m), неотрован гмизавац из подреда *Ophidia (Ophisaurus apodus)*; смук' (ШОЊ); 3б. под обликом **мајур**, 'blavor; sljepić' (GEIĆ).

4. 'нека змија', или слично, тј. приближна дефиниција без експлицитне идентификације (али највероватније блавор): 4а. под обликом **блавор**, 'велика змија зубата, за коју кажу да не коље људи, него змије које људе кољу, *Art*

²⁰ Овамо у РСА упућују још одреднице *bäbör, bävör, блабор, блäör, блäорина / блаорина, блаорин, блäхör, блör / блör, брäбör, џävör, џläвör, мајур, мањаур, мањур, мрав, мравак, мравör, мрämör, мулавар*.

²¹ Ово значење у ERHSJ односи се још на облике *bävör, blabor, blahor, blaor, blävür, blör, brabor*.

²² Ово значење у BRUSINA односи се још на облик *blaorina*.

²³ Овамо у HIRTZ упућује још одредница *blaborina*.

²⁴ Овамо у HIRTZ упућују још одреднице *blahor, blaor, blaorina, blavor, blavoruša, blor, brabor, braborina*.

²⁵ Овамо у HIRTZ упућује још одреднице *manjur* и *maur*.

²⁶ Овамо у HIRTZ упућује још одредница *mravor*.

²⁷ Такође, овамо иде *блаворчйна* 'велики блавор (гмизавац *Ophisaurus apus*)' (ЋУПИЊ – ЋУПИЊ).

²⁸ Сх. *скорњача, шкорњача, шкорњача* није блавор, како наводи ERHSJ I 170, него корњача; в. HIRTZ 1928: 136, 153sq. А сх. *скорав* 'блавор', што ERHSJ *loc. cit.* приписује Вуку, ја у Вука не видим.

²⁹ Такође, овамо иде *баборић* '*Anguis fragilis L., Blindschleiche*' (HIRTZ), '*Anguis fragilis*' (СКОК).

Schlange, serpentis genus' (Вук),³⁰ 'zmia (*serpe senza veleno*); *serpens, tis, anguis, s'* (Микалја), 'нека змија' (RJA),³¹ 'гуштер који се креће као змија (неотровница)' (Ђоковић), 'гуштер змијоликог изгледа без ногу, дуг око 1 m, храни се змијама, мишевима и пужевицама; у народу постоји увјерење да је блавор јачи од змије' (Башановић-Чечовић), 'врста гуштера змијоликог изгледа' (Ристић), 'vrsta zmiolikog guštera' (Оташевић), 'vrsta gmizavca' (Јокић); 4б. под обликом **блаор**, 'врста гмизавца, браон боје, која тамани змије' (Поповић – Петровић), 'велика змија која, крећући се, звера десно-лево' (Станић),³² 4в. под обликом **блор**, 'велика шарена змија пlosне главе, за коју се приповиједа да може до 15 стопа бити дугачка и говече удавити' (Вук),³³ 4д. под обликом **брабор**, 'debela oveća zmiya neotrovnica' (Мастровић); 4ђ. под обликом **бабор**, 'vrsta zmiye' (Јуришић), 'vrsta zmiye' (Мартиновић),³⁴ 4е. под обликом **џлавор**, 'zmia; *serpe senza veleno; serpens, -tis*' (Микалја), '*serpente senza veleno, serpens absque veneno*' (Стулли),³⁵ 4ж. под обликом **мрав**, '*Schlange*' (Скок).

5. 'шарена пољарица, *Hierophis gemonensis*', врста змије из породице *Colubridae*, са експлицитном идентификацијом:³⁶ 5а. под обликом **мрав**, 'zmiya *Zamenis gemonensis*' [= *Hierophis gemonensis*] (RJA), 'врста змије, *Zamenis gemonensis*' [= *id.*] (PCA).

6. 'црни гад, *Hierophis viridiflavus carbonarius*', врста змије из породице *Colubridae*, са експлицитном идентификацијом:³⁷ 6а. под обликом **мрав**, дерив. **мравак**, 'zmiya *Zamenis viridiflavus*' [= *Hierophis viridiflavus*] (RJA).

7. 'змајур, *Malpolon insignitus*', врста змије из породице *Colubridae*, са експлицитном идентификацијом:³⁸ 7а. под обликом **мрав**, 'врста змије, *Coelopeltis insignitus*' [= *Malpolon insignitus*] (PCA).

8. 'змајур, *Malpolon monspessulanus*', врста змије из породице *Colubridae*, са експлицитном идентификацијом:³⁹ 8а. под обликом **змајур**, 'vrsta guštera [!], *Coelopeltis lacertina*' [= *Malpolon monspessulanus*] (RJA); 1б. под обликом **маур**, 'neka riba [sic!], *Coelopeltis lacertina*' [= *id.*] (RJA), 'врста морске рибе [sic!], *Coelopeltis lacertina*' [= *id.*] (PCA).⁴⁰

9. (метонимија) 'гуштер, *Synodus saurus*', врста рибе из породице *Synodontidae*, са експлицитном идентификацијом:⁴¹ 9а. под обликом **блавор**, 'gušter,

³⁰ Овамо у Вук упућују још одреднице *blāvūr*.

³¹ Овамо у RJA упућују још одреднице *abor, bāvōr, blāōr, blāvūr, blōr*.

³² Овамо у Станић упућује још одредница *blāvūr*.

³³ Овамо у Вук упућује још одредница *џлавор*.

³⁴ Неће бити блавор. („Govoru da je kratak, debe i da ima žute maće i crvenu rozicu,” MARTINOVIĆ 2005: 12.)

³⁵ Овамо иде и дерив. *блоруша* 'некака змија; *Art Schlange, serpentis genus*; она је дуља и тања од блавора' (Вук). (Нејасно. Сљепић, са око 0,5 m, од блавора је краћи; смук, са око 2m, дужи је – али је, у правилу, и дебљи.) Такође, овамо иду и *блаворчина* 'каква велика змија, змијурина' и *блаворуша* 'велика змија (мање отровна)' (Ћупић – Ћупић).

³⁶ *Hierophis gemonensis* Shätti = *Zamenis gemonensis* Boulenger.

³⁷ *Hierophis viridiflavus* Lacépède = *Zamenis viridiflavus* Duméril.

³⁸ *Malpolon insignitus* Geoffroy Saint-Hilaire = *Coelopeltis insignitus* Duméril & Bibron.

³⁹ *Malpolon monspessulanus* Hermann = *Coelopeltis lacertina* Eichwald.

⁴⁰ Нема рибе која се зове *маур*. (V. VINJA 1986: II 439.) Према томе, 'риба' из RJA и PCA погрешка је (а ово се види и по томе што је то 'риба' у контрадикцији са '*Coelopeltis lacertina*' а то је – змија).

⁴¹ *Synodus saurus* Linnaeus = *Saurus griseus* Lowe.

Saurus griseus [= *Synodus saurus*] (ŠOLJAN); 9б. под обликом **мањур**, 'gušter, *Saurus lacerta*' [= *id.*] (RJA), '*Saurus lacerta*' [= *id.*] (СКОК),⁴² 'gušter, *Saurus griseus*' [= *id.*] (ŠOLJAN), 'blavor, *Saurus griseus*' [= *id.*] (VINJA).

10. (метонимија) 'боквица, *Plantago lanceolata*', врста биљке из породице *Plantaginaceae*, са експлицитном идентификацијом: 10а. под обликом **џлавор**, '*Plantago lanceolata L.*' (RJA), 'боквица' (РСА).

11. (метонимија) 'чичак, *Echinops sp.*', род биљке из породице *Asteraceae*, са експлицитном идентификацијом: 11а. под обликом **џлавор**, 'glavoč, *Echinops L.*' (RJA).

12. нека биљка, непозната: 12а. под обликом **блор**, 'блурa' (РСА).⁴³

13. различите метафоре: 13а. под обликом **блавор**, 'онај који је подмукао, неискрен, лукав' (Гаговић), 'mlitav čovjek' (Јокић), 'непаветна особа' (Ристић), 'особа која блене' (Ђоковић); 13б. под обликом **блаор**, 'онај који много не размишља, који иде и ради насумце, ветрењаст човек, ветропир' (Станић), 'глупан; аветиња' (Боричић Тиварски); 13в. под обликом **џлавор**, 'велика змија, змај' (RJA); 13г. под обликом **мулавар**, 'nekakav strašni zmaj o kojem priča narod u Novom (u Vinodolu)' (RJA), '*seltames Schlangenungetüm (nur in der Tradition), serpentis monstrum immani corpore (non nisi in traditione)*' (HIRTZ, СКОК).

(Тачна мјеста у цитираној литератури в. у од. 2.1. горе.)

Дефиниције недостају код облика **бабор** (СКОК), **блабор** (СКОК), **блаборина**, (ERHSJ), **блавор** (ERHJ, ПЕШИКАН), **блаворак** (RJA, ERHSJ), **блаворина** (РСА, HIRTZ, СКОК), **блаворић** (РСА), **блаворуца** (ВУК, ERHSJ, СКОК), **блавур** (СКОК), **блаор** (СКОК), **блаорина** (ERHSJ, СКОК), **блахор** (СКОК), **блор** (СКОК), **блоруца** (ERHSJ, СКОК), **блорушина** (РСА), **џлавор** (ERHSJ, СКОК), **џавор** (ERHSJ), **мањаур** (ERHSJ), **мањур** (ERHSJ), **мајур** (ERHSJ), **змајур** (ERHSJ), **маур** (ERHSJ), **маур** (ERHSJ), **мравор** (ERHSJ), **мрав** (ERHSJ, BRUSINA), **мравак** (ERHSJ, СКОК), **мрамор** (ERHSJ, СКОК), **мулавър** (ERHSJ), **мулавар** (ERHSJ), **мулаврина** (ERHSJ, СКОК).

2.5. ДРУГА ВРИЈЕДНА СВЈЕДОЧАНСТВА

„Оваквијех **блорова** [ср. од 15 стопа] кажу да је било до скоро у језеру скадарскоме, а сад се слабо који налази, и то мали, као и друге змије по нашијем земљама. Кажу, кад велики блор опази човјека на чамцу, он дигнувши главу изнад воде са звиздом иде управо нањ. Црногорци приповиједају да се за времена Махмут-паше Бушатлије (који је погинуо 1796 г.) између Хотског хума и језера Скадарскога појавио тако велики блор, да је друмом, који је онуда ишао, караван прекинут док се није некакав Турчин зарекао и отишао те га убио; али ни он кажу да га на ату није смио шчекати, него кад му се у поприкучи, опали нањ двије пушке мале, у којима су биле синцирлије, па окрене ата и побјегне без обзира не знајући јели га погодио или није; по том опет нико није смио онамо отићи док нијесу чобани из планина по смраду познали да је убијен.” – ВУК 1852: 31.

⁴² И 'блавор, *Pseudopus apodus*'; в. СКОК 1930: 514.

⁴³ Према RJA I 455, једине потврде су из Ст. Љубише из којих се не види о којој трави је ријеч. (Наиме, „Љужина и мочвара, гдје *блурa* и *стурa* расту преко човјека висине” и „Нађу мртвачка кола оплетена пружењем а прошивена *блуром* и *ликом*”). (РСА исто.)

„Приповиједа се да сваки **главор** закоље 12 змија, а тринаеста њега, за то веле да га не ваља убити, а ко га убије осам му је дана назатка.” – Вук 1852 *s.num.*⁴⁴

„**Blavor** (P[rimorje,] D[ubrovnik]) – *Bipes Palasii*. Nareste dug do tri stope, i puk kaže da je prijatelj čovjeka, da ga brani od inijeh zmiја s kojijem rado pobije se, i osvoји jih.” – VODOPIĆ 1880: 130.

„**Blavor**, koji је за све наше лексикografe до укључиво Daničića змија, добро је познат гуштер, прилично rijedak у Hrvatskom Primorju, док је у Далмацији обичан, али народ добро разликује, не држи га змијом. Martić то добро зна, кад пјева *Piška zmiја, kad ih babor vija*, i заиста у Далмацији и Hercegovini не тuku blavore, јер веле, да тамане змије и хране се њима, паће тврде, да vole otrovne ljutice. [...]

Врло се лако даду pripitomiti, могу рећи, да су не само мирне, него управо пријатне животиње. Nikada да би која отворила уста и кушала jakim čeljustima човјека угристи. Концем свибња послао ми је мој ловач пок. P. Mrkić два blavora. Hranio сам их пужевима *Cepaea vindobonensis*, *C. nemoralis* и *Xerophila candicans*; не могу рећи, да сам их sjajno pogostio, али су ми све једнако били zahvalni, а kadgod биh их primio у руке, pokazali би ми језиком своју приврженост. О дану нису никада dirali храну, истом би се други дан у јутро нашли tvrgји остаци кућце. [...]

У српњу и. г. опазео сам, да се један blavor све више надимао, а у ноћи од 24. до 25. snijela је жена 5 јаја, 25. српња пак по дану 9, међу којима једно мање и згрчено. У ноћи од 25. до 26. snijela је 2 правилна јаја, у ноћи од 26. до 27. опет 2, али оба згрчена, у ноћи од 28. до 29. само 1, у ноћи од 29. до 30. опет 1, napokon у ноћи од 30. до 31. још 1, сва та три мања и згрчена; укупно дакле 21 јаје, од којих 6 мањих, згрчених. Јаја су ovalно-јajаста, bjelkasta, ту и тамо видјети је hrpe понешто бјелих таčака, али друге бјеле боје, као да су прозирне. Potpuno су развита јаја 36 mm. dugačka и 18 mm. широка; згрчена нисам мјерио. [...]

Добро сам и три млада blavora, који се по облику и боји знатно одликују од одраслих.

Неки ми је Глушчевић из Neretve казао, да тамошњи гуштери: **blavor repati** или **blavor kusac** колју сваку змију.⁴⁵

Народна су имена у Далмацији: **babor**, **blaor**, **blaorina**, **blavor**, **blaur**, **blavur**, **blor**, у Hercegovini и **glavor**. Kukuljević lijepo пише: [*A među ruševinama nagaziš često na*] *brabor[a] ili gluvaju, gluhu crnu zmiју, što se u Ninu mjesto ljudi[h] u stare zidine namjestila.* (Kukuljević I. *Putne uspomene*, 41.) У Hrvatskom Primorju и у Istri зову га *gad* или *crni gad*.

По казивању P. Mrkića blavorima су најмилија храна *bumbori*, т. ј. gundevalји, gnojnari, zuncaci и balegaši, али рекао биh, да је Mrkić под овим именом разумијевао у опће kornjaše сваке врсте.” – BRUSINA 1908: 10sqq.

Теренски подаци М. Хирца: „**Blavor kusati** је опасан, може угристи.” Метковић, НИРТЗ 1928: 9. – „**Blavor** се не боји ни најљућег злопоскока [= *Vipera ammodytes*].” Шибеник, *loc.cit.* – „**Blavora** ми зовемо у Crnoj Gori škor.” Јагодња у Далмацији, *loc.cit.* – „**Blavorina** је једра и као полуга, што се vade stine.” Копривно код Сиња, *loc.cit.* – „**Blavorina** се насди на главу или на rep па скаче за човјеком.” *Ibid.*, *loc.cit.* – „**Blavorini** можеш да утечеš само, ако биžiš контра сунцу.” *Ibid.*, *loc.cit.* – „**Blavorina** ždere гуштерце а највише тице.” *Ibid.*, *loc.cit.* – „**Blaor** ždere друге змије.” Око Имотског, *loc.cit.* – „**Blaor** mota по драчи (= *Paliurus aculeatus*) ко куčак, кад тражи zeca, док пронаде змију.” Подлуг у Котарима, *loc.cit.* – „**Blavora** има двије врсти, једна с repom, друга kusata.” Бенковац у Далмацији, *loc.cit.*

⁴⁴ V. фсн. 9.

⁴⁵ Уп. куси *blavor* у М. Ветранића у од. 2.2.

– „*Blaora* ćeš naći po redinama (prirodne živice od kamenja i drače).” Јагодња у Далмацији, *loc.cit.* – „*Blaori*, govori se od poruge žiteljima Crnice kraj Šibenika.” Шибеник, *loc.cit.* – „*Blor* je najdeblja zmija, debela kô stegno u čovjeka.” Јагодња у Далмацији, *op.cit.* 10. – „*Brabor* kolje svaku zmiју, i najpoganiju ljuticu.” Трибањ у Далмацији, *op.cit.* 11. – „*Braborina*, plavuška, pepeljuga i ridovka.” Луково Шу-гарје у Хрватском приморју, *loc.cit.* – „*Braborina* je kratka, a debela kao ruka.” Леденик у Хрватском приморју, *loc.cit.* – „*Zmanci zovu sve zmiје gad, a mulavra babor.*” Жман на Дугом отоку, *op.cit.* 2. – „*Babor*, praćica i slivičina.” Рава на острву Рави, *loc.cit.* – „*Babor* lašti se kô ulје. Ne valja *babora* naljutiti, jer on trči za ljudima i goni ih, dok ih stigne.” Смоквица на Корчули, *loc.cit.* – „*Babori* rado love miši.” Каштел на Рабу, *loc.cit.* – „*Glušaci ili babori.*” *Ibid.*, *loc.cit.* – „*Sasvim je bezazlena smičalina [= Zamenis longissimus] i glavor.*” Пељешац, *op.cit.* 35. – „*Gavor* kolje druge žestoke zmiје.” Бока, *op.cit.* 34. – „*U zmajura* je tako debela kora, da mu druge zmiје ne mogu ništa.” Каштел [*sic*] код Сплита, *op.cit.* 181.

„Narod naš ne priča samo o zmiјama orijašicama, već on pozna i druge zmiјske strahote i nakaze. Takav mu je *mulavar*, o kojem mi pripovijedahu u Novom u Vinodolu.

Bilo je godine 1877., kad se neki seljak s dvocjevkom zaputio od Novoga u planinu. Idući, zagleda drugog seljaka, koji je zasopljen iz gore bjeжао, doviknuv mu, da se mulavar za njime valја. U istinu se dovalја, ovaj skine pušku, ispali je i svu glavu mulavaru raskaši.

Mulavar da ima glavu kao *buću*, uši kao *mačak*, a oči bi mu *prsti* mogli, puše kao mijeh, *debeo* je kao *stegno*, a do 30 funti težak.” – НИРС 1896: 21.

3. ЕТИМОЛОГИЈА. Грађа из од 2.1. може се, према етимологији, подијелити на 2 групе: 1. *блавор*, *блабор*, *блаор*, *блавур*, *блаур*, *блахор*, *блор*, *бравор*, *брабор*, *бабор*, тј. на варијанте које су путем балканског латинитета потекле из супстрата и које су, како се чини, лишене уплива паретимологије; и 2а. *џлавор*, *џавор*, 2б. *мањаур*, *мањур*, *мајур*, *маур*, 2в. *змајур*, 2г. *мравор*, *мрав*, *мрамор*, тј. на варијанте које су, слично, путем балканског латинитета потекле из супстрата, али које су, за разлику од тога, подлегле накнадном упливу паретимологије, било романске или словенске. (Исто ERHSJ I 170.) Осим тога, постоји и варијанта *мулавар*.

Погледајмо најпрво варијанте без паретимологије.

3.1. АКЦЕНТУАЦИЈА. Сх. *бл̌ав̌ор* и варијанте које у потsg имају дужину иза акцента, тј. *бл̌аб̌ор*, *бл̌аб̌р*, *бл̌ав̌ур*, *бл̌а̌ур*, *бл̌а̌х̌ор*, *бр̌аб̌ор*, *ба̌б̌ор*, *ба̌в̌ор*, у gensg ову дужину или задржавају, као у типу *не̌ћа̌к*, *не̌ћа̌ка* (Даничић 1925: 36), или је губе, као у типу *д̌је̌в̌ер*, *д̌је̌вера* (*op.cit.* 38).

Као *не̌ћа̌к*, *не̌ћа̌ка* акцентују се *бл̌ав̌ор* (Ћупић – Ћупић, Башановић-Чечовић, Ристић, Оташевић), *бл̌аб̌ор* (РСА, REŠETAR), *бл̌а̌х̌ор* (РСА), *ба̌в̌ор* (РЈА, РСА).

Као *д̌је̌в̌ер*, *д̌је̌вера* пак *бл̌ав̌ор* (Вук, РЈА, РСА), *бл̌аб̌ор* (РСА), *ба̌б̌ор* (РСА). (Такође, *бл̌ав̌ор* у Даничић 1925: 38.)

Мјешовиту акцентуацију, тј. са gensg *бл̌ав̌ора* / *бл̌авора*, има *бл̌ав̌ор* (Пешикан).

Генитива нема у облицима *бл̌ав̌ор* (ERHSJ, ERHJ, Гаговић), *бл̌аб̌ор* (Поповић – Петровић), *бл̌ав̌ур* (Вук, ERHSJ), *бл̌а̌ур* (Станић), *бр̌аб̌ор* (РСА, Мастро-вић), *ба̌в̌ор* (ERHSJ), па се у овим облицима ни акценатски тип, *не̌ћа̌к* или *д̌је̌в̌ер*, не познаје.

Акцентат недостаје у облицима *блавор* (BRUSINA, VODOPIC, HIRTZ, ŠOLJAN, VINJA, RAJKOVIĆ, ЂОКОВИЋ, MIKALJA, STULLI), *блабор* (ERHSJ, HIRTZ), *блаор* (ERHSJ, HIRTZ), *блавур* (RJA, HIRTZ), *блахор* (ERHSJ, HIRTZ), *бабор* (RJA, ERHSJ, HIRTZ), *бабор* (RJA, HIRTZ).

(Тачна мјеста у цитираној литератури *v.* у од. 2.1. горе.)

Дужина у *nomsg* *блāv̄ор* и сл. постала је дужењем *o* испред *p* на крају ријечи које су имале два слога а од којих је први био кратак и акцентован, као нпр. у сх. *ǰǰv̄or* према чак. *ǰǰvor*, од псл. **gǰvorij*; *v.* HOLZER 2012: 81.

(Такође, *v.* MARETIĆ 1884: 151.)

Из овог је разлога *nomsg* *блāv̄ор* али *gensg* *блāvора*, тј. без дужине, као у примјерима типа *ǰǰv̄ēr*, *ǰǰv̄ера* горе, а примјери типа *н̄ǰ̄а̄к*, *н̄ǰ̄а̄ка*, који у *gensg* имају дужину, ову дужину (која у *nomsg* постаје правилно) пренијели су из номинатива у друге падеже, као аналогичном, па имају *gensg* *блāv̄ора*, *datsg* *блāv̄ору*, итд.

Облици *блāvор*, *блāор*, *брāvор*, *брāбор*, *бāбор*, који у *nomsg* немају дужину, или овом дужењу нису никад подлегли или су накнадно скраћени (што је, ја мислим, мање вјероватно).

Према томе, варијанте *блāv̄ор*, *блāvор* могу се свести на облик *блāvор*; *блāор*, *блāор* на *блāор*; *бāбор*, *бāбор* на *бāбор*; итд.

3.2. ФОНЕТИКА. Све варијанте сх. *блавор* могу се свести на два облика, *блавор* и *блабор*, од којих се други облици могу извести путем домаћих, аутоглотских фонетских промјена.

Упореди: 1а. *бравор* < *блавор*, путем асимилације *л-р* > *р-р*, одакле је пак *бравор* > *бавор*, помоћу дисимилације *в-р* < *р-р*; 1б. *блавор* > *блавур*, са *-ур* < *-ор*, одакле је пак *блавур* > *блаур*, помоћу *-у-* < *-ву-*; 1в. *блаор* < *блавор*, путем *-во-* > *-о-*, одакле је онда *блаор* > *блор*, помоћу стезања *-о-* < *-ао-*, и *блаор* > *блахор*, путем реституције консонанта у хијату; и 2а. *брабор* < *блабор*, путем асимилације *л-р* > *р-р*, одакле је пак *брабор* > *бабор*, помоћу дисимилације *в-р* < *р-р*.

V. схему 1 на крају чланка.

Пореди се, у другим реликтима балканског латинитета (укључујући тзв. далматизме), регресивна асимилација ликвидâ, тј. *л-р* > *р-р*, у нпр. чак. *барайџура* поред *балайџура* од лат. *BELLATORIUM*; регресивна дисимилација ликвидâ, тј. *в-р* < *р-р*, у нпр. чак. *џасура* поред *џарсура* од лат. **FRIXORIA*; стезање *-ао-* > *-о-*, у нпр. сх. *лор-ика* поред *лаор* од лат. *LAURUM*; *-ор* > *-ур*, у нпр. сх. *лаур* поред *лаор*; *-ву-* < *-у-*, у нпр. сх. *лаур* поред *лавор* (путем **лавур*).

V. ERHSJ *s.v.* *bàlati*, *laor*, *pr̄sura* и JE *s.v.* *baladūr*.

Необичнија је појава једино *x* у херцеговачком облику *блахор*, поред *блаор*, које је, како се чини, искрсло да у овој ријечи затвори хијат. Ако је тако, поредиће се то *x* са *x* у *ǰрух*, поред *ǰруј*, од лат. **GRONGUM* < *CONGRUM*, тј. под условом да је и ово *x* искрсло да затвори хијат (који, дакако, настаје у косим падежима облика *ǰруј*, као нпр. у *gensg* *ǰруја* > *ǰруа*, са *j* > *ø* као у *маур* < *мајур* испод, одакле је онда *gensg* *ǰруха* па *nomsg* *ǰрух*) – али, *v.* и PLSA *s.v.*

(Скок 1930: 513 пореди *блавор* > *блахор* са *мува* < *муха*.)

Обрнуто, варијанте *блавор* и *блабор*, од којих се правилно изводе сви остали облици, као што смо видјели горе, не могу се међусобно помирити

домаћим фонетским промјенама него се, будући управо алоглотске варијанте, мире помоћу фонетских закона других језика, и то оних балканског латинитета, у чијим је реликтима *v* : *b* позната алтернација (која настаје услијед преласка лат. *v* у ром. **β* које се пак онда заима час као сх. *v* час као сх. *b*).

Уп. лат. *v* > ром. **β* > сх. *v* / *b* у чак. *кунсерба*, *куншерва* од лат. *CONSERVA*, односно ром. '*konserba*'; *v*. ERHSJ *s.v.* *kusërba* и JE *s.v.* *kusërba* (и HOLZER 2012: 19, 34).

3.3. ПОРИЈЕКЛО. Према општем мишљењу, сх. *блавор* пореди се са алб. *bullár* и рум. *bălăur*.

V. нпр. ERHSJ I 169.

Алб. *bullár* / *bollár*, det. *-i*, значи 'блавор, *Pseudopus apodus*' и 'слепић, *Anguis fragilis*'. Метафорички значи и 'здепаст, набијен' и 'неспретан човјек'; *v.* FGJSSH *s.v.* У Улцињу, према Скоку, алб. *bullár* значи и 'слијепац'; *v.* ERHSJ I 170.⁴⁶ (Уп. 'слепић' горе.) Али, осим тога, на југу Албаније, ова ријеч, као путем метафоре, може да значи и 'змај', који тобоже има ноге и крила и који, према митској представи, цијелу годину спава а буди се о Ђурђевдану, не би ли овом приликом којег човјека заклао, и, ако тада не пострада, онда се претвори у чудовиште које се пак зове *kuçedra* и које, слично, кидише на људе (и узрокује сушу). Ово вјеровање, које је дио ђурђевданског фолклора, биће једним дијелом без сумње условљено хришћанским вјеровањем о св. Ђорђу и аждаји.

(Од алб. *bullár* је арум. *buleár* m. 'змијурина'; *v.* DAR 228.)

Захваљујући г. Вуку Ускоковићу из Подгорице, сазнајем да се 'блавор' код црногорских Малисора (који су геговци) такође каже *bullár*; усм. саоп. 31. јануара 2017. (Податак је из Тузи; испитаник је Е. Ј., католичке вјероисповјести, рођен '90-их.)

Осим тога, што се албанскога тиче, постоји у арванитици облик *bular* 'водена змија' а у арбанашком *bullár* 'блавор; слепић'; *v.* REINHOLD 1855: 45 и KRSTIĆ 1987: 31. Да ли пак ту ријеч имају и Арберешки у Италији – гдје блавор иначе не живи – нисам успио да сазнам.

(Него, у арбанашком постоји и позајмљеница из српскохрватскога, арб. *blavúr*; податак са теренског испитвања, усм. саоп. Н. Вулетић 28. јануара 2017.)⁴⁷

Сх. *блавор*, како се види, није од алб. *bullar*.

(Овако нпр. EWA 41 и, према Мејеру, SEW 58.)⁴⁸

Рум. *bălăur* / *balăur* m., pl. *-i*, деривати: *bălăură* / *balăură* f., *bălăuróică* / *balauróică* f., dem. *bălăurél* / *balaurél* m. (Осим тога, постоји и облик *bălăure*, који је застарио.) У румунском језику, ријеч *bălăur* долази од средине 17. вијека, и то у облику *balaur* код митрополита Доситеја и Д. Кантемира а у облику *bălaur* код Н. Костина, и значи 'змај, аждаја, ала'. Ту немају Румуни замишљају као зелену или златну змију, са ногама и крилима, која, у митској представи,

⁴⁶ Ово може бити податак Скокових „рибара Арбанаса”. (У ERHSJ-у често се помињу као информанти за Улцињ; *v.* нпр. I 268, 459, 630, II 78, 80, 219, итд.)

⁴⁷ Вулетић ме додатно обавјештава да арб. *blavúr* звучи управо као 'blavūr', гдје је ~ чак. акут; а арб. *blavúri* као 'blavúri', гдје је ^ сх. дуги силазни акценат.

⁴⁸ То јест, од алб. *bollë*; *v.* од. 4.6.

може да има седам, девет или дванаест глава и на свакој глави по једну кресту. Зато рум. *baláur* значи и ‘неман, чудовиште’, а додатно, као путем метафоре, може да значи и ‘окрутан човјек’ и ‘Циганин’.

V. EMR III 2944–2973 (и DEX s.v.).

Осим тога, у влашком постоји облик *baláur* m. ‘смук, *Zamenis longissimus*’; v. GOLUBOVIĆ – LIGORIO MS s.v. Од овог облика биће пак наш облик из Доњег Милановца, сх. *балавур*, и увреда у Србији, сх. *балаура*; v. PCA I 268 и RJA I 168.^{49 50} (Тако и ERHSJ I 170.) Али, не знам хоће ли од влаш. *balaur* бити и хапакс из PARČIĆ 1874: 10, сх. *балавор*, који изгледа као да је постао унакрштењем оног *балавур* горе и сх. *блавор*.

У арумунском, мегленорумунском, и истрорумунском ове ријечи нема (то јест, изузев арум. *bu'leár* < алб. *bullár* горе).

Сх. *блавор* није од рум. *bălaur*.

Овако нпр. MATZENAUER 1870: 113, који је први извео сх. *blăvor* од рум. *bălaur*.

Од Маценауера ову етимологију преузео је JAGIĆ 1876: 431, критикујући мјесто у MIKLOSICH 1875: 92 на којем се *блавор* карактерише као ријеч тамног постања. Затим, да ли од Маценауера или од Јагића, биће ову етимологију преузео Даничић, у RJA I 427, а онда, прихвативши Јагићеву критику, и MIKLOSICH 1886: 13. Коначно, нашла се та етимологија, опет без напомене, и у PCA I 597, гдје може да буде или из RJA или из Миклошића.

(Такође, налазимо је у DER 634, ILR I 387 и, са оградом, у GĂMULESCU 1983: 38sq.)

Али, нити је сх. *блавор* од рум. *bălaur* нити може, обрнуто, *bălaur* да буде од *блавор*.

(Тако пак СНАС 1879: 7 и DENSUSIANU 1901: 365sqq.)

За разлику од тога, СКОК 1930: 512–517 сматра да су сх. *блавор* и рум. *bălaur* независне позајмљенице из балканског супстрата које су до српскохрватског и румунског језика доспјеле путем балканског латинитета; исто ERHSJ I 170.

Овако мислим и ја, и, што се тога тиче, одбацујем оне предлоге одозго који изводе српскохрватску ријеч из румунске и, обрнуто, румунску из српскохрватске, јер су ти предлози, како мислим, одвојени од стварности фонетских појава које владају сх. позајмљеницама у румунском и рум. позајмљеницама у српскохрватском.

(Нема познатог правила по којему може од рум. *-aur* да буде сх. *-вор* или од сх. *бла-* рум. *băl-* и од сх. *-вор* рум. *-aur*.)

Према томе, и ја мислим да су сх. *блавор* и рум. *bălaur* независни облици, али, опет, не мислим, као Скок, да се ти облици дају свести на заједнички праблик у балканском латинитету – него само у супстрату – или, ако и мислим

⁴⁹ PCA има акценат *bălaūr* и значење ‘блавор’, али ја не знам да ли је ово поуздано. (Према PCA, податак је из *Збирке ријечи из источне Србије* М. Ризинића, из год. 1900, коју нисам видео. Рекао бих да се, према румунском, очекује акценат *balăūr* / *bălaūr* и значење ‘смук’, а не ‘блавор’, за што уп. значење влашке ријечи.)

⁵⁰ Примјер: „Прави си балаура” или „Одлази, балаура један!”. (Према RJA, из Љ. Ковачевића, са напоменом „Ријеч која се говори ukora radi u Srbiji”.)

да се дају свести на исти облик, а оно не мислим да је ово једино рјешење које је, са формалне тачке гледишта, могуће.

Али, погледајмо најпрво случај рум. *bălăur*.

На темељу ове ријечи може се реконструисати балк.-лат. *BALLÁURU.⁵¹

Од овога рум. *bălăur* постаје правилно, и то, *ceteris paribus*, путем $a _ ' > \check{a}$ и $-u > -\emptyset$, као нпр. у рум. *bărbăt* од лат. BARBĀTU, и $ll > l$, као у рум. *cal* од лат. CAVALLU, и сл.

(V. DER s.vv. *bărbăt*, *cal*.)

(Дифтонг правилно остаје, као у рум. *aur* < лат. AURU, и сл.)

Варијанта *balăur*, са *a*, архаичнија је и не показује промјену $a _ ' > \check{a}$; уп. влаш. *balăur*, гдје такође стоји *a* (које се пореди са *a* у влаш. *barbăt* према рум. *bărbăt* горе).

Надаље, од рум. *balăur* је, како мислим, позајмљеница алб. *bollár*.

Алб. *bollár* од рум. *balăur* постаје правилно, и то, *ceteris paribus*, путем $a > o$, у додиру са лабијалом, као нпр. у $a > o$ у алб. *mókër / mókën* од лат. MACHĪNA; $l > ll$, као нпр. $l > ll$ у алб. *ëngjëll* од лат. ANGĒLU; и $au > a$, као. нпр. $au > a$ у алб. *ár* од лат. AURU, и сл.

(V. LANDI 1898: 27, 72, 111.)

(И *r* је по правилу; уп. *r* у *ár* < AURU горе.)

Варијанта *bullár*, са *u*, додатно показује промјену $o _ ' > u$, као нпр. $o _ ' > u$ у алб. *dulúr* од лат. DOLŌRE / ит. *dolóre*, или $o _ ' > u$ у алб. *adhurój* од лат. ADORĀRE / ит. *adoráre*, и сл.

Обрнуто OREL 1998: 41, који, *prima facie*, узима да је рум. *bălăur* позајмљеница од алб. *bollár*, али ово – то јест, рум. *ă* од алб. *u* и рум. *au* од алб. *a* – не бива ни по којем познатом закону румунске историјске фонетике.

Скок 1930: 512 сматра да је алб. *bollár* независна позајмљеница из балканског супстрата; исто ERHSJ I 170. Али, посредством балк.-лат. *BALLÁURU, правилан одраз био би алб. *bolár*, не *bollár*; уп. $-ll- > l$ у алб. *gjel* од лат. GALLU. (V. LANDI 1898: 128.) Према томе, слиједи да на темељу алб. *bollár* треба претпоставити балк.-лат. *BALÁURU. Али, пошто је могуће да се албанска ријеч изведе из румунске, како смо видјели горе, није потребно да се на рачун алб. *bollár* претпоставља нова варијанта у балканском латинитету (него може, како мислим, и ова ријеч да буде од балк.-лат. *BALLÁURU, посредством рум. *bălăur*).

(Још о односу рум. *bălăur* и алб. *bollár* v. у од. 4.7. испод.)

Него, погледајмо и случај сх. *блăвор*.

На темељу сх. *блăвор* може се реконструисати балк.-лат. *BÁLŲĀRU или *BALLÁURU.

Прво, сх. *блăвор* од облика *BALLÁURU постало би по правилу, и то, *ceteris paribus*, путем $o _ ' > \emptyset$ и $-u > -\emptyset$, као нпр. у сх. *жмуо* од лат. MODĪŪLU, и $-AURU > -авор$, као у сх. *лавор* од лат. LAURU; исто ERHSJ I 170.

(V. ERHSJ s.vv. *laor*, *munčjela*.)

Исто и Скок 1930: 512–517 и Скок 1952: 242 (који на овим мјестима реконструише балк-лат. *BOLÁURU).

⁵¹ Неопходно је да се реконструише *BALLÁURU, а не *BALÁURU, јер би облик *BALÁURU по правилу дао рум. *bărăur*; уп. рум. *ger* од лат. GELU или рум. *soare* од лат. SOLE.

То објашњење могуће је, али облик *BOLÁURU, који Скок реконструише (и који објашњава сх. *blǎvor* и алб. *bullár*), не објашњава и рум. *bǎlaur*, јер би правилан одраз тога облика био рум. *buráur*. (Уп. фсн. 51.) Према томе, ово не може бити исправан праоблик.

Варијација сх. *блавор*, у случају овог објашњења, пореди се са оном сх. *ловор*.

Кључна варијанта, сх. *блабор*, са *б* (одакле су онда *брабор* и *бабор*), поредила би се са *лобор*- од лат. LAURU у сх. *лоборика* – али ово је, према RJA VI 138, хапакс (који се налази у Ст. Маргитића). За разлику од тога, *блабор*, *брабор* и *бабор*, раширене су варијанте.

(Додуше, постоји слов. *Labor*; в. Скок 1952: 242. Али, опет, сх. *-абор* не бива од *-AURU* у реликтурама лат. MAURU; в. ERHSJ s.v. *Mavar*.)

Остале варијанте поредиле би се пак овако: *блавор*, *бавор*, *бравор* са *лавор*; *блаор* са *лаор*; *блаур* са *лаур*; *блор* са *лор*- у *лорика*. За варијанте *блавур* и *блаур* нема паралела.

(V. ERHSJ s.v. *laor*.)

Друго, сх. *blǎvor* од облика *BÁLVĀRU постало би такође по правилу, и то, *ceteris paribus*, путем *alC > laC*, или тзв. ликвидне метатезе, као сх. *Làbīn* од лат. ALBŌNA, и ' *_Ā > o* и *-u > -ø*, као нпр. у сх. *канѿор* од лат. CANTHĀRU, и сл.

(V. ERHSJ s.vv. *kantar*¹, *Làbīn*.)

Кључна варијанта сх. *блабор*, са *б* (одакле су онда *брабор* и *бабор*), постала би као *б* у сх. *Мукалб*- у *nomsg Мукабал*, *gensg Мукабла / Мукалба*, од ром. 'monte kalβo' < лат. MONTE CALVU; в. JE s.v. *Mugrašël*. То јест, било би *BÁLVĀRU > 'balβapo', гдје од лат. *v* правилно постаје ром. *β а овај се глас онда заима или као сх. *в* или као сх. *б*.

Остале варијанте – то јест *бавор*, *блавур*, *блаор*, *блаур*, *блахор*, *блор*, *брабор*, *бравор* – постале би од облика *блавор* онако како је речено у од. 3.2.

Ово је моје објашњење, а слично објашњење предложио је и Јокл 1921: 230 који пак сх. *blǎvor* изводи од лат. BÓLVÖRU (али такође путем ликвидне метатезе).

И ово објашњење могуће је, али облик BÓLVÖRU, у поређењу са *BÁLVĀRU, даљи је од *BALLÁURU, који смо успоставили на темељу рум. *bǎlaur*, и то, како мислим, даљи без оправдања, јер нема у облику *BÓLVÖRU, ништа што је ближе сх. *blǎvor* (нити има, што се тога тиче, ичега што би у облику *BALLÁURU било ближе сх. *blǎvor* него рум. *bǎlaur*).

Према томе, поставља се питање: које је рјешење исправно?

Оба рјешења подједнако су могућа, како мислим, али са том разликом – а ово је заиста малена разлика – што се у Скоковом рјешењу нешто теже тумачи *б* у варијантама *блабор*, *брабор*, *бабор* (али се опет некако тумачи).

(Однос балк.-лат. обликâ *BALLÁURU и *BÁLVĀRU објашњава се у од. 5. испод.)
(V. и облик *MALLÁURU у од. 4.5. испод.)

4. Друго. Погледајмо сада и варијанте са паретимологијом, чак. *мулавар*, алб. *bollë*, и разно.

4.1. Сх. *ѓлавор*, *ѓавор*.

Облик *ѓлавор* постаје од сх. *блавор*, унакрштењем са сх. *ѓлава*; исто Будмани у RJA III 183, Скок 1930: 513 и ERHSJ I 170.

Варијанта *џавор* постаје од *џлавор* као *бавор* од *блавор* горе.

Ова паретимологија ограничена је на југ ареала и захвата потез од Пешча до Зете, укључујући Херцеговину, а на сјеверу ареала не долази осим мјестимично, гдје је осамљена (Билишане, Карлобаг).

4.2. Сх. *мањаур*, *мањур*, *мајур*, *маур*.

Облик *мањур*, *мањаур* постаје од сх. *блавор* > *блаур*, унакрштењем са ит. *tangiàre* ‘јести’; исто Скок 1930: 514 и ERHSJ I 170.

(То јест, од млет. *magnár*; в. VOERIO 1867: 383. У Далмацији је ово такође *magnár*, или *magnà*; теренски податак, усм. саоп. Н. Вулетић 30. јануара 2017.)

Накнадно сазнајем за облике *мањавур* ‘гуштер, *Synodus saurus*’ у Тисном на Муртеру и *мањаур* ‘*id.*’ на Хвару, који такође иду овамо; в. ŽUPANOVIĆ 1990: 17.

У поређењу са млет. *magnár*, облици *мањавур*, *мањаур* показују, како се чини, анализу типа *бл-авур*, *бл-аур*, а облик *мањур* ону типа *бла-ур*.

Од облика *мањур* постаје затим облик *мајур*, а од *мајур* облик *маур*, али што упоредити, како би Скок хтио, са промјеном *њ > ј* у *мајур* < *мањур*?

Према томе, у овим варијантама могућ је и утицај неког другог паретимона.

Уп. нпр. млет. *mazór* ‘већи, највећи’; в. VOERIO 1867: 406. (У Далмацији је то управо *таиór*; теренски податак, усм. саоп. Н. Вулетић 28. јануара 2017.)

(Мада, *мањур* > *мајур* може лако бити ако се претпостави дисимилација *м-њ > м-љ*, као у *маљур* < *мањур*, одакле је онда *мајур* путем *љ > ј*, као иначе у чакавском.)

Било како било, *magnár* или *таиór*, и један и други паретимон биће ограничен на простор око Сплита. (Али, в. и од. 4.5. испод.)

4.3. Сх. *змајур*.

Облик *змајур* постаје од сх. *мајур*, унакрштењем са сх. *змăј*; исто ERHSJ I 170.

Као *мајур*, и сх. *змајур* је ограничен на простор око Сплита.

4.4. Сх. *мравор*, *мрав*, *мрамор*.

Облик *мравор* постаје од сх. *блавор* > *бравор*, унакрштењем са сх. *мрâв*; исто Скок 1930: 513 и ERHSJ I 170.

(Додуше, облик *мравор* може постати од *бравор* и чисто фонетски, тј. без унакрштења, јер приморски говори познају промјену и *бр > мр* и *мр > бр*, као нпр. у чак. *мравинац* и *бравинац* према сх. *мрав*.)

Варијанта *мрав* постаје од *мравор* деривацијом, и то, ваљда, као тзв. *Rückbildung* под утицајем свог сопственог паретимона, тј. сх. *мрав*.

Ова паретимологија јавља се само мјестимично, у Задру и Дубровнику.

Конечно, варијанта *мрамор* – која случајно коинцидира са сх. *мрамор* ‘мермер’, али са овом ријечи не стоји ни у каквој концептуалној вези – може бити у вези са обликом *мравор*, како се чини, али промјена *в > м*, коју захтијева, неправилна је. Упитно.

4.5. Чак. *мулавър*, *-вра*.

Није од *блавор*. Мјесто тога, биће независна позајмљеница из балканског латинитета на темељу које се може реконструисати балк.-лат. *MALLÁURU; исто ERHSJ I 170.

(То јест, *MALÁURU; *LL стоји према *BALLÁURU горе.)

Чак. *мулавър* од балк.-лат. *MALLÁURU постаје правилно, и то, *ceteris paribus*, путем а $_ ' > o > y$, као у чак. *кунешѝра* поред *конесѝра* од лат. CANISTRU, и -AURU > -авар, као у сх. *Мавар* од лат. MAURU, и сл.

(V. ERHSJ s.vv. *konjěštar*, *Mavar*.)

(Акцент по правилу стоји у gensg *мулâвра*. У помsg очекује се *мулâвар*; уп. слов. *molâvar* испод. Али, мјесто тога, налазимо *мулавър*, са -âp, што може бити секундарно, под утицајем веома честог -âp / -âp < -ARIU; уп. нпр. чак. *ѝеѝрâp ѝреѝрâp* од лат. PETRARIU.)

Са чак. *мулавър* пореди се слов. *molâvar*; исто ERHSJ I 170.

Према PLETERŠNIK 1894: 599, ова ријеч налази се и у области Крас, код Копра, гдје пак гласи *moláver*, а и један и други облик значе 'der Drache, tudi: kratek in debel modras, kakor bi mačku noge odsekal (morebiti kaka breja samica)'. ŠTREKELJ 1896:155 изводи слов. *molâvar* из српскохрватског.

Облик *MALLÁURU је, поред *BALLÁURU и *BÁLVĀRU, трећа варијанта која се, на темељу чак. *мулавър* и слов. *molâvar*, даде реконструисати у балканском латинитету.

(Однос ових облика објашњава се у од. 5. испод.)

Облик *MALLÁURU ограничен је на сјевер ареала и протеже се од Словеније до Дугог отока у Далмацији. (Али, в. и од. 4.2. горе.)

Накнадно сазнајем за овај облик, чак. *мањавър*, са Жирјâ у значењу 'гуштер, *Synodus saurus*'; в. ŽUPANOVIĆ 1990: 17.

Постаје, како се чини, од *мулавар*, и то, као и *мањавур*, *мањаур*, *мањур* у од. 4.2. горе, тј. унакрштењем са млет. *magnár* 'јести'.

Ако је тако, Жирје ће бити најјужнији пункт варијанте *мулавар*.

4.6. Алб. *bóllë*.

Према општем мишљењу, алб. *bullár* у вези је са алб. *bóllë*, det. -a, f. у значењу 'блатор, *Pseudopus apodus*; смук, *Zamenis longissimus*; змија'; в. FGJSSH s.v.

V. TAGLIAVINI 1937: 90; ÇABEJ II 284–285; OREL 1998: 41, итд.

Штавише, према том мишљењу облик *bullár* био би изведен из алб. *bóllë*, а *bóllë* би пак било од лат. BOLEA 'salamandra'; в. JOKL 1921. Али, BOLEA 'salamandra' је тек глоса, а не и етимон, а, судећи по облицима сх. *блâвор* и рум. *bollár* (који не познају краће варијанте), алб. *bóllë* биће прије иновација него архаизам.

(А, и да није тако, само би опет искрснуо проблем са алб. *ll* ≠ рум. *l* одозго.)

Ја зато мислим да није *bullár* изведено из *bóllë* него, путем *Rückbildung*-а, *bóllë* из *bullár*, а ово је пак, како сам показао у од. 3.3. горе, позајмљеница од рум. *bălăur*.

Наиме, наставак алб. -ar препознатљив је суфикс⁵² који се и у другим случајевима одбацује или пак мијења другим, домаћим суфиксима, као нпр. лат. BINARIU > алб. *binjár* 'близанац', гдје је -ar < -ARIU по правилу, а онда је, путем замјене овога -ar домаћим суфиксом -ak, одавде и алб. *binják* 'близанац'; в. EWA 37.

Према томе, ништа се не пречи да исти случају буде и са алб. *bóllë*.

⁵² Уп. алб. *qilár* < лат. CELLARIU, алб. *kundershtár* < лат. *CONTRASTARIU, алб. *tinár* < лат. *TINARIU, итд. (V. LANDI 1989: 157)

Као исконски облик може се претпоставити **Bállaur-*,⁵³ гдје је *B* неки, било који лабијал (или, можда, лабијална група).

Што се тиче етимологије овог, коначног облика, познати су ми којекакви покушаји поређења: грч. πέλωρ, Βελλερο-φῶν, лат. VELUA, VOL(E)A, VOLAVORANTE, итд.,⁵⁴ али – мада се радујем етимолошком потенцијалу овдашњих облика – нисам волио да се на овом мјесту бавим и њиховом етимологијом.

(СТИЖЕМ ИПАК ДА ОДБАЦИМ СВАКУ ВЕЗУ СА ЛАТ. VOLEA, КОЈА СЕ ЗАСНИВА ИСКЉУЧИВО НА АЛБ. ОБЛИКУ *bóllë*, А КОЈА ЈЕ НЕПОТРЕБНА, ЈЕР ОВА РИЈЕЧ, КАКО САМ ПОКАЗАО У ОД. 4.6. ГОРЕ, МОЖЕ ДА СЕ ПРАВИЛНО ИЗВЕДЕ ИЗ АЛБ. *bullár*.)

У овом чланку, ја сам хтио да покажем, колико сам могао, који су међусобни односи – у оквиру балканског латинитета а помоћу историјског метода – који, по мом мишљењу, владају између супстратских назива за блавора или змаја, тј. између сх. *блăвѡр*, рум. *bălăur* и алб. *bullár*.

Ови односи приказани су укратко, у складу са тим мојим мишљењем, и на схеми 2 испод.

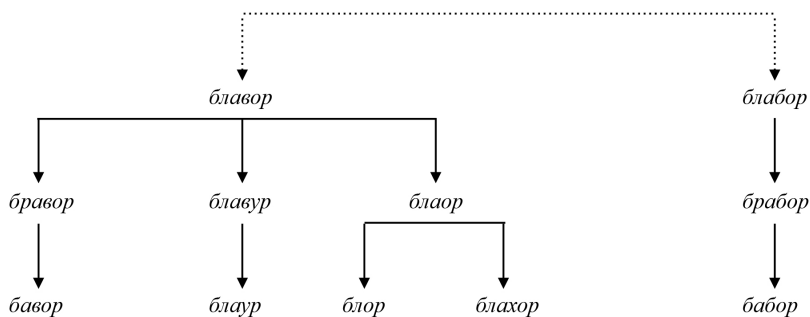

Схема 1.

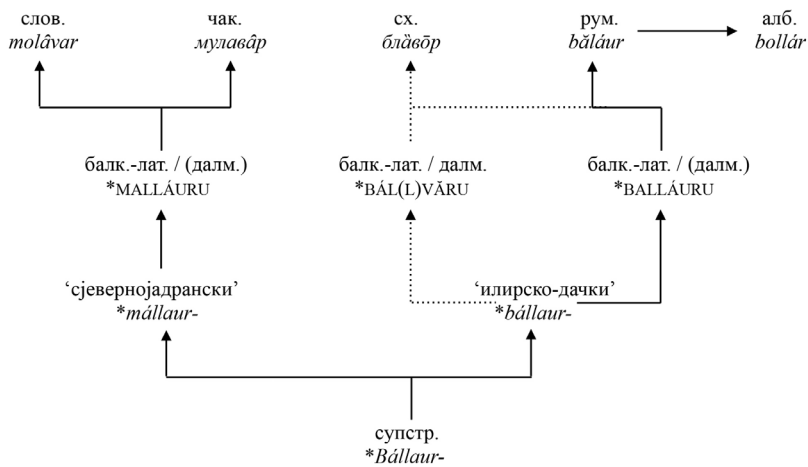

Схема 2.

⁵³ То јест, **Bállaur-?* Уп. илирски теоним *Medaurus* (= *Med-aur-u-s?*), CIL VIII 2581.

⁵⁴ *V*. и напомену на крају библиографије.

- Гаговић, Светозар. Из лексике Пиве (село Безује). *Српски дијалектолошки зборник* LI (2004): 1–312.
- Даничић, Ђуро. *Српски акценџиџи*. Београд – Земун: Макарије, 1925. (Посебна издања Српске Краљевске академије, књ. LVIII. Философски и филолошки списи, књ. 16.)
- Ђоковић, Љубомир. *Говорни драџуљи никшићкоџ краја : рјечник мање џознаџиџ рџјечи и друџи џрилози*. Београд: Интерпрес, 2005.
- Пешиќан, Митар. Староцрногорски средњокатунски и џешански говори. *Српски дијалектолошки зборник* XV (1965): 1–294.
- Поповић, Момќило, Драгољуб Петровић. О говору Спича : Грађа. *Српски дијалектолошки зборник* LVI (2009): 1–275.
- Раќковић, Ј. Прилог познавању горњовасојевићког говора. *Расковник* 27 (1981): 132–134.
- Ристић, Данијела. *Рјечник џовора околине Мојковца*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 2010. (Институт за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош”. Рјечници: Књига 5.)
- РСА = *Речник српскохрватскоџ књижевноџ и народноџ језика*, 1–. Београд: Српска академија наука – Институт за српскохрватски језик, 1959–.
- СЕ = *Српска енциклопедија*. Т. I, књ. 2 (*Београд–Буџиџрање*). Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска академија наука и уметности – Завод за уџбенике, 2011.
- Станић, Милија. *Ускочки речник*. Књ. I. Београд: Научна књига, 1990.
- Ђуџић, Драго, Жељко Ђуџић. Речник говора Загарача. *Српски дијалектолошки зборник* XLIV (1997): 1–615.
- Шоџ, Бранко Ј. *Романизми и џреџизми у црногорском језику : конџинентални дио Црне Горе*. Цетиње: Централна народна библиотека Црне Горе Ђурђе Црнојевић, 2002.
- *
- BOERIO, Giuseppe. *Dizionario del dialetto veneziano*. Venezia: Giovanni Cecchini, 1867.
- BRUSINA, Spiridon. Naravoslovne crtice sa sjevero-istočne obale Jadranskog mora. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 27 (1874): 131–193.
- BRUSINA, Spiridon. Naravoslovne crtice sa sjevero-istočne obale Jadranskog mora. Dio četvrti i posljednji, specijalni. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 173 (1908): 1–31.
- СНАС, А. *Dictionnaire d' étymologie daco-romane : Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*. Т. II. Francfort: Ludolphe St. Goar, 1879.
- ЃАВЕЈ, Еџрем. *Studime etimologjike në fushë të shqipëse*. Т. II (А–В). Тiranë: Akademia e shkencave e Republikës së shqipërisë – Instituti i gjuhësisë dhe i letërsisë, 1976.
- DAR = ПАРАНАЃИ, Tache. *Dicționarul dialectului aromân : General și etimologic*. Editura Academiei Republicii Populare Romine, 1963.
- DENSUSIANU, Ovide. *Histoire de la langue roumaine : Les origines*. Т. I. Paris: Ernest Leroux, 1901.
- DER = CIORANESCU, Alejandro. *Diccionario etimológico rumano*. Madrid – Tenerife: Biblioteca Filologica – Editorial Gredos, 1966.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*. <www: <https://dexonline.ro>>.
- DMR = САПІДАЃ, Theodor. *Meglenoromânii III : Dicționar meglenoromân*. București: Cultura națională, 1935.
- EMR = PETRICEIĆU-HASDEU, Bogdan. *Etymologicum magnum Romaniae*. Т. III. Bucuresci: I. V. Sorecū, 1893.
- ERHJ = МАТАСОВИЃ, Ranko (ur.). *Etimološki rječnik hrvatskog jezika*. Sv. I. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2016.
- ERHSJ = SKOK, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*. Sv. I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- EWA = MEYER, Gustav. *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*. Strassburg: Karl J. Trübner, 1891.
- FGJSSH = *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*. L. I (А–М). Tiranë, 1980.
- ЃĂMULESCU, Dorin. *Influențe românești în limbile slave de sud : Sîrbocroata*. București: Editura științifică și enciclopedică, 1983.
- ЃЕИЃ, Duško. *Rječnik i gramatika trogirskog cakavskog govora*. Split – Trogir: Književni krug – Združeni artisti, 2015.
- GOLUBOVIĆ, Nikola, Orsat LIGORIO. *A Vlach Idiolect of Eastern Serbia*. MS, forthc. 2017.
- HIRC, Dragutin. Što priča naš narod o nekim životinjama. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* (ur. Ivan Milčetić), sv. I (1896): 1–26. (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.)

- HIRTZ, Miroslav. *Rječnik narodnih zoologičkih naziva. Knjiga prva : dvoživci (amphibia) i gmazovi (reptilia)*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1928.
- HOLZER, Georg. *Glasovni razvoj hrvatskog jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2012.
- ILR = ROSETTI, Alexandru. *Istoria limbii române : De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. I (Ediție definitivă). București: Editura științifică și enciclopedică, 1986.
- JAGIĆ, Vatroslav. Miklosich's vergl. Grammatik der slav. Sprachen. *Archiv für slavische Philologie* 1 (1876): 412–438.
- JE = VINJA, Vojmir. *Jadranske etimologije : Jadranske dopune Skokovu Etimologijskom rječniku*. Sv. I–III. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, 1998–2004.
- JELIĆ, Dušan. Checklist of Croatian amphibians and reptiles with bibliography of 250 years of research. *Natura Sloveniae* 16/II (2014): 17–72.
- JOKIĆ, Branko. *Rječnik veličkoga govora*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, 2012.
- JOKL, Norbert. Vulgärlateinisches im Albanischen. *Zeitschrift für romanische Philologie* 41 (1921): 228–233.
- JURAGA, Edo. *Rječnik govora otoka Murtera*. Murter – Šibenik: Matica hrvatska – Županijski muzej, 2010.
- JURIŠIĆ, Blaž. *Rječnik govora otoka Vrgade : Uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.
- KAPOVIĆ, Mate, Orsat LIGORIO. O naglasku dvosložnih o-osnova s kratkosilaznim naglaskom u Dubrovniku. *Croatica et Slavica Iadertina* 7/II (2011): 327–366.
- KRSTIĆ, Kruno. *Rječnik govora zadarskih Arbanasa*. Zadar: Mjesna zajednica Arbanasa, 1987.
- LANDI, Addolorata. *Gli elementi latini nella lingua albanese*. Napoli: Edizioni scientifiche italiane, 1989. (Publicazioni dell'Università degli Studi di Salerno. Sezione di Studi Filologici, Letterari e Artistici.)
- LIGORIO, Orsat. *Serbo-Croatian Accent Retraction : Its Course and Character in the Dialect of Dubrovnik*. Leiden: University of Leiden, 2016. (PhD thesis.)
- MARETIĆ, Tomo. Nov prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 9 (1884): 77–154.
- MARTINOVIĆ, Žarko. *Rječnik govora otoka Iža*. Zadar: Gradska knjižnica, 2005.
- MAŠTROVIĆ, Ljubomir. Rječničko blago ninskoga govora. *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 3 (1957): 423–465.
- MATASOVIĆ, Ranko. Skokove 'ilirske' etimologije. *Folia onomastica Croatica* 4 (1995): 89–101.
- MATZENAUER, Antonín. *Cizí slova ve slovanských řečech*. Brno: Matica moravská, 1870.
- MIKALJA, Jakov. *Blago jazika slovinskoga*. Lauretum: Paulus et Io. Baptista Seraphinus, 1649 (Reprint. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2011. Ur. Darija Gabrić-Bagarić.)
- MIKLOSICH, Franz. *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen : Stammbildungslehre*. Bd. II. Wien: Braumüller, 1875.
- MIKLOSICH, Franz. *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien: Braumüller, 1886.
- OE = *Opća enciklopedija*. Knj. I (A–Bzu). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1977.
- OREL, Vladimir. *Albanian Etymological Dictionary*. Leiden – Boston – Köln: Brill, 1998.
- OŠTARIĆ, Ivo. *Rječnik kolanjskog govora*. Zadar: Matica hrvatska, 2005.
- OTAŠEVIĆ, Dušan. *Njeguški rječnik*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, 2012.
- PALLAS, P[eter] S[imon]. *Lacerta apoda, descripta*. *Novi Commentarii Academiae Scientiarum Imperialis Petropolitanae* 19 (1775): 435–455; tab. IXsq.
- PARČIĆ, Dragutin. *Rječnik slovinsko-talijanski*. Zadar: Braća Battara, 1874.
- PLETERŠNIK, Maks. *Slovensko-nemški slovar*. Del I (A–O). Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894.
- PLSA = LIGORIO, Orsat. *Problem leksičke stratifikacije u adrijatistici*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014. (Doktorska disertacija.)
- REINHOLD, Henricus Carolus. *Noctes Pelasgicae vel symbolae ad cognoscendas dialectos Graeciae Pelasgicas*. Athenae: Sophocles Garbola, 1855.
- REŠETAR, Milan. *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*. Wien: Schriften der Balkankommission, ling. Abt. I, 1900.
- RJA = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Sv. I–XXIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- SEW = BERNEKER, Erich. *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1908–1913.
- SKOK, Petar. Zum Balkanlatein I. *Zeitschrift für romanische Philologie* 50 (1930): 485–532.
- SKOK, Petar. La diphtongue latine au dans les langues balkaniques. *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques*, Paris, IV (1952): 241–249.

- SPH = *Stari pisci hrvatski*, v. Vetranić 1871.
- STULLI, Joakim. *Rjecoslojje*. Dubrovnik: Antun Martekini, 1806. (Specimina Philologiae Slavicae. Supplementband 10. Bd. I. Reprint and Afterword by E. Fekete. München: Otto Sanger.)
- ŠIMUNIĆ, Božidar. *Rječnik bibinjskog govora*. Zadar: Matica hrvatska, 2013.
- ŠOLJAN, Tonko. *Fauna i flora jadrana*. Ribe. Knj. I. Split: Institut za oceanografiju i ribarstvo FNR Jugoslavije, 1948.
- ŠTREKELJ, Karol. Prinosi k poznavanju tujih besed v slovenščini. *Letopis Slovenske matice* 1986, 128–167. (Ur. Anton Bartel. Ljubljana: Narodna tiskarna.)
- TAGLIAVINI, Carlo. *L'albanese di Dalmazia*. Firenze: Leo S. Olschki, 1937.
- TIČIĆ, Ante. *Rječnik govora mjesta Povljane na otoku Pagu*. Zadar: Matica hrvatska, 2004.
- VETRANIĆ, Mavro. Pjesme Mavra Vetranića Čavčića. *Stari pisci hrvatski, dio I–II*. Sv. III. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1871. (Ur. V. Jagić i I. A. Kaznačić.)
- VINJA, Vojmir. *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva*. Sv. I–II. Split: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Logos, 1986.
- VODOPIĆ, Mato. Imena pučka raznijeh lazečijeh i plazečijeh živinâ, koje ili se nahode u Dubrovačkomu okružju ili odinud poznate su našijem seljanima. *Slovinac* 7 (1880): 126–131.
- ŽUPANOVIĆ, Šime. Leksički ostaci iz mediteranskog supstrata. *Čakavska rič* 18/I (1990): 3–36.

НАПОМЕНА

Познато ми је да је А. Глухак у *Godišnjaku Centra za balkanološka ispitivanja* 1982. год. штампао чланак у којем се, како од самог аутора сазнајем, повезује *бла-* у сх. *блавор* и адигијеско и/или кабардинско *blă* ‘змија’, али нисам успио да до тог чланка дођем. Дне 27. јануара 2012. писао сам г. Глухаку и овај ми је, сутрадан, одговорио да је чланак изгубио и љубазно додао да му се сада чини да би ово ипак могла бити тек случајна подударност (и да је, слично, случајна подударност, по његовом мишљењу, и прасинокавказки **mHitaxGwV* ‘ларва; црв’). Ову напомену додајем у корист оних који се интересују за далекосежну етимологију сх. *блавор*.

Orsat Ligorio

SC *BLAVOR*
(ON BALKAN LATIN XI)

Summary

The paper is dedicated to the question of the etymology of SC *blāvōr* ‘Pseudopus apodus’ and the problem of its relationship with Romn. *bālaur* ‘dragon; monster’ and Alb. *bullār* ‘Pseudopus apodus; dragon’, which – though troubled by exact phonetics – has long since been established. It is proposed that SC *blāvōr* derives from Balkan Lat. **BALLĀURU* or **BĀLVĀRU*, that Romn. *bālaur* derives from Balkan Lat. **BALLĀURU*, that Alb. *bullār* derives from Romn. *bālaur*. (Additionally, it is proposed that Čak. *мулаваџ* ‘Pseudopus apodus; dragon’, a variant comparable to Slov. *molāvar* ‘dragon’, derives from Balkan Lat. **MALLĀURU*.) Balkan Lat. **BALLĀURU* and **MALLĀURU* appear to point to a substratum **Bāll-aur-*, where *B* is a labial consonant or a cluster of labials.

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за класичне науке
Чика Љубина 18–20, 11000 Београд, Србија
orsat.ligorio@gmail.com

(Примљено: 1. априла 2017;
прихваћено: 15. маја 2017)

Јасмина Дражић
Јелена Ајџановић

ПРАГМАТИКА И СЕМАНТИКА ИМПЕРАТИВНИХ ИСКАЗА ТИПА *БУДИ КРАТАК**

У раду ће се анализирати лексички спојеви типа *буди крајтак / не буди дејте*, сачињени од вербалне и номиналне компоненте, који су семантички и прагматички елидирани, а синтаксички целовити. Посматраће се њихова морфосинтаксичка структура, дискурсна условљеност као и семантичка обележја конституената. Полази се од претпоставке да неконтекстуализовани искази овога типа могу садржати варијабилне импликатуре које ће се различито интерпретирати у зависности од следећих чинилаца: (а) лексичка семантика неглаголске компоненте, (б) сегмент оствареног исказа у комуникативном акту, и (в) шири језички и нејезички контекст, те колективне представе, тј. експресивне компоненте значења лексеме у функцији предикатива.

Кључне речи: императив, глагол *бити*, придев, прилог, именица, имплицитна детерминација.

This paper deals with the type of lexical compounds represented by the examples *be brief / stop being a child (budi kratak / ne budi dete)*, which are composed of a verbal and nominal component. They are semantically and pragmatically elliptical, but syntactically completed. Since elliptical statements are complex, this paper examines their morpho-syntactic structure, semantic characteristics of their constituents and aspects of their discourse. The assumption is that decontextualized statements of this type may contain variable implicatures that will be interpreted differently depending on the following factors: (a) lexical semantics of the non-verbal component (b) segment of the effectuated statement in the communicative act and (c) wider linguistic and non-linguistic context, as well as collective images, i.e. expressive components of the lexeme's meaning in its predicative function.

Key-words: imperative, verb *to be*, adjective, adverb, noun, implicit determination.

1. ПОЈМОВНО-ТЕРМИНОЛОШКА РАЗГРАНИЧЕЊА. Искази типа *буди љубазан* и *не буди дејте* могу се уврстити у елидиране структуре,¹ семантички информативне у одређеном контексту, будући да укључују имплицирану ситуацију којом је обухваћен неки говорни акт (уп. ВАСН 1994: 129). С обзиром на сложеност поруке исказа, структурираних према моделу Vcop (imperativ) + Lex (Adj / Nom), посматраће се варијабилна комуникативна намера говорника као и семантичка обележја удружених лексема и њихова површинска формализација. Исто тако, будући да је реч о директивним исказима чији је илокутивни циљ „покушај подстицања адресата на акциони или вербални поступак” (Поповић 2005: 1021), тј. покушај говорника да придобије саговорника

* Овај рад представља део истраживања у оквиру пројекта *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања* (бр. 178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ У свакодневној комуникацији постоји читав спектар исказа који тек у спрези са ширим ситуационим контекстом, ванјезичким факторима добијају своје значење, тј. одговарајућу интерпретацију (уп. LYONS 1977: 589–590).

да нешто чини или не чини (SEARLE 1976: 11),² неопходно је сагледати пропозицију развијеног директива. У том смислу, посматраће се инвентар и семантика имплицираних глагола – с једне стране, перформатива (*савейтовати*, *молићи*, *ујозоравати* и сл.) и, с друге стране, пропозиција с управним предикатом репрезентованим глаголом, махом, бихејвиоралне или комуникативне семантике (*јонашаћи се*, *џоворићи* и сл.). Како се у пропозицији ради о глаголима „који не могу да се реализују као предикати минималних реченичних структура самостално” (РЕТРОВИЋ 1986: 25), без адвербијала, треба испитати укљученост имплицитног детерминатора³ који је на површинској структури експлициран номиналном речју (нпр. *буди крајњак* ← *џовори крајњко/сажешо*). У вези с тим, намеће се питање могуће релације и евентуалне еквиваленције посматраних израза с једнолексемским глаголским формама, углавном прилошки детерминисаним (уп. нпр. *буди љрисџојан* : *јонашај се љрисџојно*, *не буди досадан* : *не досађуј*; *буди срећан* : **јонашај се срећно*). Испитивање инвентара лексема у функцији предикатива има за циљ и расветљавање уплива културолошких компоненти у лексичко значење (уп. нпр. *не буди свиња* : **не буди мачка*), као и издвајање сегмената одређених лексема као репрезентаната једне категорије (*буди човек*, *не буди дејше* : **буди жена*, **не буди дечак*).

1.2. Када говори о *конџекџу*, Лајонс констатује да је то, и у филозофском и у лингвистичком смислу, пре прагматичка него семантичка категорија, будући да подразумева комуникативну компетенцију која укључује следеће елементе: улога и статус говорника, темпорално-спацијална одређеност, степен / скала формалности говорне ситуације,⁴ медијум, тема, домен (LYONS 1977: 573–584).⁵ Полазећи од чињенице да је значење исказа увелико одређено прагматичким, социо-културним контекстом (WRAY 2009: 267), важно је истаћи значај разумевања кратких, устаљених израза у одређеном језику, нарочито због могућих међујезичких и интеркултурних неподударања,⁶

² У класу директива које пописује Серл могуће је укључити Остинове бехабитиве и неке егзерцитиве (OSTIN 1994: 174–181).

³ М. Радовановић у свом раду *Грамаџика неоиџуџиве џосесије* разрађује појаву имплицитне детерминације, „чије се присуство открива тек реконструкцијом дубинске структуре исказа” (РАДОВАНОВИЋ 2007: 220).

⁴ Лајонс износи Доусову *скалу формалности*, на којој се диференцира пет ситуација: ‘високо формална’, ‘формална’, ‘консултативна’, ‘опуштена’ и ‘интимна’ које су у корелацији са системским фонолошким, граматичким и лексичким диференцијацијама (LYONS 1977: 580).

⁵ С тим у вези, обухватније виђење контекста, како запажа Лајонс, даје Џ. Р. Ферт (J. R. Firth), будући да разликује нижи ниво текста и виши ниво контекста, тј. шире друштвене и културне оквира у којима он настаје. Ферт, не само што наглашава значај контекста, него га и диференцира: контекст друштвеног оквира (супротстављен идеализованом говорнику), контекст говорног и писаног дискурса (у односу на изоловане реченице) и контекст који чине удружене речи (MANNING – SCHÜTZ 1999: 142).

⁶ Како наводи Тополињска (ТОПОЛИЊСКА 1984: 194), пример међујезичких неподударања јесте употреба и функција неких параметричких придева у српском и пољском језику, као што су *дуж*, *висок*, *дубок*, *шежак*. Наиме, иако излази из обрађиване проблематике у овом раду када је у питању структурни аспект, добра илустрација наведене нееквиваленције јесте нпр. придев *висок*, који се може реализовати само у тзв. редуцираном моделу (*Piotr jest wysoki*) док се модел *Пејџар је висок мејџар и деведесет* у пољском изражава помоћу перифрастичног предиката *та wysokość*.

будући да они, као и поједине лексеме, имају и културно специфичан карактер, и одсликавају не само начин живљења у датом друштву него и моделе мишљења (WIERZBIŃSKA 1997: 5).⁷ Узимајући све у обзир, *контекстуализован исказ*, тј. *семантичко ујођиуњење* његових сегмената разуме се „као садејство језичког (реченичног) и ванјезичког (ситуационог) контекста” (Прџић 2008: 293).⁸ Особеност ових исказа јесте у поседовању илокутивног напона, под којим се подразумева „интензитет развоја илокутивне функције између учесника говорне ситуације” (Поповић 2005: 988).

1.3. Николас Алот (ALLOTT 2010: 68–69) диференцира синтаксичку од семантичке и прагматичке *елијсе*, при чему се у првом случају ради о непотпуној реченици на формалном плану, док се други тип односи на непотпун исказ говорника из перспективе саговорника када је у питању његова експлицитност, што може као последицу имати вишеструку семантичку интерпретацију. Тако, на пример, реченица: *Не буди луда!* неконтекстуализовано представља семантички и прагматички непотпун исказ, док је синтаксички целовита.

(1) А шта ће нам кола и кућа уместо тебе?

Не буди луда! кажем јој, а она ми још не верује. (ЕК, Д. Михајловић 1984)
[= *веруј ми* / *разуверавање*]

(2) Обелоданићу сваку реч коју си рекао! (разг.)

Не буди луда! завршићу у затвору пре пролећа.
[= *не чини њо* / *упозорење*]

(3) Не усуђујем се да пођем на тај пут. (разг.)

Не буди луда! Сигурно ћеш уживати у одмору и лепотама тога града.
[= *учини њо* / *подстицање*]

1.4. Варијације значења наведеног истог исказа реконструисане су у угластим заградама давањем перформативних глагола у интерпретативном трансформу. Оваква врста тумачења семантички недовршеног исказа, настала комплементизацијом саговорниковог исказа или додатним проширењем говорника, представља *конверзациону имплицитиуру* (Васн 1994: 125). Услови пак који морају бити задовољени у комуникативном акту како би се реализовао исказ тичу се полазног говорниковог разумевања и доживљаја комуникативне ситуације и представљају *пресујонирана знања*:

[Б: ти ниси сигурна, ниси одлучна]

ПРЕСУПОЗИЦИЈА

А: *Не усуђујем се да пођем на тај пут.*

⁷ Овоме доприносе и прагматички елементи у лексичком значењу који се реализују као „однос говорника према стварности, према садржају исказа и према адресату” (Ристић – Радичић – Дугоњић 1999: 17), који корелирају с културним представама и другим нејезичким факторима, те својом специфичношћу диференцирају како истозначне речи различитих језика тако и значења појединих речи једног језика.

⁸ Према овом аутору „речи у контексту интерпретирају се према принципу прагматичке плаузабилности, по коме значење речи представља тумачење, једно од свих расположивих, с највишим степенем вероватноће у датом универзуму дискурса [...]”. Даље се наводи да се прагматичка плаузабилност постиже прагматичким употпуњењем, тј. прагматичком специјализацијом – процесом интерпретације у контексту, током којег се попуњавају све информације које недостају (Прџић 2008: 293).

Б: *Не буди луда!*

{Сигурно ћеш уживати у одмору и лепотама тога града}

[Б: = *учини што* / подстицање]

ПРОШИРЕЊЕ

ИМПЛИЦИТУРА

2. КОРПУС И СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ. Будући да су овакви искази карактеристични за директну комуникацију и одлика су неформалног дискурса, у раду ће се посматрати писани дијалози у грађи из електронског корпуса савременог српског језика, употпуњени примерима из свакодневне комуникације. Како би се обухватније сагледао инвентар неглаголске компоненте, из регистра придева са значењем људских особина (Драгићевић 2001)⁹, и именица *nomina attributiva* (Штасни 2013)¹⁰ издвојене су оне лексеме које се могу реализовати у овој позицији, непотврђене у електронском корпусу. С обзиром на бројност ових лексема, фокус анализе свакако није на исцрпном опису свих издвојених лексичких јединица, већ на идентификацији и класификацији лексичко-семантичких скупова заснованим на значењским компонентама номиналног члана у оваквим директивним исказима.

2.1. Будући да човек, његово понашање и активности могу бити различито квалификовани, важно је утврдити заступљеност и фреквентност лексема с одговарајућим квалификативним значењем које се појављују у жанровски необележеном дигитализованом корпусу српског језика¹¹ (даље ЕК). Фреквенцијски подаци један су од показатеља доминантних позитивних односно негативних особина, тј. квалификације радње њених реализатора.

⁹ Р. Драгићевић анализирао је 600 придева са значењем људских физичких и духовних особина (уп. Драгићевић 2001: 12), од којих, према нашој процени, 129 лексема може заузети позицију предикатива у исказима овога типа: у негираном исказу – *бахай, бленијав, бојажљив, болећив, брбљив, брљив, ђадљив, ѓрабљив, ѓрозан, дурљив, жесћок, жучан, зао, захтеван, злобан, злочестан, језив, језичав, кваран, кењкав, киван, килав, кмезав, колебљив, крућ, крхак, лажљив, лајав, лаком, лош, лукав, луцкасић, љиџав, љућ, махнич, мейшљав, млак, млишав, мрачан, мргодан, мушав, мушан, најеш, ојак, осоран, оштар, йлашљив, йлишак, йохлејан, йрџав, йрек, йркосан, рањив, свилен, сејан, силан, сиров, сијиничав, срдий, шоњав*; у афирмативном исказу – *блаџ, борбен, брз, брижан, ведар, вешћ, вредан, дарезљив, друшћивен, марљив, машћивий, мек, нежан, йишом, йријашан, радан, срдачан, шћедљив*.

¹⁰ Г. Штасни издваја из релевантних речника и монографија око 950 лексема, од којих се као номинална компонента могу реализовати: у негираном исказу – *асида, бараба, безобразник, бишанџа, будала, бунџија, вешћица, ѓад, ѓадура, ѓаламиџа, ѓлујак, ѓлујерда, ѓњида, ѓуска, дилеја, дивљак, ђубре, живоишња, злоћа, змија, изрод, инаџија, кабадахија, кавџаџија, кобила, коза, кокошка, крејшен, лармаџија, лицемер, луда, лудак, лујка, љиџа, мазџа, мајмун, манијак, млакоња, йајак, йокварењак, йрошјува, йросијак, рачунџија, сваџалица, свиња, сивоња, силеџија, сировина, смрад, ђурака, ђукара, џукела, шкришца*; у афирмативном исказу – *добраца, срце* (Штасни 2013: 178–186).

¹¹ *Корпус српског језика на Мајемашћичком факултету у Београду* садржи велик број текућих речи (преко 122 милиона) и добро је полазиште за истраживање фреквенције лексеме или одређене форме, али његова нелематизованост отежава претрагу. У овом истраживању претрага је вршена ручно будући да је творбена основа *буд-* хомонимна. Укупан број појављивања с овом основом у омогућеној порцији претраге износи: 4.086, од чега је уочљива значајна диспропорција у односу афирмација (3.780 примера) : негација (306). Број добијених резултата у збиру (с основом *буд-*) креће се на следећој скали: *буди* (2.206), *будийше* (1.260), *будимо* (314), *не буди* (208), *не будимо* (17), *не будийше* (81). У прва два случаја (*буди* и *будийше*) регистровано је првих 1000 примера испитиване структуре. Укупан број примера с исказима испитиване форме износи 1.140, од чега афирмативну формализацију има 987 примера, док је број негираних мањи и износи 153.

Примери ексцерпирани из корпуса, предочени су према опадајућој фреквенцији (до три појављивања):¹²

буди (193): миран (27), сигуран¹³ (20), добар (15), срећан (15), љубазан (12), уверен (12), спреман (9), спокојан (8), паметан (8), опрезан (7), храбар (5), весео (4), озбиљан (4), стрпљив (3); човек (3);

будимо (149): реални (24), искрени (18), поштени (11), опрезни (6), отворени (6), свесни (5), спремни (4), јасни (4), одговорни (3), разумни (3), смели (3); људи (6), пријатељи (3);

будиће (645): уверени (127), сигурни (78), љубазни (54), опрезни (54), добри (47), мирни (35), спокојни (16), пажљиви (13), спремни (13), искрени (11), храбри (11), свесни (9), срећни (9), образиви (8), разумни (5), јасни (4), пристојни (4), реални (4), тихи (4), задовољни (3), милостиви (3), мудри (3), паметни (3), праведни (3), учтиви (3);

не буди (81): смешан (16), глуп (6), луд (6), тужан (4);

не будимо (17): наивни (4);

не будиће (57): луди (4), глупи (3), наивни (3), нестрпљиви (3).

¹² Испод три појављивања забележени су следећи примери – *буди* (ф. 2): достојан, јасан, искрен, користан, леп, пажљив, тих, учтив, здрав; (ф. 1): богат, веран, галантнији, другачији, духовит, задовољан, златан, истрајан, јак, језгровит, кратак, кротак, логичан, милосрдан, *мушко*, нежнији, образив, правичан, природан, пристојан, радостан, разуман, свестан, скроман, слободан, умешан, хитар, чист, човекољубив; *будимо* (ф. 2): милостиви, мирни, прецизни, сигурни, срећни, стрпљиви, трезвени; (ф. 1): безобзирни, будни, великодушни, весели, добри, достојни, гласни, горди, захвални, истрајни, јаки, јединствени, (мало) јетки, (политички) коректни, мудри, (толико) несебични, (малчице) нескромни, образиви, одлучни, озбиљни, пажљиви, паметни, праведни, правични, прагматични, препредени, присни, професионални, солидарни, (сасвим) спокојни, уверени, узвишени; (прави) амбасадори, (добри) домаћини, (нормалан) народ, (достојни) потомци, реалисти, (добри) трговци, футуристи; *будиће* (ф. 2): весели, духовити, истрајни, јаки, кратки, нежни, одговорни, отворени, поштени, прецизни, стрпљиви; (ф. 1): агресивни, бесни, благи, благонаклони, верни, глупи, дивљи, директни, добронамерни, заводљиви, конкретни, културни, модерни, непристрасни, осетљиви, оштри, пословни, правични, прагматични, радосни, савесни, слободни, смели, строги, сумњичави, толерантни, умерени, фини, флексибилни, штедљиви; (ф. 2) човек, дипломата, јунак, левичар, људи, мушкарац, председник, романтичар; *не буди* (ф. 2): жалостан, невесео, окрутан, (тако) малодушан, немилосрдан; (ф. 1): баналан, блесав, докон, дрзак, груб, заједљив, лењ, луцкаст, љубоморан, (тако) стидљив, нагао, надувен, наиван, незадовољан, несрећан, (трагично) озбиљан, опседнут, пакостан, сервилан, свиреп, (толико) скроман, (тако) тврдоглав, толерантан (из учтивости), уображен, (тако) фин; будала, дете, идиот, комедијант, кукавица, магаре, намћор, (онда не буди) православац, сељак, цепидлака; *не будимо*: (проклето) заборавни, несебични, несигурни, огорчени, осетљиви, похлепни, престоги, сентименталани, радознали, ускогрудни; идеалисти; *не будиће* (ф. 2) лењи, немилосрдни, строги; (ф. 1): агресивни, (тако) безочни, груби, детињастни, иронични, категорични, (сувише) кротки, (тако) натмурени, (тако) немилосрдни, незадовољни, немарни, (тако) уверени, (сувише) одбојни, одсутни, сигурни, оптерећени (новцем), охоли, патетични, подозриви, прости, (сувише) разумни, (тако) свирепи, скромни, слаби (према себи), смешни, спокојни, срамежљиви, тврдоглави, телесни, уплашени; дете / деца, идиоти, луде, саучесници, тупани, цепидлаке.

¹³ Структурна постојаност (V + Adj / N) анализираних форме са наведеним примерима умногосте зависи како од степена семантичке целовитости лексеме на позицији предикатива (уп. нпр.: *Урадићу њо, буди сићуран!* : *Увек буди сићуран у себи.*) тако и од тога да ли се значење сужава, тј. да ли се уводи рестриктивна квалификација (уп. *Буди учтив!* : *Буди учтив кад се она њојави.*). Номиналну компоненту тако могу чинити, у великом броју, лексеме које не захтевају комплементизацију, него упућују на одређену особину, која се дубински – формално као адверб, везује за предикацију, или пак удружено са допуном – клаузом или предлошко-падежном конструкцијом.

2.2. Будући да ће у фокусу рада бити семантика лексема које граде ове императивне исказе, треба испитати и улогу статистичког фактора као показатеља оних особина које доминирају у датој ситуацији. На основу фреквенције, утврђује се да афирмативне исказе пре свега карактерише намера говорника да се умањи степен повишене афективности (*буди миран, буди добар, буди сјокојан, буди њамејан*), док ће у негираним исказима превагу имати апел на разумније понашање (*не буди смешан, не буди луд, не буди наиван, не буди глуп* и сл.), при чему се неглаголске компоненте лексикализују блискозначним придевима у овом контексту. Исто тако, категорија лица има у извесној мери диференцијалну улогу у погледу намере говорника: реч је о његовој другачијој перспективи и специфичним вањезичким околностима. Наиме, најчешће ће искази у првом лицу множине, у тзв. „инклузивном” императиву, носити обележје *дискурсног маркера сјава* (нпр. *будимо реални, будимо јасни, будимо њошћени, будимо ошворени*). Исто ово обележје присутно је у исказима у другом лицу множине¹⁴ чија је фреквенција (645) индикативна у односу на остала лица и показатељ је да је доминантна форма ове врсте исказа као дискурсног маркера управо релација *зговорник – саговорници / слушаоци*, где се ставом енкодера појачава степен уверености у истинитост експлицираног садржаја. Превагу, наиме, имају искази с придевима *уверен* (127) и *сиђуран* (78), чиме се постиже наведена намера, док су, с друге стране, високофреквентни придеви *љубазан* (54), *добар* (47), део структуре којом се декодеру шаље порука с мање ауторитативном илокуцијом (*молим вас*).

3. КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈА ИСКАЗА. Како је већ речено, примери су структурирани према моделу Vcop (imperativ) + Lex (Adj / Nom)¹⁵ и одликују се мотивационим модалним значењем типа спољашњег подстицаја.¹⁶ Како наводи Хиршова (HIRSCHOVÁ 2005: 325), вредност говорниковог става може се манифестовати или (1) *имплицитно* – глаголским начином, интонацијом и/или партикулама, или (2) *експлицитно* – (а) модалним глаголом који уводи пропозицију, или (б) илокуционим / перформативним глаголом у реченичном исказу. Специфичност ових исказа јесте у томе што је копулативни глагол *бићи* у императиву граматичко средство које је модални индикатор и као такав представља *примарни перформатив*. Лишен лексичке семантике, он сигнализира само то да је у питању говорников подстицај на реализацију неке акције, док се експлицитне перформативне формуле ишчитавају тек у садејству с језичким фактором – семантиком неглаголске компоненте, као и са вањезичком ситуацијом – фазом комуникативног акта. Дакле, ове двочлане структуре морају се посматрати семантички удружено будући да „глаголи

¹⁴ У ову групу исказа уврштени су и примери којима се куртуазно обраћа саговорнику као појединцу.

¹⁵ Из анализе су искључени спорадични примери са другом именском речју (*буди свој, буди први* и сл.) или прилогом (*буди добро*).

¹⁶ Говорећи о појму мотивације, Д. Звекић-Душановић мотивациону модалност надређује деонтичкој модалности „као стимуланс других лица (ситуације у којима, с једне стране, постоји стимулатор, подстрекач, омогућивач, деонтички извор – онај ко иницира, омогућава акцију, а са друге испунитељ – онај од кога се очекује извршење акције), аутомотивациону као стимуланс изнутра и циркумстанцијалну као стимуланс који потиче од стицаја околности” (ZVEKIĆ-DUŠANOVIĆ 2011: 81).

који се појављују у императивним конструкцијама имају само једну семантичку рестрикцију – они морају денотирати контролисану акцију”, што искључује модалне глаголе, глаголе стања, глаголе мере и сл. (ХРАКОВСКИЈ 2001: 17).¹⁷

Стога номинална компонента у овим исказима уноси управо оно семантичко обележје које упућује на аспект ‘контрола’, денотирајући истовремено акцију дубинске пропозиционе структуре и/или начин њене реализације (нпр. *буди њажљив* ← *њази*; *буди њажљив љрема њој* ← *оњходи се њажљиво љрема њој*) и репрезентована је, махом, придевима а, ређе, именицама. У овој позицији више су заступљени придеви који имају примарну прилошку формализацију а којима се карактерише људско понашање (*сњроњ*, *љубазан*, *љрисњојан* и сл.) које је „у друштвеном простору, дакле, ‘строг’ или ‘љубазан’ значи према људима, ‘према онима који га окружују’” (ТОПОЛИЊСКА 1984: 194). Исто тако, велику групу придева чине они чијим се прилошким трансформом квалификује саговорничково понашање у односу на дату ситуацију (нпр. *буди храбар*, *буди њамењан* и сл.). Уз наведене придеве, могућност прилошке трансформације имају и они који преко квалификације комуникативних радњи именују особине објекта радње дубинског предиката (Ivić 1995: 255) (нпр. *Буди крањак и јасан!* ← *Излажи / љовори крањико и јасно.* ← *Нека љредмењ љвоља излаљања буде крањак и јасан.*)

Именичке лексеми у позицији предикатива у овим исказима далеко су ређе и имају обавезно обележје живо /+/. Номиновани појмови ове лексичко-семантичке групе маркирани су семом ‘оцена’ и у колективној свести селектовани су као прототип носиоца какве особине (нпр. *Не буди дење!* *Буди човек!* *Не буди свиња / маљаре!* и сл.).

3.1. ИМПЕРАТИВ КАО МОДАЛНИ ИНДИКАТОР. Типологија ових исказа биће извршена са семантичког и прагматичког аспекта¹⁸ будући да се категорија императива разликује од других семантичких и прагматичких категорија јер не рефлектује само однос између језика и мишљења него и однос између језика и ситуације која се приписује како стварном тако и имагинарном свету (ХРАКОВСКИЈ 2001: 11). Императивним реченицама у афирмативној или негираној форми¹⁹ преноси се у основи оптативна модалност²⁰, што се може

¹⁷ С. Танасић истиче да се у србистици није обраћала посебна пажња на то да одређени глаголи не допуштају употребу императива, илуструјући то следећим глаголима: *љадињи се*, *љињањи се*, *свиђањи се*, *дољаљањи се*, *болењи*, *занимањи*, не дефинишући притом рестриktivно семантичко обележје, тј. не диференцирајући јасне семантичке класе (ТАНАСИЋ 1984: 19–20).

¹⁸ Универзална парадигма имеративних реченица, према Храковском, садржи седамнаест модела, а почива на следећим параметрима: (а) план прескрипције (илокуциони акт); план комуникације (локуциони акт) и (в) план ситуације у којој се прескрипција остварује (ХРАКОВСКИЈ 2001: 5).

¹⁹ Иако ирелевантно за ову проблематику, треба истаћи да је у истраживањима словенског императива посебно осветљен проблем корелације глаголског аспекта, форме имепратива и тока реализације комуникативног акта, при чему се скреће пажња на то да је за забрану радње која је у току резервисан имперфективни вид, док се видски паралелизам може јавити само кад не постоји вршење у време кад се забрана изриче (Ивић 1958; ТАНАСИЋ 1984: 16). Тако М. Ивић даје начелни закључак у свом истраживању *Словенски имњративњ уз нељацију* да се опажа „надмоћ имперфективне видске категорије над перфективном у оквиру императива с негацијом у словенским језицима узетим у целини” (Ивић 1958: 32).

²⁰ Према Белићу императив је сачувао облик старог оптатива прасловенског језика и „значи жељу у облику заповести” (Белић 1998: 223–224).

интерпретирати овако: ‘говорник жели / не жели да се оствари акција (која се дешава или не дешава у моменту говора), информишући слушаоца који би требало или не би требало да буде њен извршилац’ (ХРАКОВСКИ 2001: 5). Оваквој интерпретацији придружена је и компонента ‘начин реализације радње’, као у примерима: *буди храбар : ја желим да се ти понашаш храбро.*²¹

У зависности од фазе комуникативног акта у којој се исказује овакав говорников став диференцирају се намере које се начелно одређују као *подстицање* и *савет* / *опомена*. Наиме, у фази пре реализовања било какве радње, када „говорник процењује да је остваривање акције у интересу саговорника, могу се издвојити следећа значења: ‘упозорење’, ‘савет’ и ‘препурука’” (ZVEKIĆ-DUŠANOVIĆ 2011: 99). Императивне исказе овога типа, дакле, треба посматрати у светлу следећих чинилаца (а) постојање / непостојање радње; (б) жеља / намера говорника да се дата акција настави или да се промени, што даље имплицира афирмативну или негирану²² формализацију. У анализираним примерима уочава се да радња може бити обележена и као реализација */+/* (P+) и као реализација */-/* (P-) а намера говорника јесте увек жеља да се промени постојећа акција или пресупонирани став говорника. Формализација исказа с обзиром на наведене параметре може бити: (а) (P+) афирмативна и негирана: *Буди добар! Не буди досадан!* и (б) (P-) махом афирмативна са полазним опозитним ставом говорника: *Ти си обично опширан → Буди крајак!*

3.2. Номинална компонента као имплицирана пропозиција. Номинална компонента ових исказа семантичко је тежиште како због тога што носи информацију о предикату имплициране пропозиције тако и стога што је индикатор његове прилошке детерминације.

3.2.1. Придеви као предикативи. Доминацију у овој позицији имају придевске лексеме, док се могућност, тј. немогућност њихове прилошке семантизације истиче као једна од примарних диференцијалних црта.

(а) Најзаступљенији су придеви из семантичке групе ‘људска особина’ из чије се лексичке семантике ишчитава однос према одређеном ентитету или ситуацији (*бахали*, *џруб*, *дрзак* и сл.). Исказ у негираној форми уноси виши степен упозорења у односу на афирмативни исказ с антонимским придевом, где изостаје компонента ‘опомена’, што потврђује следећи пример:

- Имао си мало изгледа, она никад не мења мишљење, тврдоглава је као мазга.
- *Не буди џруба!* Она је на мукама.
- Ти би био идеалан зет. (ЕК, М. Леви, 2004)

²¹ Директивни исказ структуриран према овом моделу Љ. Поповић (2005: 1028–1029) одређује као *пасивни императив*, додајући да „таква конструкција упоредо с директивношћу реализује интенцију прижељкивања која је имплицирана у свим директивним исказима, али конструкција *буди* + пасивни партицип/придев посебно наглашава тај аспект илокутивности.”

²² Храковски диференцира две врсте негираних императивних исказа: (а) прохибитивне и (б) превентивне (ХРАКОВСКИ 2001: 34). Наши примери уврштавају се у *превентивне императивне исказе* будући да се користе као опомена / упозорење упућено саговорнику, препорука да буде пажљив како би избегао акцију која може бити ризична за њега, говорника или треће лице.

(б) У овој лексичко-семантичкој скупини придева мањи је број оних који тек у датим околностима реализују овакво релационо значење (*џласан, бучан, брбљив, жучан* и сл.). Наиме, примери типа *не буди бучан* имплицирају ситуацију у којој би се реметила датост и на тај начин остварила релација према самим околностима или према трећем лицу: *не буди бучан / џласан (дете спава) : немој љробудити деџе*.

Када сам долазио у његову кућу, нисам смео да вичем јер је мрзео буку. Рекао ми је: – *Не буди бучан*, не говори прегласно. И никада није ишао никуд. Хтео је само мир и одмор. (www.naslovi.net/2015-09-13/)

У исказима с придевима оваквог значења као предикати дубинског трансформа подразумевају се примарно глаголи бихејвиоралне семантике – *љонаџаити се, оћходиџи се, владаџи се* и сл., при чему је могућност прилошке семантизације условљена постојањем другог актанта, реципијента: *не буди џруб* (према њој) ← *не оћходи се бахаџо* (према њој), *буди љажљив љрема њој* ← *оћходи се љажљиво*. Исто тако, дубински имплицитни адвербијал у овим случајевима може квалификовати глаголе мишљења, тј. става који се рефлектује на површинском плану афективнијим исказом (А: [...] *љврдоџлава је као мазџа*. Б: *Не буди џруба!*), при чему би интерпретација била: ‘немој мислити тако лоше / не говори тако ружно о њој’.

Једнолексемски могући еквивалент²³ реализовао би се у рефлексивној форми *не бахаџи се, не љростџачи се*, где у фокусу није релација према коме или чему него квалификација примаоца поруке (примери описани под б). Могућност да се појави семантички, односно лексички еквивалент овога типа, очекује се стога у случајевима када је релација стављена у други план (*не буди џласан : не вичи*) или када није укључен други актант (*буди љажљив : љази*). Овакви се искази могу везивати како за упозорење пре актуализације акције тако и за њено заустављање. Када су у питању негирани искази, осим придева са јасном негативном значењском компонентом, појављују се и поједине придевске лексеме са позитивном значењском компонентом, која може бити квантификована прилозима типа *љако, џолико, сувиџе*²⁴ (*не буди џако увиђаван, брижан* и сл.).

- Али, друже капетане, зашто? Па ви сте ме и начинили боксером!
- Нисам, Љубо, *не буди џолико скроман...* (ЕК, Д. Михајловић, 1984)
- Кад бих се тога подухватила, само бих вас разочарала.
- Ух! Ух! *Не буди џако сћидљива!* Ти ћеш то врло добро одиграти. (ЕК, Ц. Остин)

(в) Мању групу чине придеви чије се значење не односи примарно на човека него се њиме он квалификује посредно, на основу особине какве његове

²³ Говорећи о неким особеностима придева из угла фази лингвистике, Н. Киш (2016: 77) констатује да семантичка веза придева с глаголима може бити директна, потом индиректна, те да се негде између ове два типа релација налази „и једна засебна, слабије издиференцирана релација – веза са одговарајућим глаголским перифрастичним изразима.” Као примере оваквих придева наводи следеће: *оћћоран, свесћан, скејћичан* и сл.

²⁴ У ЕК регистровани су следећи примери с овим интензификаторима: не буди: *љако сћидљив, џолико скроман, љако џврдоџлав, џако фин*; не будите: *сувиџе кројки, љако најљумрени, џако немилосрдни, џако уверени, сувиџе одбојни, сувиџе разумни, џако свиреји*.

делатности (уп. нпр.: *буди јасан, крајњак, језзровић* : *он је јасан, крајњак, језзровић), што је рестрикција за реализацију једнолексемске форме глагола. За разлику од претходне две скупине, формализација исказа овим придеви-ма увек је афирмативна и везује се обично за реализацију акције P /-/ или се континуираност радње прекида са захтевом да се садржај изложи на жељени начин. Будући да се ради о дубинској предикацији формализованој глаголом комуникативне семантике (*зговорићи, излагаћи, рећи* и сл.), површински придев може се интерпретирати као адвербијал који се везује за начин њене реализације (*изложи крајњко*), али и као квалификација предмета излагања. Како се види из доле наведених примера, молба / савет упућени саговорнику могу имати двоструку пресупозицију – наведена особина или није или јесте иманентна адресату, при чему се њено испољавање искључује у перспективи говорника (*будите крајњки и јасни* : *не будите ошцирни / не обмањујте*).

И на крају, *будите јасни и крајњки*: ви из свега мога живота хоћете да извучете закључак, да нисам умео сам да живим... (ЕК, Б. Тосић, 1928)

Да ли смо ми уистину уопште колеге? Имам утисак да је то већ одавно једино право питање. *Будите јасни и одрешити*, као што то обично јесте, и искрено одговорите (ЕК, Политика, 2010).

(г) Посебну скупину придева чине они којима се денотирају психофизиолошке карактеристике (нпр. *јак, храбар, досијојансјвен; кењкав, лењ, клезав, колебљив* и сл.). У оквиру придева позитивне семантике диференцирају се две групе на основу различитих перспектива сагледавања ситуације (*буди јак* : *буди задовољан*) и императивни искази су увек афирмативни. У првом случају учесници у комуникацији имају исти доживљај датих, обично неповољних, околности по експеријента, при чему говорник подстиче, односно бодри саговорника, исказујући емпатију, што би се у интерпретативном трансформу могло вербализовати глаголима типа *издржајти, њоднејти*:

Немојте, немојте – продужи гроф – доста је било кукања, будите човек, *будите јаки*, имајте наду. (ЕК, А. Дима, 2011)

[...] за кога је тако често мислила да је мртав. Она му сама рече помоћу лампе: – Волим те, *буди храбар*, чувај здравље, не губи наду. (ЕК, Стендал, 1966)

У другом пак случају саговорници имају различиту перцепцију ситуације. Наиме, говорник опомиње саговорника покушавајући да га разувери у то да су дате околности неповољне, указујући притом на позитивни аспект свеукупних датости, при чему се у првом доле наведеном случају исказ односи на ситуацију која се очекује, док се други везује за околности које су се већ испољиле, за шта су индикатори прилози *убудуће* и *увек*:

Ово што си овде претрпео, мораш да заборавиш. *Буди срећан* што у тебе *убудуће* неће нико сумњати. Данас си положио најтежи испит. (ЕК, Ј. Хашек, 1989)

Иако је реч о најмањем могућем успеху, увек то прихватите као напредак и *будите задовољни* због тога. (ЕК, РТС, 2010)

Придеви негативне семантике формализовани су у негираним исказима којима говорник жели да промени стање у којем се налази саговорник или апелује на његово непримерено понашање, при чему став говорника може

да се градира од препоруке (нпр. *Не буди неодлучан!*), преко опомене (нпр. *Не буди кмезав!*) до прекора (нпр. *Не буди безобразан!*). Афирмативна форма оваквих ставова остварује се у зависности од могућности реализације антонимског придевског пара (*Буди одлучан!*), док се поједини случајеви везују за широкозначне придевске лексеме које у датој ситуацији сужавају значење, свводећи га на ‘понашање /+’ (*буди добар, буди миран*).

3.2.2. Именице као предикативи. Несразмерно мању групу лексема на позицији предикатива чине именице које, уопште узев, имају атрибутивно значење, тј. маркирају моралну, психолошко-емотивну и карактерну страну личности. Тако у афирмативним исказима готово доследно подстицање на позитивно понашање, мишљење и опхођење према другима исказано је формом *буди човек / будише/будимо људи*, при чему је активирана диференцијална сема колективне експресије, заснована на оцени (РМС под 3. особа као носилац високих моралних способности)²⁵ (уп. Васић 2017: 336). Према првим дијагностичким обележјима – ‘узраст’ и ‘пол’, којима се прикључује такође сема ‘оцена’, даље се семантички деривира именица *деше* и поименичени облик *мушко* (мушкарац = мушко биће; 1.б. *смео, одлучан, одважан* (РМС)), које могу заузети позицију предикатива у овим исказима, при чему ће се они диференцирати према афирмативном / негираном облику: *буди мушко / не буди деша*²⁶. У интерпретативном трансформу предикат пропозитивне структуре – *ионацаиши се*, квалификован је прилозима *мушки, дешаишасио*, што је продукт колективног виђења оваквих одређења: *на начин на који се ионацају мушкарци / деца*.

Отвори им врата. Да не виде скотови да се плашимо. Ајде, једном *буди мушко!* Једном! (ЕК, НИН, 2002)

- Па с каквим је циљем дошао овамо?
- *Не будише деша* ...
- Како било да било, морам да се састанем с њим.
- Јесте ли свесни чему се излажете? (ЕК, И. Петров)

Другу групу именица чине оне којима се денотира каква животиња, при чему се номинација са животиње на човека реализује активирањем сема колективне експресије, представама о неким животињама. Овај процес Р. Драгићевић (2007: 72) квалификује као компликован и предочава смер номинације: особине са човека пренете су на животиње а онда са животиња поново на људе. Ово потврђује и секундарно значење хиперонима *живошња* наведено с квалификатором пеј. *џруба, сурова, некултурна особа* (РМС) (нпр. *Не буди живошња!*). Од хипонима²⁷ бележе се експресиви који се могу диференцирати према полу или су немаркирани према овом обележју (уп. Ристић

²⁵ Како наводи Г. Штасни (2013: 15), „Лексема човек има и генеричко значење. Оно се остварује у основној семантичкој реализацији, али и у секундарном значењу ‘особа, личност као носилац високих моралних и карактерних особина.’”

²⁶ У *Речнику српског језика* (2007) под одредницом *деша* са квалификатором фиг. наводи се значење ове структуре: *не буди наиван, дешаишаси*.

²⁷ У регистру Г. Штасни налазе се следеће именице које се могу реализовати у овој позицији: *асида, џида, џуска, живошња, змија, кобила, коза, кокошка, мазга, мајмун, свиња, ћурка, цукела*.

2000: 258–262), а означавају *џлују, оґраничену, злу особу (не буди щаран, не буди ћурка, не буди цукела, не буди свиња, не буди змија* и сл.). Значај утврђивања инвентара оваквих експресива огледа се у могућим међујезичким неподударанима, као што је, на пример, лексема *видра* која „у српском језику даје и сликовиту метафору, тј. има и фигуративно значење ‘врло окретна, сналажљива особа, мудра и лукава особа’. У бугарском таквог значења нема” (БЕЧЕВА 2002: 113).

- Не дам га, кажем ја и хоћу да одведем јагње.

- *Не буди маґаре*,²⁸ хајде пусти га лепо на земљу. (ЕК, Благојевић, 1975)

Осим ових именица које реферишу о каквој жељеној особини иманентној људском бићу (*човек, мушко / мушкарац*), тј. о понашању које је у релацији с њима – хуманост, етичност, карактерност, снага, одлучност, у корпусу се бележе афирмативни искази с именицама прототипичних припадника каквих скупина / занимања, доследно детерминисаних придевима *јрави / нормалан / добар / досјојан: амбасадор, домаћин, друґ, народ, јојшомак, јријашељ, јрґовац, реалистиа, фуйиурисиа*. Овим се апелује на успостављање неостварених, а жељених, опет у колективној свести задатих представа о денотатима који су исказани датим именицама.

Џо, немој да ме издаш? Кажи да никоме нећеш рећи, кажи Џо, *буди јрави друґар* (ЕК, М. Твен, 1986)

[...] учинимо то одмах, а након тога подвучимо црту и *будимо нормалан народ*. Тако отприлике говоре демократски [...] (ЕК, Политика, 2007)

4. ЗАКЉУЧАК. Значај истраживања прагматички елидираних исказа формализованих по моделу *Vcop (imperativ) + Lex (Adj / Nom)* огледа се, пре свега, у варијабилности њихових интерпретација које корелирају с типом ситуације, односом међу учесницима у комуникативном акту, те фазом његове реализације, што се препознаје у илокутивној снази исказа. Посебан допринос оваква испитивања могу имати на међујезичком плану због могућих неподударана како формалних тако и садржинских. О свему овоме сведочи и њихова висока учесталост у електронском корпусу савременог српског језика, где се уочава превага афирмативне формализације у односу на негирану (987 : 153). Ови подаци показатељ су позитивног односа учесника у комуникацији, тј. истицања перформатива *савејшовајши, јрејоручивајши, јодсјицајши*, док се говорни чин молбе у негираној форми може кретати од *ујозоравања до ојшмињања*.

Велика група придевских лексема у функцији предикатива подељена је начелно на четири скупине на основу тога да ли је могућа њихова прилошка семантизација, при чему такву могућност имају примарно релациони придеви (*бахаш јрема*), док ово обележје у одређеној ситуацији развијају и придеви који означавају вербалну квалификацију (*џласан, бучан, ших*). У посебну групу придева уврштени су они којима се не денотира примарно

²⁸ Семантика ових лексема може се, у неким случајевима, градирати према степену експресивности (уп. *маґаре : маґарац : маґарчина; коњ : коњина* и сл.).

људска особина, већ према моделу Adv + V у дубинском трансформу квалификују махом комуникативне глаголе (*јасан, крајњак, језгровић, искрен, ојворен* и сл.). Немогућност прилошке семантизације у начелу је карактеристична за придеве који се односе на психолошке особине (*јак, кмезав, кењкав, свилен* и сл.).

Далеко мању заступљеност у позицији предикатива имају именице из класе *noten attributiva*, при чему се активира сема 'оцена', а имплицира се начин понашања, деловања и мишљења (*човек, дејте, мушкарца, живоишња, амбасадор, реалиста* и сл.). Семантичка компонента 'оцена' заснована на колективној експресији нарочито је продуктивна у исказима с именицама пејоративног значења насталим метафоричким трансформацијама (*свиња, ћурка, шаран* и сл.).

На основу свега реченог, закључује се да ове минималне форме имају изразито обележје експресивности, јаку илокутивну снагу, што је последица обједињеног језичког и вањјезичког контекста, у који су уткане разнородне социо-културне информације.

ИЗВОРИ

Речник српскога језика. Нови Сад: Матица српска, 2007.

*

Korpus savremenog srpskog jezika (www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php)

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Белић, Александар. *Ојшћа лингвистика. Изабрана дела Александра Белића. I том. О језичкој природи и језичком развоју* (књ. 1 и 2). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1998.
- Бечева, Ничка. Семантичка структура речи као модел представљања полисемије у двојезичним речницима. *Научни састајник слависта у Вукове дане* 30/1 (2002): 111–119.
- Васић, Вера. Семантичко-деривационом анализом до социокогнитивног концепта (на примерима основних лексема лексичко-семантичке групе 'особа' у српском језику). Рајна Драгићевић (ур.). *Пућевима речи. Зборник у часи Даринки Горјан Премк* (у штампи): 331–360.
- Драгићевић, Рајна. *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику. Творбена и семантичка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2001.
- Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Ивић, Милка. Словенски императив уз негацију. *Радови Научног друштва НР БиХ*, Књ. 10, Одељење Историјско-филолошких наука, књ. 4 (1958): 23–44.
- Киш, Наташа. О неким особеностима придева из угла фази лингвистике. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* LIX/2 (2016): 71–83.
- Поповић, Људмила. Комуникативне функције просте реченице. Предраг Пипер и др. *Синтакса савременог српског језика. Просте реченице*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005, 983–1057.
- Прћић, Твртко. Лексичко значење између семантичке непотпуности и прагматичког употпуњења. Милорад Радовановић, Предраг Пипер (ур.). *Семантичка истраживања српског језика*. Београд: САНУ, Одељење језика и књижевности, 2008, 291–301.
- Радовановић, Милорад. *Стири и нови стиси*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2007.

- РИСТИЋ, Стана, Милана РАДИЋ-ДУГОВИЋ. *Реч. Смицао. Сазнање*. Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета, 1999.
- РИСТИЋ, Стана. Експресивна лексика у најновијем омладинском жаргону и у савременом српском језику (социolingвистички аспекти употребе и развој). *Наш језик XXXIII/3–4* (2000): 258–262.
- ШТАСНИ, Гордана. *Речи о човеку*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2013.
- *
- ALLOTT, Nicholas. *Key Terms in Pragmatics*. London – New York: Continuum International Publishing Group, 2010.
- ВАСН, Kent. Conversational Implicature. *Mind & Language* 9 (1994): 124–162.
- HIRSCHOVÁ, Milada. Modal Verbs and Illocutionary Constructions. Björn Hansen, Petr Karlík (eds.). *Modality in Slavonic Languages. The new Perspectives*. München: Verlag Otto Sagner, 2005, 351–360.
- IVIĆ, Milka. *O zelenom konju. Novi lingvistički ogleđi*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1995.
- LYONS, John. *Semantics*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- MANNING, Christopher, Hinrich SCHÜTZE. *Foundations of Statistical Natural Language Processing*. Cambridge, MA: The MIT Press, 1999.
- OSTIN, Džon. *Kako delovati rečima*. Novi Sad: Matica srpska, 1994.
- PETROVIĆ, Vladislava. O glagolima sa eksplicitnim načinskim determinatorima. *SOL, lingvistički časopis* (1986): 25–33.
- SEARLE, John. A Classification of Illocutionary Acts. *Language in Society* 5/1 (1976): 1–23.
- TANASIĆ, Sreto. O imperativu u savremenom srpskohrvatskom jeziku. *Književni jezik* 13/1 (1984): 15–26.
- ТОПОЛИЊСКА, Zuzanna. Kriteriji homonimije prideva. Јован Јерковић (ур.). *Лексикографуја и лексикологуја*. Зборник радова. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 1984, 191–197.
- WRAY, Alison. Formulaic Language. Jacob L. Mey (ed.). *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd, 2009, 267.
- WIERZBIKA, Anna. *Understanding Culture through Their Key Words*. New York – Oxford: Oxford University Press, 1997.
- ХРАКОВСКИЈ, Victor. *Typology of Imperative Constructions*. München: Lincom Europa, 2001.
- ZVEKIĆ-DUŠANOVIĆ, Dušanka. *Modalnost. Motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2011.

Jasmina Dražić
Jelena Ajdžanović

THE PRAGMATICS AND SEMANTICS OF IMPERATIVE UTTERANCES
OF THE TYPE *BUDI KRATAK* [= *BE BRIEF*]

S u m m a r y

The significance of researching elided utterances structured according to the model Vcop (imperative) + Lex (Adj / Nom) is primarily reflected in the variability of their interpretations that correlate with the type of situation, the relation between the participants in a communicative act and the phase of its realization, which is recognized in the illocutionary force of the utterance. Such examinations can make a special contribution on the interlingual level due to potential non-correspondence in terms of their morphosyntactic structure as well as the meaning they transfer. All this is also supported by a high frequency of these utterances registered in the electronic corpus of the contemporary Serbian language where there can be noticed the predominance of affirmative formalization in relation to the negated one (987: 153). This data is an indicator of a positive relation between participants in communication, i.e. of the emphasis of directives *savetovati*, *preporučivati*, *podsticati*, while the speech act of a request in a negated form can range from *upozoravati* to *opominjati*. The position of predicative is mainly occupied by adjectives, generally classified into four groups depending on whether their adverbial semantization is possible. Relational adjectives (*bahat prema*)

are those that primarily have this possibility, while, in a particular situation, adjectives denoting verbal qualification (*glasan, bućan, tih*) have this feature as well. A special group of adjectives includes those that do not denote a primarily human characteristic, but they, in a deep transformation, qualify mainly communicative verbs (*jasan, kratak, jezgrovit, iskren, otvoren* etc.). Generally, the impossibility of adverbial semantization characterizes adjectives referring to psychological features (*jak, kmezav, kenjkav, svilen* etc.). Nouns from the class *nomen attributiva* show a far lower incidence in the position of predicative when the seme 'judgment' is activated, while there is implied a way of behaving, acting and thinking (*čovjek, dete, muškarac, životinja, ambasador, realista* etc.). The semantic component 'judgment' based on collective expression is especially productive in derogatory utterances with lexemes formed through metaphoric transformations (*svinja, ćurka, šaran* etc.). On the basis of all previously said, it can be concluded that these minimal forms have a prominent feature of expressiveness, strong illocutionary force, which is a consequence of integrated linguistic and extralinguistic context interwoven with various background information.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
jasmina@ff.uns.ac.rs
jelena.ajdzanovic@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 20. марта 2017;
прихваћено: 15. маја 2017)

Ivana Miškeljin

DISCOURSE FUNCTIONS OF TOPICALIZATION AND LEFT DISLOCATION IN SERBIAN

The paper aims to show information-structural properties and discourse functions of Topicalization and Left Dislocation in Serbian relying on various sources of language data including a corpus of radio program transcripts, examples from literature and elicited examples. Two types of Left Dislocation are identified in Serbian on the basis of prosody and pragmatic effects, namely Hanging Topic Left Dislocation and Contrastive Left Dislocation. Topicalization is shown to be a contrastive topic marking device. Contrastive Left Dislocation also marks contrastive topics whereas Hanging Topic Left Dislocation marks referential topics and is a topic promoting device. Although Topicalization and Contrastive Left Dislocation perform the same discourse function, it is shown that they tend to have different discourse distributions.

Key words: Topicalization, Hanging Topic Left Dislocation, Contrastive Left Dislocation, contrastive topic, referential topic.

Циљ рада је да покаже информацијско структурне особине и дискурсне функције тематизације и леве дислокације у српском језику на основу различитих извора језичких података који укључују корпус који чине транскрипти радио емисија, примери из литературе и примери из упитника. Две врсте леве дислокације су идентификоване у српском језику на основу прозодије и прагматичких ефеката, наиме лева дислокација одвојене теме и контрастна лева дислокација. Показује се да тематизација служи за обележавање контрастних тема. Контрастна лева дислокација такође обележава контрастне теме док лева дислокација одвојене теме обележава референцијске теме и средство је унапређивања теме. Иако тематизација и контрастна лева дислокација врше исту дискурсну функцију, показује се да имају тенденцију да имају различите дискурсне дистрибуције.

Кључне речи: тематизација, лева дислокација одвојене теме, контрастна лева дислокација, контрастна тема, референцијска тема.

1. INTRODUCTION. The paper considers two superficially similar preposing structures in Serbian which represent one of the various strategies languages employ to express truth-conditionally equivalent propositional content. In other words, the utterances in (2) and (3) below, where the object 'John' is preposed as the topic or something that the utterance is about, convey the same propositional meaning as the utterance in (1) with canonical, SVO, word order (POPOVIĆ 1997: 16), i.e. the fact that Maria loves John. The verb in both (2) and (3) receives sentential stress. The obvious difference between (2) and (3) is that the structure in (3) exhibits a co-referential (resumptive) pronoun in the canonical position of the preposed object whereas the one in (2) has a gap. The common term in the literature for the structure in (2) is *topicalization* (henceforth TOP, also *fronting*) and for the structure in (3) *left dislocation* (LD). Words or phrases serving as topics and resumptive pronouns in the examples are italicized.

- (1) Marija voli Jovana.
 Maria.NOM loves John.ACC

- (2) TOP: *Jovana* *Marija* *voli.*
 John.ACC *Maria.NOM* *loves*
- (3) LD: *Jovana,* *Marija* *voli* *njega.*¹
 John.ACC *Maria.NOM* *loves* *him*

Even though they are truth-conditionally equivalent, the structures in (2) and (3) are not felicitous in the same contexts since the structuring or packaging of information in an utterance determines the kind of context in which it may be used. The communicating of this non truth-conditional meaning is referred to as the *information-structural* component of the language. The aim of the paper is to show discourse² functions of the structures of TOP and LD in Serbian differentiating between two variants of LD identified in Serbian, which has not been discussed in the literature so far. In order to show discourse functions of TOP and LD, we rely on a corpus of radio program transcripts only since it is the only available corpus which contains examples of LD in addition to those of TOP. We also use various sources of language data such as examples from literature, online newspapers, blogs, message boards, Google searches as well as elicited examples in the form of questionnaires in which native speakers are asked whether they find the given sentences acceptable in a certain context on the basis of their language competence (for the justification of this procedure, cf. SGALL et al. 1973; HALUPKA-REŠETAR 2011, inter alia). Drawing exclusively on data obtained from various forms of corpora would be limiting. The corpus is described in more detail in the following section.

2. PREVIOUS RESEARCH. In the more contemporary Serbian literature, there are two quite extensive and complex monographs on word order in Serbian in the framework of the functional sentence perspective of descriptive nature, namely Popović (1997) and Tošović (2001). The basic aspects of the functional sentence perspective are presented in Tošović (2005). Halupka-Rešetar (2011) primarily considers word order in Serbian in the function of marking information focus in the generative (minimalist) tradition. None of these sources above mentioned considers functional properties of TOP or LD or the nature of the topics these structures mark or topics in general. Furthermore, LD is noted as a phenomenon only in Halupka-Rešetar (2011: 172–175) in the context of proposing the structure of a sentence in Serbian (with respect to the placement of clitics).

By way of a summary, Tošović (2005: 1064) defines TOP simply as a process of choosing a (sentence) topic without addressing its pragmatic effects or its mechanism. A topic is defined in terms of specificity or referentiality, i.e. something that is typically (informationally) old, familiar or definite on the basis of a context or speech situation, something that a sentence usually begins with, a point of departure. In that sense, since it identifies or names entities or marks non-dynamic properties, it is nouns or nominal expressions (concrete or abstract) and pronouns that are usually thematized or topicalized, i.e. they usually serve as topics (termed *central*

¹ For the purposes of the parallelism with the English equivalent and simplicity we use the variant of LD containing the full pronoun ‘njega’ (him) for the time being, though the clitic pronoun ‘ga’ (him) instead is much more frequent in Serbian.

² Discourse is understood to be a coherent multi-utterance dialogue or monologue.

topics by POPOVIĆ 1997: 22). Thus, topics are pivots of truth values of utterances (TOŠOVIĆ 2005: 1089). Their sentence function is typically that of a grammatical or semantic or logical subject which is outside the scope of sentential accent and which ‘ties and provides an orientation [a path] for the rhematic information’ (POPOVIĆ 1997: 27). Topics, however, can denote a new entity (indicated in Serbian by the indefinite markers ‘neki’ (some) or ‘jedan’ (a/one)),³ in which case it is also attributed certain rhematic information such as in (4) (POPOVIĆ 1997: 28).⁴

- (4) Neka žena nosi paket u poštu.
 ‘Some/A woman is carrying a package to the post office.’

Topics are chosen from possible denotative options (not discussed) and the function of the information attributed to them, contained in the rhema, is to reduce or eliminate entropy (indefiniteness); the more denotative options the greater informativity of the utterance (TOŠOVIĆ 2005: 1086). The connection between the formal markers of definiteness and denotative relations is not addressed. And finally, the topic can be left implicit due to the context or speech situation (5a), or in existential or weather sentences (5b), when the subject is left out (5c), impersonal sentences (5d), and one-member nominal sentences (5e) (cf. TOŠOVIĆ 2005: 1103).

- (5) a) Požar!
 ‘Fire!’
 b) Stigla je jesen.
 ‘The fall has arrived.’
 c) Došao sam.
 ‘I have arrived.’
 d) Bilo je hladno.
 ‘It was cold.’
 e) Tišina.
 ‘Silence.’

The following sections will consider pragmatic effects and constraints on TOP and LD in Serbian which have not been discussed in the literature, using data from a corpus as well as elicited examples in the form of a questionnaire to cover the cases of fronting which are possible but not found in the corpus. The corpus

³ This is especially obvious in the examples containing the indefinite marker in Serbian ‘jedan’ (one) or ‘neki’ (some) (cf. Ivić 1971), as illustrated below:

Neki	čovjek	te	čeka.
Some/a	man.NOM	you-ACC.CL	waits

‘Some/a man is waiting for you.’

However, if the noun is used alone, the reference is definite:

Čovjek	te	čeka.
man.NOM	you-ACC.CL	waits

‘The man is waiting for you.’

⁴ Popović (1997) associates the information status of a discourse entity with its formal markers of definiteness (morphological and lexical), like Kuno (1972), Gundel (1974), *inter alia*, and does not elaborate on this association. The following, for example, is unacceptable:

*Neka/ *Jedna devojka je lepa.
 ‘*Some/ *A girl is pretty.’

is composed of online newspaper articles (from *Blic*, *Danas*, *Večernje novosti* and *Politika*, 14 issues, encompassing the time-span from August 8, 2015 to August 18, 2015), posts from various blogs and message boards (through Google searches), and radio program transcripts (*Peščanik*, 24 broadcasts; air dates: from December 30, 2005 to May 29, 2015). The corpus contains 57 examples of TOP (11 of which are from the transcripts) and 36 examples of LD (28 of *Contrastive Left Dislocation* (CLD) and 8 of *Hanging Topic Left Dislocation* (HTLD), all from the transcripts). We will rely on the corpus to compare the use of TOP and CLD regarding their activation status or givenness since, as we will show, they both are contrastive topic marking devices, and to see whether HTLD in Serbian is associated with contrastive topic marking or topic promotion. In order to do this we will employ the methodology of Gregory & Michaelis (2001) as modified by Sturgeon (2008). Since we are exploring discourse functions of the structures in question, the examples in the following sections are rather lengthy and only their English equivalents are given, i.e. the standard three-line format (glosses) is not used. Therefore, we will try to reflect the structure of Serbian examples as much as possible, which sometimes may result in highly marked or even ungrammatical structures given as their English equivalents.

3. DISCOURSE FUNCTIONS OF TOP. TOP has been shown in English to perform two simultaneous functions, namely it establishes a plausible linking relation between the denotatum of the topicalized element and the prior context and evokes a salient or open proposition for felicity at the time of utterance (cf. BIRNER – WARD 1998; PRINCE 1997; 1998; GREGORY – MICHAELIS 2001), as illustrated in (6) below from Birner & Ward (1998: 38):

- (6) A: Do you watch football?
 B: Yeah. *Baseball* I like better.

First, the topicalized constituent ‘baseball’ serves as a link to the prior context or the anchored partially ordered set or poset {sports} inferred via a contextually licensed or plausible linking relation and the trigger ‘football’ explicitly evoked in the previous utterance. Second, a salient or open proposition (OP) is evoked for felicity at the time of utterance, presented in the canonical word order as: OP = I like-to-X-degree {sports}, where X is a member of the poset {amounts}; the focus is ‘better’.⁵ The sentence has two pitch accents, the primary or nuclear accent (the head of a prosodic phrase, an H* tone termed A-accent by JACKENDOFF 1972) on the focused constituent within the clause and a somewhat weaker pitch accent (a fall-rise tone, termed B-accent by JACKENDOFF 1972) on the fronted constituent in a separate ‘intonational phrase’ (PIERREHUMBERT 1980). Thus, in example (6B), ‘baseball’ is marked with a B-accent and ‘better’ with an A-accent, being the focus of the utterance. It could be argued that the intuitive topic in (6) is the hyperonym

⁵ In the case of focus preposing, as illustrated below from Birner & Ward (1998: 36), the link is the new information or focus, and the open proposition has the form (in the canonical word order) OP = It costs X, where X is a member of the poset {prices}; the focus is ‘six dollars’. The sentence has one pitch accent on the fronted focus.

A: Where can I get the reading packet?
 B: In Steinberg. *Six dollars* it costs.

‘sports’ (the discourse topic) not ‘baseball’, and that the function of TOP is to introduce a new sentence topic. Lambrecht (1994) points out that

“[...] the relevant function of topicalization is not to mark an activation state of a referent⁶ but to mark the referent of a DP as a (particular kind of) TOPIC in the proposition in which it is an argument, as a corollary, to mark the proposition as being about the referent of this topic. Such syntactic marking is necessary because in sentences with unmarked presuppositional structure accented DPs are not topics but focus constituents.”⁷ (LAMBRECHT 1994: 161)

Let us now look at the (morphological and/or semantic) nature of these links and how they are (denotatively) related to the previous context in Serbian. As expected, the majority of topicalized elements from our corpus were NPs (67%) (including pronouns), then PPs (27%), APs (3%) and VPs (3%). Explicitly evoked in the previous discourse or not, the denotatum of the fronted element or the link was related to the prior context or a discourse topic via some denotative, inferential or contextually licensed relation which holds between the link and the anchoring poset, as it is exemplified below. Adopting Birner & Ward’s (1998: 219–226) typology based on English examples, the denotative relations found in our corpus are also: the *set/subset* linking relation, the *type/subtype* linking relation, the *part-whole* linking relation, the linking relation of *identity* and the *greater-than* linking relation, exemplified in (7), (8), (9), (10), and (11), respectively.

(7) Set/subset relation:

- a) Tridesetsedmogodišnja pevačica je bila obučena u drugačijem stilu od onog na koji nas je navikla. [...] *Plavi sako*⁸ je ukombinovala sa plavim kratkim šortsem, a laneni komplet joj je savršeno pristajao.⁹
 ‘The thirty-seven year old singer was dressed differently from what she got us accustomed to. [...] The blue jacket she combined with blue short shorts, and the linen outfit suited her perfectly.’

The link ‘plavi sako’ has not been explicitly evoked in the previous discourse. The anchoring poset {a certain dress style} is inferred on the basis of the individual poset members.

⁶ The referent of a topicalized constituent is either evoked or in a salient set relation to some already evoked or inferable entities from the discourse. Non-topicalized constituents have the same activation properties, such as ‘sciences’ in the example below, Prince’s (1983) example cited by Lambrecht (1994: 160):

[I graduated from high school as] an average student. My initiative didn’t carry me any further than average. *History* I found to be dry. *Math courses* I was never good at. I enjoyed sciences...Football was my bag.

⁷ Lambrecht (1994: 161–162) illustrates this by the following example.

Context: a six-year old girl showing additions to her sticker album.

This one we traded, *this one* we traded, *this one* she let me have, *this one* she let me have, *this one* we traded; she let me have this one; *this one* we traded.

The difference between the topicalized constituents and those in their canonical positions is explained in terms of the relation between the referent and the proposition not in terms of the cognitive states of the referents in question. Only one occurrence of ‘this one’ is not topicalized. By leaving the object ‘this one’ in its canonical position in the second-to-last clause, the speaker marks the referent as having a focus not a topic relation to the proposition.

⁸ Note the definite form of the descriptive adjective ‘plavi’.

⁹ <http://zena.blic.rs/Moda/34756/Navikli-smo-da-je-vidjamo-u-seksi-izdanjima-ali-da-li-biste-je-prepoznali-na-ulici>

- b) Svaki zločin je strašan ali *od ovog zločina* nema veći zločin.¹⁰
 ‘Every crime is horrific but from this crime there is no greater crime.’

The anchoring poset itself, namely {every crime} has been evoked.

The following example from our corpus corresponds to Birner & Ward’s (1998) subtype of set/subset linking relation distinguished syntactically, i.e. involving the topicalization of an indirect question:

- c) Context: Interlocutors are talking about the origin of the term and concept ‘Serbian, Croatian, or Albanian lands’ after the disintegration of the former Yugoslavia. The following statement concludes the discussion:
*A o tome šta izaziva bolest nacionalizma, tek nemamo pojma.*¹¹
 ‘And about what causes the disease called nationalism, we have no idea whatsoever.’

The topicalized indirect question addresses one aspect of the proposition already established in the discourse. Here, it has been agreed upon that there is strongly felt nationalism on each part involved.

- (8) Type/subtype relation:

Ja sam radio 15 godina ‘sve’ [advokatura], a *krivicu* ne radim evo 10 godina.¹²
 ‘I have done “everything” [legal practice] for 15 years, but criminal law I haven’t practiced for 10 years now.’

The anchoring poset represents {fields of legal practice}. The link is criminal law.

- (9) Part-whole relation:

(a) Mi imamo političku scenu koja je prilično jasno definisana. Sve što mene interesuje nalazi se od Koštunice na desnoj strani, pa sve ovamo ulevo do Čede i Nataše. *Za jedne* ću da glasam, ali *druge* ću da podržim, ako budu izabrani, da urade najbolje što mogu.¹³
 ‘We have a political scene which is pretty clearly defined. Everything that is of interest to me is to the right of Koštunica, and all the way to the left to Čeda and Nataša. One of these I will vote for, but the others I will support, if they are elected, to do the best they can.’

The anchoring poset is {the political scene} defined by politicians which become the links after the anchoring poset has been established in the discourse.

- (10) Identity relation:

(a) Dženifer je u svojoj 47. godini konačno ostvarila svoj san i postala majka kada su njen suprug i ona usvojili šestomesečnu devojčicu. [...] *Devojčicu* bi trebalo da donesu kući za par nedelja, a par je prema rečima bliskih prijatelja veoma uzbuđen zbog novog ali i najlepšeg poglavlja života.¹⁴
 ‘At the age of 47 Jennifer finally realized her dream and became a mother when her husband and her adopted a six-month baby girl. [...] The baby girl they should bring home in a few weeks, and the couple are, according to their close friend’s words, very excited about this new but the most beautiful chapter of their life.’

¹⁰ <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/Hronika/1171066/Stravi%C4%8Dno+svedo%C4%8Denje+o+zlo%C4%8Dinima+OVK+.html>

¹¹ <http://www.politika.rs/pogledi/Vladimir-Milutinovic/Jugoslavija-i-srpske-zemlje.lt.html>

¹² <http://boljaadvokatura.com/kako-da-znamo-koji-je-koji/>

¹³ <http://forum.b92.net/topic/28450-transkript-emisije-pescanik-12052006/>

¹⁴ <http://zena.blic.rs/Bebe/34989/Cestitamo-Dzenifer-Aniston-konacno-postala-majka>

The poset is composed of a singlet on baby girl and no other baby girl is mentioned in the prior discourse.

- (11) Greater-than relation:

Mi smo priznali život na Kosovu i mislim da *više od toga* niko i ne treba da nam traži.¹⁵

‘We have recognized the life on Kosovo and I think that more than that no one should even ask from us.’

The link ‘više od’ is a higher value in the inferred poset {amounts}.

As it has been pointed out, the vast majority of the topicalized elements in our corpus are NPs, and all of them turned out to be formally and/or semantically definite, i.e. interpreted specifically in a given communicative situation. However, it is possible to topicalize indefinite NPs (formally and/or contextually), as confirmed by our respondents, and illustrated in (12).¹⁶

- (12) (a) TOP of a specific indefinite NP:

Context: Zadatak se sastoji iz dva dela. *Jedan (deo)* ću vam objasniti sada.
‘The assignment consists of two parts. One (part) I will explain to you now.’¹⁷

- (b) TOP of a non-specific (non-generic) indefinite NP:

Context: Otac: Šta bi želeo za rođendan: (neki/nekakav) biciklo ili trotinet?
Sin: (*Neko*) *biciklo* sam bas želeo da tražim da mi kupite.

‘Father: What would you like for your birthday: a bike or a scooter?
Son: A bike I was just meaning to ask you to buy me.’

- (c) TOP of a quantified indefinite NP:

Context: Da nisam bio taksista ne bih živio sa najlepšom ženom na svetu, ne bih imao dvoje predivne dece. Ne bih ostvario mnoge svoje snove. U krajnjoj liniji, *mnoge ljude* ne bih upoznao, pa ni vas.¹⁸

‘If I hadn’t been a taxi driver I wouldn’t live with the most beautiful woman in the world, I wouldn’t have two wonderful children. I wouldn’t have realized many of my dreams. Ultimately, many people I wouldn’t have met, including you.’

These examples show that all indefinite NPs do not represent brand-new discourse entities which cannot be felicitously topicalized (as in: *Neka/ *Jedna devojka je lepa.

¹⁵ <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/525417/Vucic-Pet-najvaznijih-stvari>

¹⁶ The indefiniteness of an NP in Serbian is grammaticalized in the form of an indefinite or quantificational adjectival (deictic) pronoun (‘neki’ (some), ‘nečiji’ (somebody’s), ‘nekakav’ (of some quality) and ‘mnogi’ (many), respectively), adjectival pronoun ‘jedan’ (one) or the indefinite form of a descriptive adjective illustrated below from Mrazović & Vukadinović (2009: 306). The adjectives are underlined.

- (i) It answers the question ‘What kind of town?’ (indefinite):

Ugledali su lep grad na obali mora.
saw AUX beautiful town at seaside

‘They saw a beautiful town at the seaside.’

- (ii) It answers the question ‘Which town?’ (definite):

Taj lepi grad je bio Dubrovnik.
that beautiful town AUX was Dubrovnik

‘That beautiful town was Dubrovnik.’

¹⁷ The example is modelled on Birner & Ward (1998: 78).

¹⁸ <http://www.mojnovisad.com/gradske-face/caza-zivot-taksiste-medj-gospodom-narkomani-ma-i-prostitutkama-id2041.html>

(*Some/ *A girl is pretty.'). What makes these topicalizations felicitous are the linking relations illustrated in (7–11), part/whole (12a), set/subset (12b), set/subset (12c), confirming Birner & Ward's (1998: 83) claim that topicalization is independent of (formal and/or semantic) definiteness.

In the case of PP, AP and VP topicalizations, specificity is irrelevant, but the linking relations discussed still apply. The topicalization of a PP has been illustrated in (5a). The topicalizations of an AP and a VP are illustrated in (13) and (14) below, respectively:

(13) TOP of an AP:

Za puža se kaže da je spor. Čovek ako je spor, znači da je glup, zato se kaže da je lenj. *Pametan* jeste ali ga mrzi. Dakle, nisi spor nego si lenj.¹⁹
 'It is said for a snail that it is slow. If a man is slow, it means he is stupid, that it why it is said he is lazy. Smart he is but he doesn't feel like working. So, you are not slow but lazy.'

AP topicalization involves the relation of contrast of the link with one of the members of the anchoring poset, i.e. one (or more) of the adjectives is affirmed, whereas others are negated. Contrasting attributes are not restricted to adjectives. The relevant poset includes attributes related to intelligence such as stupid, slow.

(14) TOP of a VP:

Trenutno sam u takvoj situaciji. Devojka mi se dopada kao nijedna do sada, ali ima dečka. Nisam tip koji voli da se meša u tuđe veze ali jednostavno ne mogu da odustanem od nje. Dok god vidim i zrno nade za nas, *odustati* neću.²⁰
 'At the moment I am in such a situation. I like this girl like no other before, but she has a boyfriend. I'm not the kind of guy who likes meddling in other people's affairs but I simply cannot give her up. As long as I see a spark of hope for us, give up I won't.'

The relation of simple identity holds between the link, the VP 'give up', and the anchoring poset {singleton give up}.

If contrast is understood in the sense of Titov (2013), namely that a contrastively marked element implies a set of (denotatively related) alternatives (discussed above, including the relation of contrast in the sense of affirmation and denial) which are activated at the time of utterance and which need not be explicitly stated in the discourse, then the discourse function of TOP is to mark contrastive sentence topics.

Now let us consider the discourse properties of LD in Serbian.

4. TWO TYPES OF LD IN SERBIAN. Two types of LD have been identified in Serbian based on prosody and pragmatic effects.²¹ LD exhibits two kinds of patterns, as illustrated in (15) below:

¹⁹ <http://www.hi-files.com/forum/index.php?/topic/8924-uv-box/page-3>

²⁰ <http://www.domaci.de/viewtopic.php?p=46965>

²¹ They are also distinguished on the basis of their syntactic properties such as the nature of dislocated elements, reconstruction effects, island sensitivity, licensing parasitic gaps, idiom chunking, etc., which lies outside the scope of this paper (cf. the doctoral dissertation *Topicalization and Left Dislocation in English and Serbian* (a generative approach), available at: <http://www.cris.uns.ac.rs/publicTheses2016.jsf>).

- (18) *Jovana, tog lažova Marija voli.*
 John.ACC that liar Maria.NOM loves

The difference is that, unlike in the case of HTLD (17), in the case of CLD, the epithet phrase, i.e. the demonstrative in it, is marked by a contrastive stress and raises alternatives in the discourse, i.e. there are more liars other than John that Maria could have chosen. Consider a possible continuation. Stressed words are capitalized.

- (19) a) HTLD: *Jovan, Marija voli tog LAŽOVA.* (#A Marko, ovog lažova ne podnosi)
 b) CLD: *Jovana, TOG lažova* Marija voli. (A Marko, ovog lažova ne podnosi)
 ‘John, Maria loves that liar. And Marco, she can’t stand this liar.’

Example in (20) is ambiguous between HTLD and CLD, reflected in the interpretation, depending on whether the RP is contrastively stressed or not, which will be discussed shortly.

- (20) *Jovan, on je dobar drug.* (Svi ga vole; or Marko, nije.)
 John.NOM he is good friend (‘Everyone loves him.’ or ‘Marco is not.’)
 ‘John, he is a good friend.’

4.1. DISCOURSE FUNCTIONS OF HTLD AND CLD. Like TOP, CLD serves the function of marking a contrastive (sentence) topic based on two properties serving as diagnostic of contrastive topics (in addition to contrastive stress), (a) formally, CLD is less restricted (than HTLD) with respect to the kind of phrasal categories which can be left-dislocated, and (b) functionally, the dislocate implies evoking contrasted (denotatively related) alternatives to the discourse entity marked by the dislocated element, namely Birner & Ward’s (1998) sets of preposing linking relations discussed in the previous section. Examples in (47) below are taken from the corpus and illustrate this pragmatic effect of CLD and the kind of a phrasal category dislocated (a complex NP (47a), gerund NP (47b), a CP²⁴ (47c) and a co-ordinated NP (47d)).

- (47) (a) *Hajde da budemo vrlo precizni kad o tim temama govorimo, a ne samo tako da lepimo nekakve etikete, ovi su autoritarni, pa onda kažemo ‘daj, i ovi su bili autoritarni, daj, i ovi su bili’. Pa da stignemo do naših istoričara kada kažu ‘mi smo uvek takvi bili, mi smo uvek bili autoritarni, uvek smo bili nacionalisti, uvek smo imali partijsku državu, uvek smo bili ratoborni.’ [...] U stvari, ta građanska opcija koju sam isto u poslednje vreme kritikovala, ona se na neki način dodiruje sa nacionalistima i da to možda nismo do sada primećivali dok nacionalisti nisu došli na vlast.²⁵*
 ‘Let’s be very precise when we talk about those topics, and not just attach some labels, these are authoritative, then we say “come on, and these were authoritative, and these were.” So we get to our historians when they say “we have always been like that, we have always been authoritative, we have always been nationalists, we have always has a party state, we have always been belligerent.”

(ii)

Ove mangupe koji su to snimali, njih treba goniti [...].
 These thugs.ACC who AUX that recorded them.ACC should prosecute
 ‘These thugs who were recording that, they should be prosecuted ...’

(<http://pescanik.net/emisija-26-04-2013/>)

²⁴ Complementizer phrase

²⁵ <http://pescanik.net/emisija-26-04-2013/>

[...] In fact, that civic option which I have also criticized recently, it²⁶ is close to nationalists in a way which we maybe have not noticed until now when nationalists came into power.'

(b) Dakle, jedino što je dotični tekstopisac mogao da otvori kao pitanje jesu politički stavovi Latinke Perović. Moram da kažem kao istoričar i kao neko ko zna Latinke Perović 20 godina, da su mnogi od njenih političkih stavova apsolutno pogrešni. Ali *korištenje privatnog bekgraunda da bi se jedna osoba javno profilisala, da bi se pokazalo valjda koliko je ona loša i negativna pojava u srpskom društvu, to je mislim nešto što je zaista za apsolutnu osudu.*²⁷

'So, the only thing that the aforementioned article writer could have raised as an issue are the political views of Latinke Perović. I have to say that as a historian and someone who has known Latinke Perović for 20 years, that many of her political views are absolutely wrong. But using a private background to profile a person publicly, to show I guess how bad they are and what a negative figure in Serbian society, that I think is something that is absolutely reprehensible.'

(c) Pa ljudi, ako mi po njihovim procenama ulazimo u Evropsku uniju 2020, znači, to je 15 godina, pa *ako nam za svaki od tih zahteva treba po tri godine, to znači da mi imamo još jedno pet zahteva da ispunimo.*²⁸

'And folks, if we according to their assessments join the European Union in 2020, it means, that is 15 years, and if for every of those conditions we need three years, it means that we have five more conditions to meet.'

(d) Ako se pogledaju pojedinačne odredbe ovoga zakona, videće se da nema ni jednog člana na koji se ne može staviti primedba, počev od same definicije slobode veroispovesti, koja je teistička. [...] *Što se tiče pravnog položaja crkava i verskih zajednica, tu je zaista došlo do pravnog galimatijasa.*²⁹

'If one looks at the individual articles of this law, they will see that there is no single article that cannot be made objection to, starting from the very definition of the freedom of religion, which is theistic. [...] As for the legal position of churches and religious communities, it is there that real galimatias has taken place.'

Thus, the discourse entities denoted by CLD elements are contrasted with alternative members of a set. On the other hand, the discourse entities denoted by HTLD elements (an NP, a complex NP and an NP, respectively) do not evoke any contrasted alternatives, as illustrated in (48) below from the corpus:

(48) (a) *A što se tiče Tadića, ja sam izgubio na skupštini Demokratske stranke od njega, bili smo protivkandidati za predsednika stranke.*³⁰

'As for Tadić, I lost to him in the assembly of the Democratic party, we were candidates for the president of the party.'

(b) *Ti koji se pozivaju neprekidno na taj narod, nešto s njima nije u redu.*³¹

'Those who continuously refer to those people, something is wrong with them.'

(c) *Jočić, [...], on je izgledao kao da bi uhapsio Blera na licu mesta, tako je bio dinamičan.*³²

'Jocić, [...], he looked like he would have arrested Blair on the spot, he was so dynamic.'

²⁶ It is 'she' in the original (grammatical gender).

²⁷ <http://forum.b92.net/topic/29503-transkript-emisije-pescanik-16062006/>

²⁸ <http://forum.b92.net/topic/27942-transkript-emisije-pescanik-21042006/>

²⁹ <http://forum.b92.net/topic/26302-transkript-emisije-pescanik-24022006/>

³⁰ <http://forum.b92.net/topic/26987-transkript-emisije-pescanik-17032006/>

³¹ <http://forum.b92.net/topic/28081-transkript-emisije-pescanik-28042006/>

³² <http://forum.b92.net/topic/29897-transkript-emisije-pescanik-30062006/>

The clitic is not allowed in (48a) or (48b) due to the presence of a preposition (which is a proclitic). In (48c), the dislocated constituent functions as a subject.

Five examples from the corpus contain the demonstrative RP *to* 'it', but the left-dislocated element does not evoke any alternatives, the demonstrative is not necessarily at the left edge of the clause and it does not carry a contrastive stress as exemplified in (49a) and (49b), respectively, illustrating, in fact, HTLD:

- (49) (a) *Što se tiče tog belega*, mislim da je *to* jedno mnogo složenije pitanje.
 'As for that stigma, I think that is a much more complex issue.'
 (b) *Ta mašina koju mi vozimo*, *to* je kao motor koji troši 300 litara benzina a ima brzinu 3 km na sat i pokvari se posle 10 kilometara puta.
 'That machine which we are driving, that is like an engine which spends 300 litres of petrol but attains the speed of 3 km per hour and breaks down after 10 km.'

Thus, as exemplified above, unlike TOP and CLD, HTLD is not a contrastive topic marking device and it marks referential topics. However, like in the case of TOP and CLD, the entity is discourse familiar in the sense that it either has been mentioned in the prior context or it is a member of the salient poset of linking relations discussed above.

In order to show whether HTLD in Serbian is a topic-promoting device, the following methodology is applied. Following Gregory & Michaelis (2001) both the previous and subsequent contexts are considered since topics tend to persist in the subsequent context. As already demonstrated, the role of topic, topicality or topic-hood is not to be equated with the discourse status of the entity (givenness or familiarity), since discourse-new entities can also serve as topics via membership in a previously evoked poset. However, since there is a high correlation between topic-hood and evoked status, when considering the prior context or the 'retrospective discourse status' of the entity denoted by the dislocate, Gregory & Michaelis (2001: 13) employ two measures which 'jointly define discourse status but which are not mutually entailing', namely *givenness* or *activation status*³³ (as a predictability scale)³⁴ and *anaphoricity* (the degree to which a referent is said to have a discourse antecedent). Anaphoricity of tokens is measured on a scale of 0-2; a score of '0' meaning there is no discourse antecedent, '1' meaning the discourse entity is a member of a previously evoked poset, and '2' meaning the discourse entity has been previously mentioned. Since already topical referents cannot be promoted to topics, Sturgeon (2008: 135) further differentiates between previously mentioned entities (the score of '2') employing the Centering Theory (GROSZ – JOSHI – WEINSTEIN 1995). *Backward looking centers* (BLCs), equated with continuing topics, tend to be the discourse referents of DPs occupying the syntactic subject position in one or more of the past two clauses. If the referent of the dislocate was mentioned in previous two clauses and it is not in the syntactic subject position, then it is not a

³³ Givenness is to be understood in Chafe's (1974: 11) sense as 'that which the speaker assumes to be already present in the addressee's consciousness at the time of utterance'.

³⁴ The model of givenness as a predictability scale is based on the correlation between the morphosyntactic type of the referring expression used by the speaker and the speaker's assumptions about the hearer's knowledge of a certain referent. The model employed is the *Givenness Hierarchy* by Gundel, Hedberg & Zacharski (1993). This model will be considered in greater detail in section 4.2 when contrasting the occurrence of TOP and CLD since they both serve the same pragmatic function.

BLC, or a topic, and can be promoted to a topic status. This also applies to our corpus. There is one example in which *ja* 'I' is in the syntactic subject position in the previous sentence that contains 4 clauses (in the first clause and in the last clause in the form of zero anaphora (in brackets)), then reintroduced by the dislocation in the second sentence and persists in the following 5 clauses as a topic, as illustrated in (50) below:

- (50) *Ja* nemam ništa protiv, neka ga sahrane tako nehigijenski u tom njegovom dvorištu, neka ga tamo Mira oplakuje, ako se uopšte pojavi, a (*ja*) verujem da neće. Što se mene tiče, *ja* zaista o Miloševiću i njegovom liku i delu uopšte nemam više šta da kažem, (*ja*) mislim, što se mene tiče, (*ja*) ne znam, gotov je, i to je to. Ako bi (*ja*) sada trebalo da pričam o tome šta rade Koštunica, Jočić, Stojković, [...], *ja* se tako osećam da bih sad mogao samo da vrištim. Ali stvarno, nivo frustracije je toliko veliki zbog tih ljudi iz DSS-a da jedino ostaje vrištanje. A pošto (*ja*) nisam sposoban trenutno da artikulišem neke normalne rečenice kada su ti ljudi u pitanju, *ja* bih ti radije nešto rekao o ponašanju, pa evo, G17 i SPO.³⁵

'I have nothing against it, let them bury him so unhygienically in his backyard, let Mira mourn him there, if she shows up in the first place, and I believe she won't. As far as I am concerned, I have really nothing more to say about Milošević's character and work, I think, as far as I'm concerned, I don't know, he's finished, and that's about it. If I should now talk about what Koštunica, Jočić, Stojković are doing [...], I feel like I could only scream now. And really, the level of frustration is such that because of those people from DSS that screaming only remains. And since at the moment I am not capable of articulating any normal sentences when those people are concerned, I would rather say something about the behavior of, say, G17 and SPO.'

Subject pronouns in Serbian are not omitted when used contrastively (*ja* 'I' in the first sentence). A contrastive stress is also present on the resumptive pronoun suggesting that this is CLD rather than HTLD. Every overt usage of *ja* is perceived as contrastive in the rest of the example, in the sense of evoking alternative speakers. Thus, this suggests that CLD is not a topic-promoting but a contrasting device.

As for measuring topic persistence, we adopt Gregory & Michaelis's (2001) modification of Givón's (1984: 908) quantitative criterion of topic persistence ('the number of times the referent persists as an argument in the subsequent 10 clauses following the current clause') in that it is sufficient to consider 5 following utterances to gain insight into the discourse status of the referent denoted by the fronted element due to the conversational nature of the corpus considered (the Switchboard corpus).³⁶ A topic persists if its denotatum is referred to in subsequent clauses by a lexical NP (repeating), a score of '1', or by pronouns, a score of '2'. A score of '0' means no reference is made to it. As for the examples from our corpus, in 6 examples of HTLD (out of 8) the topic continues in three to six following clauses, in one example only in two (example (49b)). No examples of HTLD were found which could be said to have the score of topic persistence '0'. In the case of CLD, in 18 examples (out of 28), the score of topic persistence is '0'. This result also leads to the conclusion that CLD unlike HTLD is not a topic-promoting device.

³⁵ <http://forum.b92.net/topic/27718-transkript-emisije-pescanik-14-4-2006/>

³⁶ Givón (1984) considered the verbatim transcript of the life story of a 55-year old man from New Mexico.

Finally, let us compare the discourse distributions of TOP and CLD since they are both said to have the same pragmatic function.

4.2. TOP VERSUS CLD. We have seen that both TOP and CLD serve the pragmatic function of marking contrastive topics. In order to see whether these two structures have different discourse distributions, we will consider the activation status of the contrastive topic they mark by applying the *Givenness Hierarchy* model by Gundel, Hedberg & Zacharski (1993) as proposed by Gregory & Michaelis (2001). In brief, this model, presented in (51) below, distinguishes among 6 cognitive states or statuses (information about location in memory and attention state) conventionally indicated by different morphosyntactic forms of referring expressions (demonstratives and pronouns) which fall into it, the cognitive statuses being explained below.

(51) The Givenness Hierarchy (GUNDEL et al. 1993: 275)³⁷

in focus >	activated >	familiar >	uniquely identifiable >	referential >	type identifiable
{it,	{that, this	{that N}	{the N}	{indefinite	{a N}
unstressed	this N,				this N}
personal	stressed				
pronouns	personal				
{he}	pronouns				
{HE}					

Type Identifiable – The addressee has a representation of a type of referent. E.g. I couldn't sleep last night. *A dog* kept me awake.

Referential – The referent is specific, being introduced into the discourse, unknown to the addressee. The addressee can identify the intended speaker's referent by the time the sentence has been processed. E.g. I couldn't sleep last night. *This dog (next door)* kept me awake.

Uniquely Identifiable – The addressee can identify the speaker's intended referent based on the form of the noun phrase constructing a new representation if there is no one in memory. E.g. I couldn't sleep last night. *The dog (next door)* kept me awake.

Familiar – The representation of a referent is in the addressee's memory. E.g. I couldn't sleep last night. *That dog (next door)* kept me awake.

Activated – The representation of a referent is in the addressee's current short-term memory, including other entities in the immediate discourse. E.g. I couldn't sleep last night. *That* kept me awake.

In focus – The referent is at the current centre of attention. E.g. I couldn't sleep last night. *It* kept me awake.

The scale is implicational in the sense that 'each status entails (and is therefore included by) all lower statuses [to the right], but not vice versa' (GUNDEL et al. 1993: 276), the contexts corresponding to higher statuses becoming increasingly restrictive (thus termed a hierarchy). Since the choice of a certain referring expression puts a lower limit on the intended cognitive state, speakers can use a less informative form to communicate something more informative (corresponding to

³⁷ Adapted from http://www.sfu.ca/~hedberg/Givenness_Hierarchy.pdf

a lower and a higher position on the hierarchy, respectively). As an illustration, consider the example from Gundel (1993: 296):

- (52) Dr. Smith told me that exercise helps. Since I heard it from A DOCTOR, I'm inclined to believe it.

Although denoted by an indefinite noun which conventionally signals the type-identifiable status, the entity here is assumed to be uniquely identifiable. If lower statuses were compatible with higher statuses, i.e. if the only usage of an indefinite referring expression were introducing discourse-new entities, then the meaning conveyed by this sentence would be that the speaker believes that exercise helps because he heard it from someone other than Dr. Smith (GUNDEL et al. 1993: 296). This upwardly compatible nature of reference interacts with Grice's (1975: 26) *Maxim of Quantity* which explains the distribution of forms over contexts, i.e. the choice among referring forms when requirements for the use of more than one form are met (GUNDEL et al. 1993: 295).³⁸ Gregory & Michaelis (2001: 15) find that the context of the referential act is instrumental in determining the givenness status of the referring expression, as illustrated in (53) below:

- (53) B: Both my husband and I work and our children are sixth, fourth, and third grade. And the school years are wonderful, they're just wonderful.
A: Uh-huh.
B: *The kids*, they are real people and they are interesting, and...

Judging by the morphosyntactic form of the dislocate 'the kids' alone, it would be labeled as uniquely identifiable. However, it is evident from the prior context that the referent of the dislocate has been activated by mentioning the referring expression 'our children'. In order to capture sources of activation other than the morphosyntactic form, Gregory & Michaelis employ Prince's (1981: 245) *Scale of Assumed Familiarity* based on the relationship of an entity to the discourse, the category of 'inferred' showing how an entity can acquire a particular cognitive status (not representing a distinct status or equated with definiteness) (GUNDEL 1993: 281), thus providing the information not captured by the Givenness Hierarchy.³⁹

Applying the Givenness Hierarchy on our Serbian corpus, we can see that a smaller number of categories is necessary to cover the overall data pattern in Serbian than in English, as expected since Serbian does not have the category of article. There are no uniquely identifiable and referential statuses. Considering the data from the transcripts solely (since the transcripts only contained instances of

³⁸ In accordance with the first clause of the quantity maxim, Q1, (make your contributions as informative as required), 'speakers who use a weaker form [less informative] (entailed) conversationally implicate that a stronger form [more informative] (entailing) does not obtain' (GUNDEL et al. 1993: 295) (cf. also HORN 1996), e.g. I'll tell you some of my secrets. +> not all. By contrast, in accordance with Q2 (do not make your contribution more informative than is required), 'the use of a weaker (entailed) form implicates a stronger (entailing) form' (GUNDEL et al. 1993: 295) when the meaning associated with the stronger form is stereotypical (familiar) (ATLAS – LEVINSON 1981), e.g. You'll pass this exam if you study harder. +> only if.

³⁹ Consider the examples from Prince (1981b: 237):

(i) I went to the post office and *the stupid clerk* couldn't find a stamp.

(ii) Have you heard *the incredible claim that the devil speaks English backwards*.

In (i), 'the stupid clerk' is inferred via its linking relation to the previously evoked entity 'the post office'. In (ii), 'the incredible claim' is inferred by means of the information contained in the DP.

both CLD and TOP), the following results were obtained.⁴⁰ In the case of TOP, 54% of examples were coded as activated (referred to by a stressed personal pronoun, *ovaj N* ‘this N’), whereas in the case of CLD, 36%, as illustrated in (54a) and (54b), respectively. The rest were labeled as familiar (referred to by *taj N* ‘that N’) or N), as illustrated in (55a) and (55b), respectively.

- (54) a) *O ovim katastrofalnim poplavama naravno predsednik vlade nije našao za shodno da kaže ni jednu jedinu reč.*
 ‘About these catastrophic floods, of course, the prime minister did not deign to say a single word.’
 b) *Ovo sa ovim bakicama i dekimama na aerodromu, to je užasno uzbudljivo.*
 ‘This with these grannies and grandpas at the airport, that is terribly exciting.’
- (55) a) *Tu barijeru ćemo morati da prevaziđemo.*
 ‘That barrier we will have to overcome.’
 b) *Recimo, taj prigovor kako su nevladine organizacije indiferentne prema kršenjima prava Srba, to činjenično nije tačno.*
 ‘Say, that objection that non-governmental organizations are indifferent to the infringement of the rights of Serbs, that is not factually true.’

The results suggest that TOP tends to be used to refer to discourse entities with a higher activation status than CLD. Since the fronted element in both TOP and CLD is marked by contrastive stress and the highest degree of discourse salience in focus allows for unstressed pronouns, no instance of TOP or CLD was labeled as in focus.

REFERENCES

- ATLAS, Jay, Stephen LEVINSON. It-clefts, Informativeness, and Logical Form. Peter Cole (ed.). *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press, 1981, 1–61.
- BIRNER, Betty, Gregory WARD. *Information Status and Noncanonical Word Order in English*. Amsterdam: John Benjamins, 1998.
- CHAFE, Wallace. Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics, and Point of View. Charles Li (ed.). *Subject and Topic*. New York: Academic Press, 1976, 22–55.
- GIVÓN, Talmy (ed.). *Topic Continuity in Discourse. A Quantitative Cross-Language Study*. Amsterdam: Benjamins, 1983.
- GREGORY, Michelle, Laura MICHAELIS. Topicalization and Left Dislocation: A Functional Opposition Revisited. *Journal of Pragmatics* 33 (2001): 1665–1706.
- GRICE, Paul. Logic and Conversation. Peter Cole, Jerry Morgan (eds.). *Syntax and Semantics*, Vol. 3. New York: Academic Press, 1975, 22–40.
- GROHMANN, Kleanthes. *Prolific Peripheries: A Radical View From the Left*. Ph.D. Thesis, University of Maryland, 2000.
- GROHMANN, Kleanthes. Successive Cyclicity under (Anti-)Local Considerations. *Syntax* 6 (2003): 260–312.
- GROSZ, Barbara, Aravind JOSHI, Scott WEINSTEIN. Centering: A Framework for Modeling the Local Coherence of Discourse. *Computational Linguistics* 21/2 (1995): 203–226.
- GUNDEL, Jeanette. *The Role of Topic and Comment in Linguistic Theory*. Ph.D. Dissertation, University of Texas at Austin, 1974.
- GUNDEL, Jeanette, Nancy HEDBERG, Ron ZACHARSKI. Cognitive Status and the Form of Referring Expressions in Discourse. *Language* 69 (1993): 274–307.

⁴⁰ The cases of CLD where a CP was dislocated were not considered (3 cases).

- GUNDEL, Jeanette. Given/New Distinction. Louise Cummings (ed.). *The Routledge Pragmatics Encyclopedia*. London – New York: Routledge, 2010, 178–179.
- HALUPKA-REŠETAR, Sabina. *Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku*. Edicija E-disertacija, knjiga 1. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2011.
- HORN, Laurence. Presupposition and Implicature. Shalom Lappin (ed.). *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*. Oxford: Blackwell, 1996, 301–319.
- KUNO, Susumu. Functional Sentence Perspective: A Case Study from Japanese and English. *Linguistic Inquiry* 3 (1972): 269–336.
- IVIĆ, Milka. Leksema jedan i problem neodređenog člana. *Zbornik za filologiju i lingvistiku XIV/1* (1971): 103–120.
- JACKENDOFF, Ray. *Semantic Interpretation in Generative Grammar*. Cambridge, MA: MIT Press, 1972.
- LAMBRECHT, Knud. *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge: CUP, 1994.
- McCLOSKEY, James. Resumption. Martin Everaert, Henk van Riemsdijk (eds.). *The Blackwell Companion to Syntax*. Oxford: Blackwell, 2006, 94–117.
- MRAZOVIĆ, Pavica, Zora VUKADINOVIĆ. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Novi Sad – Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
- POPOVIĆ, Ljubomir. *Red reči u rečenici*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, 1997.
- PIERREHUMBERT, Janet. *The Phonology and Phonetics of English Intonation*. Ph.D. dissertation. MIT, Cambridge, MA, 1980.
- PRINCE, Ellen. On the Inference of Indefinite-This NPs. Aravind Joshi, Bonnie Webber, Ivan Sag (eds.). *Elements of Discourse Understanding*. Cambridge: CUP, 1981b, 23–250.
- PRINCE, Ellen. On the Function of Left Dislocation in English Discourse. Akio Kamio (ed.). *Directions in Functional Linguistics*. Philadelphia: Benjamins, 1997, 117–143.
- PRINCE, Ellen. On the Limits of Syntax with Reference to Left Dislocation and Topicalization. Peter Culicover, Louise McNally (eds.). *Syntax and Semantics*. New York: Academic Press, 1998, 281–302.
- SGALL, Petr, Eva HAJIČOVÁ, Eva BENEŠOVÁ. *Topic, Focus and Generative Semantics*. Kronberg/Taunus: Scriptor, 1973.
- STURGEON, Anne. *The Left Periphery: The Interaction of Syntax, Pragmatics and Prosody in Czech*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2008.
- TITOV, Elena. Do contrastive topics exist? *Journal of Linguistics* 49/2 (2013): 413–454.
- TOŠOVIĆ, Branko. *Korelaciona sintaksa: projekcional*. Graz: Insitut für Slawistik der Karl-Frazens-Universität Graz, 2001.
- TOŠOVIĆ, Branko. Komunikativna perspektiva proste rečenice. Milka Ivić (ed.). *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU: Beogradska knjiga – Novi Sad: Matica srpska, 2005, 1061–1106.

Ивана Мишкељин

ДИСКУРСНЕ ФУНКЦИЈЕ ТЕМАТИЗАЦИЈЕ И ЛЕВЕ ДИСЛОКАЦИЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

Тематизација је механизам обележавања контрастне теме. Термин „контрастно” треба схватити у смислу Титове (2013) као евоцирање алтернатива ентитету који је обележен тематизованим елементом у времену исказа тако што се успоставља однос повезаности (eng. linking relation) између ентитета и сета алтернатива чији је он члан у односу на отворену пропозицију. Тематизација је независна од (формалне и/или семантичке) одређености. Дискурсно нови ентитети се могу успешно тематизовати ако постоји одређени однос повезаности. Демонстрирамо типологију односа коју су предложили Бирнер и Ворд (1998), наиме *сет/подсет* (eng. set/subset), *тип/подтип* (eng. type/subtype), *целина/део* (eng. part-whole), *однос идентитет/идентитет* (eng. identity), и *однос више од* (eng. greater-than). У случају тематизације предлошке, глаголске или придевске/прилошке фразе, одређеност је небитна, али поменути односи повезаности и даље важе. На основу анализирања претходног контекста (примењујући скалу анафоричности коју

су предложили Грегори и Микаелис (2001) и појам *уназад оријентисаног центра* (енг. backward looking center) као што је модификовала Стурџен (2008) и контекст који следи (примењујући *скалу задржавања теме* (енг. topic persistence scale) коју су понудили Грегори и Микаелис (2001) закључујемо да је *лева дислокација одвојене теме* (енг. hanging topic left dislocation) средство унапређивања теме у српском и обележава референцијске теме док *контрастна лева дислокација* (енг. contrastive left dislocation) служи да означи контрастне теме. Контрастна лева дислокација и тематизација имају исту дискурсну функцију, наиме функцију обележавања контрастних тема. Међутим, с обзиром на *активни стајтус* (енг. activation status) контрастне теме коју обележавају (анализирано помоћу *хијерархије дајености* (енг. givenness hierarchy), коју су предложили Гандел и др. 1993), откривамо да контрастна лева дислокација и тематизација у српском имају различите дискурсне дистрибуције, наиме тематизација има тенденцију да указује на дискурсне ентитете који имају виши активни статус него контрастна лева дислокација.

Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет
Подгоричка 3, 25000 Сомбор, Србија
ivanamiskeljina@gmail.com

(Примљено: 31. јануара 2017;
прихваћено: 15. маја 2017)

Наташа Киш

ЈЕДАН ПРИМЕР ЈЕЗИЧКЕ (НЕ)ЕКОНОМИЈЕ: СИНОНИМСКИ ОДНОСИ МЕЂУ ДЕАДЈЕКТИВНИМ ИМЕНИЦАМА СТРАНОГ ПОРЕКЛА*

У овом раду посматране су деадјективне именице истог мотивног придева страног порекла у својој основи, али са различитим суфиксима. Основни задатак био је да се утврди да ли се посматрани именички парови у савременом српском језику понашају као апсолутни синоними или међу њима постоје одређене разлике. Спроведено истраживање имало је за циљ да укаже на потенцијалне разлике међу овим именичким паровима на морфолошком, лексичком, синтаксичко-семантичком и прагматичком нивоу.

Кључне речи: деадјективне именице, стране речи, синоними, српски језик.

In this paper we analyze the pairs of deadjectival nouns with the same adjective of foreign origin as their base, but derived by different suffixes. The main aim of this research is to analyze whether these pairs of deadjectival nouns are used as absolute synonyms in contemporary Serbian or if they show certain morphological, lexical, syntactic, semantic or pragmatic differences.

Key words: deadjectival nouns, foreign words, synonyms, Serbian language.

1. Дански лингвиста Ото Јесперсен у својим бављењима језиком био је закупљен питањима језичког развоја и прогреса. Као присталица идеје постојања идеалног језика настоји утврдити вредност коју један језик има у односу на језички идеал. Основу његове теорије чини то да у вредновању језика полази првенствено из угла учесника у комуникацији будући да „би идеални људски језик морао бити најједноставније и најлакше средство да се људска мисао најпотпуније изрази, и то на начин који је најлакши за слушаоца или читаоца” (JESPERSEN 1970: 119). Према Јесперсену поједностављење компликоване граматичке структуре представљало би ослобађање од непотребног баласта и у том смислу представља промену набоље (BUGARSKI 1996: 177). Као начине да се постигне укупна економичност језика Јесперсен упућује на скраћивања свих врста (асимилације, хапологије, елипсе, итд.) као и смањивање укупног броја различитих граматичких облика (BUGARSKI 1996: 178). Синонимске односе такође не сматра чистом благодети једног језика, истичући да се морају ставити „на вагу предности коју доноси постојање прецизно изнијансираних израза и непогодности да се они науче и запамте” (наведено према Драгићевић 2010: 248). Иако има још сличних негативних ставова у вези са синонимијом, Рајна Драгићевић наводи да се о синонимији обично говори као „главном показатељу језичког богатства” управо због могућности да се синонимима искажу веома танане значењске нијансе (2010: 248).

* Овај рад је настао у оквиру пројекта *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања* (бр. 178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Овом приликом биће посматрани специфични синонимски парови деадјективних именица,¹ специфични према свом статусу у самој лексикологији, будући да се ради о облицима са истом основом, али и по својем страном пореклу. Ради се о паровима деадјективних именица типа *nomina qualitatis* страног порекла,² чини се истог или блиског значења, а са различитим творбеним формантима (*диверџентности* / *диверџенција*, *конџруентности* / *конџруенција*, *кохерентности* / *кохеренција* и сл.). Занимало нас је може ли се у вези са овим типом синонимских односа³ говорити о одступању од једне од темељних карактеристика језика, од језичке економије, будући да се због понекад тешко уочљиве разлике међу њима може помислити да се ради о апсолутним синонимима.⁴ Наш основни задатак јесте да покушамо да утврдимо који то параметри, посматрано на више различитих језичких нивоа, својим деловањем подржавају постојање обе форме ових именица у савременом српском језику. Важан циљ овог истраживања јесте испитивање улоге прагматичких чинилаца при одабиру једног или другог облика у конкретном језичком контексту од стране говорника савременог српског језика.

С обзиром на бројност парова деадјективних именица овог типа, анализом је обухваћено 18 насумично одабраних парова. Анализа треба да укаже на деривационе моделе ових именица, одређене обрасце њихове лексикографске обраде, као и на лексичке, синтаксичко-семантичке и прагматичке карактеристике ових синонимских парова, како би се показале смернице неких будућих истраживања.

Наша анализа проведена је на корпусу који сачињавају следећи именички парови: *еквивалентности* / *еквиваленција*, *експравваџантности* / *експравваџанција*, *имуности* / *имунитет*, *индолентности* / *индоленција*, *комплетентности* / *комплетенција*, *конзисцентности* / *конзисцентција*, *концентрисаности* / *концентрација*, *корелативности* / *корелација*, *корјулентности* / *корјуленција*, *леџитимности* / *леџитимитет*, *иррејоентности* / *иррејоентенција*, *резиџнираности* / *резиџнација*, *релативности* / *релативитет*, *сџецијалности* / *сџецијалитет*, *толерантности* / *толеранција*, *фасцинантности* / *фасцинација*, *фреквентности* / *фреквенција*, *фруситрираности* / *фруситрација*. Њихова значења и лексикографска обрада преузети су из шестотомног *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске, из једнотомног *Матичиног Речника српског језика* (у даљем тексту РМС и РСЈ) и *Великог речника сџраних речи и израза* Ивана Клајна и Милана Шипке (2007). Као извор примера употребе посматраних именица у конкретном језичком контексту послужио је електронски *Корпус савременог српског језика* Душка Витаса (www.korpus.matf.bg.ac.rs).

¹ О процесу номинализације помоћу деадјективних именица видети у: Бугарски 2004; Радовановић – Бугарски 2007; Киш 2016а.

² О деадјективним именицама страног порекла видети детаљније у: Киш 2015.

³ О појму синонимије, основним карактеристикама и типовима синонимијских односа детаљније видети у: Гортан-Премк 1997: 140–145; РРСЦ 1997: 97–101; ШРКА 1998: 44–46; Драгићевевић 2010: 244–264.

⁴ Апсолутни синоними се често доживљавају као баласт будући да језик не трпи гомилање језичких јединица исте вредности (Драгићевевић 2010: 248).

Иако овом истраживању не приступамо уз угла лексикологије, свакако је важно на самом почетку указати на основне синонимске карактеристике присутне у овим именичким паровима.

Под синонимима, тачније лексичким синонимима подразумеваћемо „лексичке јединице које реферирају на исти референт” (ТАФРА 2005, наведено према: ДРАГИЋЕВИЋ 2010: 248). За нашу је тему веома важно питање сматрају ли се лексеме са истом основом, односно истим кореном, синонимима. Данко Шипка је мишљења да се у том случају ради само о *међулексемским дублети*-ма типа *философија – филозофија, ухо – уво, јевџин – јевџин* (1998: 44). За разлику од њега Рајна Драгићевић прихвата поделу на *једнокоренске синониме (сјасилац – сјасишељ)* и *разнокоренске синониме (домовина – оџаџбина)* (2010: 246).

Специфичност ових синонимских парова чини и начин њиховог настанка. Они представљају својеврсну комбинацију два извора синонимских односа: *позајмљивање* лексема из неког страног језика и *творбени процес* који подразумева да се на основу придева позајмљеног из неког страног језика додају домаћи творбени форманти.⁵

Предмет нашег рада неће бити утврђивање врсте синонимских односа нити утврђивање компонената инхерентне лексичке семантике на којима се ови синонимски односи у српском језику темеље. Ми ћемо заправо покушати да покажемо како су ови именички парови уклопљени у структуру српског језика.

2. Пођемо ли од морфолошког нивоа, видећемо да у савременом српском језику насупрот домаћим суфиксима за поименичавање придева⁶ (-ост, -ство, -ина, -оћа, -ота, -оба, -ило, -лук, -ица)⁷ стоје страни суфикси (-ција, -итет, -изам, -ија, -ерија, итд.).⁸ Најфреквентнијим домаћим суфиксом -ост изводе се именице подједнако и од основа, мотивних придева, домаћег и страног порекла. Страни суфикси се пак по правилу спајају са основама такође страног порекла (КЛАЈН 2003: 218). „Највећи део ових речи постоји данас и у другим европским језицима, тако да спадају у интернационализме” (КЛАЈН 2003: 218), и као већ изведене речи улазе у српски језик.

У овом раду посматрани су парови именица страног порекла са истим мотивним придевом у основи, при чему полазимо од претпоставке⁹ да су облици изведени помоћу страних суфикса деривирани већ у језику даваоцу,¹⁰

⁵ Рајна Драгићевић разликује четири извора синонимије: 1) стварање експресивне лесеке (нпр. *сјавашин – чмавашин, џоњашин, џајкишин, нанашин, нунашин*), 2) стварање секундарних значења лексема (нпр. *говоришин и жукашин*), 3) творбени процеси (нпр. *заћујашин и ућујашин*), 4) позајмљивање из страних језика (нпр. *акценашин и нагласак*) (2010: 249–250).

⁶ Посматране су само именице из класе *nomina qualitatis*, док именице типа *nomina attributiva* нису биле укључене у анализу.

⁷ Инвентар ових суфикса видети у: Бугарски 2004: 304; Копривица 2006.

⁸ Видети детаљније у: КЛАЈН 2003.

⁹ Овакав закључак произилази из творбене анализе ових именица Стјепана Бабића (2002³) и Ивана Клајна (2003), али и њихове лексикографске обраде, о чему ће бити више речи касније.

¹⁰ У прилог овоме говори студија *Творба именица од придева* Верница Копривица (2007) у којој ауторка уопште не посматра суфиксе страног порекла помоћу којих се изводе именице *nomina qualitatis*.

док су именице са домаћим суфиксом -ост деривирани у српском као језику примаоцу од позајмљеног и адаптираног придева страног порекла.¹¹

Суфиксом -ост изводе се именице од описних и ретко односних придева. Ове именице имају апстрактно значење, означавају особину, својство, стање, а каткад и појаву својствену појму који се означава придевом у основи (Вавић 2002³: 315).

Исту функцију има продуктивни страни суфикс -ција. Њиме се изводе именице од придевских основа¹² које се завршавају на -тан – *дискрејтан* (Клајн 2003: 250). Стјепан Бабић упућује само на две именице изведене овим суфиксом: *ароџанција* (особина онога који је арогантан) и *елеџанција* (особина онога који је елегантан), док за именицу *иџноранција* каже да се може протумачити и као глаголска и као придевска изведеница (Вавић 2002³: 227).

За страни суфикс -итет (од фр. -ité преко немачког -ität) Иван Клајн наводи да служи за грађење апстрактних именица од придева латинског порекла (ређе од именица). По значењу је аналоган нашем -ост, тако да неки пут налазимо и синонимију као у *релативнијет* = *релативност*, *виртуознијет* = *виртуозност*, *леџимнијет* = *леџимност*, *новнијет* = *новост* (где се латински придев и обликом и значењем подудара с нашим). Речи као *имунијет*,¹³ *куриознијет*, *електрицијет*, међутим, немају еквивалента с домаћим суфиксом, а неки пут долази до семантичке диференцијације: *сјецијалијет* (у ресторану, често и фигуративно) – *сјецијалност* (у медицини и другим струкама), *сјерилијет* обично у значењу 'неплодност', *сјерилност* у смислу одсуства заразних клица; *сензибилијет*, израз омиљен у критици и есејистици последњих деценија, има специфично значење које није једнако са *сензибилност* 'осећајност'. Даља анализа, првенствено на прагматичком нивоу, скренуће пажњу на разлике у степену семантичке диференцијације, на скалираност лексичко-семантичких карактеристика ових именичких парова. Надаље, Клајн указује и на могуће удаљавање од самог придевског значења, што је видљиво у многим речима као што су *идентнијет*, *менијалијет*, *експресијет*, *локалијет*, *ионалијет* (у музичком значењу) и сличнима (2003: 245–246). С друге стране, Стјепан Бабић говорећи о суфиксу -итет наводи да се у биранијим текстовима уместо именица са овим творбеним формантом употребљавају домаће речи или изведенице од придевских основа суфиксом -ост (*активност*) (Вавић 2003³: 362).

Дакле, судећи према морфолошким и деривационим карактеристикама ових именичких парова може се рећи да се ради о алтернативним облицима, најчешће без семантичких разлика међу њима које би уносили сами суфикси будући да су семантички немаркирани.

¹¹ О примарној и секундарној адаптацији позајмљеница на свим језичким нивоима видети у: Ђилровић 1986.

¹² Ређи је случај извођења именица од глаголске основе (*редукција*, *индукција*, *продукција* и сл.)

¹³ Анализа корпуса показала је да у савременом српском језику ипак постоји еквивалент са домаћим суфиксом – *имуност*.

3. Међутим, полазећи од овако одређених морфолошких карактеристика посматраних именичких парова, уочава се да њихова лексикографска обрада у РМС и РСЈ ипак није доследно извршена. Ради се заправо о неуједначеном маркирању ових лексема према пореклу. По правилу се именице са суфиксима -ција и -итет наводе као позајмљенице, упућивањем на њихово порекло, односно језик давалац, док тај податак код именица са истим мотивним придевом и суфиксом -ост најчешће бива изостављен.¹⁴ Изузетак представљају именице *кориуленитиност* и *фасцинанитиност*, посматране такође као стране речи латинског порекла. Значајно је у вези са тим пратити навођење мотивних придева у овом речницима, будући да се и ту уочавају недоследности – за неке од тих придева наводи се страно порекло (нпр. *леђитиман*, *релативан*, *иполеранитан*¹⁵, *експираваганитан*¹⁶), а за неке не (нпр. *еквивалентан*, *кориуленитан*, *фасцинанитан*). Доследност у овом погледу очекивано налазимо у *Великом речнику српских речи и израза* (Клајн – Шипка 2006), где се прецизно упућује на етимологију придева и именица изведених страним суфиксима, док се код именица са домаћим суфиксом -ост само упућује на одговарајући мотивни придев, чиме се наглашава да се ради о именицама деривираним у српском језику и потпуно уклопљеним у структуру српског језика.

4. Но, свакако је важније питање степена синонимичности ових именичких парова с обзиром на исти мотивни придев и творбене форманте, семантички немаркиране, чија је основна функција извођење деадјективних именица типа *nomina qualitatis*. У потрази за одговором на ово питање пошли смо од њихове лексичке семантике наведене у речничким одредницама у РМС, РСЈ и *Великом речнику српских речи и израза*. Будући да смо простором и обимом рада ограничени, резултате упоредног посматрања значења именица у овим речницима представимо у табели. Именице нису навођене азбучним редом, већ према семантичким односима у којима се налазе. Ознаком \leq маркиране су ситуације у којима се именица са наставком -ост дефинише као „особина онога који је...”, док се, с друге стране, за именице са страним суфиксом наводи етимологија, инхерентна лексичка семантика као и евентуална припадност посебним деловима лексикона, терминологији одређених научних области. Уколико речник не бележи дату лексему, у табели је то означено знаком \emptyset .

¹⁴ Свакако се мора имати на уму да посматрани речници српског језика, РМС и РСЈ, нису етимолошки речници, те да се подаци о пореклу речи не дају апсолутно доследно. Овом приликом желели смо само да укажемо на неуједначеност навођења синонимских парова посматраних деадјективних именица, што би се могло сматрати потенцијалним показатељем или пак разлогом њихове диференцијације у самој језичкој употреби.

¹⁵ Занимљиво је да се изведенице од придева *леђитиман*, *релативан*, *иполеранитан* у овим речницима не наводе као речи страног порекла.

¹⁶ О потреби уједначавања лексикографске обраде придева и именица овог типа говори и пример придева *експираваганитан*, који се у РСЈ наводи као позајмљеница из латинског, док такве одреднице нема код именица *експираваганитност* и *експираваганција*, а РМС само за именицу *експираваганција* упућује на њено страно порекло.

Табела 1: Систематизација именичких парова према речничким дефиницијама

	РМС	РСЈ	Велики речник страних речи и израза
1) еквивалентност еквиваленција	синоними ¹⁷	синоними	синоними
2) екстравагантност екстраваганција	синоними	синоними	парцијални ¹⁸ синоними ¹⁹
3) легитимност легитимитет	синоними	синоними	синоними
4) релативност релативитет	синоними	синоними	синоними
5) имуност имунитет	≤	≤	синоними
6) индолентност индоленција	≤	≤	синоними
7) корпулентност корпуленција	≤	синоними	≤
8) препотентност препотенција	≤	синоними	≤
9) толерантност толеранција	≤	≤	парцијални синоними ²⁰
10) компетентност компетенција	∅	∅	синоними
11) корелативност корелација	∅	∅	синоними
12) фреквентност фреквенција	∅	синоними	∅
13) конзистентност конзистенција	≤	∅	синоними
14) концентрисаност концентрација	≤	≤	∅
15) фрустрираност фрустрација	∅	≤	≤
16) резигнираност резигнација	парцијални синоними ²¹	парцијални синоними	∅
17) специјалност специјалитет	различита значења	различита значења	различита значења
18) фасцинантност фасцинација	≤	≤	различита значења

Видимо да се условно издвајају четири могуће ситуације. Прва четири именичка пара наводе се као синоними. Другу групу чине они именички парови у којима је значење именица са суфиксом *-ост* дефинисано упућивањем на мотивни придев по моделу „особина онога који је...”, док се код именица са страним суфиксом наводе све семантичке реализације датих лексема, при

¹⁷ Када се у речницима уместо навођења значења именице само упућује на другу именицу истог значења, онда смо те именице у табели означили као *синоними*.

¹⁸ О типологији синонимије и односу синонимије и полисемије видети у: Драгићевић 2010: 251–253.

¹⁹ екстравагантност, – необичност, настраност, неумереност, претераност. екстраваганција, -џ ж [лат. *extravagantio*, в. екстравагантан] 1. в. екстравагантност. 2. склоност ка трошењу новца.

²⁰ толерантност, -ости ж [в. толерантан] особина, стање онога који је толерантан; помирљивост, трпељивост, неагресивност.

толеранција, -џ ж [лат. *tolerantia* од *tolerans* толерантан од *tolerare* толерисати] 1. однос у коме неко потпуно прихвата другог, његове другачије обичаје, уверења, мишљења и др.; помирљивост, трпељивост. 2. техн. прихватљиво одступање од задате величине.

²¹ резигнираност, -ости ж стање онога који је резигниран, помиреност са судбином, равнодушност.

резигнација ж лат. 1. помирење са оним што ће неизбежно доћи, што се не може избећи, преданост судбини, равнодушност према свему. 2. отварање тестамена, опорукe.

чему су и оне одређене као особине, стања, процеси који су означени мотивним придевом. У чему је онда семантичка разлика међу њима? Оно што се из речничких дефиниција ових именица може извести као закључак јесте да се код именица са суфиксом *-ост* у први план поставља њихова секундарност у деривационом смислу, односно њихова категоризација као деадјективне именице које припадају општем лексичком фонду. С друге стране, именице са страним творбеним формантима маркиране су као речи страног порекла што подразумева неопходност експликације њихове семантичке адаптације у српском језику, односно прецизно навођење значења у којем се дата именица употребљава у језику примаоцу, при чему је означено којим деловима лексикона српског језика припадају, општем или пак терминологијама одређених научних области. Дакле, ако се занемари потенцијална разлика условљена употребом именица са страним суфиксима као термина (*конценџирација*, *резиднација*, *толеранција*), нејасно остаје јесу ли ови именички парови синоними и ако нису, у чему је онда семантичка разлика међу њима.

Као трећа група издвајају се именички парови чији један члан, по правилу су то именице са домаћим наставком *-ост*, није забележен или само у једном од речника или пак у два посматрана речника. Изузетак у том погледу јесте пар *конзисџенџносџ* – *конзисџенџција*, будући да у РСЈ нема забележеног облика *конзисџенџција*. Статистичке податке које нам у вези са тим пружају посматрани речници не би ваљало уопштавати без увида у актуелно језичко стање. Потребно је спровести истраживање које би показало да ли именице секундарно изведене у српском језику од страних придева наставком *-ост* постоје у лексичком систему као алтернативни облици свим именица са страним суфиксима или та места у неким случајевима остају непопуњена. При том се не мисли на могућност самог њиховог извођења, већ на њихову употребу у савременом српском језику. Свакако је важно питање и јесу ли оне подједнако фреквентне у употреби колико и њихови алтернативни облици са страним суфиксима.

Тек у мањем броју суцајева, у нашем корпусу од 18 именичких парова у само два, уочава се семантичко удаљавање које доводи до тога да би се могло говорити о различитим значењима ових именица. Тако именица *сџеџијалносџ*, на шта и Клајн указује, значи 1. особина онога што је специјално, 2. ужа струка, уже стручно знање, 3. посебно умеће, спретност, вештина, док се именица *сџеџијалиџеџеџ* у свом првом значењу у потпуности разликује од именице *сџеџијалносџ*: 1. посебна, истакнута врста неког производа или врста хране, али у другом свом значењу, 2. посебност, особеност, карактеристика (РМС и РСЈ), и даље је њен парцијални синоним. У другом случају, сва три речника указују на значајну семантичку диференцираност именичког пара *фасџинанџносџ* и *фасџинаџција*.²²

²² *фасџинанџносџ*, *-ости* особина онога који је фасџинантан, онога што је фасџинантно. *фасџинаџција* ж лат. опчињавање, опсењавање (РМС и РСЈ). *фасџинанџносџ*, *-ости* ж лат. особина онога што је фасџинантно. *фасџинаџција*, *-џе* ж [лат. *fascinatіo* од *fascіnans* заносан од *fascіnare* одушевити] 1. снажан и неодољив утисак који изазива нека појава, представа, личност и сл. 2. одушевљеност, опчињеност, очараност, занесеност (Клајн – Шипка 2006).

Као што видимо, речничке дефиниције ових именица директно или индиректно упућују на истозначност посматраних именичких парова, при чему нам степен семантичке диференцијације међу њима није познат, осим у случајевима маркиране термилошке употребе неких од именица и у ограниченом броју ситуација у којим долази до развијања различитих значења.

5. Стижемо, и до анализе значења и употребе ових именичких парова у оствареним реченицама, до синтаксичко-семантичког и прагматичког нивоа језика.

Урађене су две врсте анализе, обе спроведене анкетом међу 37 студентата мастер студија на Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду. Испитаници су циљано бирани јер нам је у фокусу овог дела истраживања била подједнако и компетенција кода и компетенција комуникације, њихово лингвистичко знање али и нејезички параметри који утичу на њихов одабир једног или другог облика у конкретном језичком контексту.

У првој анкети задатак испитаника био је да у реченицама преузетим из електронског *Корпуса савременог српског језика* од понуђена два облика, именица са суфиксом -ост и именица са страним формантом, подвуку ону именицу за коју сматрају да је одговарајућа у датом контексту, уз остављену могућност да уколико не уочавају никакве разлике, могу подвући обе именице. Као илустрацију наводимо један сегмент спроведене анкете:

Уместо тога, нуди се готово дирљива доза уљудности, наивности, политичке коректности и моралне *еквивалентности* / *еквиваленције* свих актера у причи о злочинима без казне.

Услови и поступак нострификације дипломе, односно утврђивање *еквивалентности* / *еквиваленције* стране школске јавне исправе ближе се уређује статутом универзитета и факултета.

... и компатибилност диплома поредили са одговарајућим америчким факултетима, потврђујући *еквивалентност* / *еквиваленцију* уверењем добијеним од америчке агенције АБЕТ.

Снаге „новог поретка” настојале су да успоставе *еквивалентност* / *еквиваленцију* између српске политике у Краљевини Југославији са политиком наступајуће репресије...

Наш циљ је у овој анкети био само да се утврди да ли испитаници ове именичке парове сматрају апсолутним синонимима, што би значило њихову алтернативну, потпуно равноправну употребу у истој реченици, или међу њима уочавају разлике, што се види кроз опредељивање испитаника за један од облика. Резултати анкете представљени су у процентима који показују колико се укупно пута у свим понуђеним реченицама испитаници опредељују за један од облика или пак за оба облика понуђених именица.

Табела 2: Фреквенција употребе посматраних именица у конкретном језичком контексту

Именички пар	именица са суфиксом -ост	именица са страним суфиксом	истозначност именица
екстравагантност и екстраваганција	44	39	17
имуност и имунитет	43	45	12
компетентност и компетенција	35	48	17
легитимност и легитимитет	45	46	9
фасцинантност и фасцинација	43	46	11
фреквентност и фреквенција	45	45	10
конзистентност и конзистенција	49	40	11
релативност и релативитет	46	48	6
резигнираност и резигнација	41	38	21
фрустрираност и фрустрација	39	32	29
препотентност и препотенција	48	31	21
индолентност и индоленција	44	36	20
еквивалентност и еквиваленција	52	32	16
корпулентност и корпуленција	55	29	16
специјалност и специјалитет	66	33	1
концентрисаност и концентрација	37	57	6
корелативност и корелација	26	67	7
толерантност и толеранција	28	55	17

Табела показује да испитаници опредељивањем за једну или другу именицу у пару свакако осећају и праве разлику међу њима.²³ Вратимо ли се сада на значења ових именица у три различита речника, можемо закључити да чак и у случајевима када се ови парови именица наводе као синоними, језичко знање испитаника, њихова компетенција кода и компетенција комуникације, јасно упућују на мањи или већи степен семантичке диференцираности међу њима. То се посебно уочава ако се посматра трећа колона табеле која показује да се идентичност значења и њихова потпуна замењивост у одређеном контексту региструје у релативно малом проценту, од 6% до приближно 20% ситуација.²⁴

Управо су овакви статистички подаци недвосмислено указали на потребу утврђивања параметара на основу којих се наши испитаници, као и говорници српског језика уопште, опредељују за домаћи или облик страног порекла. Стога се у другом задатку од испитаника тражило да сами објасне да ли постоји разлика међу овим именичким паровима и, ако постоји, да експлицитно наведу о каквим се разликама ради.

²³ Три издвојене групе именичких парова показују три различите тенденције: 1) парови именица које се у приближно једнаким процентима употребљавају од стране испитаника, 2) парови именица у којима испитаници чешће употребљавају именице са суфиксом -ост, 3) парови именица у којима испитаници чешће употребљавају именице са страним суфиксом.

²⁴ Изузетак у том погледу представљају именице *специјалност* и *специјалитет* код којих се прави јасна разлика у значењу, и именички пар *фрустрираност* и *фрустрација* које се као апсолутни синоними употребљавају у 29% ситуација.

Резултате ове анкете пратили смо на различитим језичким нивоима, уз напомену да ова врста језичке анализе свакако захтева знатно већи број испитаника, те да наши резултати само показују неке тенденције и упућују на даље потенцијалне правце истраживања овог проблема.

На синтаксичко-семантичком плану разлике се махом тичу валенцијског и рекцијског потенцијала ових именичких парова. Успостављајући везу са појединачном или пак уопштеном употребом ових именица испитаници у појединим случајевима истичу неопходност исказивања носиоца особине, по правилу слободним генитивом. Значајно је нагласити да се доминантно домаћи облик везује за конкретну употребу и одређеног носиоца особине: *еквивалентности* нечега, *релативности* нечега, *корелативности* нечега, *конзистентности* нечега, *фасцинантности* нечега. С друге стране, иако се тиме овом приликом не можемо детаљније бавити, разлике међу именичким паровима приписују се неопходности експликације комплемента уз један од два облика:²⁵ *имуности* НА нешто, *толерантности* НА нешто, али и према мишљењу неколико испитаника *толеранција* НА нешто, *концентрисаности* НА нешто, *фасцинација* ЗА нешто или ПРЕМА нечему и сл.²⁶

Надаље, као разлике на лексичком нивоу наводе се припадност домаћег облика општем лексичком фонду, док се страни облик примарно сврстава у терминологију неке научне области или дисциплине, најчешће медицине, права, физике (*еквивалентности* / *еквиваленција*, *релативности* / *релативитет*, *имуности* / *имунитет*, *толерантности* / *толеранција*, *фреквенности* / *фреквенција*, *конзистентности* / *конзистенција*, *концентрисаности* / *концентрација*). Употреба поједних именица, обично позајмљеница, везује се за одговарајуће колокацијске спојеве:²⁷ граница / праг / степен *толеранције*, теорија *релативитета*, радио / телевизијска *фреквенција* и сл. Као параметар који утиче на употребу једног или другог облика, помиње се и непожељна, негативна конотација²⁸ која се приписује појединим именицама, ту се пре свега мисли на именице *експривагантности* и *фасцинација*.²⁹

²⁵ О допунама деадјективних именица видети у докторској дисертацији аутора овог рада *Дојуне њидева и деадјективних именица* одбрањеној 2013. године на Филозофском факултету у Новом Саду и у радовима *Рекција страних речи у српском језику* (Киш 2008) и *Деадјективне именице које добијају дојуне у Андрићевој ТРАВНИЧКОЈ ХРОНИЦИ* (Киш 2014).

²⁶ Важно је напоменути да су облици допуна анализираних именица наведени искључиво према подацима добијеним из спроведене анкете. Ови се подаци, стога, не могу сматрати нити потпуним, нити нужно у складу са језичком нормом. Анализа допуна деадјективних именица у савременом српском језику, као што је већ речено, остаје за нека даља, исцрпнија и свеобухватнија истраживања.

²⁷ О типовима и особеностима колокацијских односа видети у: Рrčić 1997: 115–123; Дражић 2014.

²⁸ Рајна Драгићевић дала је преглед конотативне макрокомпоненте лексичког значења (2010: 60–61).

²⁹ Илустрације ради навешћемо неколико одговора испитаника у вези са употребом ових именица: „Ова два појма се разликују по томе што *експривагантности* прати негативна конотација, док *експриваганцију* прати позитивно значење или тежња ка томе.” „*Експривагантности* и *експриваганција* су речи страног порекла, ... Заједничко значење им је необичност / специфичност понашања или изгледа, тј. истицање у односу на нешто друго. У горе наведеним примерима, *експривагантности* је реч која у свом значењу садржи још и примесе претераности, гломазности, донекле је негативно конотирана, према мом мишљењу; са друге стране, *експриваганција* се односи на неки виши стил, виши сталеж, на нешто што је цењено, модерно

Посебну пажњу ваља посветити резултатима истраживања на семантичком и прагматичком плану. Интересантно је како се подаци добијени у анкети могу ставити у контекст условно формираних група ових именичких парова према њиховим речничким дефиницијама. Наиме, уочено је да се код три од четири пара именица који се наводе као синоними разлика међу њима прави првенствено према томе што се једном од облика приписује неререференцијано,³⁰ уопштеније значење, док се другом облику приписује референцијално,³¹ конкретно значење, при том су одговори испитаника у том погледу неуједначени, јер се референцијалност и неререференцијалност при-

и луксузно.” „Лексему *фасцинација* бих употребила када се ради о тренутној задивљености, али може бити употребљена и у негативном контексту у значењу ‘обмане, преваре у сврху манипулације да би се нешто постигло’. Лексему *фасцинантиности* бих употребила у значењу трајне задивљености која је подржана квалитетима ствари и људи према којима изражавамо дивљење.” „*Фасцинантиности* се јавља у значењу одушевљење, дивљење. *Фасцинација* се јавља у значењу опчињавање, опчињеност, дивљење, очаравање. Разлика између ове две именице је у томе што *фасцинантиности* углавном има позитивну конотацију и значи угледање на нешто (условно речено), док *фасцинација*, ипак, има неки виши степен и јавља се у негативном контексту јер може да значи и претеривање.”

³⁰ Категорија референцијалност / неререференцијалност првенствено се односи на глаголе који имају способност да именују радњу у референцијалном смислу онда када је исказују као стварност, актуелну у садашњости, прошлости или будућности, у сваком другом случају глагол је неререференцијално употребљен (Ivić 1983: 37). Референцијалне радње схватамо као јединичне, док су неререференцијалне радње конциповане као мноштво. Срето Танасић у свом раду *Опозиција референцијалности/неререференцијалности и њасивна дијалеза* (2001: 33–40), каже да се у литератури обично наводе три типа мноштва: дистрибутивност, мултипликативност и итеративност. Прва два представљају референцијални начин исказивања радње, док је трећи неререференцијални (2001: 36). Танасић истиче да се ово својство не приписује само глаголским предикатима, већ важи „за сваку ситуацију исказану било којим типом предиката” (2001: 35), упућујући на руског лингвисту В. С. Храковског који из тог разлога даје предност термину *мноштво ситуација* над термином *мноштво радњи*.

³¹ Под неререференцијалном употребом посматраних именица у овом раду подразумева се исказивање особине у општем смислу, као мање или више трајно својство. Овако употребљена именица везује се за ситуације које можемо тумачити као неограничено мноштво ситуација у којима се испољава дата особина, која се онда може приписати и уопштеном, неодређеном носиоцу. С друге стране, референцијална употреба ових именица везује се за одређени домен живота, за одређене ситуације и релације према конкретним референтима. Твртко Прћић, одређујући појам *референције* као једног од елемената садржинске анализе лексеме који се тиче односа између конкретно употребљене лексеме, условљене комуникационом ситуацијом у одређеном простору и времену, и неког ванјезичког ентитета, прави разлику између најмање три типа референције: *специфичне*, *генералне* и *генеричке*. Специфична и генерална референција, које се односе на идентификацију појединачног референта, односно мање или веће групе из класе потенцијалних референата, одговарале би ономе што смо ми одредили као референцијалну употребу, док генеричка референција, која се односи на идентификацију целокупне класе неког референта и одликује се свеобухватношћу и независношћу од ванјезичких димензија времена и места, одговара нашем одређењу неререференцијалности (Prčić 1997: 59–63). Ево и неколико одговора испитаника који показују улогу категорије референцијалност / неререференцијалност у употреби ових именица: „Лексему *еквивалентности* бих изабрала када бих говорила о подударности више од два појма или о подударности уопште, а *еквиваленцију* бих изабрала када се говори о подударности искључиво два појма или правца.” „*Експираваганција* се користи приликом алудирања на одређену ствар, појаву, а *експиравагантиности* уколико се односи на нешто уопштено.” „*Индоленција* има уопштеније значење, док *индолентности* може да означава стање које је везано од два појма или о подударности појам.” „Када су у питању општи појмови (средина, јавност...) или када није исказан носилац ове особине, ја бих употребила лексему *индоленција*, а када знамо конкретно коме особина припада, кад је више не схватамо као општи појам, односно особину општег појма, употребила бих *индолентности*.”

пусују и домаћем и страном облику у зависности од конкретног контекста.³² Изузетак представља пар *леџитимносѝ* и *леџитимниѝеѝ* будући да већи број испитаника сматра да, осим ове, постоји разлика и у њиховом лексичком значењу.³³

Видели смо и да у другој групи именица нисмо сасвим поуздано могли рећи постоји ли и на који начин би се одредила семантичка једнакост или пак различитост међу посматраним именичким паровима. Одговори испитаника у спроведеној анкети потврђују нам пак да се ови именички парови тумаче као синонимни, али да се њихова употреба везује за различите језичке и нејезичке контексте. И у овом случају испитаницима је релевантан критеријум за њихово разликовање референцијаност или неререференцијалност у датом контексту. Ово је јасно изражено код парова *корѝуленѝносѝ* / *корѝуленѝција*, *ѝреѝоѝенѝносѝ* / *ѝреѝоѝенѝција* и *индоленѝносѝ* / *индоленѝција*, при чему се овога пута облик са суфиксом -ост везује за конкретније значење и одређеног појединца, а облици са страним суфиксом -ција за уопштено, неререференцијално значење.³⁴ Код именица из ове групе уочава се тенденција да се именице са суфиксом -ост категоризују као *особине*, док се именице са суфиксима -ција /-итет одређују као *стања*, *релације*.

Сасвим сличне критеријуме разликовања ових синонимних именичких парова наводе испитаници у вези са именицама из наше треће групе (референцијалност – неререференцијалност):³⁵ *резиџнираносѝ* / *резиџнаѝција*, *фрусѝирираносѝ* / *фрусѝираѝција*; *корелатѝивносѝ* / *корелатѝиѝција*; опозиција особина – стање, релација: *фреквенѝносѝ* / *фреквенѝција*, *корелатѝивносѝ* / *корелатѝиѝција*, *конценѝтрисаносѝ* / *конценѝтраѝиѝција*; општи лексички фонд – терминологија: *конзисѝенѝносѝ* / *конзисѝенѝција*, *фреквенѝносѝ* / *фреквенѝција*, али су ипак неки од њих издвајали и разлике у инхерентној лексичкој семантици, нпр. *комѝеѝенѝносѝ* (= способност) / *комѝеѝенѝција* (= надлежност).

Очекивано, код семантичке диференцијације високог степена развијају се различита значења ових именичких парова, што сами испитаници јасно уочавају у паровима *спеѝиѝјалносѝ* / *спеѝиѝјалиѝеѝ*³⁶ и *фасѝинанѝносѝ* / *фасѝинаѝција*.³⁷

³² Детаљније о категоријама референцијалност / неререференцијаност код придева видети у: Киш 2016б: 57.

³³ Ево како наши испитаници одређују семантичке разлике међу овим именицама: *леџитимносѝ* = особина; валидност уопште; признавање прописа од стране надлежних; исправност истинитост; дозвола, ваљаност, право; оно што је законски одобрено – *леџитимниѝеѝ* = статус, одговорност, овлашћење, надлежност; праведност у опшем смислу; законитост, интегритет; идентитет; законско право на нешто.

³⁴ Као примарни критеријум за разликовање именица *имуносѝ* и *имуниѝеѝ* испитаници по правилу наводе њихову припадност различитим деловима лексичког система, *имуносѝ* припада општем лексичком фонду, а *имуниѝеѝ* се употребља као термин у области медицине и права.

³⁵ Одговори испитаника показују да је наведени критеријум свакако веома важан при њиховом избору и употреби једног или другог облика, али наш релативно мали узорак не показује јасне тенденције његовог повезивања било са домаћим било са страним обликом.

³⁶ специјалност – (в. специјалан) 1. особина онога што је специјално, 2. ужа струка, уже стручно знање; 3. посебно умеће, спретност, вештина специјалитет (нем. *Spezialität*, *nl.* *specialitas*, према специјалан) – 1. посебна, истакнута врста неког производа или врста хране; 2. посебност, особеност, карактеристика (Клалн – Шипка 2006).

³⁷ Видети фусноту 22.

6. Да закључимо. У овом огледном истраживању пошли смо од чињенице да у савременом српском језику постоји велики број деадјективних именица типа *nomina qualitatis* истог мотивног придева страног порекла у својој основи, а које се међусобно разликују према пореклу творбеног форманта којим су деривирани. Наш циљ био је да укажемо на положај ових именичких парова у систему савременог српског језика, односно да покажемо да ли се ради о синонимима који се могу алтернативно употребљавати у истим контекстима, или пак постоје одређени критеријуми на основу којих се њихова употреба диференцира и везује за одговарајући језички или нејезички контекст. Спроведена анализа показала је различите степене семантичке диференцијације код ових именичких парова. Ни за један од посматраних парова не може се рећи да су апсолутни синоними упркос истим мотивним придевима и семантичкој неутралности суфикса помоћу којих су дате именице изведене. Говорници српског језика свесно или несвесно праве разлику међу овим именичким паровима. Те се разлике могу пратити од лексичког па све до прагматичког нивоа језика. Јелка Матијашевић сматра да је постојање апсолутних синонима само прелазни ступањ, после којег долази до диференцијације синонимских значења (наведено према Драгићевић 2010: 248). Ово истраживање управо потврђује постојање различитих фаза диференцијације значења у којима се посматраних 18 именичких парова налазе. Статистички нам подаци показују да је пар *фрусџираносџ* / *фрусџрација* најближи крајњој левој страни скале, где се налазе апсолутни синоними, док се пар *сџецијалносџ* / *сџецијалиџеџ* приближава крајњој десној тачки, када се може говорити о различитим значењима. Ово истраживање управо је добар показатељ деловања језичке економије. Видимо да је у језику активан процес десинонимизације³⁸ који у случајевима овако морфолошки и лексичко-семантички блиских облика доводи до разједначавања најпре у употреби, а онда и у инхерентној лексичкој семантици.

ИЗВОРИ

Клајн, Иван, Милан Шипка (2006). *Велики речник сџраних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
 РМС: *Речник срџскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969; IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1969–1976.
 РСЈ: *Речник срџског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.

*

Korpus savremenog srpskog jezika. <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/>> 15. 9. 2014.

ЛИТЕРАТУРА

Бугарски, Наташа. Деадјективна именица као средство номинализације (у публицистичком стилу стандардног српског језика). *Зборник Маџице срџске за филологију и линџвистџику* XLVII/1–2 (2004): 297–404.

³⁸ О процесу десинонимизације видети у: Тафра 2005: 267–279.

- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. *Полисемија и организација лексичког сисџема у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1997.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- ДРАЖИЋ, Јасмина. *Лексичке и џрамајичке колокације у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2014.
- КИШ, Наташа. Рекција страних речи у српском језику. *Научни сасџанак славистиа у Вукове дане* 37/1 (2008): 241–253.
- КИШ, Наташа. *Дојуне џридева и деадјективних именица*. Докторска дисертација. Филозофски факултет, Нови Сад, 2013.
- КИШ, Наташа. Деадјективне именице које добијају допуне у Андрићевој ТРАВНИЧКОЈ ХРОНИЦИ. Branko Tošović (ur.). *Andrićeva hronika = Andrićs Chronic*. Graz – Banjaluka – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige: Nmlibris, 2014, 737–748.
- КИШ, Наташа. Основна формална и садржинска својства деадјективних именица страног порекла у српском језику. *Српски језик, књижевности и уметности. Зборник радова са IX међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (24-25. X 2014)*. Српски језик – од Вука до данас. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2015, 117–127.
- КИШ, Наташа. Номинализационе структуре у посланици као поруци верског поглавара: вербални и невербални елемент. *Српски језик, књижевности, уметности: Зборник радова са X међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (23-25. X 2015)*. Језик, књижевности, уметности, књ. 1. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2016а, 399–406.
- КИШ, Наташа. *Дојуне џридева у савременом српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2016б.
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Друђи део. Суфиксација и конверзија*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2003.
- КОПРИВИЦА, Верица. *Творба именица од џридева у чеуком и српском језику*. Београд: Филолошки факултет, 2007.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад, Наташа БУГАРСКИ. Номинализације: два лика. *Зборник Матице српске за славистику* 71–72 (2007): 199–209.
- ТАНАСИЋ, Срето. Опозиција референцијалност/нереференцијалност и пасивна дијатеза. *Јужно-словенски филолог* LVII (2001): 33–40.
- *
- БАВИЋ, Стјепан. *Творба riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus, 2002³.
- БУГАРСКИ, Ranko. *Lingvistika i poetika*. Sabrana dela, knj. 2. Beograd: Čigoja štampa, 1996.
- ФИЛИПОВИЋ, Rudolf. *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, 1986.
- ИВИЋ, Milka. *Lingvistički ogledi*. Biblioteka XX vek. Beograd: Prosveta, 1983.
- ЈЕСПЕРСЕН, Otto. *Čovječanstvo, narod, pojedinac sa lingvističkog stanovišta*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1970.
- ПРЋИЋ, Твртко. *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1997.
- ЅИРКА, Danko. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska, 1998.
- ТАФРА, Branka. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Nataša Kiš

ONE EXAMPLE OF LANGUAGE (NON)ECONOMY: SYNONYMIC
RELATIONS BETWEEN DEADJECTIVAL NOUN OF FOREIGN ORIGIN

S u m m a r y

In this paper we analyze deadjectival nouns – *nomina qualitatis* with the same adjective of foreign origin as their base, but derived by different suffixes. The main aim of this paper is to see whether these nouns in contemporary Serbian are absolute synonyms or show certain differences. These pairs of nouns are analyzed at the morphological, lexical, syntactic, semantic and pragmatic levels. The analysis shows that there are no absolute synonyms among these noun pairs and that a certain level of semantic differentiation is always present. Although there are no differences between the pairs of synonyms at the morphological level because the noun pairs have the same base and their suffixes are semantically neutral, the analysis shows differences at higher linguistic levels. The research in the form of two questionnaires points to the fact that native speakers of Serbian distinguish between these pairs of deadjectival nouns at lexical, syntactic and pragmatic levels. This paper shows that in the case of these synonymous deadjectival nouns, one of the main principles of linguistic structure, language economy, is not threatened.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
natasakis14@gmail.com

(Примљено: 29. марта 2017;
прихваћено: 15. маја 2017)

Владан Јовановић

ПАРТИЦИПСКА ОБРАЗОВАЊА НА *-ЋИ* И *-ВШИ* У САВРЕМЕНИМ ТЕКСТОВИМА СРПСКОГ ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВЉА*

У раду се анализирају партиципска образовања презента и претерита актива, која се употребљавају у савременим текстовима српског православног богословља. Реч је о систему радних глаголских придева на *-ћи* и *-вши*, који се одликују одређеним глаголским и придевским особинама. Убрзо после званичног прихватања књижевнојезичке реформе у другој половини 19. века, поменути партиципи потиснути су из употребе у књижевном језику. Анализа спроведена у овом раду показује да партиципи презента и претерита актива представљају данас граматичко средство ограничене употребе у српском језику употребљеном за изражавање православне богословске мисли.

Кључне речи: партиципи, граматика, значење, српски језик, српско православно богословље, комуникативна функција, књижевнојезичка норма.

This paper analyzes the present active participle and past active participle used in Serbian Orthodox theology texts today. It is a system of active participles with the suffixes *-ći* and *-vši* with particular verbal and adjectival characteristics. After the official acceptance of the Serbian literary language reform in the second half of the 19th century, these participles disappeared from the standard language. The analysis conducted in this paper shows that the present active participle and the past active participle in the Serbian language today represent a grammatical means of limited use for expressing Orthodox theological thoughts.

Keywords: participles, grammar, meaning, Serbian language, Serbian Orthodox theology, communicative function, literary language norm.

1. Увод. Посматрано са становишта стандардног српског језика, употреба партиципа у облику у којем су постојали до званичног прихватања Вукове реформе српског књижевног језика у другој половини 19. века припада прошлости, па се њихово изучавање данас подводи под историјскојезичка проматрања и анализу. Тако се, на пример, у *Енциклопедијском лексикону* (ЕНС. ЛЕКС) уз дефиницију партиципа каже да наш језик нема партиципа, те да уместо њих данас има друга лексичко-граматичка средства.¹ У граматикама савременог српског језика партиципи се не издвајају као посебна врста

* Рад је написан у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Овде се мисли на партиципе као систем (активни и пасивни, прошли и садашњи), будући да су се неки корелативи старих партиципа сачували у српском језику (грпни глаголски придев). Од облика партиципа презента активног и партиципа претерита активног I постали су још доста раније глаголски прилози односно герунди, који су и данас део граматичког система српског језика (глаголски прилог садашњи и глаголски прилог прошли). Разлика постоји само у продуктивности, будући да је глаголски прилог садашњи далеко фреквентнији у језику него глаголски прилог прошли. Додајмо и чињеницу да тиме што је задржао глаголски прилог прошли, Вук Стефановић Караџић није сасвим одбацио славеносрпски систем (Пешикан 1970: 85).

речи нити се помињу као савремено језичко средство.² Разлог овоме лежи у чињеници да су партиципи, као народном језику несвојствена језичка особина, званичним прихватањем књижевнојезичке реформе у другој половини 19. века готово сасвим потиснути из књижевног језика.³ У некадашњем партиципском систему, који се састојао од активних (садашњи и прошли I и II) и пасивних (садашњи и прошли) партиципа, први се почео повлачити партицип презентасива типа *знајемъ*, док се партицип перфекта у виду трпног придева добро очувао (*учен*). Данас трпни придев у атрибутој функцији нема само улогу партиципа претеритасива, него је надоместио и функцију партиципа презентасива, што се може показати примером „учен”: „Учено од родитеља, дете је говорило ... (што не значи да су га родитељи некад раније учили, него начелно истовремену радњу, својствену партиципу презентасива у језицима који га имају)” (Пешикан 1970: 86). А с друге стране, трпни глаголски придев понекад преузима и атрибутој функцију активног партиципа перфекта у терминолошким образовањима: кородирани метал, неексплодирана бомба, цркнута мачка (Пешикан 1970: 86).

Два основна активна партиципа могла су се употребљавати у реченичним функцијама у којима данас уместо њих употребљавамо друга граматичка средства. Најчешће се ради о партиципима чији би семантички еквиваленти према дубинској структури били представљени односном реченицом са везником *који* у функцији атрибута односно придевом у атрибутој функцији. Иако су партиципи у народним говорима одавно ишчезли – а као последица ишчезнућа у говору били потиснути и из књижевног језика упркос хиљадугодишњој књишкој традицији и пракси – временом се пак показало да српски језик у одређеним сферама употребе не може без партиципских облика, јер се они сами намећу као нужност – делом због потребе да се њима означи време за које се радња, особина или стање приписују именици, а делом из језичко-стилских разлога где би се очувањем партиципских облика сачувао језички израз одређеног стила, као што је случај са језиком и стилем српског православног богословља.

Прегледајући одређен број савремених текстова из области богословља, приметили смо да се употреба партиципа код неких аутора показује као сасвим обична појава. У овом случају реч је о континуираној употреби партиципске категорије, која се мимо стања у српском књижевном језику и мимо српске књижевнојезичке норме, у појединим својим облицима сачувала у богословском дискурсу, несумњиво под утицајем црквенословенске књижевнојезичке и богослужбене традиције. Реч је о примерима партиципа

² У другом пак значењу партиципи се у српској граматици узимају као ознака категорије глаголских придева (в. нпр. Радовић-Тешић 2011). Такође, у *Речнику словенске лингвистичке терминологије* (РСЛТ) уз срп. *партиципи* стоји руско *причастие*, а истим појмом (партиципи) означени су термини глаголски придев радни (рус. *причастие прошедшего времени действительного залога*) и глаголски придев трпни (рус. *причастие прошедшего времени страдательного залога*).

³ Из ћирилометодијевске писмености партиципски систем пренео се у српски средњовековни књижевни језик, а исто тако и у руски, те га је одатле славеносрпска писменост још увек активно одржавала (Пешикан 1970: 84). Иако се Вук није нигде експлицитно изјаснио против партиципа, „њихова даље егзистенција у књижевном језику базираном на народној основици није могла да нађе продуктивно тле” (Сувотић 1984: 7, у напомену).

презента актива, нпр. *Савршени Боџ, савршени човек, сасишојећи се из душе разумне и човечанскоџ шела, раван [је] Оцу њо Божансџву, мањи од Оца њо човечансџву* (Поповић 2004: 105) или партиципа претерита актива, нпр. *Свесилно оџњенообразна роса Духа Свеџоџа, сџшавџа у виду џламених језика на Аџосџоле и на сав окуџљени народ ... на Дан Педесетџнице, сваке џодине силази и на џравославне вернике, окуџљене на дан Велике Субоџе* (Перовић 2011: 62).

Поред партиципа забележених у савременим богословским текстовима, у којима се они могу наћи у повратној и неповратној форми, као и у реченичној структури у функцији кондензовања односне реченице, у стандардном српском језику налазимо својеврсна партиципска образовања на -ћи, која су по семантици изједначена са значењем правих придева у атрибутој функцији. Ради се, заправо, о придевима са партиципским ликом, који се налазе у именичким синтагмама по моделу *придев (са партиципским ликом на -ћи) + именица: џонижавајући положај, џреџећи глас, долазећа зима, надолазећа вода, лежећи полицајац, лежећи болесник* итд. Притом, поменуто партиципска образовања на -ћи у стандардном српском језику ограничена су на устаљене конструкције или колокације, термилошке синтагме и сл., док изван ове функције готово сасвим изостају. Такође, у стандардном српском језику није могуће пронаћи ниједан пример облика на -ћи са морфемом *се*, што такође иде у прилог чињеници да ту није реч о партиципима већ о придевима. Знатно су ређи случајеви партиципске употребе облика на -ћи, као што је, на пример, партиципски облик *умирујући* у наслову једног новинског чланка, који је гласио овако: *Последње збоџом џријаџељу: џризор џса који се оџраџџа од своџ умирујеџ власника* (Влић, 10. 12. 2016).

2. Корпус, метод и циљ рада. Корпус за ово истраживање настао је ексерпцијом примера из савремених текстова богословског садржаја⁴, у којима се облици партиципа употребљавају као граматичко средство. Као најважније критеријуме за одабир писаца односно њихових дела за извор грађе навешћемо следеће: 1) постојање партиципских облика у текстовима, 2) утицајност аутора односно њихових дела на црквени живот и православно богословље, 3) жанровска припадност богословског текста која се огледа у томе да смо приликом потраге за примерима пошли од претпоставке да ће највише партиципских облика бити у ускостручним теолошким текстовима и расправама, а мање у мисионарским и поучним штивима, беседама и сл. За разлику од дела Св. Јустина Поповића или Св. Николаја Велимировића, у неким текстовима које смо за ову прилику прегледали нисмо наишли на живу употребу партиципа презента и претерита актива, већ су у њима уобичајени само примери попридевлених и поименичених партиципа, нпр.: *мислећи хриџћанин, верујући људи, боџоџодражавалућа смерносџ* (Богдановић 2008: 36),

⁴ Појам богословље узимамо у широком смислу као знање о Богу и његовим делима. Из угла функционалне раслојености књижевног језика, богословски (теолошки) језик спада у научни функционални сџил, у којем се огледа зналачки приступ у исповедању и тумачењу вере. И други облици употребе језика приликом исповедања вере, као што су беседе, молитве, богослужбена поезија и др., неодвојиви су од богословља. Детаљније о класификацији сакралног функционалностилског комплекса односно сакралних жанрова в. у Кончаревић 2015: 169–179.

затим у и меничкој служби *ближњи, зрешећи* у примеру *Макар њи и својим очима видео зрешећега, и њада не осуђуј јер се часио и очи обмањују* (Јован Лествичник, према Вељковић 2015: 63) итд.

Истраживање у овом раду обухватило је шири списак извора од онога који је овде дат уколико се у обзир узму прочитана дела у којима није било тражених примера. Свесни смо чињенице да поред тога што на употребу партиципа утичу врста текста или жанр којем дело припада и реципијент којем је дело упућено (богословски образована особа или лаик, свештенство или мирјани), утицај на штампани текст има и лектор који, позивајући се на правила савременог књижевнојезичког стандарда, партиципе може заменити другим лексичко-граматичким средствима.

У раду су партиципи анализирани на основу ексцерпираних примера датих у контексту. У оквиру морфолошке анализе издвојени партиципи посматрани су из угла морфолошких категорија и односа партиципских образовања према граничним врстама речи – глаголима, затим су у оквиру синтаксичке анализе партиципи анализирани из угла синтаксичких функција, док је семантичка анализа подразумевала значење употребљеног партиципа у дубинској структури реченице, односно проналажење алтернативних граматичких средстава наместо употребљених партиципа. У складу са описаним методом анализе, циљ рада јесте стицање шире представе о граматичкој, семантичкој и комуникативној страни партиципа презента и претерита актива у српском језику, као и намера да се скрене пажња на континуитет употребе партиципа у савременом српском језику у богословљу, упркос званичној српској књижевнојезичкој регулативи која ове облике не уврштава у савремени граматички систем. Будући да је анализа у овом раду синхронизички усмерена, питања која се односе на развој облика, значења и употребе партиципа остављамо по страни.

3. ПОГЛЕД У ЛИТЕРАТУРУ. Литература о партиципима у српском језику првенствено је усмерена на њихово изучавање у старијим слојевима писмености. О томе постоји богата литература на српском језику. Тежиште тих истраживања тицало се значења и развоја партиципа у старословенском и српскословенском језику (нпр. у истраживањима домаћих аутора: Белић 1998; Грковић-Мејдор 1997; Пешикан 1957)⁵, као и на партиципски систем код српских писаца 19. века (в. Суботић 1981; 1984; 1998; Бјелаковић 2008). У раду Ј. Грковић-Мејдор (1997) дат је преглед основних функција партиципа у српскословенском језику – партиципа презента актива и пасива, и партиципа претерита пасива. Када је реч о рефлексима партиципских облика и функција, М. Пешикан је писао о појави „обнављања партиципских образовања” у савременом српском језику (1970: 83–88). Поменути аутор истиче развој „категорије придева пасивног квалификативно-глаголског значења на *-ив/-љив: нејремостив, нејреводив, неизводљив, несагорив, неискорењив, неуловљив*

⁵ Наведена историјскојезичка истраживања показала су да старим партиципима у савременом језику одговарају друга граматичка и лексичка средства, при чему је непосредни облички рефлекс – српски герунд – само један од њихових обличних континуаната. Герунд је настао онда када се прекинула веза партиципа са именицом (субјектом) и облик партиципа постао само одредба предиката (Белић 1998: 275).

и сл.”, чиме је „потпуно надокнађено ишчезавање одговарајуће варијанте [партиципа] на *-м*” (Пешикан 1970: 86), затим продуктивност категорије придева на *-ћи* типа *обесјокојавајући*, *деконшаминирајући* итд., чиме се попуњава атрибуцка функција некадашњег партиципа презента активног итд. Међутим, није било радова у целини посвећених употреби активних партиципа у савременом српском језику на материјалу текстова српског православног богословља.

Посматрано из угла граматике, партиципи су врста речи блиска глаголима и придевима. Са глаголима их повезују нека заједничка граматичка обележја (показују разлику у времену, имају значење радње и стања, обележје прелазности и непрелазности, актив и пасив, глаголски вид, глаголски род (повратан / неповратан облик), рекцију). Са придевима их повезује промена по облицима односно конгруенција по роду, броју и падежу са именским речима. Већу блискост партиципи имају са глаголима него са придевима, јер попут глагола могу бити свршеног и несвршеног вида, могу бити повратни и неповратни, могу имати објекат и адвербијал као своје допуне, а у семантичком погледу означавају и процес радње или стања. Партиципи могу имати прошло или садашње време, док будуће не могу имати. Иако се партиципи, пре свега по својим морфолошким карактеристикама, издвајају као посебна врста речи, за познавање њихове природе још је важнија њихова функција у реченици (в. Белић 1998: 274). С једне стране, њима се ближе одређује именица (субјекат) у реченици, а, с друге стране, и предикат јер „управљањем према њему, партицип на изванстан начин и ближе одређује сам предикат” (275).

Употреба активних партиципа прошлог и садашњег времена у текстовима православног богословља на савременом српском језику подупрta је не само црквенословенском (рускословенском) традицијом, него и утицајем савременог руског књижевног језика, а посредством читања и превођења богате руске богословске литературе. Такође, присуство активних партиципа у богословској литератури на савременом српском језику у сагласности је и са славеносрпском књижевнојезичком епохом, у којој су била уобичајена оба активна партиципа, са великим потенцијалом грађења од глагола свршеног (партицип прошлог времена) и несвршеног вида (партицип садашњег времена) као живог граматичког средства у српском књижевнојезичком изразу.⁶ Према стандардној књижевнојезичкој норми, савремени српски језик нема радни глаголски придев садашњег времена (партицип презента актива), осим што је одраз ове категорије присутан у придевској функцији (нпр. путујуће позориште) или у именичкој функцији (нпр. председавајући) (МАРОЈЕВИЋ 1989: 217).

4. ПАРТИЦИП ПРЕЗЕНТА АКТИВА НА *-ЋИ*

4.1. Партиципом презента актива на *-ћи* у савременим текстовима српског православног богословља означава се трајање радње (процеса), односно

⁶ Средином 19. века употребљавали су се партиципа на *-ћи* и *-вши*. Иако страни народном језику, партиципи су се успешно користили у писаној форми ондашњег књижевнојезичког изражавања, не само у текстовима „вишег стила” (в. нпр. Суботић 1984; 1998), већ и у текстовима струка, каква је, на пример, војна (в. Јовановић 2012).

постојање какве особине, својства и сл. које се приписује именичком појму. На основу прикупљене грађе, издвајају се следеће функције партиципа презента актива на *-ћи*: 1) атрибуцка функција, која се јавља код партиципа у саставу именичке синтагме, и најчешће по моделу *йартициий + именица*; 2) функција издвојеног атрибута као дела зависне реченице у дубинској структури, и 3) именичка служба партиципа, при чему разликујемо два типа: а) онај код којег је дошло до праве конверзије (супстантивизације) партиципа: нпр. *верујући*, или б) елиптирани облик код којег је садржај именице односно садржај управног дела синтагме имплицитно присутан у детерминативној речи, у овом случају партиципа: нпр. *зрешећи*, *зледајући*, *слушајући* итд.

Оно што повезује поменуте партиципе без обзира на функцију у којој се налазе јесте могућност да се њихов лексичко-семантички садржај интерпретира односном реченицом са заменицом „који”, како се, уосталом, у семантичкој парафрази дефинишу придеви у описним реченицама српског језика.

4.2. Међу примерима које ћемо навести и прокоментарисати има и оних код којих су партиципска образовања замењива правим придевима. Ипак, партиципско значење и употреба облика на *-ћи* најучљивији су код примера са рефлексивном морфемом *се*, коју прави придеви немају. Због тога случајеве глаголско-придевских облика на *-ћи* са рефлексивном морфемом *се* не можемо другачије одредити него као праве партиципе. У даљем излагању најпре ћемо навести примере партиципа поменутог типа и описати њихово значење и функцију.

ППрез. А – *кајући се*, *кајућег се*

Блудника и кајуће̄ се разбојника йримио си, Сйасе! А ја једини ойежах леошћу зреховном, и йосйадох роб злим делима (МОЛИТВЕНИК).

Партицип презента актива *кајући се* сачињен је од основе повратног глагола *кајати се*. Поред глаголског рода и глаголског вида, партицип је од примарне глаголске речи задржао и значење тако што је семантика стања „осећати жаљење због својих дела, поступака и сл.” из примарне глаголске категорије модификована у партиципску „који се каје (због својих дела)”. Дубинска структура реченице остаје непромењена уколико се наместо партиципа употреби друго, за српски стандардни језик уобичајено, лексичко-граматичко односно синтаксичко-семантичко средство: уколико би се партицип презента актива *кајући се* заменио односном реченицом, нпр. *Блудника и разбојника који се каје йримио си, Сйасе!* или, уколико би се наместо партиципа презента актива употребио придев сличне семантике: *Блудника и йокајно̄ разбојника йримио си, Сйасе!*

Ти, Сйворийељу, оживевци блайо, дао си ми йело и косйи, и дисање и живоий. Но, о Творче мој, и Искуийиелу мој, и Судијо, йрими ме кајуће̄ се (КАНОН).

Као и у претходном случају, партицип презента актива *кајући се* квалитативно одређује именску реч (личну заменицу 1. лица). У нашем стандардном језику био би замењен следећим лексичко-граматичким односно синтаксичко-семантичким средствима: 1) 1) блискозначним придевом, нпр. „покајног” или 2) односном реченицом „који се кајем”, с тим што у том слу-

чају облик заменице који се квалитативно одређује односном реченицом у атрибутској функцији мора имати дужу форму („мене”).

ППрез.А – *доиуњујући се*, допуњујућег се
Наредне две сродне и међусобно доиуњујуће се мисли ... јесу једна библијска Исаијина, и друга из Молишве друже Великог водоосвећења (Перовић 2011: 18).

У овом примеру партицип презентатива *доиуњујући се* настао је од узајамно-повратног глагола *доиуњаваићи се*, од којег је преузео, уз глаголски род и вид, и само значење „пружати допуну једно другоме, доприносити складној целини, употпуњавати се”, модификујући само граматичко значење према партиципској функцији: „који су такви да се допуњују”. Партиципској употреби у конкретном примеру одговарало би следеће лексичко-граматичко односно синтаксичко-семантичко средство: 1) синонимни придев у атрибутској функцији: нпр. *усаглашен, комилеменијаран* и сл. или 2) односна реченица са глаголом исте основе у функцији предиката: *Наредне две сродне мисли које се међусобно доиуњују... јесу једна библијска Исаијина, и друга из Молишве друже Великог водоосвећења*.

4.3. У следећим примерима партицип презентатива са повратном морфемом *се* употребљен је у функцији атрибута издвојеног из именичке синтагме.

ППрез.А – *односећи се*, односећег се
Подвижник не може изустийићи да је њрави слуга Божији до њренуиќа када ће моћи да разуме речи ајосиола Павла односеће се на њо истио (Перовић 2011: 82).

Партицип *односећи се* од примарног глагола *односиићи се* задржао је род, вид и значење, с тим што је последње модификовано према партиципској граматичкој категорији „који се односи” и не може се заменити само глаголом или којом другом врстом речи. Дубинска структура реченице остала би иста уколико би се наместо партиципа употребила односна реченица: *Подвижник не може изустийићи да је њрави слуга Божији до њренуиќа када ће моћи да разуме речи ајосиола Павла које се односе на њо истио*.

Навешћемо и друге примере партиципа презентатива са рефлексивном морфемом *се* у функцији издвојеног атрибута:

ППрез.А – *сустичући се* (гл. у основи *сустичаићи се* „састајати се, стицати се”) ~ „који се сустичу”
Основној њеми њак њребало би њрилазији из многобројних њеолошких уѓлова, али сустичућих се у Евхарисџији (Перовић 2011: 24)
 [...из оних који се сустичу...];

ППрез.А – *ѡрејварајући се* ~ „који се претвара, преображава у нешто”
Пакао је осуда себе на себе ѡрејварајућеџ се у црну рују нејресѡаноџ ... урушавања и ѡниџѡшавања без конџине (Перовић 2011: 65)
 [...која се претвара...];

ППрез.А – *сасѡјећи се* ~ „који се састоји; састављен”
Саврџени Боџ, саврџени човек, сасѡјећи се из дуџе разумне и џовечанскоџ ѡела, раван [је] Оџу ѡо Боџансѡву, мањи од Оџа ѡо џовечансѡву (Поповић 2004: 105).
 [: ...који се састоји...];

ППрез.А – *ѝроимајући се* ~ „који се проима (прожима, допуњује)”⁷

Та и ѡаква црквеносѝ је онда кадра и да ѝрожме и хришћанску реалносѝ, и хришћанску надреалносѝ; обе у највишем сѝейену сучељаване и међусобно ѝроимајуће се у исѝоријско-есхаѝолошкој драми нашеѝа сѝасења (ПЕРОВИЋ 2011: 71) итд.

[...прожимане...].

4.4. За разлику од издвојених примера партиципских образовања на *-ћи* са рефлексивном морфемом-*се*, који се другачије не могу означити осим као партиципи, облици на *-ћи* који према себи имају неповратне глаголе добијају придевску функцију онда када су замењиви придевима истог значења. Тако облик партиципа *верујући* има придевску функцију и значење „који верује” и замењив је придевом *ѝобожан* у следећим примерима: *Светѝи Амвросије додаје: „Свака верујућа дуца зачиње и рађа у себи Реч Божију”* (СВЕТИГОРА 2012: 213/12); *Заѝѝо исѝински верујући човек сујеверје ѝосмаѝра као ѝрех, односно као ѝоѝѝуни ѝромаѝај блаѝодаѝноѝ духовноѝ живоѝа?* (ИВКОВИЋ М., Мисионар 2016: 348/34).

У следећем примеру партиципски облик *сѝрадајући*, *-а*, *-е* семантички је еквивалентан придеву *сѝрадални* „који страда”: *Он [Исус] није ѝреѝѝрѝео никакву сѝѝеѝу, јер је као суѝѝи Лоѝос и Боѝ несѝрадалан и неѝролазан; сѝрадајуће ѝак људе, ради којих је ѝо и ѝоднео, сачувао је и сѝасо својом несѝрадалношћу* (Поповић 2004: 322). Слично је и са наредним примером из истог извора у којем су употребљена два партиципа на *-ћи*, чији се садржај донекле може интерпретирати правим придевима, нпр. *безбожна* (~ обезбожујућа сила) и *боѝоухлан* (~ обесвећујућа сила): *Грех је обезбожујућа и обесвећујућа сила* (Поповић 2004: 382).

Међутим, употреба партиципа у функцији предиката зависне реченице у дубинској структури одражава право партиципско значење, те партицип у тој функцији није увек замењив придевом, већ само односном реченицом: *Обожење анђела (већ обожених) и људи (који се обожују) ми називамо енерѝијом надсуѝѝасѝивене суѝѝине Божије, ѝосѝојеће у обоженима* (ПЕРОВИЋ 2011: 206) [...суштине Божије, која постоји у обоженима...].

Наводимо и следеће примере партиципске употребе у којима облику партиципа у дубинској структури одговара односна реченица са глаголом од исте основе или глаголски придев трпни:

ППрез.А *висећи* ~ 1) који виси 2) „опуштен, протегнут, распет и сл”

Све ѝѝо ѝосѝоји и живи као да је журило да исѝоведи своју немоћ ѝред мрѝѝвим ѝелом висећим на Крсѝу (ВЕЛИМИРОВИЋ 2003: 132).

Партицип *висећи*, који је овде употребљен у функцији актуелног квалификатива, у стандардном језику заменио би се односном реченицом „које виси” или другим семантички еквивалентним лексичким средством, нпр. „опуштен, протегнут, распет и сл”.

⁷ Глагол *ѝроимаѝи се* (према цсл. пројлати, уп. Гарин) у значењу „прожимати се, допуњавати се” није забележен у описним речницима српског језика (уп. РСЈ; РМС; РСАНУ).

ППрез.А *седећи* ~ „који седи (налази се и сл.)”.

Бо̀гоо̀и́кривено̀ ѝправи́ло̀ а̀йос̀то̀лскѐ верѐ, ко̀јим̀ Цр̀ква̀ жи́ви, са̀сто̀ји се у ѝто̀ме, да се верује у Исуса Христа, ... седеће̄ с десне стране Оца (Поповић 2004: 107).

У следећем примеру аутор је архаизирао партиципски облик *седећи*, -а, -е према црквенословенском изговорном лику: *Схолас̀тич̀ку̀ тѐоло̀гѝју̀ ће́мо̀ уѝореди́ти са̀ римокато̀лич̀ким̀ тѐоло̀гом̀ у мона̀шко̀ј одорѝ велико̀џ о̀йа̀и́а, с̀јед̀ја̀шче̄ за својом катедром* (Перовић 2011: 107).

4.5. Поред поменутих функција, партицип презентатива на -ћи налази се и у придевској функцији у устаљеним терминолошким конструкцијама, нпр. *служећи свештеник* у примерима: *Једни ђакони каде служеће̄ свештеника на крају њошћо окаде целу цркву* (ПАТРИЈАРХ ПАВЛЕ 2010²: 189), *Пишћење кад се кади служећи свештеник, у вези је с кађењем олћара* (ПАТРИЈАРХ ПАВЛЕ 2010²: 196). У употреби је и црквенословенска варијанта партиципа *служици*: *Служащци свештеник узима њушир* (пример је преузет из КОНЧАРЕВИЋ 2013: 63).

Попут придева, партиципи презентатива на -ћи могу бити употребљени у именичкој служби, пошто у себе приме садржај именичког појма који одређују, нпр. *верујући* „онај који верује у Бога”: *То је њексѝ у више њачака, њошћисан од сѝране седам хиљада верујућих, којим се они обраћају Свењом архијерејском сабору своје Срѝске цркве* (ЖУГИЋ), *ваѝијући* „онај који вапије”: *Ова̀ло̀ћѐњѐ Бо̀га̀ у̀ свѐтѝу̀ вре́менском̀ зби́ло се онда ... када су се ду̀шѐ људске, вијане смрћу, сѝа̀йале у̀ један о́чајнѝ глас: глас ва̀иѝи́уће̄ у̀ њу̀шћи́њи осмрћено̀џ живо̀џа* (Поповић 2004:28) итд. У следећем примеру Д. Перовића употребљена су чак три партиципска облика у именичкој служби: *Треба разумети чињеницу ... да се свей одржава ... Божијим њосѝасним несѝвореним ло̀госима ... да се усаврщава у Христа – једином уму свих умујућих, једином Ло̀џосу свих ло̀џосујућих и једином Живо̀џу свих живећих* (Перовић 2011: 128). Глагол *ло̀џосоваѝи* употребљен је у именичкој служби у значењу онога који се служи логосом, речју као даром Божјим, истичући наспрам овога појам *Ло̀џос* као синоним за Господа Исуса Христа (в. Енци. Правосл., под логос).⁸

5. ПАРТИЦИП ПРЕТЕРИТА АКТИВА НА -ВШИ. Партицип претерита актива на -вши данас се, попут партиципа презентатива на -ћи, употребљава у текстовима српског православног богословља. Партиципом претерита актива означава се радња, стање или процес који се приписују лицу или предмету, а време у којем се они остварују одиграва се пре радње означене предикатом главне реченице. На основу прикупљене грађе, уочавамо следеће основне функције партиципа претерита актива: атрибутску функцију – најчешће у синтагмама *ѝарѝищѝиѝ + именица*, као и функцију издвојеног атрибута, у којој, на плану дубинске структуре, партицип врши службу предиката зависне реченице.

Партиципска функција облика на -вши, као што је случај и код партиципских образовања на -ћи, најочљивија је код примера са рефлексивном

⁸ Глагол *ло̀џосоваѝи* није забележен у описним речницима српског књижевног језика (уп. РСЈ; РМС; РСАНУ).

морфемом се: *Свѣтосавље је још један од свѣтѣодуховских ѣлодова свѣтѣога Предања ѣројавившеѣ се унутѣар срѣскоѣ хришћанскоѣ народа Божијеѣ* (Перовић 2011: 44). Партицип претерита актива *ѣројавивши се*, добијен од глагола свршеног вида *ѣројавиѣти се* „јавити се, показати се”, налази се у функцији издвојеног атрибута са значењем тренутка времена које је актуелно за појам који се партиципом одређује (Предање), а чије постојање претходи другом појму исказаном у субјекту (светосавље).

У следећем примеру из дела Св. Јустина Поповића налазимо у истој реченици три пута употребљен партицип претерита активног: *Ми не ѣврди-мо да је Он ѣримѣо ѣподобје ѣшла ... већ да је ѣримѣо ѣподобје саѣрешившеѣ ѣшла (sed similitudinem peccatricis carnis), јер је ѣшло Христѣово не ѣрешивше било ѣподобно ѣшлу ѣрешившем, ѣподобно ѣо ѣприроди а не ѣо исквареностѣи* (Поповић 2004: 87). Сва три облика партиципа употребљена су у придевској служби, што значи да су у лексичко-семантичком погледу у одређеној мери замењиви придевима: сагрешивше (~ сагрешено, грешно) тело; тело Христово не грешивше (~ негрешиво, безгрешно); тело Христово ... било подобно телу грешившем (~ грешном).

У примеру *Он је ѣримѣо на Себе сву саѣрешившѣу ѣприроду, да би све исцелио* (Поповић 2004: 25) партицип претерита актива од глагола *саѣрешиѣти* употребљен је у придевској служби „који је учинио грех, који је сагрешѣо, грешан”. Па ипак облик партиципа тешко да би у овом контексту био замењив придевом, јер се само партиципом сугерише и прошло време када је чин греха наступио – у конкретном примеру реч је о грешној природи коју је човек стекао после изгнања из раја.

У примеру *Масе римѣокаѣолика и ѣроѣесѣјананѣа се налазе у ѣоседу Закона као васѣѣѣача за Христѣа ... Заѣо их ѣо одводи закључку и самоѣѣѣужби да им је дошавши Месѣја Христѣос само ѣриѣрема за Закон* (Перовић 2011: 91) партицип претерита актива *дошавши* од свршеног глагола *доћи* употребљен је у придевској служби са значењем „који је дошао, пристигао, пристигли”. И у овом случају, као и претходном, обликом партиципа наглашава се прошло време у којем се одиграо догађај – у овом случају долазак Месѣје.

У примеру *Свесѣлно оѣњенообразна роса Духа Свѣтѣога, сишавши у виду ѣламених језика на Аѣосѣоле и на сав окуѣљени народ у Јерусалиму на Дан Педесѣјнице, сваке ѣодине силази и на ѣравославне вернике, окуѣљене на дан Велике Субѣѣе у јерусалимском храму Васкрсења* (Перовић 2011: 62) партицип претерита актива *сишавши*, од глагола свршеног вида *сићи*, употребљен је у функцији издвојеног атрибута са значењем прошлог времена вршења радње. Стандардни граматички еквивалент партиципском облику јесте однсрна реченица „који је сишао”.

Понекад се дешава да аутор употреби архаичне облике партиципа на *-ши* из рускословенског (црквенословенског) језика, као што је партиципски облик *одшедши* „који је отишао”: *Међу уѣашеним свећама мојих ѣријажѣљеа и моја свећа доѣорева. Не лудуј [...] и не жали шѣѣо свећа доѣорева. Зар ѣако мало ѣубишѣ ѣријажѣље своје, да се бојишѣ ѣоћи за ѣима, за мноѣим одшедшим?* (Велимировић 2001); *Вршимо лиѣѣурѣје за ѣокој умрлих с убеђењем да ѣо мноѣо ѣомаже душам умрлим и одшедшим* (Велимировић 2003: 143).

6. ПОГЛЕД НА ПАРТИЦИПЕ ИЗ УГЛА ЈЕЗИЧКИХ ФУНКЦИЈА И НОРМЕ СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА. У научној литератури издвојене су и описане главне језичке функције, које се у говорној заједници остварују у говореном или писаном виду (в. KRISTAL 1995: 10–13). Употреба партиципа у богословском тексту такође представља реализацију одређених језичких функција, међу којима се у првом реду истиче приврженост језичкој традицији заснованој на богатом црквенословенском језичком наслеђу. Актуализацијом давнашњих, архаичних језичких средстава – у овом случају партиципа – у савременом тексту чврсто се повезују прошлост и садашњост у језичком изразу, а стил још више појачава сакрални карактер текста.⁹ Као последица остварења поменуте функције долази до *архаизације лексичко-граматичких средстава*, чиме се наглашава дистанца према општеупотребном језику (уп. ЛИХАЧЕВА 2015: 447). Пример архаизације језика у смеру обнављања партиципских образовања у језику Цркве налазимо у редакцији превода Светог писма, коју је израдила комисија при Светом Архиепископском Синоду Српске православне цркве, уп. нпр. *Јер њо је онај за кога је рекао њророк Исаија ѓворорћи: Глас ваицијућеџ у љусицињи: љриљремийе љуи Госиодњи, љоравниийе сийазе њеѓове* према Вуковом преводу *Глас онога шийо виче у љусицињи...* (ЈЕВ. по МАТ. 3, 3; ЈЕВ. по МАР. 1, 3).

Кроз очување језичког идентитета Црква осигурава основе знања за будуће нараштаје, што је предуслов за правилно разумевање вере и живота у њој. Свакако се употребом партиципа испољава и идентитет самога аутора – његово опредељење да у тексту користи архаичне лексичко-граматичке облике може бити одраз припадности не само идеји блиско везаној за план језика већ и изван ње – нпр. познавање руског богословља, израз конзервативности и сл.

Појава обнављања партиципских облика или, боље рећи, надомешћивање партиципских функција новим лексичко-граматичким средствима у српском језику уочава се и у другим сферама употребе језика, које нису у додиру са језиком српске православне духовности. Па ипак, и ту се уочавају неки разлози који могу бити слични онима за очување партиципских образовања у текстовима богословља. Примећено је још раније да у поређењу са развијеним партиципским системом утицајних европских језика, „штокавска изражајна средства показују извесну непотпуност, ‘дефицитарност’, што у практичном раду нарочито осећају преводиоци“ (ПЕШИКАН 1970: 85). У тежњи да се сажетије изрази, тј. да се реченица ослободи ‘вишка’ средстава, поменута ‘партиципска’ празнина надомешћује се облицима на -ћи од

⁹ У литератури су детаљно описане језичке функције богослужбеног језика (в. БАИЧ – КОНЧАРЕВИЧ 2008; ЛИХАЧЕВА 2015). У анализи аутори полазе од тога да је богослужбени језик жив језик (за разлику од не тако ретког становишта неких филолога да је то мртав језик), будући да је Богом дан за општење људи са Њим. У томе се огледа његова комуникативна функција, којом се одликује сваки живи језик (в. ЛИХАЧЕВА 2015: 445). Пишући о Његошевом језику, митрополит Амфилохије Радовић истиче приврженост овог писца црвенословенској језичкој традицији, посебно наглашавајући његове заслуге што је „успео да одоли искушењу на плану језика, коме је подлегао Вук С. Караџић“ (Радовић 2012: 21). Овде је митрополит имао на уму континуитет црквенословенског језика, нарочито слој лексике као непресушни извор и узор за богаћење књижевног српског језика.

глаголских основа са значењем радње, стања или збивања. Присуство ових средстава највише је присутно у терминологијама и специјалним колокацијама, нпр. *лежећи болесник* (*Лежећих болесника у болници није било*), *клечећи сивав*, *ћрчећи корак* итд., али се данас у српском језику слични облици могу наћи и као последица површинског превођења, пре свега са руског језика.

Са становишта нормативне граматике српског књижевног језика, партиципи презента и претерита актива одавно нису део српског књижевнојезичког стандарда. Они се замењују другим језичким средствима, међу којима су најчешћи односна реченица, трпни и радни глаголски придев у атрибутој служби.

7. **Закључак.** Партиципи презента и претерита актива који се као лексичко-граматичка форма данас употребљавају у савременим текстовима српског православаног богословља, на ширем језичком плану представљају ревитализацију партиципског система српског језика у граматичком смислу. То значи да се корелатима партиципа – трпном и радном глаголском придеву – придружују активни партиципи прошлог и садашњег времена. За сада ови облици у пуној форми (заједно са формантом *-се* од повратних глагола) живе само у богословском језику, а српска књижевнојезичка норма употребу ових облика нити одобрава, нити санкционише. Сматрамо да поменута употреба партиципа који су раније били потиснути из стандардног српског језика не ремети граматички систем, већ га напротив стилски обогаћује.

За разлику од текстова богословске садржине, у којима је употреба активних партиципа динамичнија и синтаксички богатија, појава партиципских и департиципских облика на *-ћи* у стандардном српском језику изједначена је са придевским значењем у атрибутој функцији, будући да се поменути облици налазе у именичким синтагмама по моделу придев + именица (*ћонижавајући* положај, *ћрећећи* глас, *долазећи* зима, *надолазећи* вода). Притом, њихова употреба у стандардном језику везана је за устаљене конструкције или колокације, термилошке синтагме и сл, док изван ове функције она изостаје. Будући да прави партицип одржава свој временски однос према предикату, он се може увек схватити и као каква зависна реченица, и то она зависна реченица по смислу, а не по облику, која омогућава да се партицип споји са осталим деловима реченице (Белић 1998: 276–277). Поменути партиципски однос према предикату најбоље се осликава код партиципа у функцији издвојеног атрибута, којима се синтаксички кондензује односна реченица. Таквих примера, видели смо, има код обе врсте партиципа – садашњег на *-ћи* и прошлог на *-вши*, и то код обе његове форме – са рефлексивном морфемом *се* и без ње.

Употреба партиципа у српском православном богословљу данас није само питање граматике, правописа и стила, већ и питање на које одговор добрим делом лежи у самом аутору односно његовом односу према језику домаће и стране богословске литературе, привржености овој или оној школи, учењу, традицији и сл.

- КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија. Говор православних клирика и верника у српској језичкој и социокултурној средини (екстралингвистички оквир и системско-структурална анализа). *Socio-lingwistyka XXVII* (2013): 55–67.
- КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија. *Поглед у теологички лингвистику*. Београд: Јасен, 2015.
- ЛИХАЧЕВА, О. В. Церковнославјански јазык как живое явление православной культуры. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского* 2/2 (2015): 445–448.
- ПЕШИКАН, Митар. Неке напомене о развоју активних партиципа у српскохрватском језику. *Зборник за филологију и лингвистику* II (1959): 88–106.
- ПЕШИКАН, Митар. Лексичко благо нашег језика и нормативни однос према њему. *Наш језик* XVIII/1–2 (1970): 80–92.
- РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, Милица. *Грамаџички и лингвистички појмовник*. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду, 2011.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969; IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1969–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватскога књижевног и народног језика*, I–. Београд: САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- РСЛТ: *Slovník slovanské lingvistické terminologie / Словарь славянской лингвистической терминологии / Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology* I–II, Alois Jedlička (red.). Praha: Academia, 1977–1979.
- СУБОТИЋ, Љильана. Партиципи у функцији термина у књижевном језику Јована Ст. Поповића. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 11 (1981): 61–67.
- СУБОТИЋ, Љильана. Судбина партиципа у књижевном језику Срба у 19. веку. *Прилози иџроучавању језика* 20 (1984): 3–76.
- СУБОТИЋ, Љильана. Употреба партиципа у књижевном језику Јована Стерије Поповића. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 41/2 (1998): 95–102.
- *
- ENC. LEKS.: *Enciklopedijski leksikon – Srpskohrvatski jezik*. Živojin Stanojčić, Asim Peco (red.). Beograd: Interpres, 1972.
- KRISTAL, Devid . *Kemбриџка енциклопедија језика*. Boris Hlebec и dr. (ur.). Beograd: Nolit, 1995.
- МАРОЈЕВИЋ, Radmilo. *Грамаџика руског језика*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Zavod za izdavanje udžbenika, 1989.

Владан Јовановиџ

ПРИЧАСТИЈА, ОКАНЧИВАЈУЋИ СЕ НА *-ЋИ* И *-ВШИ*, В СОВРЕМЕННИХ ТЕКСТАХ СЕРБСКОГ ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВИЈА

Резюме

В этой статье рассматриваются причастия настоящего и прошедшего времени действительного залога, которые используются в современных текстах сербского православного богословия. Анализ собранного материала позволяет выделить следующие функции действительного причастия настоящего времени, оканчивающегося на *-ћи*: 1) функция определения при модели *причастие + существительное* (*сџирадајући људи, кајући се разбојник*); 2) функция определения, извлеченного из словосочетания (Подвижник ће моћи да разуме речи апостола Павла *односеће се* на то исто) и 3) функция существительного (*верујући, ѓрещећи*). Также можно выделить функции действительного причастия прошедшего времени, оканчивающегося на *-вши*: 1) функция определения при модели *причастие + существительное* (*саѓрешиџивџа природа, дошавши* Месија Христос) и 2) функция определения, извлеченного из словосочетания (напр. Светосавље је плод светога Предања *иџројавиџивџе се* унутар српског хришћанског народа) итд.

Анализ, проведенный в данной работе, показал, что причастия настоящего и прошедшего времени действительного залога представляют собой грамматическое средство ограниченного употребления в современном литературном сербском языке, так как они в полной

мере (включая и формы с морфемой *-се*) встречаются только в православном богословском дискурсе. Принимая во внимание более широкий языковой план, можно сказать, что речь идет о ревитализации системы причастий в сербском языке в грамматическом смысле, подразумевающей, что к коррелятам причастий – страдательного и действительного причастия – в современном сербском языке присоединяются причастия прошедшего и настоящего времени действительного залога на *-ћи* и *-вщи*.

Институт за српски језик САНУ
Ђуре Јакшића 9, 11000 Београд, Србија
vladjovanovic@hotmail.com

(Примљено: 31. марта 2017;
прихваћено: 15. маја 2017)

Слободан Новокмет

МЕТАФОРИЧНА ЗНАЧЕЊА ЖИВОТИЊСКИХ НАЗИВА КОЈА СЕ ОДНОСЕ НА ЧОВЕКА НИСКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

Предмет нашег рада је лексиколошка и лингвокултуролошка анализа животињских назива који у основном значењу денотирају животињу (најчешће из категорије домаће стоке и пернате живине), а у секундарним реализацијама упућују на човека ниске интелигенције. Кроз повезивање лексичко-семантичке анализе примера, теорије о *великом ланцу њосијања*, анализе изванјезичких, друштвених и културолошких околности тражи се одговор на питање зашто су зооними из поменутих категорија продуктивни при оваквом начину метафоричке трансформације назива и упућивања на човека ниских интелектуалних капацитета.

Кључне речи: зооним, зоосемија, лексичка метафора, колективна експресија, интелигенција.

The subject of this paper is a lexicological and linguo-cultural analysis of zoological lexemes whose basic meanings denote animals (most often those in the categories of domestic cattle and poultry) and whose secondary realizations refer to humans of low intelligence. The answer to the question why zoonyms in the said categories are productive in this kind of metaphorical transformation of names and references to humans of low intellectual capacity is sought through linking a lexical-semantic analysis of examples, the *Great Chain of Being* theory, and an analysis of extra-linguistic, social, and culturological circumstances.

Key words: zoonym, zoosemy, lexical metaphor, collective expression, intelligence.

1. Уводна разматрања. Предмет нашег рада јесу називи за животиње (зоолошке лексеме или зооними)¹ који у примарној семантичкој реализацији денотирају представнике различитих животињских врста (прототипичне представнике врсте или целу врсту),² најчешће из групе домаће стоке и домаће пернате живине, а у секундарној реализацији упућују на човека смањених интелектуалних способности.

1.1. Као основне циљеве рада одредили смо успостављање што обухватније и репрезентативније језичке грађе, која би указала на све релевантне

* Рад је писан у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад је настао на основу истраживања урађеног за потребе докторске дисертације *Семантичка анализа лексема које означавају животиње у савременом српском језику* одбрањене 19. јула 2016. на Филолошком факултету у Београду (ментор проф. др Рајна Драгићевић).

¹ Термин *зооним* узимамо у његовој апелативној употреби у значењу назива животиња, што је уобичајено у српској лингвистици, за разлику од тога како се овај термин употребљава у ономастици (в. Шћепановић 2002: 321–32).

² Зооним може реализовати своју семантичку вредност у општем лексичком фонду, као апелатив, и у специјалном терминолошком, као назив врсте, породице и сл. Нпр. *џолуб* је назив за птице из рода *Columba* са многобројним подврстама, и општи назив за ф. *Columbidae* и ред *Columbiformes*, у које спада род *Columba* (Гортан-Премк 1991: 50).

аспекте лексичких механизма преноса номинације назива животиња на човека ниских интелектуалних способности, као и на културолошке обрасце који одражавају односе српске лингвокултуролошке заједнице према одређеним представницима животињских врста, чији се називи јављају као својеврсни културолошки концепти наивне слике стварности. С тим у вези важно је утврдити да ли су секундарне реализације зоонима мотивисане реалним – дијагностичким или претпостављеним (стереотипним) – недијагностичким особинама животиња.³

1.2. Језичка слика света одражава човеков однос према реалном свету који га окружује (в. Маслова 2001: 62–65) и представља начин језичке категоризације стварности, па је за њено реконструисање неопходно узимати у обзир различите типове података свих нивоа или подсистема језика (Бартмињски 2011: 48). То нас је обавезало да у анализи језичког материјала применимо избор поступака из различитих теоријских приступа: традиционалног (лексичко-семантичку анализу), когнитивнолингвистичког (мапирање појмовних метафора) и лингвокултуролошког (утврђивање стереотипних оцена и ставова српске лингвокултуролошке заједнице према животињском свету из свог ближег и даљег окружења).

Имајући у виду резултате досадашњих истраживања у овој области, покушали смо да детаљније, на обухватнијој језичкој грађи, размотримо нека већ елаборирана питања о функционисању зоосема у језику, поготово оних из групе домаћих животиња, а с тим у вези размотрено је и питање зашто је суживот човека и животиње у српској језичкој заједници резултирао махом негативним афективним односом према одређеним животињама или групама животиња. У тражењу додатних елемената у одговору на ово питање, осим теорије о метафори, укључили смо и теорију о *великом ланцу њосијања* (или бића) (*The Great Chain of Being Metaphor*), чији ланац хијерархијске уређености појмова указује на подређен однос животињског света у односу на човеков свет, што се значајно могло одразити на спознајне механизме метафоричког одражавања односа човека према животињском свету.

1.3. Као основни извор грађе користили смо *Речник САНУ* (до 19. тома), а грађу смо допуњавали примерима из референтних речника српског језика: *Речника српскохрватскога књижевнога језика* (РМС) и *Речника српскога језика* (РСЈ 2007). *Речник жаргона српскога језика* Д. Андрића (РСЖ 2005) користили смо да утврдимо семантички потенцијал анализираних лексема у жаргонском регистру.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ПРОБЛЕМА. Код свих народа животињама се приписују симболична значења и људске особине, о чему сведоче басне, бајке, митови

³ Дијагностичка обележја су сва она реална, конкретна, перцептивно уочљива својства која се приписују одређеној животињи, а која се метафорички могу транспоновати и на обрасце људског изгледа, особина или понашања. „Недијагностичка обележја, међутим, могу играти посебно важну улогу у анализи пренесеног значења, као у примеру *He's a fox*, он је лисац, где се лукавост, претпостављена особина лисице из дословног значења, преноси на човека, и тако повезује та два значења” (Прџић 1997: 43).

и легенде, што је и разумљиво с обзиром на то да су у давна времена, па и данас, људске заједнице биле више или мање повезане са животињским светом, па су људи на различите начине исказивали свој однос према животињама придавајући им различите особине (исп. VARŠOT 2014: 483). На језичком плану разноликост тих односа најбоље одражавају лексичке јединице и то преко секундарних, метафоричних значења назива за животиње, зоонима.

2.1. Метафоричка екстензија лексема за животиње на човека означава се термином зоосемија (енг. *zoosemy*), а термином зоосем означава се њихово метафоричко значење којим упућују на људска бића и којим се исказују неке људске особине, нпр. *џуска* – 1. б. фиг. пеј. ‘глупа, ограничена женска особа, глупача’ (РСАНУ) или *маџарац* – 2. фиг. погрд. а. ‘глуп, умно ограничен човек, глупак’ (РСАНУ) и сл. Зоосемија, по свему судећи, представља универзалну карактеристику, јер је животињско царство, како се истиче у досадашњим истраживањима, једно од најмоћнијих извора пројектовања особина животиња на особине људских бића (KIELTYKA – KLEPARSKI 2005a: 86), а животињском свету се често прибегава као средству исказивања људског понашања, емоција и односа (KÖVECSES 2010: 19).

2.2. Са лексиколошког аспекта зоосемија се објашњава чињеницом да полазна лексема (у нашем случају зооним) у својој семантичкој структури има компоненту засновану на колективној експресији, колективном схватању да одређена животиња има какву особину која је својствена човеку или се може приписати човеку (ГОРТАН-ПРЕМК 2004: 107). Семе колективне експресије генерално носе информацију о томе како се тај појам оцењује у друштву. Оне у дефиницијама речника српског језика нису у довољној мери истакнуте, вероватно зато што исказују екстралингвистичке културолошке, евалуативно-емотивне и углавном национално специфичне садржаје, који се не узимају у обзир при категоризовању и класификацији појмова. Таква је нпр. сема колективне експресије забележена у дефиницији лексеме *лав* у Речнику САНУ – ‘који је због снаге и издржљивости назван царем животиња’.⁴ Овакве семантичке реализације темеље се на искуству и суживоту с различитим животињама, али могу бити и резултат устаљеног доживљаја животињског понашања које се махом ослања на културолошке предрасуде представљајући значајан елемент антропоцентричног модела животињског света.⁵

2.3. Ако зоосемију посматрамо са аспекта теорије о *великом ланцу њосио-јања*, описане у делу Лејкофа и Тарнера (LAKOFF – TURNER 1989), а чије поставке налазимо још код Палтона и Аристотела, долазимо до објашњења зашто се називи животиња често користе да одреде људске карактеристике.⁶ Према

⁴ У њиховом бележењу у речницима треба водити рачуна, јер би претеривање са навођењем екстралингвистичких, енциклопедијских података могло угрозити дистинкцију између речника и енциклопедије као два типа лексикографских остварења (в. ДРАГИЋЕВИЋ 2010: 17).

⁵ Овај антропоцентрични модел објашњава М. Бертоша: „Тај је stereotipni model uvijek antropocentričan – životinjama su pripisane ljudske karakteristike, procjenjivane su u moralnom, intelektualnom, emocionalnom i interpersonalnom smislu, a promatrani su i njihovi običaji i navike” (BERTOŠA 1999: 65).

⁶ Говорећи о познатој метафори *Ахил је лав*, Лејкоф и Тарнер кажу да је концептуализација људских особина и понашања резултат двеју метафора, метафоре животиње су људи, која

појмовној хијерархији ове теорије (БОГ↔ЧОВЕК↔ЖИВОТИЊА↔БИЈЛКА↔НЕОРГАНСКА МАТЕРИЈА), људи имају особине и понашање вишег степена и одликује их рационално мишљење, док животиње располажу само инстинктивним понашањем. Управо разумевање једног степена овог ланца помоћу другог степена представља основни механизам метафоричног поимања. Тако се долази до метафоре ЧОВЕК ЈЕ ЖИВОТИЊА – нпр. *Овај човек је свиња*, која показује пренос карактеристика са нижег на виши појам, и метафоре ЖИВОТИЊА ЈЕ ЧОВЕК – нпр. *веран њас*, која показује пренос са вишег на нижи појам (КИЕЛТУКА – КЛЕПАРСКИ 2005б: 26). Како запажају Лејкоф и Тарнер, метафора *великог ланца њосио-јања* омогућава нам да разумемо опште карактеристике људског понашања преко познатих „не-људских” карактеристика, а један од најсложенијих домена преко којег разумемо људско понашање су управо животиње (LAKOFF – TURNER 1989: 172). Када се узму у обзир релевантни елементи разматраних приступа: семни потенцијал зоонима са дијагностичким и недијагностичким компонентама, метафорички механизми засновани на културно-хијерархијском моделу „великог ланца” и стереотипне оцене и ставови карактеристични за наивну слику света, може се дати аргументовано објашњење често дерогативне употребе зоонима у зоосемном моделу, чиме се потврђује теза да се људи идентификовањем са животињама најчешће деградирају и да је зоонимска метафора учестало средство експресивног истицања непожељних људских карактеристика.

2.4. У досадашњем семантичком приступу зоосемији као најчешћи поступак мотивације пресликавања номинације са животиње на човека установљен је механизам метафоре, а као кључни полазни поддомени концепта одређене животиње који се преносе на човека издвојени су њена величина, облик, понашање и однос са људима (Милић 2013: 200). Према А. Вјежбицкој то су место становања (*habitat*), величина (*size*), изглед (*appearance*), понашање (*behavior*) и однос са људима (*relation of the animal to people*) (WIERBIZKA 1985: 161), док С. Мартса издваја станиште (место и услови живота одређене животиње), изглед (типична величина, облик, боја крзна итд.), понашање (идиосинкратичне форме понашања, кретања, храњења) и однос са људима (различити аспекти друштвене корисности одређене животиње са становишта језичке заједнице) (MARTSA 1999: 77). Успостављање наведених поддомена значајно нам је помогло у анализи и класификацији великог броја сакупљених примера, јер смо их узимали као полазне критеријуме у препознавању мотивације преноса номинације са категорије животиње на категорију човека, а у семантичкој анализи у препознавању типова компонената: дијагностичких (изглед, особине, понашање и функција) и недијагностичких (перцепција и доживљај њиховог понашања и особина у српској лингвокултуролошкој заједници). Показало се да је оваква комбинација различитих поступака у

одражава конвенционалну процену одређеног понашања лава на темељу онога што се сматра храбрим понашањем код човека, и метафоре људи су животиње, где се та одлика инстинктивног понашања код животиње, коју тумачимо као храброст, пресликава назад на човека (LAKOFF – TURNER 1989: 194), што смо такође имали у виду при анализи и класификацији лексичког материјала.

анализи језичког материјала значајна за унапређење методолошких поступака како у лексикографској обради зоонима у дескриптивним речницима тако и у реконструкцији овог сегмента у српској лингвокултуролошкој слици света.

3. ПРИМЕРИ НАЗИВА ЗА ЖИВОТИЊЕ КОЈИ УПУЋУЈУ НА ЧОВЕКА СМАЊЕНИХ ИНТЕЛЕКТУАЛНИХ КАПАЦИТЕТА. Као кључне циљне поддомене у концептуализацији човека на које се упућује зоонимима поједини аутори истичу његов изглед, карактер, интелект и морал (Милић 2013: 200).⁷ У анализи наше грађе дошли смо до закључка да је веома важно ове циљне домене најпре класификовати на основу тога да ли се заснивају на позитивној или негативној конотацији телесних и психичких особина, на основу чега смо установили следећа тематско-значењска микропоља: физички изглед, стање, кретање, карактер, понашање, интелигенција, емотивна стања и расположења. Тако смо посебну пажњу у анализи могли да посветимо примерима који припадају тематско-значењском пољу интелигенције. У досадашњим истраживањима овог поља зоонимске метафоре уочена је општа тенденција „ка коришћењу (određenih članova) kategorija *peradi te stoke* за referiranje на *glupost*” (Милић 2013: 205).

3.1. Примере смо издвојили из лексикографских извора лексичко-семантичком анализом лексикографских дефиниција секундарних семантичких реализација зоонима које се односе на човека, маркирајући у оквиру дефиниција придевске и именичке квалификације у вези са ниском интелигенцијом, као што су: глуп, глупав, приглуп, ограничен, непросвећен, глупак, глупача (делови дефиниција садрже и квалификације: глуп човек; глупа жена; глупа особа; глупан; човек слабе памети; незналица; туп човек; недотупав; онај који чини глупости, будалаштине; онај који тешко схвата), али и обележја која се могу довести у везу са ниском интелигенцијом или бити њена директна последица, као што су ограниченост, неотесаност, неразумност, поводљивост, површност. Такође, издвојили смо и оне примере у чијим се дефиницијама секундарних значења активирају различите негативно конотиране и погрдне квалификације којима се имплицитно подразумева и смањена интелигенција, као што су: блесан, блесавко, тупавко, клипан, звекан, будаласт, блесав и сл. На овај начин смо дошли до 48 зоонима који у секундарној реализацији упућују на мушкарца или жену смањених интелектуалних капацитета.⁸ Однос примарних и секундарних значења зоонима у номинацији човека смањених интелектуалних способности представљамо табеларно:

⁷ У оквиру људских особина које се изражавају зоонимима, А. Ранђеловић је посебно издвојила *злону*, односно *рђавост* (*зњида*, *исејто*) и *злујоси* (*мађарац*, *ћурка*), и то код особа оба пола (2012: 100).

⁸ А. Ранђеловић је на грађи РСЈ 2007 забележила 25 зоонима чија метафорична значења истичу управо ову особину. Најчешће су, уз изузетак *мајмуна*, *мајмунице*, *сома* и *шејреба*, у питању животиње из човековог блиског окружења: *брав*, *буџов*, *во*, *волоња*, *зовече*, *зуска*, *зущица*, *јунац*, *јуне*, *коза*, *коњ*, *крава*, *мађарац*, *мађаре*, *мађарица*, *мазгов*, *овца*, *сијока*, *шеле*, *ћуран* и *ћурка* (2012: 101).

<i>бравица</i>	ж 1. женка брав	2. глупа жена (ЦГ, Шоћ, РСАНУ)
<i>брав</i>	м 1. а. општи назив за једно грло стокe, нарочито за овцу или козу	2. ограничена, неразумна особа (РСАНУ) 3. фиг. погрд. глупак (РМС)
<i>бравак, бравац, бравеца, бравецина, бравиције</i>	м в. брав	ограничена, неразумна особа (РСАНУ)
<i>буцов</i>	м 1. а. врста слатководне кошљорибе <i>Aspina gaha</i> из ф. <i>Syringidae</i>	2. пеј. глупак, сом, клипан (РСАНУ)
<i>во</i>	м 1. а. мушко говече, обично одрасло и уштројено	1. б. глуп, недотупаван човек, 1. фиг. глупак (РСАНУ)
<i>џоведо, џоведоња, џоведоша</i>	1. в. говече	ограничен, глуп човек (РСАНУ)
<i>џоведуља</i>	погрд. покр. ограничена, глупа жена (РСАНУ)	
<i>џовече</i>	с 1. а. зоол. домаћи шупљороги преживар <i>Bos taurus</i> , данас одгајен у великом броју раса	1. б. фиг. ограничена, глупа особа (РСАНУ)
<i>џорила</i>	ж 1. зоол. човеколики мајмун тропских крајева Африке, који достиже и до два метра висине и до 250 килограма тежине ...	2. фиг. примитиван, глуп, осيون човек (РСАНУ)
<i>џусан</i>	м мужјак гуске	1. фиг. глуп, органичен човек (РСАНУ)
<i>џуска</i>	ж 1. а. зоол. назив за крупније птице пловуше рода <i>Anser</i> из ф. <i>Anseridae</i> б. домаћа припритомљена врста <i>Anser domesticus</i> која се гаји ради перја, меса и јаја; женка те врсте	1. б. фиг. пеј. глупа, ограничена женска особа, глупача (РСАНУ)
<i>јунац</i>	м а. младо мушко говече	1. б. фиг. глуп човек, будала, глупак (РСАНУ)
<i>јуне</i>	с 1. младо говече (обично у другој години живота), говече које није још сасвим одрасло	2. фиг. глупак, незналица (РСАНУ)
<i>коза</i>	ж домаћа животиња <i>Capra hircus</i> из рода шупљорогих преживара која даје млеко, месо, кожу	2. фиг. пеј. неспретна, глупа особа (РСЈ 2007)
<i>коњ</i>	м 1. зоол. а. сисар <i>Equus caballus</i> из реда копитара, живахна домаћа животиња која служи за вучу и јахање	2. фиг. погрд. незграпан и глуп, ограничен човек (РСАНУ)
<i>крава</i>	ж 1. одрасло женско говече; женка говечета	2. фиг. погрд. глупа, ограничена женска особа, глупача (РСАНУ)
<i>маџарац</i>	м 1. а. домаћа товарна животиња ... велике главе и дугих ушију, беличасте њушке и дуга репа (...)	2. фиг. погрд. онај који чини глупости, будалаштине, глуп, умно ограничен човек, глупак (РСАНУ)
<i>маџаре</i>	с 1. а. магареће ждребе (пуле), мали, млади магарац	2. фиг. а. погрд. онај који тешко схвата, глупак, тупавко (РСАНУ)
<i>мазџов</i>	м 1. зоол. мужјак мазге; мазга уопште, без обзира на пол	2. б. неразуман човек, будала, глупак (РСАНУ)

<i>мајмун</i>	м 1. зоол. у мн. животиње из реда сисара ... сисари најсроднији и по развијености мозга најближи човеку (у јд. таква животиња) ...	2. б. блесав, будаласт, умно ограничен човек, глупак, будала (РСАНУ)
<i>мајмуница</i>	1. женка мајмуна	2. фиг. пеј. женска особа која се понаша глупо, будаласто, примитивно (РСЈ 2007)
<i>марван</i>	покр. погрд. глупак, будала (РСАНУ)	
<i>марвана</i>	покр. погрд. глупача, будала (РСАНУ)	
<i>медвед</i>	м 1. зоол. у мн.: породица сисара ... крупне звери здепастиг, незграпног тела, густог кудравог крзна ...	2. фиг. през. незграпан, трапав, неотесан, ограничен, глуп човек (РСАНУ)
<i>мисиран</i>	м а. зоол. ћуран, пуран	1. б. фиг. ограничен, глупав човек, глупак (РСАНУ)
<i>морж</i>	м а. зоол. у мн. породица морских сисара ... тешког масивног тела (до 4 м дужине), дебеле наборане коже, са горњим очњацима израслим у кљове ... (у јд. животиња из те породице).	1. б. фиг. онај који својим држањем, изгледом подсећа на такву животињу, трома, глупа особа (РСАНУ)
<i>мула</i>	ж 1. зоол. неплодни крижанац кобиле и магарца <i>Equus mulus</i> , домаћа животиња која у средоземљу служи за ношење терета, вучу, јахање	3. б. глупава, ограничена особа (РСАНУ)
<i>муна</i>	ж 1. зоол. в. мајмун	3. глупа особа, будала (РСАНУ)
<i>носороџ</i>	м 1. зоол. крупни тропрсти сисар, биљољед с једним или два рога на носној или чеоној кости (...)	2. фиг. погрд. а. незграпан и глуп, ограничен човек (РСАНУ)
<i>ован</i>	м 1. зоол. мужјак овце	2. фиг. погрд. глуп, неразуман човек (РСАНУ)
<i>овца</i>	ж б. зоол. домаћа питома врста <i>Ovis aries</i> из тог рода која се гаји ради меса млека и вуне	4. б. глупа, ограничена особа (РСАНУ)
<i>оранџуџан</i>	м зоол. а. врста човеколиког мајмуна ... снажно развијеног предњег дела тела, дугих предњих удова и риђе до црвене боје длаке ...	1. б. фиг. погрд. груб, неотесан, глуп човек (РСАНУ)
<i>џариј</i>	1. коњ, ждребац	2. погрд. а. неморалан, површан, приглуп (а често физички јак) човек (РСАНУ)
<i>џаријан</i>	покр. неспретан, приглуп мушкарац, клипан (Лика, Богдановић Ј., РЈА, РСАНУ)	
<i>сом</i>	м 1. зоол. велика слатководна риба глатке љигаве коже, шиљоке спљоштене главе с дугим брцима	2. фиг. пеј. а. глупан, будала (РСЈ 2007)
<i>џелац</i>	м 1. мушко теле	1. б. фиг. умно ограничен, туп човек, глупак (РМС)
<i>џеле</i>	с 1. а. младунче говечета, које крива донесе на свет	2. фиг. погрд. човек слабе памети, глупак, будала (РМС)
<i>џејреб</i>	м 1. зоол. а. шумска птица ... чији мужјак у периоду парења губи уобичајени птичији опрез ...	2. фиг. глупак, будала, звекан (РМС)

<i>ћука</i>	ж 1. зоол. крупна домаћа птица из пор. фазана ... која се држи због укусног меса, ћурка	2. фиг. глупа, ограничена особа (обично женска) (РМС)
<i>ћурак, ћуран</i>	м 1. зоол. мужјак ћурке, који се гаји ради меса, пуран	2. фиг. будала, глупак; лако поводљив човек (РМС)
<i>ћурка</i>	ж 1. зоол. најкрупнија домаћа птица (женка) из пор. фазана, која се гаји ради меса и јаја, пура <i>Meleagris gallopavo</i>	2. фиг. будаласта женска особа, глупа, ограничена женска особа, глупача (РМС)

3.2. Речник *српског жаргона* (РСЖ 2005) потврђује да се у разговорном стилу за исказивање човекове глупости употребљавају називи животиња из домаћег сточног фонда, називи пернате живине, али и називи животиња доминантно крупног физичког изгледа: *бик* (глуп а јак мушкарац); *волина* (глупак, будала, блесан); *кер* (глупак); *којош* (глупак); *кокошка* (примитивна жена, простакуша, торокуша, глупача); *мађарица* (глупава женска особа, глупача); *миш* (подмукао човек, будала, тупан, глупак); *мрмош* (блесавко, незналица); *рода* (глупак, глупача); *слон* (глупак, неспретњак); *сова* (глупача).

3.3. Од варијантних лексичких облика, бележимо и хипокористике: *волоња* (2. фиг. пеј. тром човек; глуп човек, РСЈ 2007); деминутиве: *џушчица* (1. фиг. глупа млада женска особа, РМС), *ослић* (1. б. фиг. погрд. глупак, будала, РСАНУ) и збирне именице у значењу јединице: *марва* (1. в. фиг. погрд. припроста, некултурна особа, прстак, простакуша, глупак, глупача, РСАНУ); *сћока* (1. б. фиг. проста, некултурна, глупа особа, РМС).

3.4. Већина ових значења обележена је у речницима квалификатором стилске вредности погрд. (погрдно) или пеј. (пејоративно), нпр. *џуска*, *џоведуља*, *буцов*, *коза*, *коњ*, *крава*, *ћарић*, *сом*, *шеле*, *мађарац*, *мађаре*, *марван*, *марвана*, *мајмуница*, *носорог*, *ован*, *оранџушан*, чиме се само потврђује да се односе на карактеристике које су „традиционално схваћене као непожељне” (Ристивојевић Рајковић 2014: 135). Оваква експресивна значења се на плану језичког система реализују као одређени национални и културни стереотипи (Ристић 2004: 242).

3.5. На основу анализе примера запажено је да се ниска интелигенција у одређеним случајевима аналошки повезује са негативним облицима друштвеног понашања, као што су примитивност, прстаклук, некултура, осиноност, припростост, неотесаност, грубост, подмуклост, неморалност. На њих упућују секундарна значења примера: *џорила* (примитиван, глуп, осино човек, РСАНУ); *мајмуница* (женска особа која се понаша глупо, будаласто, примитивно, РСЈ 2007); *медвед* (ограничен, неотесан, глуп човек, РСАНУ); *оранџушан* (груб, неотесан, глуп човек, РСАНУ); *ћарић* (неморалан, површан, приглуп човек, РСАНУ). Такође, у анализи се показало да се особине смањене интелигенције из поља човекових психичких особина укрштају са семантичким пољем физичких карактеристика успореног, тромог и неспретног кретања и крупне величине. Тако је глупост код мушкараца повезана са тромошћу и спорошћу, на шта је већ указивано у ранијим истраживањима (уп. Ристивојевић Рајковић 2008: 50). То илустрјују секундарна значења зоонима: *коњ* (незграпан и глуп човек, РСАНУ); *медвед* (незграпан, трапав и глуп човек,

РСАНУ); *морж* (трома, глупа особа, РСАНУ); *носороџ* (незграпан и глуп човек, РСАНУ); *џарийан* (неспретан и приглуп мушкарац, РСАНУ); *коза* (неспретна, глупа особа, РСЈ 2007). На негативну особину која се идентификује именицом *будала*, у комбинацији са особином глупости, упућују секундарна значења зоонима: *волина*, *јунац*, *мазџов*, *мајмун*, *марван*, *марвана*, *миш*, *муна*, *ослић*, *сом*, *џеле*, *џејџреб*, *ћурак*, *ћуран*, *ћурка*.

3.6. Конотативна вредност секундарних семантичких реализација зоонима којима се представља човек интелектуално скромних способности и ограничених спознајних капацитета огледа се и у фразеолошком материјалу,⁹ што је такође истакнуто у неким досадашњим истраживањима. Тако се у раду И. Видовић Болт као носиоци ограничене интелектуалне способности издвајају: *бик*, *џуска*, *кокош*, *коњ*, *коза*, *маџарац*, *маџаре*, *џеле*, *џелце* и *во* (Vidović Bolt 2014: 3). Иако су по мишљењу ауторке устаљене десемантизоване везе овог типа мотивисане негативно конотираним статусом саме лексеме, одн. зоонима, сматрамо да је негативна конотираност нешто што се превасходно односи на секундарне реализације тих лексема и што је у вези са екстралингвистичким факторима. Зооними наведеног типа у свом примарном значењу имају неутрално значење и номинациону вредност.

4. СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА. Анализом примера секундарног, метафоричног значења зоонима из грађе, издвојене су следеће најзаступљеније семантичке групе:

- домаће животиње: *бик*, *бравица*, *брав*, *во*, *џоведо*, *џовече*, *јунац*, *јуне*, *кер*, *коњ*, *коза*, *крава*, *маџарац*, *маџарица*, *мазџов*, *марва*, *мула*, *ован*, *овца*, *ослић*, *џарий*, *сџока*, *џеле*, *џелац*;
- домаће птице: *џусан*, *џуска*, *кокошка*, *мисиран*, *џука*, *ћуран*, *ћурка*;
- дивље животиње: *медвед*, *миш*;
- дивље птице: *сова*, *рода*, *џејџреб*;
- рибе: *буџов*, *сом*;
- животиње некарактеристичне за наше поднебље: *џорила*, *којој*, *мајмун*, *мајмуница*, *морж*, *мрмој*, *муна*, *носороџ*, *оранџушан*, *слон*.

4.1. Из ове класификације запажамо да се особина смањеног интелектуалног капацитета најпре приписује крупним домаћим животињама (*бик*, *во*, *ован*, *маџарац*, *коњ*, *крава*), домаћим птицама (*кокошка*, *џуска*, *ћурка*, *џука*) и дивљим животињама које нису карактеристичне за говорни простор српског језика (*слон*, *мајмун*, *носороџ* и сл.). Оваква класификација примера делимично упућује на категорије које је за хрватски језик издвојио Г. Милић – домаће животиње, перад, стока (ситног и крупног зуба) и теглећа марва, чији су називи развили метафорична значења на основу функционалних домена типичних за те категорије, као што су рад, узгој ради хране и сл. (Milić 2013: 205).

⁹ И. Видовић Болт у овој реализацији наводи неке од њих, различитог састава и конструкција: *бији кокошје џамеји*, *кокошји мозак*, *разумеји се као маџарац у каниџар* (као коза у џершун), *буљији као џеле у шарена врајта*, *џлуги као џеле* (коњ, маџарац), *имаји џилећу џамеј*, *џелећи џоџлед*, *кокошји џоџлед* и сл. (в. Vidović Bolt 2013: 6).

4.2. Тако у језичкој слици света преовлађују негативне конотације када су у питању називи за животиње, нпр. крупне животиње су због своје величине и успорене, па се доживљавају као мање интелигентне преко метафоричке трансформације *конкретно* → *ајсџиракџно* (Гортан-Премк 2004: 90–108), односно успорена физичка стања доживљавају се као конкретизација успорених (или ниских) ментално-интелектуалних реакција. То потврђују и примери, у којима највећи број зоонима упућује на особине мушких особа. Углавном су у питању крупне домаће животиње, од којих се посебно издвајају – *бик*, *во*, *шеле* и њихови хипероними *марва*, *сџока* и *брав*; а од дивљих животиња *носороџ*, *џорила*, *слон*, *морж*, *медвед*.

4.3. Оваква семантичка расподела зоонима указује на то да се у језичкој слици света категорија величине, и с њом у вези тромог и успореног кретања, повезује са смањеним интелектуалним капацитетима, по формули:

сџоро физичко кретање → *усџорени ментални џроцеси*,

која у другом степену метафоричког трансфера доводи до формуле:

усџорени ментални џроцеси → *неџајивни видови друшџивеноџ ојхођења*.

На основу семантичке анализе и спроведене класификације може се увести и метафоричка формула *глупи мушкарци су крупне (домаће) животиње (во, бик, јунац, коњ, маџарац, маџгов, ован, џарий, шеле)*.

4.4. Особина спорости, која проистиче из величине, негативно се конотира; споро кретање вршиоцу кретања онемогућава избегавање опасности, а доводи се у везу и са болешћу, старошћу и сл. Неки аутори, на материјалу фразеолошких јединица, такође потврђују да је величина домаћих животиња, као што су *коњ*, *маџарац*, *ован* и *во*, а самим тим и перцепције њиховог кретања као успореног, послужила у оснаживању фраземских значења *џлуџ као коњ*, *џлуџ као во* и сл. (исп. Vidović Volt 2011: 108). Тематизација величине у успостављању метафоричких мотивација потврђује се и примерима оних представника животињског света који географски не припадају српској култури, као што су нпр. *носороџ* (незграпан и глуп, ограничен човек, РСАНУ), *слон* (глупак, неспретњак, РСЖ), *морж* (трома, глупа особа, РСАНУ) и сл.

4.5. Зооними из категорија птица, и то пре свега домаћих птица које се наменски узгајају у домаћинствима (*џуска*, *ћурка*, *кокошџка*) доминантно упућују на категорију неинтелигентних жена, из чега би се могла успоставити формула: *глупе жене су домаће птице (пернате животиње)*.¹⁰ Овде такође можемо говорити о категорији величине и њеној перцепцији као показатељу смањеног интелектуалног капацитета, односно у случају ситнијих пернатих животиња активира се сема релативно мале величине њиховог мозга у одно-

¹⁰ Н. Ристивојевић Рајковић успоставља сличне метафоричне формуле на упоредном материјалу српског и норвешког језика: *ГЛУПА ЖЕНА ЈЕ ЖИВИНА*, *ГЛУПА ЖЕНА ЈЕ СТОКА* И *ГЛУП МУШКАРАЦ ЈЕ СТОКА* (2008: 50). Ауторка је установила да се и у српском и у норвешком језику жена критикује као брбљива, што је у неким случајевима нераскидиво повезано с глупошћу (српски: *џорокушџа*, *кокошџка*, *ћурка*, *радио милева*) (2014: 139).

су на друге животиње.¹¹ Корпус потврђује да и мушкарци могу да се доведу у везу с птицама (*џусан, мисиран, ѿејреб, ђуран*), а жене са крупним домаћим животињама (*крава, бравица, марвана*), што је путем метафоре ГЛУПА ЖЕНА ЈЕ СТОКА већ регистровано у раду Н. Ристивојевић Рајковић (2008: 50).

5. Културолошки фактори. Поред семантичких компонената које су у вези са физичким изгледом животиња (њиховом величином) и њиховим кретањем, анализом примера утврђени су и други фактори који омогућавају процес зоосемије у језику, карактеристични за средине у којима су се животиње гајиле и чувале. Није искључено да се код човека окруженог домаћим животињама могао јавити амбивалентан однос према њима. С једне стране човек их поштује и позитивно вреднује због очигледних економских користи које од њих има и различитих магијских својстава које им приписује, а с друге их ниподаштава и потцењује с обзиром на све друге особине које их разликују од људи и на све друге околности релевантне за однос човека према животињама¹² у којима се нарочито истиче човеков афективни однос према њима (Vidović Bolt 2014: 7). Неки од важних фактора наведени су и у раду Г. Милића (Milić 2013: 205).

5.1. Када су у питању зооними из категорије домаћих животиња, упадљива је несагласност између њихове улоге у свакодневном животу народа и фолклору и улоге, углавном негативне, која им се приписује у свакодневној језичкој слици света. Тако је за припаднике српске културе карактеристично да већина домаћих животиња представља незаменљив део сточног блага који је изузетно вреднован у сточарски оријентисаној економији (уп. *блаџо* = **6.** стока, марва РСАНУ), да имају табуизирану вредност, са божанским или пак демонским особинама, да се сматрају заштитницима домаћинства, претказивачима судбине и времена, да имају лековита, магијска и натприродна својства, да су део обреда и веровања¹³ и сл. У смислу биполарности која се јавља на плану улоге домаћих животиња у народном животу и веровању и метафоричног значења зоонима у језичкој слици света може се навести и пример лексеме *коњ*. *Коњ* у секундарној реализацији упућује на глупог, незграпног човека, иако је у српској култури симбол различитих позитивних атрибута повезаних са богатством, племенитошћу, елеганцијом, телесном снагом, брзином, младошћу, потенцијом и енергијом.¹⁴

¹¹ „Veličina somatizma proporcionalna je intelektualnom kapacitetu te je somatska komponenta signal manjega kvocijenta inteligencije (mali mozak = glupa osoba)” (Vidović Bolt 2014: 5).

¹² Познато је да је човек подредио животиње за исхрану и рад, да располаже њима по својој вољи када су у питању места за испашу, смештај и сл.; да обављају за њега функције за које није потребан интелектуални напор (носе јаја, обављају тешке физичке послове и сл.).

¹³ „Од извесних животиња се очекује плодност, људска, сточна и пољска; неке од њих имају важну улогу у магији и дивинацији, и у народној медицини; многе животиње имају и своје празнике, који су у вези са жртвама, и понекад трају по неколико дана” (Чалкановић 2014: 548). Тако је у многим нашим крајевима *во* полагањик за Божић, за њега се спрема посебан колач или им се даје божићни хлеб, а веровало се и да волови оплакују доброг човека (Кулишић и др. 1971: 83), док се *овца* сматрала благословеном животињом која је из раја искочила, а о Божићу се за овце спрема посебан колач (Кулишић и др. 1971: 230).

¹⁴ Према коњима, генерално, влада позитивна конотација у различитим културама. „Razni su im narodi pripisivali posebne osobine: brzinu, mudrost, čak i sposobnost da liječe i da

5.2. Стиче се утисак да поједни представници животињског света из категорије домаће стоке и пернате живине бивају посебно „анатемисани” у наивној слици света и лексичком систему. Томе, осим дијагностичких обељја везаних за њихово станиште, изглед и понашање, доприносе и културолошке предрасуде потпомогнуте литературом и предањима, поготово у оним крајевима где неке животиње, као што је нпр. *мађарац*, нису неопходни део сточног фонда. Тако треба узети у обзир и представе које су се наметале путем књижевних жанрова као што су басне, нпр. *мађарац* је присутан у 30 Езопових басни,¹⁵ где је често предмет изругивања због свог изгледа (дуге уши, неспретан ход), те приписаног му храпавог гласа (Vidović Bolt 2014: 7).

Извесно је да научно утемељене карактеристике животиња изостају при конституисању „народне”, тј. наивне конотације, и да их предупредују стереотипне метафоре повезане са различитим особинама приписаним животињама, што илуструје и пример за секундарну реализацију лексеме *џуска*,¹⁶ која је, осим папагаја и врानе, једна од најинтелигентнијих птица у природи.¹⁷ То потврђује и Д. Гортан-Премк запажањем да из семске структуре лексеме гуска (*ййишца + йловуца + йрийшйомљена + која има издужен врайй + која се џаји ради йерја, меса, јаја*) није јасно како се развило значење: фиг. пеј. ‘глупа, ограничена женска особа, глупача’. Због тога она препоручује лексикографима да у овом случају након уобичајене дефиниције за именицу *џуска* допишу и додатак: „за коју се верује да је глупа” (2004: 66). Није једноставно одговорити на питање зашто се лексеме *џуска* (у значењу ‘глупа, ограничена женска особа, глупача’, РСАНУ) или *ћурка* (у значењу ‘будаласта женска особа, глупа, ограничена женска особа, глупача’, РСАНУ) употребљавају у негативном значењу смањене интелектуалне способности код жена, осим ако се као критеријуми не укључе или начин њиховог оглашавања (може асоцирати на „женско” брбљање које се по аналогiji повезује са особином глупости) или мала величина главе, односно мозга.

5.3. У свакодневном животу и вредновању изгледа да преовлађује поимање осмишљено у теорији *великог ланца*, по коме се човек, као биће разума и интелигенције, у концептуалном поретку појмова сврстава у надређену

pretkazuju budućnost. Konji su bili simbol snage i mladosti, a osobito značenje imali su bijeli i crni konji: u mitologiji bijeli konj simbolizuje plodnost” (HANSEN-KOKORUŠ 1996: 47). Никола Висковић каже за *коња* да представља темељ материјалне и симболичке моћи ратничких и аристократских поредака, да је уздигао свога господара на пиједестал дајући му брзину, снагу, издржљивост за остваривање смелих подвига на које човек није могао ни помишљати без његове помоћи (Visković 1995: 150).

¹⁵ Н. Висковић за басне каже да су нетачне и неправедне у приписивању људских карактера животињама, да садрже мало етнолошких спознаја и да су животињска понашања у њима само зооморфно изражавања људскога које се опет враћа човеку у виду моралних модела (Visković 1995: 152).

¹⁶ „Тешко је рећи зашто су људи прогласили да је гуска глупа, пошто нам све што видимо говори баш обратно. Све врсте гусака, без иједног изузетка, спадају у паметне, опрезне птице ... постављају страже и свесно изводе разне мере опрезности да се осигурају” (БРЕМ 1967: 565).

¹⁷ „Најпознатija legenda o guskama govori o onim kapitolskim koje su 390. g. пр. н. е. spasile Rim od provale Gala, pa su se stoga u rimskoj kulturi smatrale simbolom budnosti i providnosti” (Vidović Bolt 2011: 80). Тако се *џуска*, нпр. у оријенталној култури, сматра рајском птицом, симболом светлости, инспирације, окретности, гласника добрих вести, брачне среће (КАМИНГ 2004: 58).

позицију у односу на животиње, као бића која делују нагонски и инстинктивно. Овакво мишљење подржано је и од стране цркве, чији је „zvaničan stav ... dugo bio da su životinje bića bez razuma stvorena od Boga da služe ljudima, i da је Tvorac njima dao samo život, a nama i dušu” (VISOVIĆ 2009: 343–344).¹⁸

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА. Видимо да је асоцијативно повезивање категорије глупости са животињским светом у језичкој слици света успостављено према физичким карактеристикама величине животиња: крупне домаће животиње више се односе на категорију мушкараца, а ситније пернате на категорију жена. С друге стране, глупост се доводи у везу са тромим и неспретним кретањем, а повезује се са другим особинама које су друштвено неприхватљиве, као што су некултура, непристојно понашање и сл. Семантичком анализом утврђено је да се процес метафоризације зоонима, одн. зоосемија у тематско-значењском пољу *интелигенција* одвијао у секундарним значењима на основу семе колективне експресије које су мотивисане изгледом (одн. величином – крупном или ситном), кретањем, оглашавањем и др.

6.1. У когнитивистичком приступу при идентификовању негативних значења метафоричне трансформације узета је у обзир метафора *великог ланца њосијања*, по којој се категоријални појмови доводе у међусобну хијерархизовану везу и у којој се човек сврстава у надређену категорију над животињама. Овакво поимање лежи у основи културолошких стереотипа, а обогаћено је прецедентним текстовима (басне, фразеолошке јединице и сл.), професионалним ставовима, предањима и митологијом. Потврђује то и Ј. Бартмињски који каже да управо стереотипи о животињама (и биљкама) припадају најстаријем слоју културног значења (BARTMIŃSKI 2007: 96, према VIĐOVIĆ BOLT 2014: 9).

6.2. Иако домаће животиње у ванјезичкој реалности представљају незаменљив део човекове економије, а у народном веровању, предањима и митологији имају веома важну духовну и симболичну улогу, у језичкој реалности секундарних значења зоонима, како показује лексички материјал, реализују се махом негативне конотације које се односе на човека ниских интелектуалних способности, а које су засноване на предрасудама да су (домаће) животиње неинтелигентне, односно глупе. На основу тога препознате су и успостављене појмовне метафоре: ГЛУПИ МУШКАРЦИ СУ КРУПНЕ (ДОМАЋЕ) ЖИВОТИЊЕ И ГЛУПЕ ЖЕНЕ СУ ДОМАЋЕ ПЕРНАТЕ ЖИВОТИЊЕ (ГЛУПА ЖЕНА ЈЕ СТОКА).

ИЗВОРИ

- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969; IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1969–1976.
 РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–. Београд: САНУ, 1959–.
 РСЖ: Драгослав Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона*. Београд: Zepet Bookwork, 2005.
 РСЈ: *Речник српског језика* (ур. Мирослав Николић). Нови Сад: Матица српска, 2007.

¹⁸ „S novovjekovnom prosvjetiteljskim mehanicizmom preokreću se učenja o životinjama: one su neosjetljiva i glupa stvorenja, po nekima lišena i osjetilne duše u aristotelovskom smislu” (VISOVIĆ 2009: 346).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БАРТМИЊСКИ, Жежи. *Језик – слика – свет*. Београд: SlovoSlavia, 2011.
- БРЕМ, Едмунд. А. *Како живе животиње*. Ријека: „Отокар Кершовани”, 1967.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. О термилошким јединицама и њиховој обради у Речнику САНУ. *Наш језик XXIX н.с./1–2* (1991): 49–54.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. *Полисемја и орђанизација лексичког сисџема у срџском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- ДРАГИЊЕВИЋ, Рајна. *Лексиколођија срџског језика*. Београд: Завод за издавање уџбеника, 2010.
- КАМИНГС, Ендру. Т. *Све о симболима*. Београд: Народне књига, Алфа, 2004.
- КУЛИШИЋ, Шпиро, Петар Ж. ПЕТРОВИЋ, Никола ПАНТЕЛИЋ. *Срџски мџолошки речник*. Издавачко предузеће Нолит, Београд, 1970.
- МАСЛОВА, В. А. *Лингвокулџуралогија Уџб. пособие*. для студ. высш. учеб. заведений, Москва: Издаџелџский центр „Академија”, 2001.
- ПРЊИЋ, Тврџко. *Семанџиџа и џрађмајџка речи*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1997.
- РАНЂЕЛОВИЋ, Ана. Метафорична значења зоонима која се односе на џудске особине. *Наш језик XLIII н.с./3–4* (2012): 89–107.
- РИСТИВОЛЕВИЋ РАЈКОВИЋ, Наташа. Зоонимска метафорика о мушкарцима и женама. *Philologia 6* (2008): 45–52.
- РИСТИВОЛЕВИЋ РАЈКОВИЋ, Наташа. Погрдни називи за мушкарце и жене – прилог проучавању концептуализације рода. Биљана Мишић Илић, Весна Лопичић (ур.). *Језик, књижевносџ, марђинализација – језичка истраживања*. Ниш: Филозофски факултет, 2014, 133–142.
- РИСТИЋ, Стана. *Експресивна лексика у срџском језику*. Београд: Институт за српски језик, 2004.
- ЧАЈКАНОВИЋ, Веселин. *Из срџске релиђије, мџолођије и фолклора, изабране сџудије*. Београд: Евро-Ћунџи, 2014.
- ШЋЕПАНОВИЋ, Михаило. Зооним као ономастички термин. *Срџски језик 7/1–2* (2002): 321–326.
- *
- ВАРЌОТ, Branka. Antropomorfizam i zoomorfizam u hrvatskim, ruskim i njemačkim zoonimskim frazemima. *Philological Studies 2* (2014): 481–496.
- БЕРТОША, Mislava. Stereotipi o životinjama. *Teorija i mogućnost primjene pragmalingvistike*. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primenjenu lingvistiku, 1999, 63–75.
- HANSEN-KOKORUŠ, Renate. Magarac i konj u svjetlu njihovih frazeoloških osobina na materijalu rusko-ga, hrvatskoga i njemačkoga jezika. *Filologija 27* (1996): 43–52.
- KIELTYKA, Robert, Grzegorz A. KLEPARSKI. The Scope of English Zoosemy: The Case of DOMESTICATED ANIMALS. *Studia Anglica Resoviensia 3* (2005a): 76–87.
- KIELTYKA, Robert, Grzegorz A. KLEPARSKI. The Ups and Downs of the Great Chain of Being: The Case of Canine Zoosemy in the History of English. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics 2* (2005b): 22–41.
- KÖVECSES, Zoltán. *Metaphor. A Practical Introduction*, second edition. New York: Oxford University Press, 2010.
- LAKOFF, George, Mark TURNER. *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press, 1989.
- MARTSA, Sandor. On Exploring the Conceptual Structure of Folk Knowledge: The Case of Animal Terms. *Linguistica e Filologia 9* (1999): 73–87.
- MILIĆ, Goran. Pristup zoosemiji u okviru teorije konceptualne metafore i metonimije. *Jezikoslovlje 14/1* (2013): 197–213.
- VIDOVIĆ BOLT, Ivana. Životinja kao (ne)inteligentni џovjekov prijatelj. Ivana Vidović Bolt (ur.). *Životinje u frazeološkom руhu*. Zagreb: Филозофски факултет Свеуџилишта у Загребу, 2014, 1–12.
- VIDOVIĆ BOLT, Ivana. *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji 1*. Zagreb: Hrvatska sveuџilišna naklada, 2011.
- VIŠKOVIĆ, Nikola. *Kultruna zoologija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2009.
- VIŠKOVIĆ, Nikola. Politiџke životinje. *Politiџka misao 32* (1995): 141–157.
- WIERZBIĆKA, Anna. *Lexicography and Conceptual Analysis*. Ann Arbor: Karoma, 1985.

Slobodan Novokmet

METAPHORICAL MEANINGS OF ZOONYMS REFERRING
TO HUMANS OF LOW INTELLIGENCE IN THE SERBIAN LANGUAGE

S u m m a r y

The subject of this paper is a lexicological and linguo-cultural analysis of zoological lexemes whose basic meanings denote animals (most often those in the categories of domestic cattle and poultry), and whose secondary realizations refer to humans of low intelligence. The answer to the question why zoonyms in the said categories are productive in this kind of metaphorical transformation of names and references to humans of low intellectual capacity is sought through linking a lexical-semantic analysis of examples, the *Great Chain of Being* theory, and an analysis of extra-linguistic, social, and culturological circumstances. It has been observed that the associative linkage between the category of stupidity and the animal life in a linguistic picture of the world is established according to physical characteristics and size of animals: large domestic animals more often refer to the category of men, while smaller poultry refer to the category of women. On the other hand, stupidity is linked with slowness and awkwardness of movement and it is associated with other socially unacceptable characteristics such as being uncultured, impolite, etc. Such a notion forms a basis of culturological stereotypes and it is enriched by precedent texts, religious attitudes, legends, and mythology.

Институт за српски језик САНУ
Ђуре Јакшића 9, 11000 Београд, Србија
Slobodan.Novokmet@isj.sanu.ac.rs

(Примљено: 20. марта 2017;
прихваћено: 15. маја 2017)

Жарко Бошњаковић

КОМПАРАЦИЈА ПРИДЕВА У ПРИЗРЕНСКО-ЈУЖНОМОРАВСКИМ И СЕВЕРНОШАРПЛАНИНСКИМ СЛОВЕНСКИМ ГОВОРИМА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ*

У раду се на основу објављених студија (и дијалекатских текстова) о призренско-јужноморавским и северношарпланинским словенским говорима Косова и Метохије анализирају специфичности везане за аналитичку компарацију: (а) ширење аналитичке компарације и на друге врсте речи, (б) јављање синтетичких облика различитог порекла, (в) јављање контаминираних облика / секундарна компарација, (г) етимологија речце *йо* и значења која се њоме постижу, (д) акцентовање аналитичких форми, (ђ) положај енклитика, (е) перифрастично поређење или употреба градуелних прилога, (ж) страни елементи везани за компарацију.

Кључне речи: дијалектологија, аналитичка компарација, призренско-јужноморавски и северношарпланински словенски говори Косова и Метохије.

On the basis of published studies (and dialectal texts) on the Prizren-South Morava and North Shar Mountains Slavic vernaculars of Kosovo and Metohija, the paper analyzes the particularities connected with the analytic comparison of: (a) the spread of analytic comparison to other word classes; (b) the occurrence of synthetic forms of various origins; (c) the occurrence of contaminated forms / secondary comparison; (d) etymology of the particle *po* and the meanings it achieves; (e) accentuation of analytic forms; (f) the position of enclitics; (g) periphrastic comparison or the use of gradual adverbs; (h) foreign elements connected with comparison.

Key words: dialectology, analytical comparison, Prizren-South Morava and North Shar Mountains Slavic vernaculars of Kosovo and Metohija.

1. Увод. Српска дијалектологија има релативно велик број монографских описа народних говора, али не и синтетичких студија посвећених граматичким одликама на појединим етнодијалекатским областима¹ или на целом штокавском подручју. Ми смо започели опширније испитивање компарације придева (и других врста речи) у српским говорима Косова и Метохије², али овом приликом осврнућемо се само на призренско-јужноморавске и

* Овај рад је резултат истраживања на пројекту *Дијалектолошка истраживања српског језичког просјора* (бр. 178020), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

¹ Проблем када се описује само једна област је у томе што се језичке особине не поклапају са њеним границама, а не виде се изоглосе на целом штокавском и балканском простору, али се уочава прецизна диференцијација, и то су први кораци ка синтетичким студијама у нашој дијалектологији (ВАРЈАКТАРЕВИЋ 1965: 417).

² Подстицај за ово истраживање дали су нам прегледни радови досадашњих испитивања српских дијалеката и говора на подручју Косова и Метохије (Ивић 1991; Станковић 2002), лингвогеографско представљање исказивања припадничко-поседничког односа у српским народним говорима на Косову и Метохији (Милорадовић – Станковић 2010), као и велика забринутост за стање српских народних говора у јужној српској покрајини. Посебно су биле корисне студије и радови, али и веома значајне сугестије нашег најбољег познаваоца југозападних говора Косова и Метохије, др Радивоја Младеновића, којем овом приликом најсрдачније захваљујем.

северношарпланинске словенске говоре. За другу прилику остаје анализа косовско-ресавских, зетско-сјеничких и прелазних говора на граници трију дијалеката.

Пре прогона Срба са Косова и Метохије, П-ЈМ дијалекат је обухватао „јужну половину Метохије, Таковицу, Призрен и Ораховац; Сретечку жупу и Сирињић на Шар-планини; јужно и централно Косово, Стари Качаник, Урошевац, Штимље, Липљан, Јањево и Грачаницу; област Горње Мораве, Витину, Летницу и Гњилане; новобрдски и косовскокаменички крај” (Станковић 2002: 253–254). „У Гори, на крајњем југозападу Косова и Метохије, у седамнаест насеља живе Горани, посебна словенска етнокултурна заједница муслиманске вере, исламизирана од друге половине XV до средине XIX столећа, чији локални говор има западномакедонску дијалекатску базу са елементима призренско-јужноморавског комплекса и са видним утицајима албанскога и турскога језика.” (Станковић 2002: 254). Ове говоре њихов најбољи познавалац посматра „као део језичког континуума у области коју чине западномакедонски, шарпланински и неки јужнометохијски говори” (Младеновић 2001: 31). Поред горанског, у групу северношарпланинских словенских говора спада и говор Сретечке жупе у којем се такође осећа утицај македонског језика (Младеновић 2013: 403).

У раду се на основу објављених студија (и дијалекатских текстова) о призренско-јужноморавским и северношарпланинским словенским говори-ма Косова и Метохије анализирају специфичности везане за аналитичку компарацију: (а) ширење аналитичке компарације и на друге врсте речи (*ѿомајсѿор*; *најофчар*; *ѿо бенѿедисује*; *ста̀ни ѿо на кра̀ј*), (б) јављање синтетичких облика различитог порекла (*сѿареји*, *млађеји*; *веће*; *ѿањи*; *јакѿи*), (в) јављање контаминираних облика /секундарна компарација (*ѿо сѿареј*, *ѿобоље*), (г) етимологија речце *ѿо* и значења која се њоме постижу (*ѿосѿар од мене* ‘старији од мене’ : *ѿојачи* ‘доста јака, прилично јак’), (д) акцентовање аналитичких форми (*ѿобогаѿи*, *ѿо бо̀гаѿи*, *ѿобо̀гаѿи*, *ѿобо̀гаѿи́а*; *ѿо је бо̀гаѿи*), (ђ) положај енклитика (*ѿо ми се беѿендису́је*), (е) перифрастично поређење или употреба градуелних прилога (*мло̀до јака*, *јако љу̀и*, *мало црн*; *јо̀ц ѿојако*, *мало ѿоскромне*), (ж) страни елементи везани за компарацију (*ѿобейѿер*, *д’ѿи́-добар*, *асл’и добар* ‘врло, веома добар’, *ас боса*; Млацѿеја је *ѿомилосѿѿѿива зе старѿеја*).

2. Аналитичка компарација³ (придева и прилога). Познато је да су индо-европски језици имали сложен флективни систем који се временом упрошћавао. Ти процеси се уочавају још у прасловенском и појединим словенским језицима, а посебном у оним на Балкану, који су додатно били изложени утицају осталих балканских језика, те су, у процесу међујезичких контакта билигвалних особа, развили балкански модел компаратива (*ѿрефикс* / *ѿарѿиѿула* + *ѿозиѿѿив* + *ѿредлоѿ*). Јасно је да је сваки од тих језика наведени модел реализовао сопственим средствима. Тако македонски, бугарски и југоисточни српски говори користе речцу *ѿо* уз позитив и предлог *од/оѿи*. (*ѿодобар од*

³ Неки аутори за овај тип поређења користе термин описно поређење (Стевановић 1950: 15–17). Ми ћемо у раду правити разлику између термина аналитичко и описно или перифрастично поређење тако што ће се први начин градње компаратива односити на примере типа *ѿодобар*, а други на форме попут *мно̀го добар*.

мене, *ѿо-добър оѿ мене*). Грчки има речцу $\mu\acute{o}$ ⁴ уз позитив и предлог $\alpha\lambda\acute{o}$ ($\mu\acute{o}$ $\kappa\alpha\lambda\acute{o}\varsigma$ $\alpha\lambda\acute{o}$ $\epsilon\mu\acute{\epsilon}\nu\alpha$ ‘више добар од мене’). Романски језици Балкана и албански показују да је на балкански модел компаратива снажно утицао вулгарни латински⁵. Тако од латинског *magis* у румунском имамо *mai bun de*, ‘више добар од’ а у ароманском од *cut magis* ‘са више’ добијено је *cama bun de*. И у албанском, који је веома романизиран, од латинског *magis* имамо алб. компаратив *më i mirë nga / se*. ‘више добар од / него’ (Илиевски 1988: 144).

Анализирани говори на Косову и Метохији граде компаратив и суперлатив истим средствима (*ѿо* и *нај*) која се користе у македонском, бугарском и у осталим говорима П-Т дијалекатске области. Речце *ѿо* и *нај* најчешће се везују за придеве и прилоге, што представља доминантну или доследну одлику анализираних говора. У једним говорима партикуле су (углавном) срасле са основним речима (1), а у другима нису (2).

1. Из Ђаковице имамо податке двају истраживача, М. Стевановића (1950: 115–117) и Р. Младеновића (2000: 371). Новија истраживања су показала да се, поред сраслих облика (*ѿосѿар*, *ѿовѿсок*, *ѿодобро*; *најмѿдри*), забележених код Стевановића, могу ређе срести и они у којима сваки елеменат има своју интонацију те се не пишу састављено (*ѿо добар*, *нај добар*).

У говору Призрена, вероватно под утицајем говора Сретечке жупе, дошло је до срастања поредбених речца и прилога, уз мали број интонационо самосталних елемената, што бележе оба истраживача ових говора: *ѿовѿсок*, *најбоѿаѿи/најбоѿаѿи*, *ѿодол’е*, *најѿосл’е*; *ѿо окрѿиноѿа*, али и: *најмлаѿду* (РЕМЕТИЋ 1996: 477–479), *ѿодобар*, *најдобру*; *ѿо добар* (Младеновић 2000: 372).

У говору Сиринићке жупе (Младеновић 2000: 373) дошло је до срастања (*ѿорано*, *најмлаѿду*), уз знатно ређе примере типа (*нај сѿѿар*).

У говору Гњилана поредбене речце су срасле са придевима и прилозима: *ѿомлад*, *најлењо*, али само једном *ѿо сирѿма* (БАРЈАКТАРЕВИЋ 1977: 281–282).

У говору Јањева партикуле су срасле са придевима и прилозима и обично носе акценат, (иктус) *ѿодобар*, *најдобар* (ПАВЛОВИЋ 1970: 91).

У говору Горе партикуле по правилу срастају и са придевима, прилозима и именицама: *ѿосѿѿароѿио* дете; он је *најсѿар*; при¹ди *ѿобл’изо*; *најмудро* збори; *најрадник* (Младеновић 2001: 372–374).

У говору Сретечке жупе такође је дошло до срастања, па и код глагола: *ѿ’оѿолем*, *ѿ’оѿолема*, *нај’оѿолем*, *нај’оѿолема*; *ѿ’обрзо*, *нај’брзо*; *ѿ’ајдук*, *ѿ’нема*), (ПАВЛОВИЋ 1939: 179–180), што потврђују и новија истраживања: *ѿовѿсоѿому*, *ѿ’ољжов*, *ѿ’онема* (Младеновић (2000: 375).

2. У говору Подрима (Младеновић 2000: 370) не долази до срастања поредбених речца са основном речју (*ѿо слаба*, *нај ѿѿѿко*), осим у јужном делу, где је та појава тек у свом зачетку (*ѿобоѿаѿиша*, *најћисѿо*).

⁴ Она подсећа на итал. *più*, али није посуђеница, већ је развијена од $\mu\acute{\lambda}\epsilon\acute{o}$ односно $\mu\acute{\lambda}\epsilon\acute{o}\nu$, кл. грч. $\mu\acute{\lambda}\epsilon\acute{i}\omicron\nu$ ‘више’ (Илиевски 1988: 144).

⁵ Наиме, у њему се из класичног латинског проширила употреба прилога *magis* ‘више, већма, боље’ и *maxime* ‘највише, највећма, врло много’ у градњи компаратива и суперлатива, тако што је захватила и придеве чија се основа завршавала на сугласник, а не само оне са основом на два вокала, као у класичном латинском, поред придева и прилога који нису имали синтетичко поређење. Често су се јављали уз глаголе и ретко уз именице. Њима се могло и појачати компаративно значење (ДИВКОВИЋ 1980: 620).

У говору Призренског Подгора (Младеновић 2000: 372–373) не долази до срastaња речца и придева и прилога: (*ї́о сла́ба, нај сї́яро̀за*), осим на југу, где је то обично у једном пункту, а у другима је ређе (*ї́осї́ар, најдо̀бар*)

У говору Горње Мораве (Витине), на основу малог броја примера можемо закључити да није дошло до срastaња поредбених партикула и придева и прилога тј с^н *ї́о сї́ара*, ништо *ї́о сла̀ико* н^нема (Станковић 2010: 524), што се може рећи и за стање у говору села Гатње: *ї́о до̀лема, ї́о ра̀но* (Младеновић 2013: 285).

3. Аналитичка компарација осталих врста речи. Речено је да се речца *ї́о* најпре користила са прилозима, а након граматикализације, она се могла употребљавати и са осталим врстама речи (придевима, именицама, глаголима, заменицама, редним бројевима) (Илиевски 1988: 146–147). Међутим, грађа нам показује да су овакве конструкције првенствено условљене семантиком саме речце, али и основном речју. Она се може употребљавати уз ове две врсте речи само када има значење ‘више’ и ‘боље’. У литератури је истакнуто да додавање речце *ї́о* именицама и глаголима, у испитиваним говорима Косова и Метохије, није општа особина, већ је овај тип компарације везан само за оне именице које у свом значењу имају једну или више изразитих особина, као нпр. *јунак* ‘храбар и одважан’, *домаћин* ‘гостољубив’ и ‘имућан’. И инвентар глагола је такође ограничен (Павловић 1970: 140–141). Даља анализа показује да је аналитичким поређењем захваћен већи број именица и глагола различитог значења.

Ради уштеде простора, навешћемо само по неки пример из свакога говора: Ђаковица: *По ї́ргџвца* га нема; *По су не валели* него Турце; *наї́їргџвци* у *најблизину*; (Стевановић 1950: 115–117); Подрима: *ї́о ї́ријаї́еље* да вїкне; *ї́о се живело* прѐ (Младеновић 2000: 370); Призрен: *стри́ц ми је ї́омајсї́ор*; овдека је *ї́озавеї́рина*; Албанци *бил’е нај ајдџи*; Њојно јелече мене ми се па *ї́о беґендисује*; (Реметић 1996: 477–479); Подгор: *ї́о радник од мене*; *ї́о ч’е донесе* (Младеновић 2000: 373); Сиринић: *ї́о на мџке је она*; *ї́о несе сї́рамџе* (Младеновић 2000: 375); Гњилане: *ї́о младић* беше, *нај мука* му беше; она *нај њевање*, поубаво од све (Барјактаревић 1977 : 281–282); Јањево: *По-ђавол* је он од тебе и од мене; она *ї́о наї́редује* него сѐстра гу у школу (Павловић 1970: 141).

У говору Горе компарирају се именице, али не и глаголи: *ї́ојунак* чџјек од^т њега *нема*; *наї́радник* бїф во село (Младеновић 2001: 372–374).

У говору Сретечке жупе речцом (предметком) *ї́о* појачава се, потенцира основна вредност уопште, па се може јавити и уз именице (*ї́о-ајдук, ї́о-џазда* је од он’ајега, *ї́о-враџ* је, *ї́о-крвник*) и глаголе, али ређе него у осталим говорима овог дијалекта (*ї́о-знаје*, он *ї́о-нема* – с’ироме је, он *ї́о-неће* да иде, *ї́о-не-ї́ијем*). Његова вредност се види у напоредној употреби и уз прилоге (Ова г’одина ов’ако, до г’одина још *ї́ојако*) и именице (Ова г’одина в’есеље, до г’одина још *ї́о-в’есеље*). Речца (предметак) *нај* се (обично) не употребљава уз именице (само *најџазда*) и глаголе (*најзнајет > *најдобро знаеї*) ради суперлативног појачавања (Павловић 1939: 180).

У говору села Гатње (Младеновић 2013: 285–286) аналитичка компарација је захватила и именице (*ї́о џулáр* од њега нема; брáт ми бїја *нај зборљївац* ‘причалица’), заменице (немам *ї́о своје* од њега), глаголе (свáки

пút би *йó рабои́ала* од свé *нас*) и предлошко-падежне конструкције (ста́ни *йó до мэне*, мý смо *на́ј до ре́ке*), што је забележено и у неким македонским (*ist'eraǰ i po n'a stǝrna* kŕ'avite da 'odet p'o taka da p'set), бугарским и албанским говорима (СОБОЛЕВ 2003: 92–93).

На основу анализе примера видимо да истраживачи нису само проверавали да ли се срећу они примери (*йојунак*, *йо ајдук* и сл.) које је Белић забележио (1999: 439–441), већ су семантички круг именица и глагола знатно проширили. За њих можемо рећи да у себи садрже квалификативну или квантитативну компоненту, што им и омогућује поређење. Највише је именица са људском референцијом (особа) *човек* 3x или (особа +), а међу њима се издвајају *nomina attributiva* (*џоси́один*; *младић*, *девојче*; *џазда* 4x, *домаћин* 2x, *домаћица*, *куи́њица*, *кућаница*; *йријайи́ель*, *џоси́и*, *својци́иина*; *вещи́ак*, *леници́ина*; *ајдук*, *јунак* 7x, *наи́асник*, *крвник*, *роси́ица*; *лажов*, *лојов*, *љи́зош*, *бајкуш*; *веселак*, *враџ*, *ђаво*) и *nomina agentis* (*џуслар*, *йрџовац* 2x, *мајси́ор*, *радник* 4x, *овчар*, *косач*), али се јављају и апстрактне именице са позитивном (*слобода*, *веселе*) и негативном конотацијом (*мука* 3x, *зайу́цаноси́*, *несрећа*), као и оне са месним значењем (*близина*, *завей́рина*, *ладовина*) и др. Међу глаголима издвајају се они који показују нечије позитивно (*волеи́и* 2x, *бенџедисаи́и*, *радоваи́и се*) или негативно осећање (*секираи́и се*, *мучи́и се* 2x, *срами́и се*, *йлаци́и се*, *уџолевоваи́и се* 'правити се важан'), когнитивне (*вероваи́и*, *знаи́и* 3x, *разумеи́и*, *умеи́и*) или физичке активности (*рабои́аи́и* 3x, *вади́и*, *држаи́и*, *донейи́* 3x, *жњейи́и*, *ићи*, *иџраи́и*, *йрчаи́и*, *изораи́и*, *којаи́и*, *наиредоваи́и*, *йеваи́и*, *йи́и*, *йуцаи́и*, *смеи́аи́и*, *йикаи́и*), стања (*имаи́и*, *немаи́и* 2x, *би́и*, *белеи́и се*, *си́аваи́и*, *седеи́и*, *моћи*, *смеи́и*, *хйеи́и*) и збивања (*џрмеи́и*)⁶. Забележена је и аналитичка компарација редног броја *йрви*: Подрима: *на́ј й'эрви* пút ни донéја (Младеновић 2000: 370); Гатње: *ймам уну́ка од йрвeјоџа* 'старијег' сина (Младеновић 2013: 284) и Призрен: *на́јй'рви* бeше у нóјно сeло (РЕМЕТИЋ 1996: 477–479).

На основу ранијих и новијих истраживања констатовано је да се у говору Ђаковице, Подрима, Призрена, Подгора, Сиринићке и Сретечке жупе компарирају придеви, прилози, именице, заменице, глаголи и редни број *йрви* (Младеновић 2000: 370), а у говору села Гатње и предлози, односно предлошко падежне конструкције (Младеновић 2013: 284–285). У говору Горе остаје компарација глагола (Младеновић 2000: 370).

Најчешће се пореде придеви, прилози, именице и глаголи, а ретко заменице и бројеви. Поређење предлошко-падежних конструкција за сада, на српском балканизираном дијалекатском простору, има ограничен ареал, али ће се новим и ширим испитивањима албанских, цинцарских, македонских, и бугарских говора показати правци простирања ове појаве, који се већ сада називају (СОБОЛЕВ 2003: 93, карта № 38).

4. Синтетички облици компарације придева и прилога различитог порекла. Код ограниченог броја придева јављају се и синтетички облици компаратива (*-ej < -eǰь*, *-ији* и *-ји*, *-ци*), који могу бити тројаког порекла.

⁶ Сматрамо да у овој класификацији глагола можемо употребити инфинитив иако га испитивани говори не познају као граматичку категорију.

У говору Горе компаратив придева *велик* гласи *īōjhe / īōjhu / īūjhu* или са накнадно додатом партикулом *īōīōjhe / īōīūjhu / īōīūjhu / īōīūjhu* (*īōīōjhe* не загријало), будући да је синтетички компаратив изгубио своје значење. Контаминацију два модела компарације видимо и у прилогу *īōвише*, који сада има предлошку службу као и *више* (кбн' пáсе *īовише*-село / сенаф *више*-село), уп. и прилог *īрековише* (јмам *īрекóвише*) (Младеновић 2001: 372–374).

У Сретечкој жупи нема секундарне компарације типа *īобоље*, *īовеће*, као што је то случај у осталим говорима П-Т дијалекта, али постоје прилози *īовише* и *īогоре* (г'ури *īовише* брашно, *ī'огоре* ће идемо у пл'ањина) (Павловић 1939: 180).

6. Поређбена партикула *по*. Етимолози *īо* доводе у везу са ие. **po*, **pos*, а могуће и са **por* (Дуриданов 1999: 394–395). У словенским језицима има функцију предлога, префикса, партикуле и прилога. Миливој Павловић (1970: 91–91) је именује као префикс / предметак, а остали као речцу / партикулу. У грчком је π_ο квантитативни прилог (Triandafilidis 1995: 152). Стевановић сматра да је речца *īо* по пореклу прилог (Стевановић 1950: 115–117).

На основу њене функције и речи уз коју се јавља, можемо закључити да она има улогу партикуле, префикса и прилога. Уз придеве и прилоге, у говорима са аналитичком компарацијом она је партикула (*īо јак*, *īо крајњак*), а у говорима са синтетичком она је префикс⁷, јер уз позитив и компаратив има значење умањене особине изражене придевом (*īојачи* 'доста јака, прилично јак') (префиксална деминуција), а уз суперлатив у извесној мери увећане особине (*īо најјачи*, *īо најкраћи*). У говорима са синтетичком компарацијом речца *īо* представља архаизам, пошто се јавља у свим штокавским говорима, али и у другим словенским језицима (пољ. чеш. словен. *po talu / pomale*). У говорима који су захваћени аналитизмом она је најпре добијала значење прилога 'више', 'боље', што се и данас среће када се јави уз именице и глаголе, а затим се морфологизовала у градњи компаратива.

По Барјактаревићу (1977: 212–215) она није добијена у контакту са македонским језиком, како је сматрао Белић (1999: 298–299). Ово мишљење се може прихватити, али би требало додати да се она у тој новој функцији утврдила захваљујући контакту са језицима где је то постао веома рано једини облик изражавања поређења.

7. Акцентовање аналитичких облика. Иако се на основу места акцента у говору Призрена може помислити да се компарирани облици наглашавају према фонетском утиску испитивача (Реметић 1996: 477–478), ипак се захваљујући испитивању акцента придевских речи на југозападу Косова и Метохије (Младеновић 2000: 368–378), могу издвојити основни фактори који утичу на прозодију ових облика: (а) интонациона сраслост поредбених речца *īо* и *нај* и основне речи (*īо жуји*, *īо жуји*, *īо жуји*), (б) фонетски ритам (*најсијара*, *īобóгаиа*) и парадигматски акценат (*īо жуји*), (в) емфатичко наглашавање (*јмам највише унућићи*), (г) врста речи (пóдобар, али *īо јунак*, *īо којáла*), (д) положај енклитике (*īо се радúјес^д*) и (ђ) утицај суседних говора.

⁷ У овом случају реч је о апсолутној компарацији, пошто се не јавља везник и појам с којим се пореди (Ковачевић 2015: 424). О овом моделу се у анализираним студијама ништа не говори.

Тако су, у говорима са пенултиматским (сиринићки) и антепенултиматским (сретечки и горански) фонетским ритмом, партикуле интонационо срасле с придевима, прилозима, а некада и са именицама и глаголима. У говору Сиринићке жупе акценат је најчешће на придеву или прилогу (*ѿожуѿи, најжуѿи; ѿомиѿак, најмиѿак*) и ретко и на партикули и овим врстама речи (*ѿосѿар, нај сѿар*). У говору Сретечке жупе (и два села јужног Подгора) партикуле су срасле са набројаним врстама речи и акценат у двосложним речима пада на други, а у тросложним и вишесложним на трећи слог од краја речи (*ѿобжуѿи, најжуѿи, ѿобоѿаѿи, најбоѿаѿи, најбоѿаѿи, ѿолаѿов, ѿонема*), што се разликује делимично од онога што је раније забележено *ѿоѿолема, најѿолема* (Павловић 1939: 179). У говору Горе партикуле су срасле са истим речима, осим са глаголима, који се не пореде, и исто је место акцената као у претходном говору (*ѿосѿар, ѿосѿарому, најкуѿаница*).

Када је јасна граница међу морфемама, не долази до срастања поредбених речца и основних речи. Тако, у говору Подриме и Призренског Подгора доминирају модели (*ѿо жуѿи, нај жуѿи, ѿо миѿак, нај миѿак, ѿо радник, ѿо коѿала*) и ретко (*ѿоожуѿи, најжуѿи, ѿомиѿак, најмиѿак*) или у емфазу *ѿмам највише унуѿиѿи*. И у севернометохијским говорима речца *ѿо* има акценат, те не изненађује слично стање у јужнијим говорима. Слично је стање у говору села Гатње: *ѿо ѿолема, ѿо рано, ѿо ѿуслар, ѿо своје, ѿо нема* (Младеновић 2013: 285)

У говору Ђаковице доминира модел *ѿоожуѿи, најжуѿи, ѿобоѿаѿи / ѿобоѿаѿи, најбоѿаѿи / најбоѿаѿи* и ретко *ѿо жуѿи, нај жуѿи*. Интонационог срастања нема ни приликом поређења именица (*ѿо јунак*), глагола (*ѿо се радѿјеѿ^ф*) и прилога *ѿре* (по пре ‘раније’). У говору Призрена дошло је до срастања речца са придевом и прилогом, што би могао бити утицај сретечког говора. Такви примери доминирају у односу на оне са двојним акценатом *ѿо добар*. У овом говору, како је то већ истакао Слободан Реметић (1996: 477–478) тешко је утврдити правила у дистрибуцији акцената (*ѿоодобар / ѿодобар, ѿовисоко / ѿовисоко*), а нарочито код именица (*ѿолоѿов^ф, ѿолоѿов^ф, ѿо лоѿов^ф*). Радивоје Младеновић (2000: 372) акценат на речцама везује за емфазу.

Ареал наведених прозодијских модела компарације придева и прилога на југозападу Косова и Метохије може се видети код Младеновића (2000: 374).

Ако се између партикуле и акценатогене речи нађе енкликтика, онда увек у свим говорима обе имају акценат (*ѿо је добар*).

У говору Јањева акценат / иктус је на поредбеним партикулама, а примери са нарочитим истицањем имају следеће акценатске ликове: *најдобар, ѿоѿулѿем, најѿулѿем*, (Павловић 1970: 91), што новија истраживања нису потврдила (Младеновић 2000: 371).

8. Место енкликтика уз компаративне и суперлативне партикуле. У појединим говорима уочено је да речце *ѿо* и *нај* могу бити факултативно одвојене од позитива придева и прилога, али и од других врста речи, те се између њих могу јавити заменичке и глаголске енклитике⁸: Ђаковица: *ѿо је лѿк, ѿо е ѿњко*,

⁸ Не бисмо могли рећи да речцу *ѿо* од именице одваја предлог у примеру (И она је *ѿо на дѿду* зе на оца, пошто се *ѿо* односи на глагол *је* → И она је *више* на дѿду него на оца. Исто

*и́о е д'лѣко, и́о е слабóда, и́о му е дòле дүһан, Пó су не волѣли него Түрце, Пó се секира́в, Пó се муч'иа.*⁹ (СТЕВАНОВИЋ 1950: 115–117); Подрима: *и́о се живѣло прѣј* (Младеновић 2000: 370); Призрен: Тво́ја пуца́л'ка *и́о је зласови́ша* за нина; Пóгус кач'амак *и́о је дóбар*; Јоци́на /кућа/ *и́о ми се бежендису́е* за тво́ја; али и Младѣја *је и́омилоси́ива* за старѣја; њóјно јел'ѣч'е мене *ми се па и́о бежендису́е* (РЕМЕТИЋ 1996: 477–479); Сиринић: *и́о се белѣу, и́о ће иззòреиш* (Младеновић 2000: 375); Гатње: Нóге *и́о не ме д'ржу* (Младеновић 2013: 285).

У наведеним примерима можемо говорити о синтаксичко / синтагматском принципу линеаризације, тј. проклитизацији енклитика уз синтагматски центар. Овај тип линеаризације уочен је у вези са предикатима у реченици (Младеновић 2013а), али је присутан и у аналитичким компаративним конструкцијама.

9. ПЕРИФРАСТИЧНА КОМПАРАЦИЈА. Перифрастично поређење се реализује помоћу градуелних прилога (*мнозо, мало, јако, више, још*) у синтагмама типа: Гора: *мло́зо ја́ка* била; *мáло црн*; *и́ојћи убаф*; *мло́зо уморен* биф; *мло́зо* би ми *и́риси́ала*; *чу́јек је ја́ко лүи́и* (Младеновић 2001: 372–374); Горња Морава (Витина): *мло́зо су дóси́а* покушáли (528), *мло́зо смо живува́ли* сас њума (532), то је *мло́зо ло́що* (537), а за албанско време *муч'но* било, *мло́зо* (538) (Станковић 2010: 524).

У говору Ђаковице поред прилога *мало* (Наш'е су *мáло и́оскрóмне*), наводи се и градант *још*¹⁰ (Било е *још' и́оја́ко*, у Аравџ је била *још' и́ошешко*), (СТЕВАНОВИЋ 1950: 115–117).

Да би се у највећем степену истакла нека позитивна особина, у говорима Горе, Сретечке и Сиринићке жупе и у селу Гатње користи се конструкција *и́реко* + прилог: *и́реко дóбро* ни било 'било нам је веома добро' (Младеновић 2013: 286).

Овај тип поређења одавно је присутан и у источнословенским језицима, који се одликују синтетичком компарацијом (в. горе), али и у другим балканским језицима са аналитичким поређењем (срп. *мнозо, јако, веома, и́реко*; мак. *мнозу, мошне*; грч. *πολύ, πολύ πολύ, páρα πολύ*; ром. *foarte, mult*; алб. *shumë* + позитив (*дóбар; καλός; bun; i mirë*)).

је и у примеру *Смо биле и́о на мўке* → *Више* смо биле на мукама. Конструкција да + презент није раздвојене речом / прилогом *и́о* у примеру *Пó да верујеш* → *Више* да верујеш; Ђаковица (СТЕВАНОВИЋ 1950: 115–117).

⁹ Од суперлативних облика Стевановић је забележио само *наји́рзòвци* у *најблизину*, али сматра да се не противе природи локалног говора ни примери *Нáј смо се мўхиле, Нáј је на мўку биа*; Ђаковица (СТЕВАНОВИЋ 1950: 115–117).

¹⁰ Овај прилог / речца и у другим језицима је један од форманата за творбу компаратива. У различитим грчким дијалектима у Малој Азији и Тракији, а према турском моделу, у компаративу се јавља речца *акóца* 'још' испред позитива (*акóца καλός* 'још добар = бољи'). Међутим, у Кападокији, Понту и Епиру она може бити и у саставу суперлатива (*акóца ка калòтерос* 'још и бољи = најбољи') (Асенова *güzel* 2002: 119). У говору Саракачана, етничке групе Грка из Тракије, овај формант се може јавити и уз именице (*акóца γέροντας* = још старац 'старији човек') (Павловић 1970: 139 и 141). У говору Галипољских Срба аналитизам је потиснуо све синтетичке облике (осим *већи* 'више'), а компаратив се гради према турском моделу: прилог *даћа* 'још, више' + позитив (*даћа гүзел* 'лепши'), уп. галипољско (д-уви два крчага куји је *још ле'и* 'од ова два крчага који је *леици*', мој брат ду мене је *још млаи* 'мој брат је од мене *млаћи*'; они *јос ле'ио* знају 'они *леише* знају'). И у овом говору су забележени компаративи глагола (Уви други ми син *још зна* 'овај мој други син *више зна*') (Ивић 1994: 225–226).

10. СТРАНИ ЕЛЕМЕНТИ У КОМПАРАЦИЈИ. У говору Сретечке жупе (Павловић 1939: 180) аналитичко поређење је присутно и код страних речи интегрисаних у лексички систем (*њобейџер*, *најбейџер*¹¹). Међутим, поређење се врши и турским речима (партикулама, прилозима): *дий* ‘врло’ (*дий-миџок*, *дий-добар*, *дий-рђав*; *нај дий слабо*), *алис* и *асли* ‘веома’ (*ализ добро*, *асли добро*, *асли добар*, *асли рђав* и ретко *асли јунак*, *асли заслужив*). С обзиром на значење ових конструкција, можемо их сврстати у перифрастични тип компарације.

И у говору Гњилана суперлатив се гради и помоћу турских речца *ас/аз* ‘мало, незнатно’ и *дий* и позитива (*ас боса*, *аз лењ*, *дий крајко*, *дий сув*) (БАРЈАКТАРЕВИЋ 1977: 281–282).

У говору Јањева се индеклинабилни турцизми јављају са речцом *њо* (од мене неје било *њоазџњн* ‘неустрашив’) (Павловић 1970: 92).

Једино прилог *аз* (*аз џалиџкан* ‘мало вредан’, *дaha аз џалиџкан* ‘мање вредан’, *еп аз џалиџкан* ‘најмање вредан’) је забележен у граматици савременог турског језика, и то у функцији умањења придевског својства (ЏАУШЕВИЋ 1996: 133–142), што значи да остале форме имају дијалекатски карактер. Речник САНУ бележи лексему *дий* и у функцији прилога ‘сасвим, баш’, а среће се и у македонским народним говорима у функцији појачавања значења компаратива (*дий њоскриџно*), (ЈАШАР-НАСТЕВА 2001: 232).

Што се тиче синтаксичког модела поређења, примери нам показују да доминира предлог *од* и ређе *зе*¹²: Ђаковица: Ч’ич’а К’ита е *њосџар од* мњне; *Најмудри од* сакога, *Најмудър* ми е *од* свѹ дњцу (СТЕВАНОВИЋ 1950: 115–117);

Призрен: дала *њобозаџејзи оџи* сњбе; али и: *Млаџеја* је помилостива *зе сџарџеја*; И она је *њо на дњду зе на оца*; само *зе*: Она *њо милује њвњју снау зе свњју* (РЕМЕТИЋ 1996: 477–479).

Иако у испитиваним говорима није непознато редуплицирање придева како би се његово значење интензификовало (Овај цвет кад цвета буде *жуџи* – *жуџи*, мој пример из источне Шумадије), истраживачи ипак нису на то указали у својим радовима.

11. ЗАКЉУЧАК. Аналитичка компарација је, поред придева и прилога, захватила поједине именице и глаголе, углавном оне које у себи садрже квалификативну или квантитативну компоненту, што им и омогућује поређење. Међу њима је највише именица са људском референцијом (особа +), од чега

¹¹ Персијски компаратив *beter* (< *bed+ter*) у турском се користи и као позитив и као компаратив ‘зао, гори’ (ЏАУШЕВИЋ 1996: 134), а у нашем случају само као позитив, те га не посматрамо као контаминирану форму.

¹² Иако се он третира као везик, у овом контексту има значење предлога ‘од’. У говору Призрена чешћи је од *од*, а посуђен је из албанског, и то гегијског дијалекта, пошто се у тоскијском користи *nga* за поређење именица (заменица, партиципа и поименичених придева). За поређење других речи или фраза обично се користи *se / sa*. У албанском (и румунском) је факултативно разграничавање ова два синтаксичка типа, док се у другим баланским језицима за први случај користе везници *оџи* (буг. Аз сњм по-гољама *от* тебе) и *ало* (грч. *Εγώ είμαι μεγαλίτερη από σενα*), а за други *оџиколкоџо* (буг. По-добре в ада в огњ, *отколкото* в цариград в робство) и *пара* (грч. *Καλύτερα στον Άδη με φωτιά παρά στην Πόλη με σκλαβιά*), (АСЕНОВА 2002: 122). У јужном Косову је посуђен албански везник (или речца) *se* ‘од’ (Полепа *се* Ружа), (БАРЈАКТАРЕВИЋ 1977: 213), а у косовском дијалекатском типу он има и многа друга значења (БАРЈАКТАРЕВИЋ 1977: 30–32).

су најбројније *nomina attributiva* (*џосџодин, младић, девојче, ѓазда 2x, домаћин, ајдук, јунак 2x, најасник, крвник, лојов, љиџош, бајкуш, враџ, росџија, куџињица, кућаница*) и *nomina agentis* (*џирџовац 2x, мајсџор, радник 2x, овчар*). Међу глаголима издвајају се они који показују нечије позитивно (*волеџи 2x, бенџедисаџи, радоваџи се*) или негативно осећање (*секираџи се, мучиџи се 2x, срамџи се, џлаџиџи се*), когнитивне (*знаџи 3x, разумеџи, умеџи*) или физичке активности (*вадиџи, донеџи 3x, жњеџи, ићи, иџраџи, ирчаџи, изораџи, коџаџи*), стања (*сџаваџи, седеџи, смеџи, хшеџи*) и збивања (*џрмеџи*).

Ретки су примери поређења заменица и редног броја *џрви*, док поређење предлошко-падежних конструкција има веома ограничен ареал у српским говорима, али не и у албанским, македонским и бугарским.

Синтетички облици могу бити остаци из периода пре балканизације (*сџареџи, веће / џоџе*) или новији облици унесени из неког дијалекта (*јаџи*) или стандарда (*млађи, раније*). Контаминирани облици (*џосџареџи, џоџоџе, џовиџе*) су се јавили након губљења осећаја за синтетичке облике компаратива.

У говорима са аналитичком компарацијом *џо* је партикула (*џо јак* 'јачи'), у оним са синтетичком она је префикс или модификатор којим се компаративно значење умањује (*џојачи* 'доста јак'), а суперлативном увећава (*џо најјачи* 'јачи од свих').

Иако се на основу места акцента у говору Призрена може помислити да се компарирани облици наглашавају према фонетском утиску испитивача, ипак се захваљујући испитивању акцента придевских речи на југозападу Косова и Метохије (Младеновић 2000: 368–378), могу издвојити основни фактори који утичу на прозодију ових облика: (а) интонациона сраслост поредбених речца *џо* и *нај* и основне речи (*џо жуџи, џожуџи, џожуџи*), (б) фонетски ритам (*најсџара, џобџаџи*) и парадигматски акценат (*џо жуџи*), (в) емфатичко наглашавање (*џмам највиџе џнуџиџи*), (г) врста речи (*џодобар, подобро, али ређе џо јунак, џо коџала*), (д) положај енклитике (*џо се радујеџ*) и (ђ) утицај суседних говора.

Специфичност испитиваних говора, у односу на друге балканске језике, представља факултативно уметање енклитика између компаративне речце и позитива (*пџ је добар, пџ ми се бегендисџе*), у чему се огледа морфосинтаксичка линеаризација.

Поред доминантне аналитичке и спорадичне синтетичке компарације јављају се и перифрастични модели поређења придева (*млоџо јака, јако љуџи*), прилога (*млоџо лоџо*) и глагола (*млоџо смо живували сас њума*).

Поред аналитичком и перифрастичног модела компарације, страним елементима се могу сматрати и турски прилози / партикуле: *диџ* 'врло', *алис / асли* 'веома'; *аз/ас* 'мало' и албански предлог поредбеног значења *зе*, презет из гегијског дијалекта.

Значајан допринос у наредним истраживањима биће и лингвогеографски приступ компаративним облицима у пограничним областима косовско-ресавског и призренско-јужноморавског дијалекта, као и на целом подручју Косова и Метохије. Такође, будући испитивачи би требало да обрате пажњу на све наведене специфичности аналитичке компарације.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АСЕНОВА, Петя. *Балканско езикознание. Основни проблеми на балканскиот сџюз*. В. Търново: Faber, 2002.
- БАРИАКТАРЕВИЋ, Данило. *Дијалектџолошка истраживања*. Приштина: Јединство, 1977.
- БЕЛИЋ, Александар. *Дијалектџи источне и јужне Србије*. Изабрана дела Александра Белића, девети том. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- ДУРИДАНОВ, Иван. *Български етимологичен речник*. Том V. Софија: БАН, Институт за български език, 1999.
- ЂУРОВИЋ, Ј. Радослав. *Лейнички џоворни џиџи*. Врање: Филолошки факултет Приштина, 2000.
- ИВИЋ, Павле. Дијалектолошка истраживања српских говора Косова и Метохије. у књ. *Из српскохрватске дијалектџологије* (Изабрани огледи III). Ниш: Просвета, 1991, 215–223.
- ИЛИЕВСКИ, Хр. Петар. *Балканолошки лингвистички стџудиџи со џосебен осврт џон истџорискиот развој на македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”. Посебна изданија, книга 14, 1988.
- ЈАШАР-НАСТЕВА, Оливера. *Турскиџе лексички елементи во македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”. Посебна изданија, книга 31, 2001.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. Типови апсолутног компаратива у српском језику. Милош Ковачевић, Владимир Поломац (ур.). *Пуџевима српских идиома. Зборник у часиџ џроф. Радивоџу Младеновићу џоводом 65. рођендана*. Крагујевац: ФИЛУМ, 2015, 411–429.
- МИЛОРАДОВИЋ, Софија, Станислав Станковић. О исказивању припадничко-поседничког односа у српским народним говорима на Косову и Метохији. Софија Милорадовић (ур.). *Косово и Меџохија у цивилизацијским џоковима. Меџународни џемаџски зборник. Књџга 1. Језик и народна џрадиција*. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 2010, 160–173 + 2 карте.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. Акцентат придевских речи на југозападу Косова и Метохије. *Српски језик* V/1–2 (2000): 357–379.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. *Заменице у џоворима јужозајадноџ дела Косова и Меџохије*. Београд: Институт за српски језик САНУ. Монографије 12, 2010.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. Говор шарпланинске жупе Гора. *Српски дијалектџолошки зборник XLVIII* (2001): 1–606.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. *Говор јужнокосовскоџ села Гаџиње*. Београд: Институт за српски језик САНУ. Монографије 18, 2013.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. Линеаризација предикатско-фразних енклитика у говорима јужног Косова и јужне Метохије. *Јужнословенски филолоџ* LXIX (2013а): 401–415.
- ПАВЛОВИЋ, Миљовиџ. Говор Сретечке жупе. *Српски дијалектџолошки зборник VIII* (1939): 1–352 + карта.
- ПАВЛОВИЋ, Миљовиџ. *Говор Јањева*. Нови Сад: Матица српска, 1970.
- РЕМЕТИЋ, Слободан. Српски призренски говор, I (гласови и облици). *Српски дијалектџолошки зборник XLII* (1996): 319–614.
- СОБОЛЕВ, Н. Андрей. *Малџи диалектологически атлас балканских јазиков*. Пробниџ выпуск (под редакциџеј А. Н. Соболева). Munchen: Biblion Verlag, 2003.
- СТАНКОВИЋ, Станислав. Дијалекти српскога језика на тлу Косова и Метохије (социолингвистичка скица, ареал и досадашња истраживања). *Зборник радова Филозофскоџ факултџеџиџа у Приштини XXXII* (12). Свеска Б: Филолошки одсек (2002): 251–259.
- СТАНКОВИЋ, Станислав. О дијалектолошкој екскурзији у витинскоме крају у Горњој Морави (Извештај, напомене о говору, дијалекатски текстови). *Зборник радова Филозофскоџ факултџеџа у Приштини*. Посебно издање поводом 50-годишњице основања Филозофског факултета посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу (2010): 519–540.
- СТЕВАНОВИЋ, Михајло. Ваковачки говор. *Српски дијалектџолошки зборник XI* (1950): IV + 1–152.
- *
- ВАРИАКТАРЕВИЋ, Dr Danilo. Neke osobine kosovskog dijalekatskog tipa. *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije IX* (1964 [1965]): 417–435.
- ЃАУШЕВИЋ, Ekrem. *Gramatika suvremenog turskog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1996.
- ДИВКОВИЋ, Mirko. *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*. U Zagrebu, 1980 (reprint).
- ТРИЈАНДАФИЛИДИС, А. Manolis. *Mala novogrčka gramatika*. Tesalonika: Aristotelov univerzitet u Tesaloniki, Institut za novogrčke studije, Fondacija Manolisa Trijandafilidisa, 1995.

Žarko Bošnjaković

COMPARISON OF ADJECTIVES IN THE PRIZREN-SOUTH MORAVA
AND NORTH SHAR MOUNTAINS SLAVIC VERNACULARS OF
KOSOVO AND METOHİJA

S u m m a r y

On the basis of published studies (and dialectal texts) on the Prizren-South Morava and North Shar Mountains Slavic vernaculars of Kosovo and Metohija, the author established that there is a dominant analytical type of comparison for adjectives and adverbs (*postar, najstar; dobro, najdobro*), which is extended to the nouns and verbs with a qualifying or quantifying component (*pomajstor; najofčar; po bengedisuje*). Some synthetic forms are more archaic than analytical ones (*stareji; starejko; mladeji; veće*) while others are newer since they came from different dialects or the standard language (*tanji; jakši*). The author also registered the examples of secondary (*postarej, pobolje*) and periphrastic comparison (*mlogo jaka, jako ljut, malo crn; još pojako, malo poskromne*).

In the vernaculars with the analytic comparison *po* is a particle and has only grammatical function (*postar od mene* 'older than me'), while in the vernaculars with the synthetic comparison it is used as a modifier (*pojači* 'fairly strong', *po najjači* 'strongest of all').

Although on the basis of the position of the accent in the Prizren vernacular it could be assumed that compared forms are stressed according to the phonetic impression of the interviewer, still because of the research of accents of adjectival words in the south-west of Kosovo and Metohija (Mladenović 2000: 368–378) we can single out basic factors that affect the prosody of these forms: (a) intonation connection of comparison particles *po* and *naj* and the base (*pó žút, požút, póžut*); (b) phonetic rhythm (*najstára, pobógata*) and paradigmatic accent (*pó žút*); (c) emphatic accent (*imam nájviše unúćici*); (d) word class (*pódobar*, but *pó junák, pó kopála*); (e) position of the enclitic (*pó se radújev'*); and (f) the influence of vernaculars in the vicinity.

The particularity of these vernaculars in the occurrence of the enclitics between the comparative particle and the word that is being compared (*pó je l'k; pó mi se begendisú'e*).

Due to the many centuries of being surrounded by foreign languages, the comparison is characterized by the comparison of foreign words (*pobeter*), the use of modifiers from Turkish (*dip-dobar, aslí dobar* 'very good, really good', *as bosa*) and conjuncts and prepositions from the Albanian Gheg dialect (*Mladžéja je pomilostíva ze staréja*).

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
zarko.bosnjakovic@gmail.com

(Примљено: 2. фебруара 2017;
прихваћено: 15. маја 2017)

Мирјана Мирић

СТЕПЕН ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈЕ ФУТУРА ПРВОГ У ТИМОЧКИМ ГОВОРИМА*

Рад се бави граматикализацијом футура првог као једним од централних балканизама. Анализа на аутентичном материјалу тимочких говора указује на одсуство синтетичког футура, висок степен граматикализације *velle* форме у конструкцији футура првог, одсуство инфинитива из конструкције футура првог, као и факултативност у употреби субјунктивног везника *да*. Добијени резултати тумаче се из угла конвергентних процеса контактено условљене граматикализације, које у балканским језицима карактерише аналитизам.

Кључне речи: футур први, граматикализација, тимочки говори, Балкански језички савез, субјунктивни везник *да*.

This paper deals with the process of grammaticalization of de-volitive future as one of the central balkanisms. The analysis is based on the authentic material from the Timok vernacular. The results indicate the absence of the synthetic type of future tense, a high degree of grammaticalization of de-volitive future, the loss of infinitive, as well as the variation in the use of the subjunctive *da* form. The interpretation is based on the contact-induced grammaticalization which is characterized by analytism in the Balkan languages.

Key words: de-volitive future, grammaticalization, Timok vernacular, Balkan Sprachbund, subjunctive *da* form.

1. Увод. Говори призренско-тимочке дијалекатске области често се у литератури описују као говори српског језика који у извесној мери испољавају одлике типичне за језике Балканског језичког савеза (БЈС), у које спада и граматикализован облик футура првог. Иако је у српској дијалектолошкој литератури изузетна пажња посвећена анализи различитих аспеката ових говора, а ни примери футура не изостају (уп. Белић 1905; Станојевић 1911; Богдановић 1979; 1987; Тополињска 1994), аутентични материјал који се тиче индивидуалних језичких одлика ових говора спорадичан је у балканолошкој литератури. У њој доминира грађа из централних језика БЈС као што су македонски, бугарски и албански, односно њихових дијалеката.

У овом раду дајемо сажет преглед досадашњих знања о грађењу футура првог у језицима БЈС из угла теорије граматикализације, са посебним освртом на контактено условљену граматикализацију. Потом на материјалу тимочких говора анализирамо две језичке одлике окарактерисане као типичне за развој балканског футура: степен граматикализације *velle*-футура и присуство/одсуство инфинитива.

Важно је напоменути да се, према Ивићу (2009: 175), призренско-тимочка дијалекатска формација може поделити на пет дијалеката: призренско-

* Прилог представља резултат рада на пројекту *Језик, фолклор и миграције на Балкану* (бр. 178010), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Србије.

-јужноморавски, тимочко-лужнички, сврљишко-заплањски, доњополошки и кратовски.¹ Иако је Белић (1905: 91) поделио тимочко-лужнички дијалекат на два поддијалекта: тимочки и лужнички, Соболев је даље предложио детаљнију поделу тимочко-лужничког дијалекта на четири јединице: тимочку, белопаланачку, пиротску и лужничку (СОБОЛЕВ 1994; 1995; ИВИЋ 2009: 198–199). Најсевернији, тимочки говори биће предмет нашег истраживања.

1.1. БАЛКАНСКИ ЈЕЗИЧКИ САВЕЗ. Језички савези настају на подручјима интензивног контакта говорника током дугих временских периода, када различити језици развијају бројне заједничке карактеристике на различитим нивоима језичке структуре. Према речима Брајана Џозефа, „A Sprachbund is an area where long-term intense and intimate contact among speakers of several different languages has led to massive structural convergence in languages that were once quite different from one another.” (JOSEPH 2001a: 19). Осим бројних језика којима се говори на истом подручју, важан критеријум који карактерише језичке савезе јесте скуп језичких обележја чије се присуство не може објаснити генетским сродством, универзалним ограничењима која се тичу језичке структуре или развоја језика, нити случајношћу (HEINE – KUTEVA 2005: 174).

Један од најчешће разматраних примера језичких савеза је свакако Балкански језички савез.² Различити аутори слажу се да обележја БЈС нису присутна у свим балканским језицима на истим нивоима језичке структуре, нити у истом степену. Према О. Мишеској Томић (2004а: 2), обележја БЈС су најбројнија у оним подручјима Балкана са највећим бројем језика на истој територији. Ради се о подручју јужних делова Охридског и Преспанског језера (LINDSTEDT 2016: 51), где се преплићу грчки, албански, македонски и арумунски, а Асенова наводи да су и суседне територије јужне Албаније и Епира такође балканизоване (АСЕНОВА 2002: 17). Локални дијалекти на овој територији показују велике сличности, имајући у виду велики број *балканизам*³.

Територија БЈС не кореспондира географски са територијом Балканског полуострва – нису сви језици који се говоре на Балкану део БЈС. Уобичајено се у језике БЈС сврставају албански језик, балкански романски језици (румунски, меглено-румунски, арумунски, истро-румунски), балкански словенски језици (бугарски, македонски и говори призренско-тимочке дијалекатске области српског језика), док новогрчки, балкански ромски, балкански турски и сефардски језик испољавају нека обележја БЈС, мада се често карактеришу као мање балканизовани (уп. LINDSTEDT 2000; СОБОЛЕВ 2003; HEINE – KUTEVA 2005; FRIEDMAN 2011; SCHALLER 2015, између осталих).⁴

¹ Поделу на прве три истиче и Белић (1905: 39).

² Развој БЈС према неким наводима датира у период од 800. до 1700. године (HEINE – KUTEVA 2005: 187), а кључан период за развој БЈС свакако је период петовековне интензивне владавине Отоманског царства на територији Балкана (LINDSTEDT 2000: 238–241), мада се не сме занемарити ни утицај контаката у римском, односно византијском периоду (ТОПОЛИЊСКА 2008). За шири преглед теорија историјског развоја БЈС и социолингвистичке ситуације која је на његово стварање утицала упућујемо читаоце на радове Ј. Линдстеда (LINDSTEDT 2000; 2016).

³ Термин *балканизам* односи се на типолошке паралеле међу балканским језицима, посебно у домену морфосинтаксе (АСЕНОВА 2002: 75).

⁴ Према Линдстеду, у Отоманском царству није постојао језик који би се могао посматрати као јединствени *lingua franca*, будући да је отомански турски био административни језик

Једно од битних питања распрострања БЈС тиче се и северне границе, односно периферних језика и дијалеката који испољавају обележја БЈС (Грицкат 1993), те је један од циљева нашег рада да, у погледу граматикализације футура првог као значајног обележја језика БЈС, испита да ли је он и у којој мери присутан и у српским тимочким говорима. Важно је осврнути се на тврдњу А. Н. Собољева (SOBOLEV 2004) да нису стандардни језици ти који су одговорни за настанак језичких савеза, већ појединачни дијалекти, с обзиром на то да се вишевековни језички контакти постижу на нивоу дијалекта. Из тих разлога понекад је тешко прецизно утврдити који језици су део БЈС, а додатну потешкоћу представља чињеница да се језичке промене одвијају у комуникацији међу саговорницима, на локалном нивоу, и да се с временом шире.⁵ Тако, када С. Милорадовић наводи да српски језик у целини припада периферији БЈС (Милорадовић 2015: 271), парафразирајући Шалеров термин – балкански језици другог степена (SCHALLER 1975), треба бити обазрив у погледу два питања: пре свега, који дијалекти/вернакулари конкретних језика, па и српског, испољавају одлике језика БЈС, као и на којим се нивоима језичке структуре те одлике јављају. Говори призренско-тимочке дијалекатске области сматрају се „високобалканизованим српским народним говорима” (Милорадовић 2015: 269), мада се различити балканизми срећу и у другим говорима.

Без обзира на различит број и степен присуства језичких обележја карактеристичних за БЈС, постоје језичке црте које се неоспорно наводе као типичне (уп. JOSEPH 1999; LINDSTEDT 2000; MIŠESKA TOMIĆ 2004а за исцрпан приказ језичких одлика): а) фонолошка обележја: одсуство обележја попут дужине и назализације у артикулацији вокала; присуство полугласа; б) морфолошка обележја: енклитички постпозитивни одређени члан; *velle*-футур – маркер будућег времена настао од волунтативног глагола са значењем ‘хтети’; спајање генитива и датива; аналитички компаратив; в) синтаксичка обележја: употреба посебног глаголског облика којим се указује на евиденцијалност; прономинална редупликација објекта; губљење инфинитива и замена финитном допуном.

Неке од наведених карактеристика, а свакако развој балканског *velle*-футура, могу се сагледати из перспективе контактено условљене граматикализације.

1.2. ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА. Појам граматикализације уобичајено се дефинише као развој граматичких облика од лексичких јединица или других граматичких категорија (HEINE 2003: 579; HEINE – KUTEVA 2002: 2). У оквиру теорије граматикализације кључно питање је како облици који у једној фази

Отоманског царства, а грчки престижни језик православне хришћанске популације у датом периоду. Већина становника на територији Балкана није их зато говорила, нити су изворни говорници ових језика показивали тенденцију да уче друге језике дате територије. С друге стране, ромски језик пратила је стигматизација, те га друге етничке групе нису високо вредновале, нити говориле. Из ових разлога балкански турски, новогрчки и ромски нису прошли кроз језичке промене карактеристичне за друге језике Балкана (LINDSTEDT 2000: 294).

⁵ Полазећи од идеје о типичним одликама европских језика развијене под термином *Standard Average European* (HASPELMATH 2001), Макарецов развија концепт *Standard Average Slavic*, типичног словенског језика у односу на чије би се конвергентне језичке одлике посматрали, између осталих, и словенски језици БЈС (МАКАРЕЦЕВ 2013: 516–517).

развоја језика имају конкретна лексичка значења у каснијим фазама добијају апстрактне граматичке функције. Процес граматикализације сматра се главним извором функционалних речи и флексије (CROFT 2000: 157), а као типичан пример често се наводи и развој футура у многим генетски и типолошки несродним језицима, који је констатован не само у језицима БЈС, већ и у романским језицима, енглеском и свахилију (в. ROBERTS – ROUSSOU 2002 за детаљнију дискусију). У процесу граматикализације, лексички волунтативни глагол (‘хтети’) постаје помоћни глагол у функцији маркера будућег времена, са могућим даљим редуцијама у партикулу или афикс (HEINE 2003: 587).

Из функционалног и типолошког угла посматрано (cf. HEINE – KUTEVA 2002; 2005; HOPPER – TRAUOGOTT 2003), граматикализација је суштински мотивисана успешном комуникацијом, а контакти међу језицима узрокују различите типове промена у језичкој структури (HEINE 2003).⁶ Типични случајеви контактено условљене граматикализације јесу процеси конвергенције карактеристични за језичке савезе.⁷

1.3. БАЛКАНСКИ ФУТУР ИЗ УГЛА ТЕОРИЈЕ ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈЕ. У језицима БЈС постоје два начина образовања будућег времена: са глаголом ‘хтети’ и глаголом ‘имати’, чија употреба варира функционално и територијално у сваком балканском језику.⁸ Најчешће анализирани облик будућег времена је са волунтативним глаголом ‘хтети’ праћеним инфинитивом или субјунктивном конструкцијом (да) + презент.⁹ Осим модалне клитике, балкански футур са ‘хтети’ одликује се и ишчезавањем инфинитива и његовом заменом субјунктивном конструкцијом (АСЕНОВА 2002: 201).

Процес граматикализације маркера будућег времена у језицима БЈС могао би се објаснити концептом градуалне промене (енгл. *cline*), односно континуумом који обухвата следеће фазе: лексички глагол > граматичка реч (помоћни глагол) > клитика > флективни афикс (адаптирано према THAU-KNUDSEN

⁶ За разноврсне примере граматикализације у словенским језицима в. радове у зборницима NOMASNI 2011a; 2011b; KACZMARSKA – NOMASNI 2014.

⁷ Такође су занимљиви примери контактено условљених процеса граматикализације којим настају помоћни глаголи у различитим европским језицима, а коју наводе HEINE – NOMASNI (2011), разматрајући идеју о Европи као језичком савезу. Вредан пажње је и чланак З. Тополињске (ТОПОЛИЊСКА 2008) о систему граматикализације модалних дистинкција у српском језику из угла балканске лингвистике, премда рађен на материјалу савременог писаног језика.

⁸ Мање пажње посвећено је конструкцији футура која се гради од глагола ‘имати’ (*habeo*-футур), као у албанском *kat për të shkruar*, грчком *έχω να γράφω*, румунском *am să scriu*, македонском *имам да пишувам* (сви у значењу ‘Ја ћу да пишам / Имам да пишам’) (THAU-KNUDSEN 1998: 65). Детаљна ареална дистрибуција *habeo*-футура приказана је у АСЕНОВА (2002: 216–217) и СОБОЛЕВ (2003: 60–63), а вредан пажње је и рад о *habeo*-футуру у македонском језику (МИТКОВСКА – ВУЖАРОВСКА 2014).

⁹ У литератури се зависна допуна којом је инфинитив замењен у балканским језицима среће под различитим називима: субјунктив, конјунктив, да-конструкција, конструкција да + презент. У нашем раду користићемо термин *субјунктивна конструкција да + презент*, ослањајући се на термин *subjunctivus praesentis* (уп. ТОПОЛИЊСКА 2008: 56, ГАЈДОВА 2014: 65). За детаљне радове о овој конструкцији у балканским језицима, пре свега македонском, али и бугарском, ромском, арумунском, упућујемо читаоце на зборник о субјунктиву (ТОПОЛИЊСКА 2014). Такође желимо да напоменемо да У. Гајдова третира *кѐ*-конструкције у македонском језику као „кондиционалот *praesentis*” када су употребљене у аподози условне реченице и наводи да је партикула *кѐ* јасан показатељ епистемичке модалности (ГАЈДОВА 2008).

1998: 65; HOPPER – TRAUGOTT 2003: 7).¹⁰ Треба истаћи да језички облици не прелазе нагло из једне категорије у другу, већ пролазе кроз низ мањих промена које показују сличне тенденције у различитим језицима (HOPPER – TRAUGOTT 2003: 6).

Процес граматикализације *velle*-футура у балканским језицима одвијао се у неколико фаза у периоду од XIV до XVI века (АСЕНОВА 2002), а последица је интензивног контакта међу говорницима балканских језика, односно високог степена мултилингвизма и мултикултуралности.¹¹ У процесу развоја балканског футура могу се идентификовати четири основна параметра граматикализације, који су међусобно зависни и заједно одговорни за процес граматикализације (HEINE – KUTEVA 2002; 2005; HEINE 2003):

а) десемантизација – постоје две sukcesивне концептуално-семантичке промене: од значења жеље до значења намере и од значења намере до значења будућности;

б) екстензија – употреба некадашњег волунтативног глагола у новим контекстима који дозвољавају његову употребу уз неаниматни субјекат;

в) декатегоризација – глаголи са значењем волунтативности у језицима БЈС (*thélo* у грчком, *dua* у албанском, *xotëti* у балканским словенским језицима, *volo* у балканским романским језицима, *kam* у ромском) изгубили су своја морфосинтаксичка обележја карактеристична за лексичке глаголе и развили се у непроменљиве функционалне партикуле.

г) ерозија – некадашњи волунтативни глагол изгубио је свој фонетски садржај, често се свдећи на једносложну клитику главног глагола: *tha* у модерном грчком, *do* у албанском, *šte* у бугарском, *ke* у македонском,¹² *voi* и *o* у румунском, *va* у арумунском,¹³ *ka* у ромском.¹⁴

1.4. Футур први у тимочким и другим српским говорима. У дијалектима српског језика традиционално се дефинишу два основна начина творбе футура првог: синтетички футур, који се гради од инфинитивне основе и

¹⁰ Граматикализација почиње конкретним, лексичким обликом и конструкцијом. У идеалним условима завршава се потпуном редукцијом или заменом семантичког, морфосинтаксичког и фонетског садржаја (HEINE 2003).

¹¹ Детаљне фазе дијахроног развоја балканског футура у језицима БЈС описане су у следећим радовима: JOSEPH 2001b и LELUDA-VOSS 2005 (новогрчки), АСЕНОВА 2002 (новогрчки, бугарски, албански, румунски), THAU-KNUDSEN 1998 (старословенски, албански, македонски), ГРКОВИЋ-МЕЉИЋИЋ 2012 (старосрпски), MIŠEŠKA TOMIĆ 2004b (македонски), МЛАДЕНОВА 2010 (бугарски), D'HULST et al. 2004 (романски балкански језици), PETROVIĆ-RIGNAULT 2005 (влашки), VARA – KHAL – SOBOLEV 2005 (арумунски), ELŠÍK – MATRAS 2006, РУСАКОВ 2005, BORETZKY 1999, FRIEDMAN 2000 (ромски). О да-конструкцијама у црквенословенским списима македонске редакције в. ЈАЧЕВА-УЛЧАР 2014. За синхрони пресек начина творбе футура у различитим дијалектима БЈС в. СОБОЛЕВ 2003.

¹² У дијалектима македонског језика партикула *ke* (*ké*) јавља се и у облицима *ka*, *za*, *ja* (ГАЈДОВА 2008: 212).

¹³ У охридском арумунском маркер будућег времена (*u*) такође је граматикализован (МАРКОВИЋ 2007: 154–155).

¹⁴ Граматикализација волунтативног глагола евидентна је и у виду партикуле *že* настале од облика **šče da* у словенском говору албанског села Бобоштица, а у овом говору забележен је и „балкански конјунктив”, односно будуће време са везником *da*, као и бројни други балканизми (МАКАРЦЕВ 2013: 515). Захваљујемо анонимном рецензенту на напомену да се наведени говор сврстава у македонске говоре.

наставака у виду енклитичких облика помоћног глагола *xīēīti* (*īisāhu*), и аналитички футур, који се реализује у конструкцијама типа енклитички облик глагола *xīēīti* + инфинитив (*ja hu īisaiīti*) или енклитички облик глагола *xīēīti* + (да) + презент (*ja hu da īiīcem*).

У раду заснованом на дијалектолошким описима грађе из призренско-тимочке дијалекатске области, Тополињска (1994: 151) констатује четири основна синтаксичка модела творбе футура првог: а) *ja hu/xoħu/нећу да īiīcem*; б) *ja hu/xoħu/нећу īiīcem*; в) *ja ħe da īiīcem*; г) *ja ħe īiīcem*, који се базирају на две дихотомије: присуство / одсуство субјунктивног *da* и категоријална променљивост *velle* облика. Четврти тип – са граматикализованим *ħe* за сва лица и изостављањем везника *da* – регистрован је као најфреквентнији у неким говорима призренско-тимочке области (уп. Реметић 1996; Младеновић 2003).

Неколико студија српских народних говора који припадају различитим дијалектима указује на присуство аналитичког футура који се гради од (ен)клитичког облика презента глагола *xīēīti* и презента глагола. Ивић га је забележио у шумадијско-војвођанским говорима југоисточног Баната (Ивић 1990), а балкански модел футура регистрован је у облику партикула *ħe* + (да) + презент у Банату (Ивић – Бошњаковић – Драгин 1997), писаном идиолекту из Ченеја (Бошњаковић 2015, аутор наводи један пример), као и у српским говорима Косова и Метохије (Радић 2004). У истраживањима српских клисурских говора у Румунији, С. Милорадовић је забележила футурску конструкцију „с петрификованим *ħe* и без субјунктивног *da*” (*īa ħe идеш īīамо, ħe се īoйрави*) (Милорадовић 2015: 269), а раније указала и на употребу аналитичког футура у новопазарско-сјеничким говорима, као и у косовско-ресавском и смедеревско-вршачком дијалекту (Милорадовић 2007: 366).

У погледу облика помоћног глагола *xīēīti*, различити аутори наводе факултативну употребу облика *ħe* и *ħu* у 1. лицу једнине (Тополињска 1994; Ћирковић 2013; Милорадовић 2015).

Редукција инфинитива и супституција субјунктивном конструкцијом (да) + презент такође је констатована у српским народним говорима, а условљена је различитим факторима, попут утицаја несловенских језика на периферне дијалекте. Неки аутори наводе да је губљење инфинитива у балканским словенским језицима последица контакта са грчким, те да су се да-конструкције појавиле у старословенском језику као функционална замена за инфинитив (Бужаровска – Митковска 2014: 22–23). С друге стране, С. Милорадовић (2015: 274) наводи да се ово обележје у клисурским говорима може интерпретирати као утицај румунског језика или као балканизација парадигме будућег времена.

2. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА. Циљ истраживања је да сагледа степен граматикализације футура првог у тимочким говорима из угла обележја карактеристичних за језике и дијалекте Балканског језичког савеза. Полазећи од четири основне синтаксичке формуле творбе *velle*-футура засноване на дијалектолошким описима (Тополињска 1994), желимо проверити и квантитативно илустровати у којој мери савремено стање народног говора у тимоч-

ком крају одсликава: а) граматикализацију *velle*-футура; б) редукцију инфинитива; в) изостављање субјунктивног везника *да* из конструкције футура првог.

Важно је нагласити да се у раду бавимо првенствено морфосинтаксичким обележјима футура првог, а не концептуалним категоријама (будућег) времена и модалности. Питања које је значење футура првог примарно – темпорално или модално, те како се семантика футура првог мењала у процесу граматикализације, иако изузетно важна питања, нису главни предмет интересовања нашег рада. Такође, у овом раду степен граматикализације сагледавамо из синхроне перспективе и темељимо га на говорном језику,¹⁵ премда смо свесни да дијахрона перспектива пружа важне увиде у овај феномен, проучавајући фазе граматикализације појединих облика (уп. Грковић-Мелџор 2012 за развој футура у старосрпском језику и FEUILLET 2010 за сажет дијахронни преглед глаголских система у балканским језицима). Иако се граматикализација може посматрати из строго формалног угла (HARRIS – CAMPBELL 1995; CROFT 2000; ROBERTS 2007), у овом раду резултат процеса граматикализације футура првог посматрамо из функционално-типолошких приступа, односно из угла контактано условљене граматикализације.

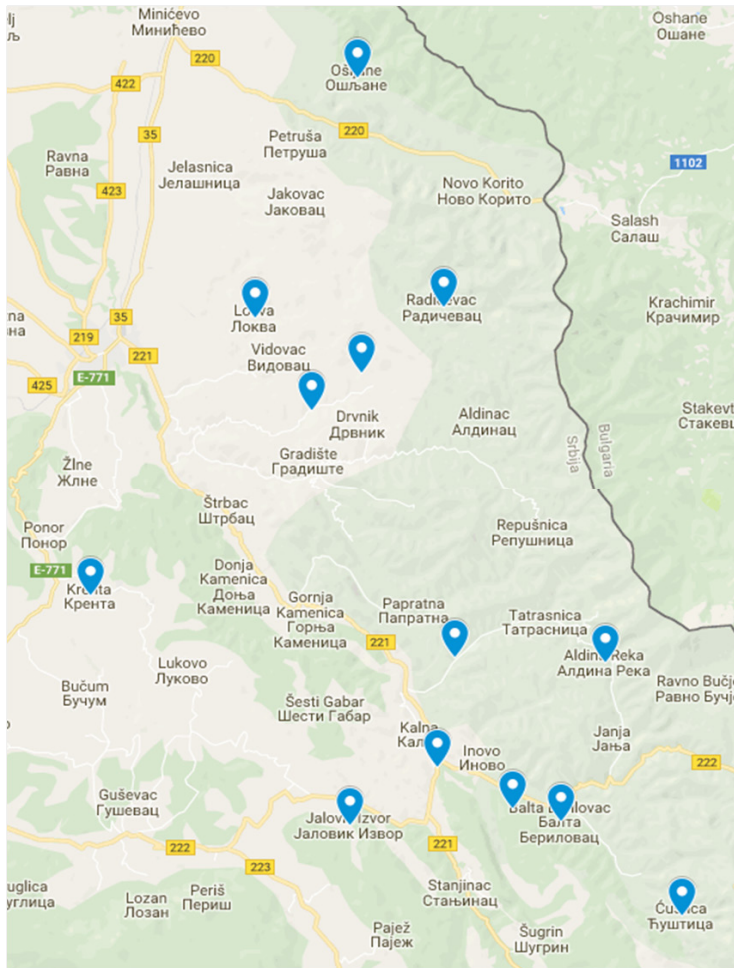
3. Корпус. У раду су анализирани транскрипти аудио и видео-материјала који је током 2015. и 2016. године прикупљен у оквиру пројекта *Немањерцијална бајцијина ѿимочких ѓовора* (Дигитални архив Балканолошког института САНУ – ДАБИ).¹⁶ Целокупна прикупљена грађа садржи узорке говора више стотина информатора из 82 насеља општина Књажевац, Зајечар и Сврљиг и доступна је у интегралном облику у оквиру интерне мреже САНУ, као и у монтираном облику на сајту пројекта <http://balksrv2012.sanu.ac.rs/webdict/timok/index> и Youtube каналу Теренска истраживања на интернет адреси: <https://www.youtube.com/channel/UC4EpCSAnEb2RIsIRY7pfNdQ>.

За потребе овог рада корпус смо ограничили на узорке говора следећих 12 насеља тимочког говора: Алдина Река, Балинац, Балта Бериловац, Вртовац, Јаловик Извор, Крента, Локва, Ошљане, Радичевац, Стара Кална, Старо Корито, Ћуштица (Мапа 1).¹⁷ Део ових насеља, конкретно: Балтабериловци, Извор-Јаловик, Кална, Крента, Ошљане, Радичевци-овци, А. Белић је експлицитно сврстао у насеља тимочко-лужничких говора, (Белић 1905: XLI–XLII).

¹⁵ Иванова (2010: 149), међутим, истиче да је за поимање сличности и разлика (међу балканским словенским језицима) језичке одлике важно сагледати и на линији *дијалекатн – ѓоворни језик – сѿандардни (ѿисани) језик*.

¹⁶ У раду су анализирани снимци интервјуа које су водили следећи истраживачи: Теодора Вуковић, Данијела Поповић, Бојан Ристић, Биљана Сикимић, Светлана Ћирковић. Снимци су искоришћени уз сагласност аутора-истраживача, којима овом приликом захваљујемо. Сва ауторска права на снимке задржавају сами истраживачи.

¹⁷ Преслушани су и снимци насеља Габровница, али у говору саговорника из овог села нису регистровани примери употребе футура првог, нити употребе глагола *хѿеѿи* било у потврдном, било у одричном облику.

Мапа 1. Насеља тимочких говора обухваћена анализом.

Анализиран је говор 30 саговорника (25 жена и 5 мушкараца) старијег доба, који су рођени у наведеним насељима или су се у младости преселили из околних насеља.¹⁸

Будући да су теме разговора са саговорницима и питања истраживача који су водили разговоре усмерени на традицијску културу и прошлост, а не на теме које би захтевале употребу будућег времена, број примера употребе футура првог, као и потврдног и одричног облика глагола *хшешти* ограничен је – укупно је анализирано 256 примера. Међутим, важно је истаћи да се ради

¹⁸ Треба напоменути да је материјал у оквиру ДАБИ базе унапред подељен у две категорије – *узорак говора* и *усмена историја*, где прва подразумева узорак говора који одсликава аутентичан дијалекат, док друга категорија садржи узорак језика саговорника који из различитих разлога нису желели да говоре дијалектом (уп. опис дат на адреси: <http://balksrv2012.sanu.ac.rs/webdict/timok/index>). У овом раду анализиран је материјал из категорије *узорак говора*.

о употреби ових облика која није индукована од стране истраживача, те су примери значајни јер су аутентични и спонтано употребљени.¹⁹ Транскрипти примера анализираних у раду дати су у Прилогу.²⁰

За потребе овог рада из транскрипата интегралних снимака ексцерпирани су следећи типови релевантних примера, чији укупан број наводимо у загради:

а) облици футура првог (*че да идем*) (162 примера) и (ен)клитички²¹ облици презента помоћног глагола *хџеџи* без допуне (*квој ћемо друго*) (25 примера);

б) пун потврдан облик презента глагола *хџеџи* у два типа примера: хтети + (да) + презент (*оћу да ѝричам*), као и облици глагола *хџеџи* у значењу *желеџи* без допуне (*ако оћеџе, ајдеџе код мене*) (24 примера);

в) одричан облик презента глагола *хџеџи* у два типа примера: неће + (да) + презент (*један нече да се врене*), као и одричан облик у значењу *не желеџи* без допуне (*кад ља нечеџе*) (45 примера).

Важно је напоменути да анализа обухвата примере спонтане употребе футура првог и потврдног/одричног облика глагола *хџеџи*. Нису анализирани 23 примера непродуктивног понављања следећег типа: а) примери формулативне употребе, б) примери у којима је саговорник поновио облик који је истраживач претходно употребио, в) примери у којима је саговорник поновио сопствени пример на идентичан начин (те су, приликом рачунања укупне фреквенце релевантних облика, примери понављања истог облика у сегменту говора истог саговорника рачунати као један пример употребе).²² Такође, није узето у обзир 11 релевантних примера из сегмената говора које због буке или лошег квалитета снимка није било могуће тачно транскрибовати.

4. АНАЛИЗА

4.1. Футур први. У анализираној грађи забележена су 162 примера употребе футура првог. Нису регистровани примери синтетичког футура, већ саговорници доследно употребљавају аналитички футур типа: (ен)клитички

¹⁹ Постојећи упитници који се односе на употребу облика футура првог, иако драгоцени, не указују на избор тема и питања која је могуће поставити саговорницима, већ обухватају општа теоријска питања која се тичу форми изражавања будућег времена (уп. Ракић-Милоковић 1995: 557; Соболев 2003: 58), те желимо истаћи потребу за формирањем упитника којим би се саговорници избором адекватних тема навели на употребу облика будућег времена.

²⁰ Ознаке коришћене у транскрипцији: ИСТ – истраживач који води интервју, САГ – саговорник (уз редни број саговорника за дато насеље), # – кратка пауза, ### – дужа пауза, [...] – изостављен нерелевантан део транскрипта, [реч или део речи] – аутокорекција истраживача или саговорника која следи након заграде. Неразумљив говор обележен је ознакама: *део речи, *реч, ***.

²¹ Будући да се у појединим примерима грамаатикализовано *ће/че* јавља у иницијалној позицији у реченици, не можемо говорити о енклитизацији, те у раду користимо термин *клиџица* (пример: Локва, САГ3: И тој се звала цркварка. И она знајеше нешто кад јој се прекаже. Баш кад је у Подвис било (ИСТ: Мхм.) рудник # она се чепила: *Че* буде, *че* буде, *че* гине народ. Знам ја бабу ту јако убаво ју знам. *Че* буде, не ваља, *че* гине народ).

²² Пример непродуктивног понављања: САГ2: Шта да радим # (смеје се) кад немам кад немам никога? Они *че дојду че дојду*. Нити има да ме зову. (Локва, САГ2)

Пример формулативне употребе: САГ5: Певаш: „Дај ни Боже росну кишу да зароси наше поље. Боже господе *ће* ни *даде*.” (Ћуштица, САГ5)

облик презента глагола *хїеїи* (*ћу/ће*) + (да) + презент, као у примерима (1), (2), (3), (4), (5), (6) и (7). Примери наведени под (а) илуструју употребу субјунктивног везника *да*, док примери под (б) илуструју изостављање овог везника, а њихов укупан број наведен је у загради.²³

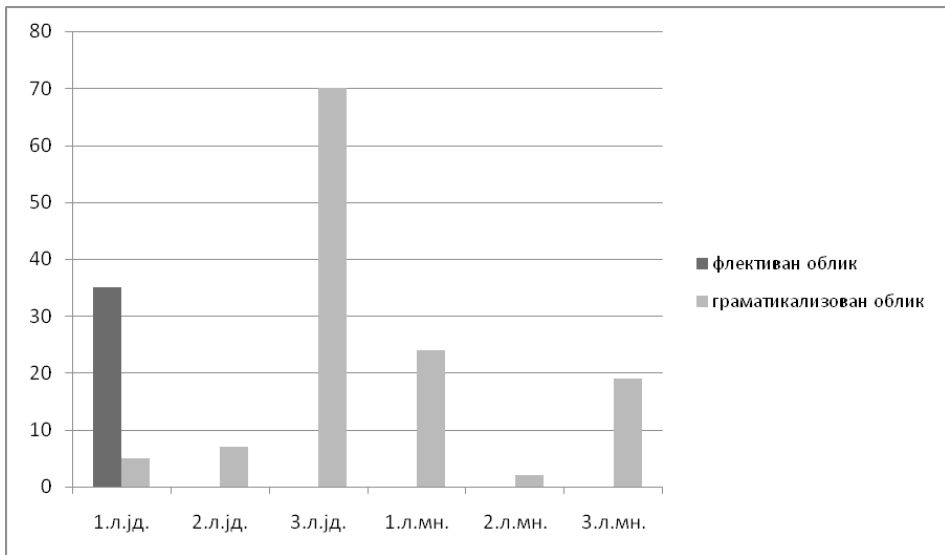
- (1) 1. л. јд., флективан облик (35):
 - а) САГ2: Рече: # „Кад би имала сукњу *так(в)у да ми дајеш”. Па реко: „Ако ти дадем сукњу ту ја *ћу* гола *да осїанем*. Нема за мене”. (Балта Бериловац, САГ2)
 - б) САГ3: [...] тој око му мало рањено. Он је по чину капетан био отац ми. А ја како *ћу* га *осїїшам* сг дал види: „Видиш ли тате [...]” (Балта Бериловац, САГ3)
- (2) 1. л. јд., граматикализован облик (5):
 - а) САГ3: Али ја не могу да идем. *Че да идем* у Књажевац. (Старо Корито, САГ3)
 - б) САГ4: Бил на операцију па вели: „Нећу да седим горе, стра ме ноћу по напоље да искочим. [Ће си до] *ће* си *дојдем* овде.” (Балинац, САГ4)
- (3) 2. л. јд., граматикализован облик (7):
 - а) САГ1: А *ће да* си ти *узнеш* * туј? (тражи од истраживача да помери нешто своје) ИСТ: Оћу *ћу* си узнем. САГ1: А могу ја и на овај крај. (Радичевац, САГ1)
 - б) САГ2: Мора га пројдеш. Да га па да се после сече. Да се чисте њивете. Дал *ће* га сад угаримо, дал *ће* упролеће? САГ3: па јел *ће сејеш* нешто? (Ћуштица, САГ3)
- (4) 3. л. јд. (70):
 - а) САГ1: Који најде пару # он *че да има* у ту годину # пуно пара да заради. (Крента, САГ1)
 - б) САГ1: Пази се да се преко њега не претури на пример овај чаша или вино или било шта. Било одело његово било. Ако се претури *ће се* он *уїенчи*. (Радичевац, САГ1)
- (5) 1. л. мн., граматикализован облик (24):
 - а) САГ1: А кад се породи и *ће да идемо* у комшилук се породило и баба казује и(ли) нана каже да идемо али *ће да му йонесемо* месимо крвај. (Балта Бериловац, САГ1)
 - б) САГ3: Па било народ бели свет. А саг смо остали те само седам души. Оно једна баба ти скоро иде. Ми *че осїанемо* шестина. (Балинац, САГ3)
- (6) 2. л. мн., граматикализован облик (2):
 - а) без примера са везником *да*
 - б) САГ1: Она једно снима ти друго и *ће сасїаиїе* и *ће* да буде. Мене има да слушају сви. ИСТ: Аха. САГ1: Ако нека, ја сам стара, *ћу* умрем па нека да остаим успомену. (Јаловик Извор, САГ1)
- (7) 3. л. мн. (19):
 - а) САГ1: А тој су мушкатле. И овој су ми јесенице. Оне *ће се* скоро [да] *да се расцвейїају*. (Јаловик Извор, САГ1)
 - б) САГ1: „Немој да улезнеш у купињак. Туј *ће* те,” вели „цел те *изеду*. Ту *ће* те,” вели „курјаци *изеду*.” Све она ми то она оприча ми онај старац. (Ошљане, САГ1)

²³ Напомена: Насеља тимочких говора укључена у ДАБИ базу обухватила су подручје шире од ч/ц изоглосе, те је приметно да наши саговорници употребљавају облике са *ч* и *ћ*. За проблематику ч/ц зоне, детаљну ареалну дистрибуцију у источним српским и западним бугарским говорима, као и примере, в. Собољев 1994 и SOBOLEV 1998a: 22–45, 389–397; 1998b; 1998в.

Осим 1. лица једнине у коме постоји варијација облика *ћу* и *ће*, саговорници у свим другим облицима употребљавају искључиво граматикализован облик *ће* (Графикон 1). Варијација *ћу* и *ће* већ је регистрована у литератури у корист облика *ћу* (Тополињска 1994, Ћирковић 2003), а Тополињска ову доминацију тумачи чињеницом да због своје природне семантичке маркираности 1. лице једнине најдуже чува и формалну маркираност (1994: 153). Треба истаћи да је у тимочким говорима Собољев забележио варијацију облика *чу* и *че* у 1. лицу једнине (SOBOLEV 1998b: Карта 129).

Облици 3. лица једнине и множине, где је *ће* једина форма, најбројнији су у нашој грађи, а констатовани су као најбројнији и у грађи коју анализира Тополињска (1994: 151). Собољев их је забележио у тимочким говорима у виду партикуле *че* (SOBOLEV 1998b: Карта 130).²⁴

Облици *ћеш/ћемо/ћеће* не јављају се у конструкцији футура првог, већ су доследно замењени граматикализованим/партикуларизованим обликом *ће* и немају флективне наставке карактеристичне за 2. лице једнине и множине, односно 1. лице множине. Посебно су множински облици 1. и 2. лица драгоцен пример граматикализације, имајући у виду да примера њихове употребе није било у грађи Тополињске (са изузетком малог броја примера у 1. л. мн.) (Тополињска 1994: 151–152).

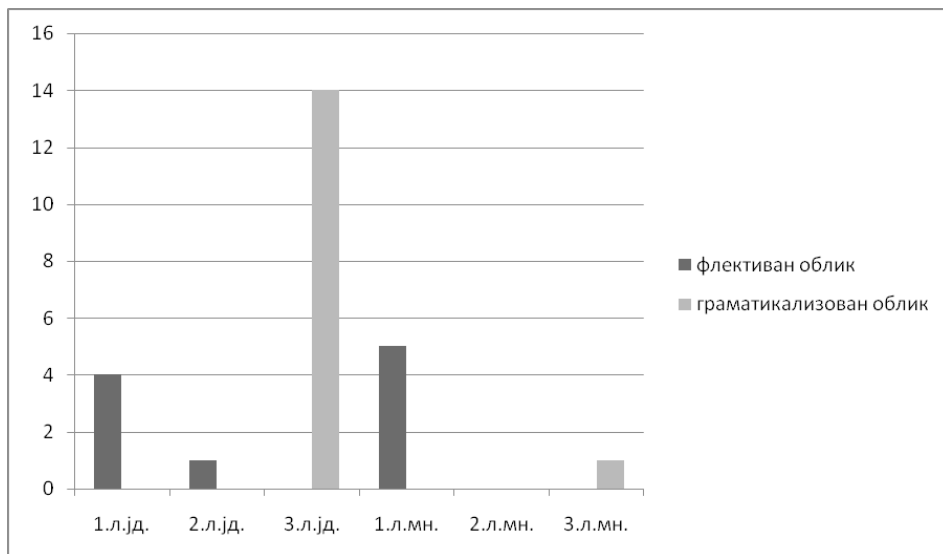

Графикон 1. Облици футура првог.

Важан показатељ степена граматикализације помоћног глагола *хїеїи* у облику футура јесте и чињеница да овај глагол није граматикализован када не служи за образовање футура првог. Наиме, граматикализација изостаје

²⁴ У целокупној анализи и на графиконима облици 3. лица једнине и множине третирају се као граматикализован облик, како би се одсуство наставка за облик јасно разликовало од присуства наставка у употреби флективних облика.

када су (ен)клитички облици презента глагола *хѝеѝи* употребљени без допуне у виду конструкције (да) + презент (Графикон 2). Оваквих случајева је укупно 25, илуструју их примери у (8), (9), (10), (11) и (12), а њихов укупан број наведен је у загради.

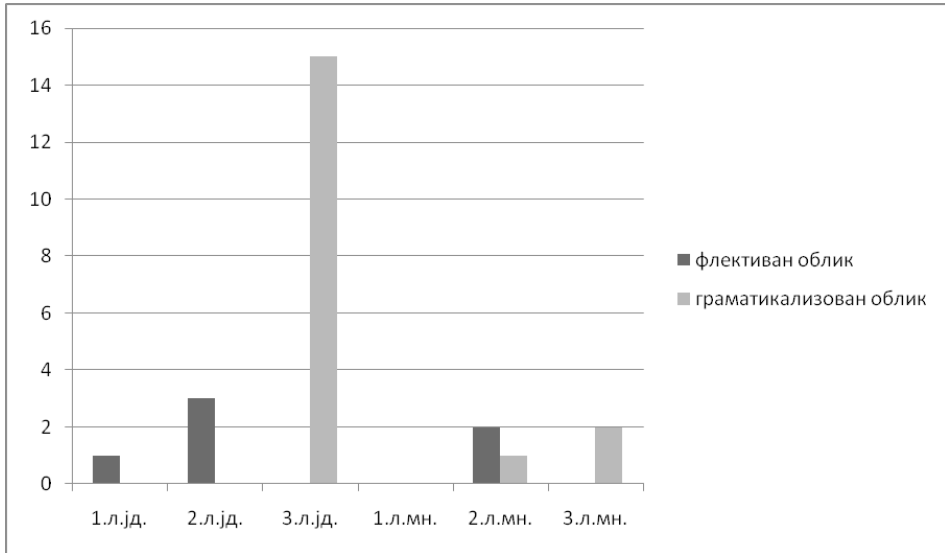
Графикон 2. (Ен)клитички облици глагола *хѝеѝи* без допуне.

- (8) 1. л. јд., флективан облик (4)
САГ3: Али ето муж ми умрел па сам сама ал кво *ћу*. Самотиња, тој не ваља. (Старо Корито, САГ3)
- (9) 2. л. јд., флективан облик (1)
САГ3: Болна сам. Шта *ћеѝ*? Судбине # судбине све деле. (Локва, САГ3)
- (10) 3. л. јд. (14)
ИСТ: А јел држите то још увек? САГ1: А не. ИСТ: Сад? САГ1: Нема, па где *че*, кад нема ни деца овде. Нема ништа. Кој *че* тој. (Крента, САГ1)
- (11) 1. л. мн., флективан облик (5)
САГ3: И такој смо остали и мучили смо се (плаче). Квој *ћемо* друго? (Балинац, САГ3)
- (12) 3. л. мн. (1)
САГ4: Тој си старани традиција. Одржавамо си то(ј) још. Док смо ми, а децата после како *че* не знам. (Ћуштица, САГ4)

Наведени тип примера често укључује употребу енклитичког облика глагола *хѝеѝи* типа *кво ћу*, *ѝѝа ћеѝ*, *кво ћемо* или елидирану конструкцију (да) + презент, као у примеру (12) које су таквог типа да изискују маркер лица, односно броја, који се у оваквим примерима обезбеђује финитним обликом (ен)клитичког облика глагола *хѝеѝи*. Међутим, примери *кво ћу*, *ѝѝа ћеѝ*, *кво ћемо* указују и на готово формулативну употребу, па би се могли посматрати и као окамењени облици. Такође, употребу глагола *хѝеѝи* у овој групи примера не карактерише темпорална компонента значења,

која је евидентна у примерима употребе футура првог где су форме *ћу/ће* маркери будућег времена.

Граматиализација такође изостаје када је глагол *ћићеићи* употребљен у пуном облику, а не као клитика (Графикон 3 обједињује употребу пуног облика глагола *ћићеићи* са и без допуне у виду конструкције (да) + презент). Од укупно 24 анализирана примера, оваквих случајева је 23.²⁵ Илуструјемо их примерима (13), (14), (15), (16), и (17), а њихов укупан број наведен је у загради.²⁶

Графикон 3. Пун потврдан облик глагола *ћићеићи*.

- (13) 1. л. јд., флективан облик (1)
ГОСТ: Причај кад ти била свадба. САГ1: Па *оћу да њричам* бре ја не знам к'оме зову. (Алдина Река, САГ1)
- (14) 2. л. јд., флективан облик (3)
САГ2: Унук сади вишње да сади. САГ1: Он *оће* вишње д' усади. САГ2: Ја реко: „Сади какво *оћеш*.” (Ћуштица, САГ2)
- (15) 3. л. јд. (15)
ИСТ: Ма то је опасно? САГ3: Па оно огањ кад горе гори оно *оче сврћи* па падне на главу. (Балинац, САГ3)
- (16) 2. л. мн., флективан облик (2)
САГ1: Ако *оћеиће*, ајдете код мене. (Ћуштица, САГ1)
- (17) 3. л. мн. (2)
САГ1: Саг могу ми прае кво *оће*. (Ошљане, САГ1)

Премда се у раду не бавимо примарно семантичком компонентом, важно је нагласити да у примерима употребе глагола *ћићеићи* примећујемо да

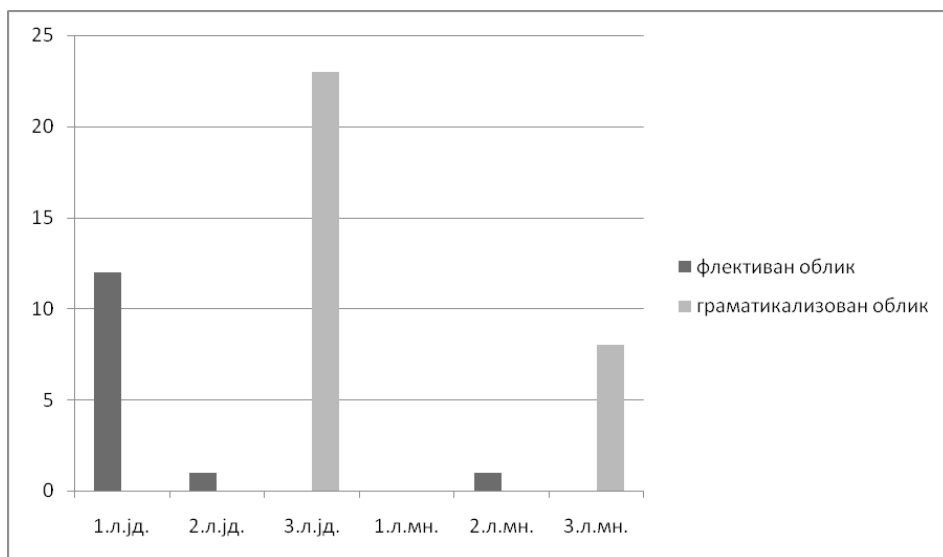
²⁵ Изузетак је један пример употребе граматиализованог *оће* у 2. л. мн. (Јаловик Извор, САГ1: Значи ви *оће да осниваиће* па после да пуштате на телевизор?)

²⁶ Анализирани облици глагола *ћићеићи* доследно се јављају без иницијалног спиранта *х* и гласе: *оћу/оће/оћеиће/оће*.

у свом пуном облику овај глагол задржава и значење волунтативности. Иронична употреба потврдног облика *х̄ӣе̄ӣи* у примеру (13), где саговорница жели да нагласи да не жели више да говори, као и могућност супституције глагола *х̄ӣе̄ӣи* глаголом *желе̄ӣи* без последица по значење, у примерима (14), (16) и (17), сугеришу да се пун облик глагола *х̄ӣе̄ӣи* не користи као маркер будућег времена.

Иако одричан облик захтева посебну морфосинтаксичку и семантичку анализу, те се из тих разлога често искључује из анализе граматикализације футура првог, сматрамо да је за сагледавање степена граматикализације у потврдном облику футура првог важно упоредити паралелне облике лица и броја одричног облика.²⁷

У употреби одричног облика глагола *х̄ӣе̄ӣи*, нису регистровани примери граматикализације, већ се користе облици *нећу/нећеш/нећеӣе* (Графикон 4 обједињује употребу одричног глагола *х̄ӣе̄ӣи* са и без допуне у виду субјунктивне конструкције). Забележено је 45 случајева употребе одричног облика, илуструју их примери (18), (19), (20), (21) и (22), а њихов укупан број наведен је у загради.

Графикон 4. Одричан облик глагола *х̄ӣе̄ӣи*.

- (18) 1. л. јд., флективан облик (12)
САГ1: Ја кад сам била ја сам била једна. Али није се имало и ја сам рекла:
„Ја *нечу чувам* с пуно децу а да *не(м)амо ништа.“ (Крента, САГ3)
- (19) 2. л. јд., флективан облик (1)
САГ2: Па де поседи бре. [...] Горе немаш ништа. [...] А сад ти ово друштво
неш да најдеш никада. (Јаловик Извор, САГ2)

²⁷ За детаљну ареалну дистрибуцију и примере одричног футура у балканским језицима в. СОВОЛЕВ (2003: 60–67).

- (20) 3. л. јд. (23)
САГ1: И онда дошла код моју свекрву и рекла: „Еј # од овија три децу један *нече да се врне*.” (Радичевац, САГ1)
- (21) 2. л. мн., флективан облик (1)
САГ1: [...] ја им казујем: „Ја чу д’ узнем и натоварим и терам на пијац и куј ми колко даде (смеју се и она и истраживач) ја чу тој све да продадем.”
А они казују: „Немој да се *извараш.” Па не, кад га *нечешје*. (Локва, САГ1)
- (22) 3. л. мн., флективан облик (8)
САГ1: Имам # (уздах) не знам овдека прекривачи знајеш од вуну # па хеклано. А они *нече*. (Локва, САГ1)

Анализа облика футура првог, као и употребе потврдног и одричног облика глагола *хйешџи*, показала је висок степен граматиализације *velle*-футура у тимочким говорима, будући да се у облицима футура, изузев у облику 1. лица једнине, будуће време маркира партикулом (клитиком) *ће*, те се футур употребљава у облику *ће + (да) + љрезенџи*. Овим се потврђује присуство једне од централних балканских црта у тимочким говорима, сугеришући да је футур у процесу граматиализације прошао не само кроз фазу десемантизације, губећи значење волунтативности, већ и декатегоризације, изгубивши граматичка обележја лексичког глагола, као и ерозије, свдећи се на непроменљиву партикулу.

4.2. Одсуство инфинитива и употреба/изостављање везника *да*. У балканолошкој и дијалектолошкој литератури као релевантне одлике језика БЈС наводе се редуковање инфинитива у конструкцији будућег времена, као и тенденција изостављања субјунктивног везника *да* из конструкције футура првог.

Приликом анализе транскрипата примера у којима је употребљен футур није забележен ниједан случај употребе инфинитива, чиме се потврђују претходна сазнања у овом домену. Потпуно одсуство инфинитива из примера употребе футура првог из анализиране грађе сведочи о једној од кључних фаза балканизације футура у тимочким говорима – замени инфинитива субјунктивном конструкцијом (да) + презент.

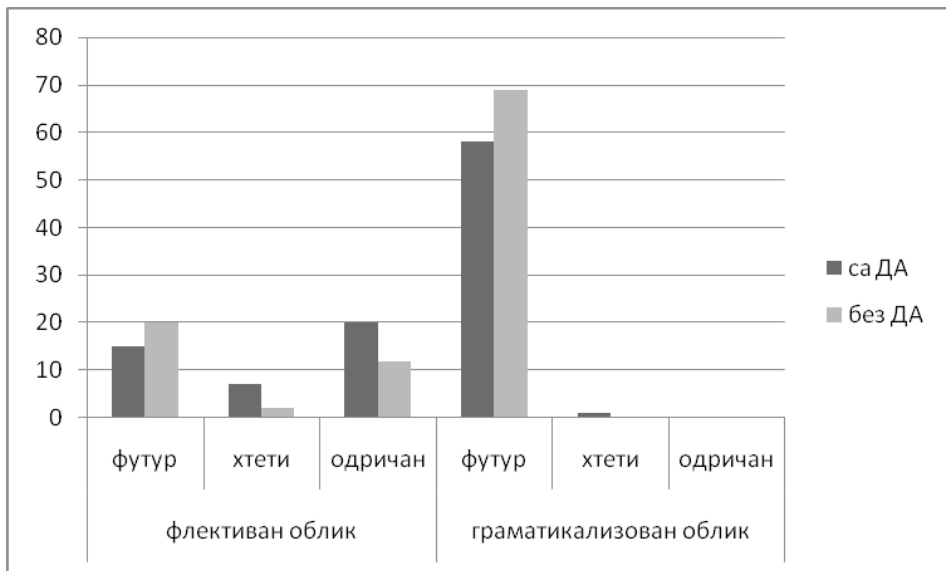
Други аутори студија говора призренско-тимочке дијалекатске области констатују да инфинитив није у потпуности ишчезао из облика будућег времена. Наиме, Тополињска наводи да је на малом броју примера из грађе утврдила да се инфинитив користи у форми *velle*-футура, као и уз модалне глаголе (1994: 155), мада ауторка наглашава да је процес замене инфинитива конструкцијом да + презент у јужноспским говорима захватио и модалне и фазне глаголе (1994: 153–155). Такође, анализа идиолекта призренско-тимочке области сугерише да се уз употребу аналитичког футура са конструкцијом (да) + презент среће и употреба инфинитива, мада ауторка студије наглашава да се ради искључиво о формулативној употреби инфинитива глагола *биџи* на малом броју примера типа „*да видимо хйџа ће биџи*” (Ђирковић 2013: 315). Када се упореде подаци из студија других дијалекатских области српског говорног подручја, примећује се да је у појединим говорима употреба инфинитива редукована (уп. Букумирић 2003 за говоре северне Метохије), али да у неким говорима инфинитив не само да није ишчезао (уп. Бошњаковић 2015 за идиолекте банатско-поморишких говора), већ и да је

„жива граматичка категорија” у шумадијско-војвођанским, смедеревско-вршачким и косовско-ресавским говорима (Ивић 1990: 195).

У погледу употребе везника *да*, резултати наше анализе ограничени на узорак 204 примера у којима је конструкција (да) + презент употребљена у облицима футура првог, као и уз потврдан и одричан облик глагола *хитијети*, показују да саговорници у подједнакој мери употребљавају и изостављају везник *да* (уп. 101 пример употребе и 103 примера изостављања везника, Графикон 5).²⁸

Међутим, када се сагледа само конструкција футура првог, види се да се везник *да* чешће изоставља (уп. 89 примера изостављања, као у (23), и 73 примера употребе везника *да*, као у (24); уп. и разлику међу примерима (а) и (б) за различите категорије лица и броја дате у горе наведеним примерима (1)-(7)).

- (23) САГЗ: Ако не умрем, они *че славе* Петковден. Ако умрем, они *че га ману*. (Локва, САГЗ)
 (24) ИСТ: А продавница нема? САГЗ: Па нема кој *че да кујује* и кој *че да се маје* да чува продавницу. (Старо Корито, САГЗ)

Графикон 5. Употреба и изостављање везника *да*.

У анализи материјала нисмо приметили да се поједина насеља карактеришу изостављањем *да* у већој мери, а за потребе испитивања евентуалне ареалне условљености неопходно је сагледати шире подручје тимочких говора, будући да су испитивана насеља лоцирана на релативно ограничене-

²⁸ За ширу генерализацију закључака о употреби/изостављању везника *да* неопходно је сагледати употребу и уз друге глаголе које овом приликом нисмо обухватили. За синтаксичке формуле модалних и фазних глагола на материјалу дијалекатске грађе в. Тополињска (1994: 153–155).

ном простору. С друге стране, могуће је да факултативна употреба везника *да* није географски условљена. Варијација у употреби/изостављању везника *да* приметна је и у говору једног истог саговорника, као у (25), где је евидентна чак и уз исти глагол – *iproјасџи* (*ће да ipројадне, ће си џо ipројадне*), што свеукупно указује на чињеницу да процес губљења везника *да* није окончан, већ је његова употреба факултативна.

- (25) САГ4: Имамо горе кућу. Тој *ће да ipројадне*. [...] Тој си све # *ће се* [раз] *разруши*. Нема ништа о(д) тој. [...] И такој *ће си то ipројадне*. (Балинац, САГ4)

Наведени пример (*ће си џо ipројадне*) открива тенденцију да се у анализираној грађи везник *да* изоставља када позицију између помоћног глагола *хџеџи* и допуне испуњава експлицитно исказан субјекат или енклитички облик неке заменице (у нашој грађи – често рефлексиван облик *си*). Ову тенденцију треба детаљније испитати у наредним студијама, посебно из угла формалне синтаксе, а већ је забележено да је већа вероватноћа изостављања везника *да* ако је „у футурску секвенцу уграђена и нека друга клитика” (Тополињска 1994: 152). Младеновић наводи да је мали број примера будућег времена са конструкцијом да + презент када „*че* и презент, најчешће, нису у контактної позицији” (Младеновић 2003: 352).

На слободну варијацију у употреби везника *да*, често и у истој реченици истог саговорника, указује и Тополињска (1994: 152), док Ћирковић у својој грађи примећује доминацију синтаксичке формуле *хџеџи* + презент (без реализованог *да*) (Ћирковић 2013: 314).

У вези са употребом везника *да* примећујемо и да се он у појединим примерима сажима уз глаголе који почињу вокалом, попут *ићи* и *узети* (примери (26) и (27)), мада не искључиво (примери (28) и (29)).

- (26) ИСТ: Ел имало крст горе у село? САГ1: Има, има, има... Има крст. Саг оно нема никој. Не иду. Кој *ће д' иде*? (Алдина Река, САГ1)
- (27) САГ1: [...] ја им казујем: „Ја *чу д' узнем* и натоварим и терам на пијац и куј ми колко даде (смеју се и она и истраживач) ја чу тој све да продадем.” (Локва, САГ1)
- (28) САГ1: Сад ме зове на телефон, плаче као мечка: „Не могу да живим тамо. *Ма знаш те *чу да умрем* си за дом чу си умрем за кућу.” (Крента, САГ1)
- (29) САГ1: Ако се ујутру породила наувече *ће да усџане* и тако на кревет *ће да седи*. (Балта Бериловац, САГ1)

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА. Анализа грађе тимочких говора показала је: а) одсуство синтетичког футура, б) висок степен граматиализације *velle* форме у конструкцији футура првог (изузимајући 1. лице једнине); в) одсуство инфинитива из конструкције футура првог; г) факултативност у употреби субјунктивног везника *да*.

Имајући у виду досадашња истраживања балканског футура и резултате наше анализе, као један од кључних узрока појаве аналитичког футура балканског типа (и одсуства синтетичког футура) намеће се универзална језичка тенденција да се граматичке функције експлицитно мартирају партикулама, предлозима и другим нефлективним функционалним речима које се могу идентификовати у многим језицима (HINRICHS 1997: 20, према

LINDSTEDT 2000: 244), односно тенденција ка аналитизму (Грицкат 1993), коју као балканистичку црту констатују и Тополињска (1989) и Ивић (1990). Иако у основи аналитизма леже комплексни процеси, те га не треба поједностављивати, „structural conflicts between the languages are solved analytically, by syntactic means, because cross-language identification between analytic structures is easier than between inflectional categories” (LINDSTEDT 2000: 241). Према Линдстеду, основна типолошка одлика граматичких балканизама је „експлицитни аналитизам”, односно експлицитно маркирање граматичких односа слободним морфемама попут предлога, партикула, чланова и помоћних глагола.

Треба имати у виду да се процес декатегоризације балканског *velle*-футура у појединачним језицима и дијалектима БЈС одвијао у различитом степену. Тако су маркери будућег времена у грчком (*tha*), бугарском (*šte*), македонском (*ke*), албанском (*do*), ромском (*ka*), арумунском (*va*) и тимочком (*he*), у ствари, нефлективни временски облици. У овим језицима, односно дијалектима, граматикализован облик 3. лица једнине презента волунтативног глагола развио се у непроменљиву партикулу праћену финитним глаголом (обично субјунктивом) (HEINE – KUTEVA 2005: 192). С друге стране, румунско *voi* и тимочко *hu* у облику 1. лица једнине, још век функционишу као флективни помоћни глагол.

Евидентно је да постоји значајна сличност у граматикализацији футура у тимочким говорима у односу на остале језике БЈС. Међутим, питање природе међујезичких контаката који су довели до граматикализације остаје контроверзно у литератури. Иако предмет нашег рада није било питање шта је у тимочким говорима мотивисало развој балканског типа футура, процес контактано условљене граматикализације намеће се као један од главних узрока. Имајући у виду чињеницу да развој балканског футура није последица случајног развоја, претпостављамо да је дугорочан контакт јужнословенских говора бугарског, македонског и српског, у које спадају и тимочки говори, са говорима албанског, новогрчког и румунског језика, значајно утицао на развој и опстанак ове језичке одлике.

Резултате наше анализе ваљало би сагледати и из угла теоријских приступа који објашњавају узроке испитиваних промена. У балканолошкој литератури врло је жива дебата о конвергенцији која води до настанка језичког савеза, па и о природи развоја многих балканских обележја. Као могући узроци наводе се супстратни утицај једне популације која прелази на циљани језик, суперстратни утицај једног језика на бројне друге на једном подручју, масивни непотпуни билингвизам и мултилингвизам, социолингвистичка акомодација, или комбинација наведених фактора (JOSEPH 2001a: 19). У вези са балканским футуром, поједини аутори заговарају суперстратни утицај грчког (THAU-KNUSDEN 1998; АСЕНОВА 2002). Међутим, не постоји довољно доказа који би подржали било коју од наведених теорија, јер је евидентно да развој од лексичког глагола до маркера будућег времена укључује многобројне социолингвистичке контексте и вишевековни период (HEINE 2003: 587).

ПРИЛОГ – ТРАНСКРИПТИ ПРИМЕРА

МЕСТО: Локва

НАЗИВ ФАЈЛА: Terensko istraživanje timočkih govora Lokva (2), 2016: https://www.youtube.com/watch?v=_aUmuE4CODI

САГ1: (17:17) Али сад видиш Милан и овако и онако, али унуката неће ништа да стави на сто. Имам # (уздах) не знам овдека прекривачи знајеш од вуну # па хеклано. А они нече. # И дала сам им један за брачни кревети. Она га каже че да га простире ***.
САГ1: (17:55) [...] ја им казујем: ја чу д' узнем и натоварим и терам на пијац и куј ми колко даде (смеју се и она и истраживач) ја чу тој све да продадем. А они казују немој да се *извараш. Па не кад га нечете.

НАЗИВ ФАЈЛА: Terensko istraživanje timočkih govora Lokva (3), 2016: <https://www.youtube.com/watch?v=L7m6ybPbzVc&t=223s>

САГ2: (01:40) Шта да радим # (смеје се) кад немам кад немам никога? Они че дојду че дојду. Нити има да ме зову.

НАЗИВ ФАЈЛА: Terensko istraživanje timočkih govora Lokva (4), 2016: <https://www.youtube.com/watch?v=KYf7Jztu7c>

САГ3: (00:15) Болна сам. # Шта ћеш? Судбине # судбине # све деле.

САГ3: (00:42) Било сине беда. Била беда. Несмо имали ни обућу ни одећу *** А сџ и да и кво има оно ће си га носе доле у по имам онам мровину голему мровину туј бацу кад умре човек # одећу и обућу.

САГ3: (03:42) (смеје се) Ја велим на мојити доле реко: немој ме ви испраљате чу ви питам ко че ви ал ви не мог питам ја чу умрем. (смеје се)

САГ3: (06:00) Ујесен ако не умрем они че славе Петковден. Ако умрем они че га ману. (смеје се)

САГ3: (17:42) И тој се звала цркварка. И она знајеше нешто кад јој се прекаже. Баш кад је у Подвис било (ИСТ: мхм) рудник # она се чевила: „Че буде, че буде, че гине народ.” Знам ја бабу ту јако убаво ју знам. „Че буде, не ваља, че гине народ.”

САГ3: (23:54) Они у суботу долазише. Зет и ћерка овде. Вели: „Оћ си идемо.” Нечу реко. Нечу си идем. Чу си седим овде.

САГ3: (26:29) Родило сл' уторник. Моја ћерка. И преседела сам у среду код кућу. А у Штитарац стигле сливе. Она једанестог августа се родила. И че д' идемо до сливе ал не умемо ју упрtimo у љуљћу.

ИСТ: (32:35) ИСТ: А какво сте радели ако # буде суша? САГ3: Па ништа. Ето сџ се баш чудимо за пасуљат. Да че буде # нема. Ишли пре моји. Нешто завезало али слабо. Ал сва срећа имам од прошлу годину. То че да се замине. Иако врућина.

МЕСТО: Ошљане

НАЗИВ ФАЈЛА: Ošljane 1 BS 2015

САГ1: (00:44) Неће. Вели: „Докле мож да летиш сваки те оће. И сваки те ока.

САГ1: (01:17) Вели: „Дошло време да мењамо жене.” Е саг нека мењају мене. Неће.

САГ1: (01:57) Она: „Ајде Данке # ајде # ајде. Ел ће д' и(д)еш. Ако ће д' и(д)еш негде # седи си дом. Не иди нигде. Не иди нигде да те згазе кола.”

САГ1: (04:29) И овце неће да пројду. Неће никој д' иде у ***.

САГ1: (06:30) Е # дошло је тој. Кво ће ми праи?

САГ1: (07:10) Оно што је право, право. Нећу да га вревим. Јесте. # Грујица муж мушки. Он нема с мене ништат па је он ће да ми, што река неки прије, прича ваљда вако нако.

САГ1: (12:08) Сага ђавола јутре ћу забораим не знам како ме зову.

САГ1: (13:50) А ја саг штореканеки ћу забораим штореканеки да си узнем лебе.

САГ1: (14:22) А он вели овак: ”Еее, Данке, ће да тражиш ти теа твоје рође. Па ми прича # врвину где је.

САГ1: (14:48) „Немој да улезнеш у купињак.” „Туј ће те” вели „цел те изеду. Ту ће те вели курјаци изеду.” Све она ми то она оприча оприча ми онај старац. Реко нећу, саг ћу ја право д’ идем.

САГ1: (20:36) А сага саг дошло да ти узне # душу. Неће те ни чује.

САГ1: (21:34) Саг могу ми прае кво оће. Може ме и бију, може ме и кару. Може # немам куде туј сам. Нема туј. # Додуше, ни ме кој кара, ни ме кој...

САГ1: (22:09) Али ће да дојде да га не мог ни накладем неки пут.

НАЗИВ ФАЈЛА: Ošljane 2 BS 2015

САГ1: (00:09) Саг ће ти узне # да тиин дерак да влачи. Оће, ће ти се посере у њега.

МЕСТО: Старо Корито

НАЗИВ ФАЈЛА: Staro Korito 1BS, 27. 8. 2016

САГ1: (26:17) Етој, испричамо си. Ја не знам више кво ћу.

НАЗИВ ФАЈЛА: Staro Korito 4a BS, 27. 8. 2016

САГ2: (00:13) Не могу да слезнем до путав до башчу, чу д’ идем у паланку пешке, па не могу. Нити могу код лекара да отиднем. (чују се комшиница и лавез пса у позадини)

САГ2: (00:53) Пет пара унука ја имам. # И јутра да паднем нема кој воду да ми даде. [...] Че да ми даде воду, нема *о(д) тој ништа.

НАЗИВ ФАЈЛА: Staro Korito 4b BS, 27. 8. 2016 (аудио)

САГ3: (00:46) [...] нисам га видела, па че дојде.

САГ3: (01:32) Ја реко да појдем да питам а шта има питујем ти ено сено. Људје несу дошли јо(ш). Ви треба кола да ***лекнето. Они че/ће да дојду са сено људје. [...] Човек ће саг са сено д’ улази.

САГ3: (02:35) Али ја не могу да идем. Че да идем у Књажевац. Јутро със таксијем. Имам доле си код децу нешто посо. И тај не могу д’им горе *** извор. Оно јутре то је сабор (ИСТ: Аха). Панаџур. ИСТ: Да, па ја сутра че идем там. САГ3: Че д’ идеш? Ето видиш.

САГ3: (06:32) Али ето муж ми умрел па сам сама ал кво ћу. Самотиња, тој не ваља.

ИСТ: (07:23) Овде сено треба [да дође]. САГ3: [Ту ће саг] људи да дојду.

ИСТ: (09:44) А продавница нема? САГ3: Па нема кој че да купује и кој че да се маје да чува продавницу.

САГ3: (10:35) Чувала сам си овце. Па не могу више овце. Ајде чу чувам свиње.

САГ3: (14:16) Ајде. Че видиш зечеви, че видиш *** свиње.

САГ3: (16:20) Зека, зека, зека, зека, зека [...] Ја бели ти се баш ту свиди. # Сви бели ти ће снимиш.

ИСТ: (16:42) А не пуштате и(х) напоље? САГ3: Па неће. Ће побегне негде. ИСТ: Аха.

САГ3: Не смеом. ИСТ: А и може и нека птица, кобац или нешто да је. САГ3: Ма и тој. И куче че и. Па оче куче. То је # као дивљина.

САГ3: (17:24) И? Че д’ идеш ти до њих? Ја чу те одведем.

ИСТ: (18:23) То за Нову годину правите? САГ3: Ма јок, овој ће ми унук. Тој за унука ми. Он си ја купила. А оној си за мене и за сина за снају. Ће да поделимо.

ИСТ: (27:21) А јел могу ја да вам помогнем за за столицу неку да седнете? САГ2: Нека нека ја ћу да донесем столицу и да турим туј нешто на тој. (паралелно прича комшиница)

МЕСТО: Балинац

НАЗИВ ФАЈЛА: Terenska istraživanja timočkih govora, Balinac (2), 2016: <https://www.youtube.com/watch?v=LLvGP7XzEQ8>

ИСТ: (02:07) Добро онда. Да те не мајемо више. САГ1: Е па кво ће ме мајете. (Ј)а оприча кво сам знала (смеје се).

САГ1: (02:38) ... едно било. А саг тој нема. (тихо) Они неће неће млади виде работу не влну не пипају. А ја се млатим.

НАЗИВ ФАЈЛА: Terenska istraživanja timočkih govora, Balinac (3), 2016: https://www.youtube.com/watch?v=_I7Ev3yd3DY

САГ2: (01:11) Е онда ставиш на колац # и удариш сас штап и сад кол колко ће даље да отиде она. # То смо клиску звали. И друго смо играли # оно # седнеш овако и онда тољагу и # (звук секире по земљи) (показује секиром коју држи у рукама) и ова и да који ће даље доле до до реку који ће коме ће да се отпеда ова тољага доле до до до реку.

НАЗИВ ФАЈЛА: Terenska istraživanja timočkih govora, Balinac (1), 2016: <https://www.youtube.com/watch?v=JpAzUXsGJQY>

САГ3: (00:47) И такој смо остали и мучили смо се (плаче). Квој ћемо друго?

САГ3: (04:15) Куде ћемо # кад морамо. (смеје се)

САГ3: (04:44) Али ето. Куде ћемо?

САГ3: (08:01) Где погледаш, болују људе бољни. Опасне бољки и ето ти. Кво ћемо? (покушава да прободу паприку) ууух, *** неће пројде.

ГОСТ: (10:46) (неразговорно, тихо) јел ће си мош доватиш после? САГ3: Ооој чу доватим, нека седи. ИСТ: Ту сам си ја.

САГ3: (12:45) Али ја нисам, баш у тој време сам била застарела # па неће ме траже (смеје се) # да идемо.

САГ3: (21:39) Кад пуца, грми, ми тој празнујемо. Не смемо. Ал ето оно *** па си негде убије # па# Кво ћемо?

САГ3: (26:54) Кво ћу друго? Које знајеш ти ме питуј. (смеје се) ИСТ: А па има пуно да се питује.

САГ3: (33:20) И саг је че буде у пензију. Неколко времена биро, па че д' иде у пензију.

ИСТ: (35:53) Ма то је опасно? САГ3: Па оно огањ кад горе гори оно оче сврти па падне наглаву.

САГ3: (38:53) Па било народ бели свет. А саг смо остали те само седам души. Оно једна баба ти скоро иде. Ми че останемо шестина.

САГ3: (44:37) Па дојде она па га питује: „Ајде дед Илијо Кво че да буде да ни ти опричаш какво че време да буде до крај?“ (ИСТ: Аха) Вели „Сине Боре“ [...] „Кво че да буде? Има да буду године гиздаве, ал нуждаве. Има народ да мре.“

НАЗИВ ФАЈЛА: Terenska istraživanja timočkih govora, Balinac (4), 2016: <https://www.youtube.com/watch?v=1OgNUaxqSMY&t=4s>

САГ4: (03:06) Бил на операцију па вели: „Нећу да седим горе, стра ме ноћу по напоље да искочим. Ће си до ће си дојдем овде.“

САГ4: (23:36) И дрва сам носила на грбину и кво ти нећу да ****.

САГ4: (31:02) И детево вели: „Не могу д’ идем горе па нека с пропада кој како оће. Стра ме д’ идем горе и готово. Нећу д’ идем.”

САГ4: (31:25) Имамо горе кућу. Тој ће да пропадне. [...] Тој си све # ће се раз разруши. Нема ништа о(д) тој. [...] И такој ће си то пропадне.

САГ4: (40:51) Имам горе пријатељицу. Ћуш Ћу ју кажем да иде да ми набере малко.

МЕСТО: Ћуштица

НАЗИВ ФАЈЛА: Ћuštica 1 BS 2015

ГОСТ: (01:04) Сад ће да иду да спавају. САГ1: Саће одмарају. (смеје се)

САГ1: (01:14) Можеш д’ останеш ти, сине. Идемо код мене. Ако си гладна. Сви троје ће дадем да поједете.

САГ1: (02:29) Ако оћете, ајдете код мене. Мени кућа с оној моје. Ја ћу овце овде да затворим. И мож ћу дадем, Ћоле знам да воли да пије.

НАЗИВ ФАЈЛА: Ћuštica 5 TV 2015

САГ2 (02:02): па после оној исечемо са с срп # шашиње. Дал ће га неки: ми немамо саг краве. Али ако оће неки нека га тера. Ако неће, ће га запалимо да изгори да очистимо њиву.

НАЗИВ ФАЈЛА: Ћuštica 6 TV 2015

САГ1: (02:55) Један долази ал он ми мало даје. Оће за сол да трампи.

НАЗИВ ФАЈЛА: Ћuštica 7 TV 2015

САГ2: (09:08) Где ће се запошљују кад нема где да се запошљују?

НАЗИВ ФАЈЛА: Ћuštica 9 TV 2015

САГ2: (07:03) Туј врља корене. САГ1: Туј ћу корене да # бацам. САГ2: Да видимо да ли ће гори. (проверава ватру у казану)

САГ2: (08:47) А** ти ту покрај старца тога. А ја ћу д’ идем онам да метем таван # где ће да се баца кукуруз.

НАЗИВ ФАЈЛА: Ћuštica 12 TV 2015

САГ1: (01:06) И оно падне негде убрзо киша, а негде неће.

НАЗИВ ФАЈЛА: Ћuštica 15 TV 2015

САГ1: (00:49) Па користим санке. После ћу и(х) развалим кад превезем дрвата.

НАЗИВ ФАЈЛА: Ћuštica 23 TV 2015

САГ2: (09:03) И после бар мало да постоји # у тепсијуту. И после печеш. Че д’ идем да ви турим (ИСТ: немојте, немојте) да пробате.

САГ3: (10:42) Ма ће им најдемо негде дом. Ако ово девојче оће да побегне. (чује се и САГ2 како паралелно говори)

САГ2: (16:17) Мораш га пројдеш. Да га па да се после сече. Да се чисте њивете. Дал ће га сад угаримо, дал ће упролеће? САГ3: Па јел ће сејеш нешто?

САГ2: (16:34) Унук сади вишне да сади. САГ1: Он оће вишне д’усади. САГ2: Ја реко сади какво оћеш.

НАЗИВ ФАЈЛА: Ћuštica 3 BS 2015

САГ4: (04:48) Још си *шарани ти лебови. Још месимо. Нече се мане кажу, одредено ти је.

САГ4: (06:00) Тој си старани традиција. Одржавамо си то(ј) још. Док смо ми, а децата после како че не знам.

САГ4: (07:42) [...] тој се погачката сломи и прво њу оно свакога интересује кво че да најде [...] само да видимо квој ће ко да најде.

САГ4: (12:19) [...] кад не виде старцити, сир че ни даде ил че ни *** кад нема старците.

САГ4: (13:10) И наседамо и тој турено на сред. И доваћаш, док де куснем оно дете кво ћу да дованем. Голем ђувечат кругат голем ја расипам.

САГ5: (19:00) Певаш: „Дај ни Боже росну кишу да зароси наше поље. Боже господе ће ни даде.” Каквој ће ти даде? САГ4: Па ће ти даде. Ако падне, падне од Бога. [...] Еве сљг кажемо „Е што не нече д’ удари.” Па нече... [...] (19:57) А сљг нече да даоти-де нече дете да ти појде. Нече ниједно да га молиш да иде. Нече.

САГ4: (21:56) А у сукното нана тура увек када че дојде она ни натура оди ти*** трешње. [...] (22:27) Тој # донела ни баба Јона и тој че да поједемо.

МЕСТО: Крента

НАЗИВ ФАЈЛА: Krenta 2 BS 2015

САГ2: (01:20) И ето тако је то остали смо ми сами овде. И саг докле можемо тако че да буде.

САГ2: (08:06) Млади људи тој саг си све има купљено. Никој то нече.

САГ2: (09:44) Ја сам мислела имам сина па чу га ожени се. Па да оче тој снаја д’ узне.

НАЗИВ ФАЈЛА: Krenta 1 BS, 17. 9. 2015.

САГ1: (02:59) (бука аутомобила) ... па тамо има као шума. А код нас није имало такој баш. Неки који посади. Ааа тој тамо као у шуму то цвеће и идемо да наберемо. Су-традан ће да # праимо венци, одсечемо липу.

ИСТ: (14:16) А јел држите то још увек? САГ1: А не. ИСТ: Сад? САГ1: Нема па где че, кад нема ни деца овде. Нема ништа. Кој че тој.

САГ1: (14:59) Остали стари људи. Кој че ти ложи?

САГ1: (16:40) Ја кад сам била ја сам била једна. Али није се имало и ја сам рекла: „Ја нечу чувам с пуно децу а да не(м)амо ништа.”

САГ1: (35:57) Ал оно куче лаје оздол а оно згоре од пут. Нече си побегне.

САГ1: (36:47) Пушти га! Оно га неће пушти. Оно га пушти онамо оно се диже реко саће побегне. Једва сам чу убијем куче. Не мани чу да њег ударим.

САГ1: (38:33) Па не оно ти нече ништа учини штету. Па нече ти учини оно ништа штету, што да га бијеш? ИСТ: Мхм. САГ1: Ал овој видиш оче да дави кокошке.

ИСТ (39:07): Јел могу ја д’ одем да позovem Теодору мало само да снимим камером?

САГ1: Ја ћу да је зовнем, седи ти ту.

ИСТ: (49:30) Ал то иду двојица онда? САГ1: Па онај који (је) газда онај који. Кој че други?

САГ1: (50:52) Који најде пару # он че да има у ту годину # пуно пара да заради.

САГ1: (01:04:20) А ја сам рекла овак. # Ја нечу да се оковем. Нека дођу да ме дочувају туј. ИСТ: Аха. САГ1: И после нека обрну кључ и немој се врте нико. Ја нечу да видим. А ја да идем одавде не. Никад. Само ако оче неки да ме дочува. Ако нече не мора. Да идем у град не. Не размишљам. *** А кад. А после чу. *** Едино да не знам, едино да будем да обнезнајем. Али док знајем нечу.

САГ1: (01:05:07). Саг ме зове на телефон, плаче као мечка: „Не могу да живим тамо. Ма знаш те чу да умрем си за дом чу си умрем за кућу, чу си умрем.”

САГ1: (01:09:53) А бре не скувамо за гости кафу. ИСТ: [Не,] хвала вам. САГ1: А оче сок да сипамо?

САГ1: (01:15:32) Бежи, че те тој затрпа.

САГ1: (01:15:50) Ој реко бре детено че га затрпа лед.

МЕСТО: Радичевац

НАЗИВ ФАЈЛА: Radičevac 1 SĆ, 4. 10. 2015.

САГ1: (00:47) Ја нећу много да подмесим.

САГ1: (03:12) А ће да си ти узнеш *** туј. (тражи од ИСТ да помери нешто своје)

ИСТ: Оћу ћу си узнем. САГ1: А могу ја и на овај крај.

НАЗИВ ФАЈЛА: Radičevac 3 SĆ, 4. 10. 2015.

ИСТ: (04:12) А шта вам дају као дар? САГ1: Па кој какво прво нај се даје новац таде ти новац био кој како # оће.

САГ1: (12:12) ... кад човек стигне до четрес дана да се кућа окречи # где је бил мртав.

ИСТ: да САГ1: #... да се не би увампирил (смеје се) ИСТ: Хахаха. Како кажете увампирил или утенчил? САГ1: Код нас овдека „ће се утенчи”. ИСТ: Утенчи, аха.

САГ1: (12:48) Пази се да се преко њега не претури на пример овај чаша вино или било шта. Било одело његово било. Ако се претури ће се он утенчи.

САГ1: (13:15) Она, кад умре мој муж, „Како ћу тату саг да нобедем?”. Па реко: „Како сви тако и њега.”

САГ1: (21:56) [...] и он отиде до реку по тој жито и удави се. И такој нестане. Такој такој су причале бабе. Дал је тој стварно ***. ИСТ: Па добро, баш је занимљива прича. САГ1: Да ће се удави по тој.

НАЗИВ ФАЈЛА: Radičevac 4 SĆ, 4. 10. 2015.

САГ1: (00:15) Горе већином на чијо је земљиште # они нече тој да оставе и такој си.

ИСТ: (00:28) А ко се привати да следеће године буде колачар? САГ1: Па # приватили се а сад # кој ће да се привати ја нечу да се приватим (почиње да се смеје) да месим колач кад си они доле у Књажевац еду.

САГ1: (07:52) И она дошла код моју свекрву и рекла: „Еј # од овија три децу један нече да се врне.”

САГ1: (08:09) Она си јадна премислела: „Он најглупав он ће да међутим оно погину ето тај што завршил за учитеља.”

САГ1: (09:24) Еј оно раније не имало овак доктори. Нам заплаче дете оне ајде че га носе код врачку там да му баје.

НАЗИВ ФАЈЛА: Radičevac 7 BS 2015

САГ1: (00:39) И она узе и удаде се. Знам туј ноч че да она иде и ће си носи одело оно што је имала.

САГ1: (02:12) Кво ће да се работи? Сџг добро ал ја сам остарела. (смеје се)

НАЗИВ ФАЈЛА: Radičevac 8 BS 2015

САГ1: (01:08) Прво ми муж бил млекар. Па неће после никој да прихвати млеку.

САГ1 (04:51) И овак кад оћеш крпе нешто да само # ви не не ложите ватру. Кад оћеш крпе запуштене...

НАЗИВ ФАЈЛА: Radičevac 9 BS 2015

САГ1: (04:28) „Еј начас дошла мечка и нагризла корен.” Бојан ми помага де че га наместимо.

МЕСТО: Балта Бериловац

НАЗИВ ФАЈЛА: Balta Berilovac 4 BS 2015

ИСТ: (00:08) Значи кад се породи? САГ1: А кад се породи и ће да идемо у комшилук се породило и баба казује и(ли) нана каже да идемо али ће да му понесемо месимо

кравај # и *кудељћу влну ће му туримо, па и пару ће му понесемо и пару али да не гол кравај. Кравајац вели баба и нана казују да не буде гол кравај него ће да туримо уз кравајац кудељћу влну. Друго нема какво.

САГ1: (02:37) [...] а мушко кад се роди то је. И # и ће да му носимо тамо. И баба Рада казује: „Аха ***” кажее # „мушко детенце. Ће си имамо вели (под) подмладак, а(х)а подмладак ће си имамо” каже. „И овај кућа ће има подмладак чим има мушко детенце.” „Па где је?” „Ајд(е) ће д’ идемо горе.”

САГ1: (06:50) [...] она се породила, ми смо га узеле и прокупала га прокупале га и у увиле га и ми кад улеземо оно она седла. Сад колко ће да лежи? Седла, седла овако и њега држи. И и сад колко ће тамо да седи? Сигурно мало # па толко колко један дан док се ***. Зависи када се породила. Ако се ујутру породила наувече ће да устане и тако на кревет ће да седи.

САГ1: (08:55) [...] прича моја снаја вели: „Не смем да поведем краву на воду”, каже. „Овај толко има гадне гадне очи докарује овде”, каже „овце и кад је уврнем” каже „теле неће да сиса теле неће да сиса”.

НАЗИВ ФАЈЛА: Balta Berilovac TV 3 2015

САГ1: (17:35) Водила ни баба у цркву. # Е(ј) ће да идемо. Па па као деца # као деца. [...] Кад тамо у цркву, ми ће да клекнемо на колена # а оно тако остало. Ми ће клекнемо и сад ми тамо тај поп чита и ће да се провлачимо. Како сви се провлаче и ми ће се провлачимо кроз ***.

САГ1: (24:25) И море и сад и сад овдека кад кад видимо јел посадиле смо градине што што ни треба па ће да га убије па нема ништа.

САГ1: (24:50) [...] али тако ни баба казује: „Само вели окајте.” „Окајте”, каже. „И оно ће га однесе”, вели. „Ће га однесе тамо у гору.”

САГ1: (25:25) Па кад се зберемо па велимо ће ни се смеју # ће ни чују ми смо горе на брдо па ће ни чују ће ни чују у село па ће да кажу каквој ово овалко окају. Тако је било. Тако је било.

НАЗИВ ФАЈЛА: Balta Berilovac TV 4 2015

САГ1: (00:45) Немој д’ идемо поди дрво # не, не, тако ни причали стари немој д’ идемо поди дрво, ће ни убије гром.

САГ1: (04:37) Још ти слаба косица ти слаба. Али ја волим видим како # тамо # Кад ти порасте ми ће ти сплетемо.

НАЗИВ ФАЈЛА: Balta Berilovac TV 1 2015

САГ2: (01:45) На сваки два сата лекове пијем. Али кво ћеш. # Мора да се живи. Нећ’ се мре.

САГ2: (13:24) Кад ме доведоше они ми казују: „*** е у оној кућу ће те водимо.”

САГ2: (13:43) [...] и после дојдоше и ја се оженил. Деветн(а)есту годину. Стра ме ћу остаре.

САГ2: (18:30) Рече # „Кад би имала сукњу так(в)у да ми дајеш.” „Па”, реко „ако ти дадем сукњуту ја ћу гола да останем. Нема за мене.”

САГ2: (24:55) А рукави ако су тњки оно неће да се опере него пожлте.

САГ2: (25:57) Туриш га назем оно неће.

САГ3: (26:18) Па јел имаш тај сапун да јој покажемо? САГ2: А? САГ3: Сапун јел имаш оне коцкице да јој покажемо? САГ2: Има, има, ете га горе. САГ3: Где горе? САГ2: Окни Мику она ће га најде.

НАЗИВ ФАЈЛА: Balta Berilovac TV 2 2015

САГ2: (08:48) Ти мојето овце. # Ће излезну оне овде.

ИСТ: (09:00) А јесу ишли одавде људи у рудник да раде? САГ2: Па ишли оно тој у Бор у рудник. (ИСТ: Аха). Али терају. Распоред који ће да иду. Десет ли дванаест ли. И откарају и(х) доле. Не*** да иду сами.

САГ2: (21:02) Узни сине ће се изврне.

НАЗИВ ФАЈЛА: Balta Berilovac TV 1a 2015

САГ3: (17:05) [...] тој око му мало рањено. Он је по чину капетан био отац ми. А ја како ћу га испитам сџ дал види: „Видиш ли тате [...]”

МЕСТО: Стара Кална

НАЗИВ ФАЈЛА: Stara Kalna 2 BS 2015

ИСТ1: (3:00) А одавна овде у Калну у Белевицу овце имало доста? САГ: Ууу свађали се за по путове тамо овој друмско кој че да претекне да напасе.

ИСТ1: (4:00) Али тој за мечку ту како тој ишло? САГ1: Па остави га, где га сине мечка че да дође а нема него бајаги там...

ИСТ2: (6:30) А откуда се узме земља за те црепње? САГ1: Па има сине ка # Овам негде копали. Куде # Босанку тамо и кам варош у брег има. Она дође као (показује руком) глинава нека земља и од њу се праило. Праило се и # Е са(к) ћу ти кажем тој да снимаш. Није имало прашак, није имало сапун.

САГ1: (7:45) [...] направи много леп сапун. А ја немам от кво толко да скупим тој да праим. Закољемо по јарету и једно друго. Квој че то да направи. Свиње не кољемо овде ни.

САГ1: (8:50) Ту је смо праили кућу, циглу све. Муж ми вели: „Деца, че гледа(ј)у игралиште доле.” Он мислио то је че да буду деца ту и да седу.

САГ1: (10:20) Па на Вериге се кувало. И млеко # котленце # имало. Тикве скуваш. Оно друго све. За свиње имало. Ове разрушило се. И овој че падне. (показује погледом)

НАЗИВ ФАЈЛА: Stara Kalna 3 BS 2015

ИСТ1: Видим реновирају кућу. САГ1: (00:20) Да, да средили ју. И онде купили плац до Слаџана онам штонобеше на водоинсталтер. Иии # па че си се врну ***.

НАЗИВ ФАЈЛА: Stara Kalna 4 BS 2015

САГ1: (4:39) Једна успомена сине шта ч*** шта да радиш. *Оно Људеј нече троше паре. А ја # малу пензију имам. Ос(о)м иљада. По пола примам. Децава ми узела тражили ја*** шпорет да ми купе. Шпорет ми стар. Они велу прешла сам године нечу да умрем не могу да плате кредитат. (смеје се)

МЕСТО: Вртовац

НАЗИВ ФАЈЛА: Vrtovac 1 BS 2015

САГ1: (4:20) Узела, не мог да испрешивем сукње. ГОСТ: *** пада САГ1: Опаде све, па неће па неће па... ГОСТ: Нема, стар чоек шта да радиш.

НАЗИВ ФАЈЛА: Vrtovac 2 BS 2015

САГ1: (01:15) Не знам више кво ћу ти казујем.

НАЗИВ ФАЈЛА: Vrtovac TV 1 2015

САГ2: (5:15) [...] на Бога повојница. Па се у њу ставља парка. Па се увечер ломи ко ју нађе први ће има срећу. (смеје се) (ИСТ: Аха.) Кој си има срећу он си има.

САГ2: (8:56) Ја имам преунуку. На камион да натовари играчке. Па велим: „Сине, шта ће ти ово? Вели: „Бака, да се играм.”

МЕСТО: Јаловик Извор

НАЗИВ ФАЈЛА: Jalovik Izvor 1a BS 2015

САГ1: (00:25) А тој су мушкатле. И овој су ми јесенице. Оне ће се скоро да да се расцветају.

НАЗИВ ФАЈЛА: Jalovik Izvor 1b BS 2015

САГ1: (4:00) Цвеће # беремо по планину. Ће да уз*емо да # претемо венци.

ИСТ: (5:26) А јел то на тај дан? На на Ђурђевдан? САГ1: Да, да. ИСТ: И тад се ... Ал то се знало свако како сече те уши? САГ1: Па ссс тој који стари људи они знају па то по малчицо горе на вр (ИСТ: Аха) а не доле у оно[...] Оно ће да умре. И тако.

САГ1: (08:39) Ја чим грми ја бежим. И набијем прсти у уши и ништа. А они оне ми се смеју. Ма смејте се ви колко оћете # мене стра.

ИСТ: (9:00) Србијанка неће да прича. Да вреви. САГ1: Па неће. Она ра она је госпођа, а ја сам сељак.

САГ1: (16:20) „Данас се не бије” [...] Ја сам ти рекла то ја не смем данас да поменем. „Немо е немо ме ти изазиваш. Саг ће да те игра # мирко.”

САГ1: (18:05) Мати се кара, ока: „Немо да дираш оно ће да ти тај се подљуги па ће ти одсечу руку.” Оће реко ми одсечу. И печем лук.

НАЗИВ ФАЈЛА: Jalovik Izvor 2 TV, 19. 9. 2015.

САГ1: (00:01) [...] Она си овде сама у село ово повише. И тако се саставимо да си попричамо старински и: # Та је баба далеко ли остала дал ће дојде скоро?

САГ2: (04:20) Машина што се шије. ИСТ: Али то она која се гази доле? САГ1: Да, да, да, да, дабоме, дабоме што се гази. Значи ви оће да оснивате па после да пуштате на телевизор?

САГ1: (6:05) (долази комшиница) (виче) Ајд овама да казујемо на девојчево какво [...] Остави тој туј. САГ3: Не могу идем горе д’ однесем ствари. САГ1: Па ја ти сад идем а девојчево оће да вревимо бре. САГ3: Саћу дојдем. САГ1: Ааа ја ћу те чекам [...].

САГ1: (13:00) Не знам забарила сам. Ја доста ја доста каза. Ће направе целу серију сас мене.

САГ1: (17:05) А добро. Она једно снима ти друго и ће састаите и ће да буде. Мене има да слушају сви. ИСТ: Аха. САГ1: Ако нека ја сам стара, ћу умрем па нека да оста(в)им успомену.

САГ1: (19:00) А до када ли ће буде овај серија „Село гори а баба се чешља”? ИСТ: Не знам. Не пратим ја то баш. Знам знам отприлике онако али # не знам. САГ1: А ви како ће *** (бука) да направите? ИСТ: Па ми ћемо да скупимо све приче овде из нашег краја како се некад живело па ћемо онда то да објавимо на интернету. САГ1: Аааа. ИСТ: Па сад не знам дал ви имате децу али ми ћемо то да да јавимо овде у библиотеци кад буде било па знаће се, вероватно ћете ви то и да чујете. (САГ1: Аха, аха) То ће вероватно догодине да буде. Јер док ми средимо и ми имамо доста материјала. САГ2: *** ће буде на вести или на телевизију?

САГ2: (21:20) Зет ће ми буде сџг и он за # *** до Петровдан онам на лето навршил да буде у пензију он. Ћерка ми она кући као и свака. Али кад ми # где ће то дете?

САГ1: (22:30) Који најде пара он ће газда. Који најде васуљ кромпир он ће копач овчар.

САГ1: (23:15) А тој на лебац се натура све једно друго и кад се саставе да ручају они наломе леб. И који најде какво он који најде марузов он ће копач. Који најде *** он овчар. Који најде пару он ће газда. И од и дрен турамо брстину. Који најде дренце дрвцето он ће здрав.

САГ1: (24:55) Има саг вукови код нас пуно. ИСТ: Мхм. САГ1: Има има *** САГ2: Оно данас сви вукови. (***) Данас сви вукови (смеје се) хаха па реко сви вукови данас. САГ1: Па нема но ми ће се подигимо нема нема људи нема никаво. Ће ни поједу и нас. САГ1: (25:30) Ајде. Ви си попричајте ту и сас Наду а ја имам да пуштам овчице идем да и(х) пуштим а ти докле чекаш другарицу ви си попричајте. САГ2: Па де поседи бре. САГ1: Па ја поседела. САГ2: Горе немаш ништа. САГ1: Видиш да се *** (О)ће да пуштим овчице ја ил неће да попасују. САГ2: Немаш горе ***пасују *** а сад ти ово друштво неш да најдеш никада.

МЕСТО: Алдина Река

НАЗИВ ФАЈЛА: A.Reka u Stipini 1 SPBR 22.08.2016

ИСТ: Она ми рече да дојдемо да вревимо САГ1: *Мал (ма јел) оће да дође код бабу? САГ2: (5:35) Ел имало крст горе у село? САГ1: Има, има, има [...] Има крст. Саг оно нема никој. Не иду. Кој ће д' иде? САГ2: (11:47) Причај кад ти била свадба. САГ1: Па оћу да причам бре ја не знам к'оме зову.

НАЗИВ ФАЈЛА: A.Reka u Stipini 3 SPBR 22.08.2016

САГ3: (01:27) А ти, оћеш и ти *свајко? А? А? Не? Ја видим да си се нешто удесила? Јело, кад ће да дође овије комшије? Јесу стигли од мора?

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АСЕНОВА, Петра. *Балканско езикознание*. В. Търново: Фабер, 2002.
- БЕЛИЋ, Александар. Дијалекти источне и јужне Србије. *Српски дијалектолошки зборник I* (1905): VII–CXII, 1–674.
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. Говори Бучума и белог Потока. *Српски дијалектолошки зборник XXV* (1979): XII–XV, 1–178.
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. Говор Алексиначког поморавља. *Српски дијалектолошки зборник XXXIII* (1987): 7–302.
- БОШЊАКОВИЋ, Жарко. Творба футура I у два писана идиолекта: из Ченеја (код Темишвара) и Плочице (код Ковина). *Исходишта I* (2015): 31–42.
- БУЖАРОВСКА, Елени, Лилјана Митковска. Негираните независни да-конструкции. З. Тополињска (ур.). *СУБЈУНКТИВ – со њособен осврѣт на македонскиѣ да-конструкциѣ*. Скопје: МАНУ, 2014, 22–48.
- БУКУМИРИЋ, Милета. Говори северне Метохије. *Српски дијалектолошки зборник L* (2003): 1–356.
- ГАЈДОВА, Убавка. *Условниот ѡериод во дијалектиѣ на македонскиѣ јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2008.
- ГАЈДОВА, Убавка. Да-конструкциите во условниот период. З. Тополињска (ур.). *СУБЈУНКТИВ – со њособен осврѣт на македонскиѣ да-конструкциѣ*. Скопје: МАНУ, 2014, 62–77.
- ГРИЦКАТ, Ирена. О неким ефектима вишеслојне миксоглоотије на јужнословенском земљишту. *Зборник Маѣиѣ срѣске за филологију и линѣвистику XXXVI/1* (1993): 31–62.
- ГРКОВИЋ-МЕЈДОР, Јасмина. Развој футура у старосрпском језику. *Зборник Маѣиѣ срѣске за филологију и линѣвистику LV/1* (2012): 83–103.
- ИВАНОВА, Ценка. Балканославјанска глаголна колокација (конвергентен и дивергентен аспект). П. Асенова, А. Петрова, Ц. Иванова (ур.). *Глаголната система на балканските езици – наследство и неология*. В. Търново: Фабер, 2010, 149–162.
- ИВИЋ, Павле. Балканизми у настајању у српским говорима Баната. *О језику некадашњем и садашњем*. БИГЗ-ЈЕДИНСТВО, 1990, 189–198.
- ИВИЋ, Павле. *Српски дијалекти и њихова класификација*. Слободан Реметић (прир.). Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.

- ИВИЋ, Павле, ЖАРКО БОШЊАКОВИЋ, ГОРДАНА ДРАГИН. Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта II: Морфологија, синтакса, закључци, текстови. *Српски дијалектолошки зборник XLIII* (1997): 1–585.
- ЈАЧЕВА-УЛЧАР, ЕЛКА. Да-конструкциите во црковнословенските ракописи од македонска редакција. З. Тополињска (ур.). *СУБЈУНКТИВ – со посебен осврт на македонските да-конструкции*. Скопје: МАНУ, 2014, 162–169.
- МАКАРЦЕВ, МАКСИМ. Инновации в глагольной системе славянского говора Бобоштицы (обл. Корчи, Албания). А. М. Молдован, С. М. Толстая (ур.). *Славянское языкознание. XV Международной съезд славистов Минск 2013. Доклады российской делегации*. Москва: Индрик, 2013, 512–534.
- МАРКОВИЌ, МАРЈАН. *Ароманскиот и македонскиот говор од охридско-стируцкиот регион* (во балкански контекст). Скопје: МАНУ, 2007.
- МЛАДЕНОВА, ДАРИНА. Граматикализација глагола *хотѐти* в болгарских диалектах в свете ареальной лингвистики. П. Асенова, А. Петрова, Ц. Иванова (ур.). *Глаголната система на балканските езици – наследство и неологизми*. В. Търново: Фабер, 2010, 219–251.
- МЛАДЕНОВИЋ, РАДИВОЈЕ. *Говор јужнокосовског села Гајње*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013.
- МИЛОРАДОВИЋ, СОФИЈА. Дијахрони и синхрони аспекти аналитичких појава у српским народним говорима. *Зборник Мајичке српске за славистику LXXI/LXXII* (2007): 357–375.
- МИЛОРАДОВИЋ, СОФИЈА. Српски периферни говори – међујезички утицаји и балканистички процеси. *Исходишта I* (2015): 267–279.
- РАДИЋ, ПРВОСЛАВ. Глаголске не-структурије у говорима Косова и Метохије. *Јужнословенски филолог LX* (2004): 135–145.
- РАКИЋ-МИЛОКОВИЋ, СОФИЈА. Синтаксички упитник за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске зоне. *Српски дијалектолошки зборник XLI* (1995): 521–570.
- РЕМЕТИЋ, СЛОБОДАН. Српски призренски говор I (гласови и облици). *Српски дијалектолошки зборник XLII* (1996): 319–614.
- РУСАКОВ, А. Ю. Малый диалектологический атлас балканских языков: взгляд на цыганский. А. Н. Соболев, А. Ю. Русаков (ур.). *Языки и диалекты малых этнических групп на Балканах*. Санкт-Петербург, Мюнхен: Biblion Verlag, 2005, 251–256.
- СОБОЛЕВ, АНДРЕЈ. Тимочко-лужнички говори у јужнословенској Ч, Ц-зони. *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу – Београд: Институт за српски језик САНУ, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 1994, 85–106.
- СОБОЛЕВ, АНДРЕЈ. О пиротском говору у светлу најновијих истраживања. *Пиротски зборник 21* (1995): 195–214.
- СОБОЛЕВ, АНДРЕЈ. *Малый диалектологический атлас балканских языков. Пробный выпуск*. München: Biblion Verlag, 2003.
- СТАНОЈЕВИЋ, МАРИНКО. Северно-тимочки дијалекат. *Српски дијалектолошки зборник II* (1911): 360–463.
- ТОПОЛИЊСКА, ЗУЗАНА. Инфинитив vs да-субјунктив у формули velle-футура. *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу – Београд: Институт за српски језик САНУ, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 1994, 149–160.
- ТОПОЛИЊСКА, ЗУЗАНА. *Полски-македонски. Грамаичка конфронтиација 8. Развојок на грамаичкиот категори*. Скопје: МАНУ, 2008.
- ТОПОЛИЊСКА, ЗУЗАНА (ур.). *СУБЈУНКТИВ – со посебен осврт на македонските да-конструкции*. Скопје: МАНУ, 2014.
- ПРКОВИЋ, СВЕТАНА. Изражавање будућности у дискурсу раселиних лица са Косова и Метохије. *Косовско-метохијски зборник 5* (2013): 301–320.

*

BARA, Maria, Thede Kahl, Andrej SOBOLEV. *Южноарумынский говор села Турья (Пинд)*. [Die südaronumische Mundart von Turia (Pindos)]. München: Biblion Verlag, 2003.

BORETSKY, Norbert. Grammatical Interference in Romani: Loan Formations for Foreign Categories. *Acta Linguistica Hungarica* 46/3–4 (1999): 169–200.

CROFT, William. *Explaining Language Change: An Evolutionary Approach*. Longman Linguistic Library, 2000.

- D'HULST, YVES *et al.* Syncretic and Analytic Tenses in Romanian. O. Mišeska Tomić (ed.). *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2004, 355–374.
- ELŠÍK, Viktor, Yaron MATRAS. *Markedness and Language Change: The Romani Sample*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2006.
- FEUILLET, Jack. 2010. Aperçu diachronique des systèmes verbaux balkaniques. П. Асенова, А. Петрова, Ц. Иванова (ур.). *Глаголната система на балканските езици – наследство и неологија*. В. Търново: Фабер, 2010, 16–23.
- FRIEDMAN, Victor. Romani in the Balkan Linguistic League. C. Tzitzilis, K. Symeonidis (eds.). *Valkanikē Glōssologia: Sygkhronia kai Diakhronia/Balkanlinguistik: Synchronie und Diachronie*. Thessaloniki: University of Thessaloniki, 2000, 95–105.
- HARRIS, Alice, Lyle CAMPBELL. *Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- HASPELMATH, Martin. The European Linguistic Area: Standard Average European. M. Haspelmath, E. König, Oesterreicher, W. Raible (eds.). *Language Typology and Language Universals: An International Handbook*, Vol. 2. New York, 2001, 1492–1510.
- HEINE, Bernd. Grammaticalization. B. D. Joseph, R. D. Janda (eds.). *The Handbook of Historical Linguistics*. Blackwell Publishing, 2003, 575–601.
- HEINE, Bernd, Tania KUTEVA. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- HEINE, Bernd, Tania KUTEVA. *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- HEINE, Bernd, Motoki NOMACHI. Is Europe a Linguistic Area? M. Nomachi (yp.). *Grammaticalization in Slavic Languages*. Sapporo: Slavic Research Center Hokkaido University, 2011, 1–26.
- HINRICHS, Uwe. Südslavische Sprachwissenschaft und Südosteuropa-Linguistik. *Zeitschrift für Balkanologie* 33:1 (1997): 9–25.
- HOPPER, Paul, Elizabeth TRAUTGOTT. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- JOSEPH, Brian. Romanian and the Balkans: Some Comparative Perspectives. S. Embelton *et al.* (yp.). *The Emergence of the Modern Language Sciences, Volume 2: Methodological Perspectives and Applications*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1999, 217–236.
- JOSEPH, Brian. Is Balkan Comparative Syntax Possible? M. L. Rivero, A. Ralli (eds.). *Comparative Syntax of Balkan Languages*. Oxford: Oxford University Press, 2001a, 17–43.
- JOSEPH, Brian. Is There Such a Thing as ‘Grammaticalization’? *Language Sciences* 23 (2001b): 163–186.
- KACZMARSKA, Elżbieta, Motoki NOMACHI (eds.). *Slavic and German in Contact. Studies from Areal and Contrastive Linguistics*. Sapporo: Slavic Research Center Hokkaido University, 2014.
- LELUDA-VOSS, Christina. Der Dialekt von Kastelli (Achaia): Ähnlichkeiten und Unterschiede zum Standardgriechischen. A. H. Соболев, А. Ю. Русаков (ур.). *Языки и диалекты малых этнических групп на Балканах*. Санкт-Петербург, Мюнхен: Biblion Verlag, 2005, 147–154.
- LINDSTEDT, Jouko. Linguistic Balkanization: Contact-induced Change by Mutual Reinforcement. *Studies in Slavic and General Linguistics* Vol. 28, *Languages in Contact*, 2000, 231–246.
- LINDSTEDT, Jouko. Multilingualism in the Central Balkans in Late Ottoman Times. M. Makartsev, M. Wahlström (eds.). *In Search of the Center and Periphery – Linguistic Attitudes, Minorities, and Landscapes in the Central Balkans*. *Slavica Helsingiensia* 49 (2016): 51–67.
- MIŠESKA TOMIĆ, Olga. The Balkan Sprachbund Properties. O. Mišeska Tomić (ed.). *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2004a, 1–55.
- MIŠESKA TOMIĆ, Olga. The Syntax of the Balkan Slavic Future Tenses. *Lingua* 114 (2004b): 517–542.
- MITKOVSKA, Liljana, Eleni BUŽAROVSKA. Deontic or Epistemic? Habēre as a Modal Marker of Future Certainty in Macedonian. E. Leiss, W. Abraham (yp.). *Modes of Modality: Modality, Typology, and Universal Grammar. Studies in Language Companion Series 149*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2014, 193–218.
- NOMACHI, Motoki (ed.). *Grammaticalization in Slavic Languages*. Sapporo: Slavic Research Center Hokkaido University, 2011a.
- NOMACHI, Motoki (yp.). *The Grammar of Possessivity in South Slavic Languages: Synchronic and Diachronic Perspectives*. Sapporo: Slavic Research Center Hokkaido University, 2011b.
- PETROVIĆ-RIGNAULT, Marijana. A propos du futur et de la modalité: description du futur en Valaque – dialecte Daco-Roumain de Serbie orientale. *Balkanica* XXXV (2005): 185–198.
- ROBERTS, Ian. *Diachronic Syntax*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- ROBERTS, Ian, Anna ROUSSOU. The History of the Future. D. Lightfoot (ed.). *Syntactic Effects of Morphological Change*. Oxford: Oxford University Press, 2002, 23–56.

- SCHALLER, Helmut. *Die Balkansprachen. Eine Einführung in die Balkanphilologie*. Heidelberg: Universitätsverlag Carl Winter, 1975.
- SCHALLER, Helmut. Remnants and Representatives of Old Substrate and New Adstrate Languages. M. M. Макаревич, И. А. Седакова, Т. В. Цивьян (ур.). *Балканский тезаурус: Начало*. Москва: ПРИНТ ПРО, 2015, 73–76.
- SOBOLEV, Andrej. On the Areal Distribution of Syntactic Properties in the Languages of the Balkans. O. Mišeska Tomić (ур.). *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co, 2004, 59–100.
- SOBOLEV, Andrej. *Sprachatlas Ostserbiens und Westbulgariens (I). Problemstellung, Materialien und Kommentare, Kartenanalyse*. Scripta Slavica Band 2. Marburg – Lahn: Biblion-Verlag, 1998a.
- SOBOLEV, Andrej. *Sprachatlas Ostserbiens und Westbulgariens (II). Sprachkarten*. Scripta Slavica Band 3. Marburg – Lahn: Biblion-Verlag, 1998b.
- SOBOLEV, Andrej. *Sprachatlas Ostserbiens und Westbulgariens (III). Texte*. Scripta Slavica Band 4. Marburg – Lahn: Biblion-Verlag, 1998b.
- THAU-KNUDSEN, Erik. Ways to Express Future Tense in Balkan Languages: Grammaticalization of *Volo* and *Habeo* with Special Regards to Eastern South Slavic. А. Ю. Пусаков (ур.). *Материалы XXVII межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов II, Балканские исследования*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 1998, 64–71.
- TOPOLIŃSKA, Zuzana. Quelle est l'interprétation la plus plausible du terme „syntaxe balkanique”. *Sixième Congrès international des études du Sud-Est Européen*. Sofia, 1989, 101–108.
- TOPOLIŃSKA, Zuzana. О певных niedocenianych balkanizmach у systemie werbalnym języka serbskiego. *Јужнословенски филолоџ* LXIV (2008): 509–514.

Mirjana Mirić

THE DEGREE OF GRAMMATICALIZATION OF DE-VOLITIVE FUTURE IN TIMOK VERNACULAR

S u m m a r y

This paper deals with the process of grammaticalization of de-volitive future as one of the prominent linguistic features of the languages of Balkan Sprachbund. It investigates the contemporary form of the future tense in the framework of grammaticalization theory, with particular focus on the contact-induced grammaticalization characteristic of Balkan Sprachbund. The aim of the paper is to quantitatively illustrate the degree of grammaticalization of de-volitive future in the Timok vernacular, as well as the loss of infinitive form and its substitute with subjunctive *da*-construction.

The research is conducted on the authentic material from the Serbian Timok vernacular, taken from the DABI database (Digitalni arhiv Balkanološkog instituta – Digital Archive of Institute for Balkan Studies). The analysis is based on the sample of 256 examples of future tense and full affirmative and negative forms of the volitional verb *hteti* (want), taken from the speech samples of 30 native speakers from 12 villages.

The results indicate the absence of the synthetic type of future tense, given that the speakers used only the analytic type. In addition, a high degree of grammaticalization of de-volitive future is noticed. It is shown that, along with future tense markers in Modern Greek (*tha*), Bulgarian (*šte*), Macedonian (*ke*), Albanian (*do*), Romani (*ka*), and Arumanian (*va*), the future tense marker in Timok vernacular (*će*) is an uninflected tense form – the frozen form of the 3rd person singular of a volitional verb meaning ‘want’ (*xotěti* in Balkan Slavic) which has turned into an invariable particle followed by a main verb inflected for person. Apart from the 1st person singular form (*ću*), which is still an inflected auxiliary, the Timok vernacular shows complete grammaticalization of the volitional verb in the future tense. The final phases of grammaticalization are present, namely the decategorization (the loss in morphosyntactic features of the erstwhile volitional verb), as well as the erosion (the loss in the phonetic content, given that *će* has turned into an uninflected clitic). With regard to the loss of infinitive, the analysis exemplified the complete absence of infinitive, both from the future tense and from the constructions following the full forms of the verb *hteti*. The speakers used only subjunctive

da-constructions. Furthermore, the variation in the use of the subjunctive *da* form has been observed: constructions with and without *da* are equally present in the corpus.

The research reinforces the idea of universal linguistic tendency towards analytism, which generally characterizes grammatical balkanisms.

Балканолошки институт САНУ
Кнез Михаилова 35/IV, 11000 Београд, Србија
mandic.mirjana@gmail.com

[Примљено: 31. марта 2017;
прихваћено: 15. маја 2017]

Дојчил Войводић

О ГРАМАТИЧКОМ СТАТУСУ ИМПЕРАТИВНОГ ИНКЛУЗИВА У РУСКОМ, СРПСКОМ И ДРУГИМ СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА*

У раду се разматра значење и употреба словенског императива с посебним освртом на статус „полиморфног“ императивног инклузива (1. л. мн.) у руском језику у поређењу са аналогним облицима у другим словенским језицима. С обзиром на то да дате форме у руском језику, за разлику од функционално истоветних форми у српском, пољском и другим словенским језицима, формално нису императивне (јер не чине општу морфолошку парадигму са 2. л. јд. и мн. императива), оне се анализирају са функционално-граматичког аспекта како би се сагледао и утврдио степен њихове граматикализованости како у руском тако и у осталим словенским језицима.

Кључне ријечи: инклузивни императив, 1. л. мн., каузација, граматички статус, руски, српски и други словенски језици.

The paper discusses the meaning and use of Slavic imperative with a special overview of its status of a “polymorphic” imperative inclusive (1st p. pl.) in the Russian language in comparison with the analogous forms in other Slavic languages. Due to the fact that these forms in the Russian language, unlike functionally identical forms in Serbian, Polish and other Slavic languages, are not formally imperative (because they do not form the general morphological paradigm shift from the 2nd p. sing. and pl. imperative), they were analyzed from the functional-grammatical aspect in order to visualize and determine the extent of their grammaticalization both in Russian and in other Slavic languages.

Key words: inclusive imperative, 1st p. pl., causation, grammatical status, Russian, Serbian and other Slavic languages.

1. Увод. Као што се сваки акт (процес) исказивања одражава у самом исказу, тако и свако обраћање адресанта адресату налази свој одраз у одговарајућем исказу – било императивном, вокативном или неком другом, за који је карактеристична проспективна (презентско-футурална) перспектива. У датим исказима однос адресанта према адресату и самом садржају исказа се не само одражава већ и актуелизује. Другим ријечима, такви искази, као посебне актуелизационе категорије одражавају „однос садржаја исказа према стварности са становишта адресанта” (Бондарко 1990: 6). То значи да се они реализују у оквиру таквог просторно-временског деиктичког плана који

* Овај прилог настао је у оквиру научних пројеката *Ојис и сјандардизација савременој српској језика* (бр. 178021) и *Језици и културе у времену и простору* (бр. 178002), које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад представља обрађени извадак из ширег истраживања словенског императива. Пошто је значајан круг питања из дате области већ био предмет наше анализе (в., поред осталог: Войводић 1998; Волводић 2002а; 2003), ми поједине аспекте, иако су непосредно везани за назначену тему, нећемо разматрати детаљно, већ само у оној мјери у којој је то неопходно за додатну потврду садашњим испитивањем добијених података и релевантних закључака о различитим могућностима употребе и граматичком статусу анализираних облика. Такође и егземплификација, као и литература о датој теми, наводи се у чланку селективно.

укључује не само ванјезички тренутак говора већ и различите прагматичко-деиктичке компоненте, као што су *ја – ти – сада – овдје – ово*. Употреба императива увијек има прагматичке разлоге, као, уосталом, и свака модална (субјективно-модална) употреба било којег језичког средства које одражава наведени однос адресанта према адресату и самом садржају исказа. Према томе, императив као граматички облик треба посматрати у свјетлу комуникативних модалних односа, и то у оквиру исказа, чијом је реализацијом иреалну ситуацију могуће трансформисати у реалну, а то су сви они искази који на овај или онај начин представљају у најширем смислу ријечи језичку категорију *ајлајшћевности* – полисемантичку категорију, у чијој основи лежи интенција, односно каузативна оријентација (и утицај) на саговорника (адресата) и његово (извршење одређене (каузиране од стране адресанта) радње (уп., поред осталог: Исаченко 1960: 473–474; ШТЕЛИНГ 1982; ХРАКОВСКИЙ 1980; 1990; БИРЮЛИН 1990; АПРЕСЯН 1995: 21–22; ПИПЕР 1997: 82–85; МИРИЧ 1997; МАСЛОВА 1998; 2008а; ВОЈВОДИЋ 2000; 2003; Тошовић 2001: 257–262; ПИПЕР и др. 2005: 649–679). Без обзира на то што императивност чини тек један од аспеката дате полисемантичке категорије, треба истаћи да она, захваљујући, прије свега, сопственом морфолошком изразу, може да се – на комуникативно-синтаксичком плану – реализује помоћу разних средстава и на различите начине, али, првенствено, у оквиру специфичних самосталних – императивних – исказа. Поред овог, формално-граматичког (морфолошког) средства изражавања категорије апелативности, у најужој вези с њеним функционисањем су вокативни, перформативни и интерогативни искази, као средства, чија употреба представља резултат лексичко-граматичке и синтаксичке споживости, као и прагматичке условљености. Ми ћемо овом приликом кроз призму опште императивне парадигме посебно размотрити једно од средстава изражавања императивне семантике – инклузивни императив, прије свега у свјетлу његове граматикализације, а дијелом и у свјетлу његове периферне улоге у изражавању појединих аспеката футуралне семантике.

2. КАТЕГОРИЈА ИМПЕРАТИВНОСТИ И СРЕДСТВА ЊЕНОГ ИЗРАЖАВАЊА (ОПШТИ ПРЕГЛЕД).

Императивност се реализује посебним морфолошким изразом – облицима императива, али и другим средствима (уп., поред осталог: Белић 1999: 390–391; Стевановић 1979: 704–705; Володин – Храковский 1983; Ленманн 1989; Бирюлин 1990; Молошная 1990; 1995; Храковский 1990; 1992; Храковский – Володин 2002; Пипер 1997: 84–85; Пипер и др. 2005: 659–670; Пипер – Столнич 2002: 262–264; Войводић 1998; 2000; Војводић 2002а; 2002б; 2003; Маслова 1998; 2008а; 2008б; Fortuin 2000; Барентсен 2003а; Изотов 2007; Фекете 2008; Маслова – Звеквић-Душановић 2013). Међутим, без обзира на то у којем је лицу или броју императивна форма или, уопште, средство којим се исказује ова категорија, увијек се ради о односу 1. л. према 2. л. Тај однос (интер)комуникације експлицитан је, по правилу, код директива, тј. императива 2. л. јд. и мн. Уп.:

- (1) – *Передай*, что будет сделано, – ответил Воланд и прибавил, причем глаз его вспыхнул: – *И покинь* меня немедленно (Булгаков 1982: 291);
 – *MOZESZ POWIEDZIEĆ*, że zostanie to zrobione – odpowiedział Woland i dodał, a oko mu przy tym błysnęło: – *I opuść* mnie natychmiast (Bulhakow 1996: 435);

– *Поручи* да ће све бити учињено – одговорио је Воланд и додао, а његово је око запламсало: – и одмах ме *остави* (Булгаков 1980: 386);¹

- (2) *Процайтесь* с подвалом, *процайтесь* скорее (Булгаков 1982: 298);
Pożegnajcie się, pożegnajcie się co prędzej z waszą piwniczką (Булнаков 1996: 447);
Ойраці́айце се од подрума, *ойраці́айце* брже (Булгаков 1980: 396).

2.1. Додајмо успут да врло често посебну функцију има избор свршенога (СВ) или несвршенога вида (НСВ) императивног облика (в. поред осталог: Падучева 1996; Венаснио 1997; 2002; 2005а; 2007; 2010; 2013; Бенакио 2004; Храковский 1988; Зорихина-Нилсон 2004; Шатуновский 2004; Поповић 2005: 1008); у руском се језику (па и пољском, иако у нешто мањој мјери) употребом СВ (нарочито од глагола кретања) изражава, по правилу, категоричка императивност (као што је наредба, хитан позив у безизлазној ситуацији и сл.), а употребом НСВ – блажи степен императивности, док је у српском језику најчешће обрнуто – СВ изражава блажи степен императивности, а НСВ – категорички. Уп. следеће примјере:

- (3) Я открыл дверцу, так что жар начал обжигать мне лицо и руки, и шептал: – *Догадайся* [СВ], что со мною случилась беда. *Приди, приди, приди!* [СВ] (Булгаков 1982: 120–121);
 Otworzyłem drzwiczki tak, że żar palił mi twarz i ręce, i szeptałem: – *Domyśl się* [СВ], że ze mną jest źle... *Przyjdź, przyjdź, przyjdź!*... [СВ] (Булнаков 1996: 179);
 Отворио сам врата, тако да је врућина палила моје лице и руке, и шаптао: – *Досјеји се* [СВ] да се са мном десило зло. *Дођи, дођи, дођи!* [СВ] (Булгаков 1980: 158);
- (4) – Ты *ложись* [НСВ], – приказала Маргарита (...) (Булгаков 1982: 195);
 – *Kładź się* [НСВ] – poleciała Małgorzata (...) (Булнаков 1996: 293);
 – *Ти лежни* [СВ] – наредила је Маргарита (...) (Булгаков 1980: 260);
- (5) – *Садитесь* [НСВ] в машину, – сказал Азazelло (...) (Булгаков 1982: 238);
 – *Wsiadajcie* [НСВ] do samochodu – powiedział Azazello (...) (Булнаков 1996: 356);
 – *Седиће* [СВ] у кола – рекао је Азazel (...) (Булгаков 1985: 289).

2.2. Сва остала средства изражавања категорије императивности (која подразумијева (интер)комуникацијски однос 1. л. према 2. л.) могу се схватити као имплицитна средства.

2.2.1. Посебно мјесто међу таквим средствима припада императивном облику 1. л. мн., тзв. *инклузиву* (којем ћемо посветити шири одјељак; в. параграф 3). У руском језику, за разлику од пољског, или пак српског (у којем се, поред граматикализованог облика 1. л. мн. императива, може инклузивно

¹ Илустративни материјал у раду даје се обично на три језика – руском, пољском и српском, који, као представници три основне групе словенских језика, могу да покрију довољно широк спектар функционисања императивних словенских форми. Примјере и њихове преводне еквиваленте наводићемо најчешће управо тим редом (руски – пољски – српски језик), осим у специфичним случајевима када само излагање материје и аргументација захтијевају другачији редослед, што је везано углавном за специфичност неког од поређених језика, или пак за извор примјера.

да употреби и 1. л. мн. имперективног презента, као и конструкција „да + 1. л. мн. презента” са партикулама *хајде/хајдејте/хајдемо* и *дај/дајте* или без њих), у функцији императива 1. л. мн. користи се више (инклузивних) форми, гдје се издваја специфична употреба футура, који се у том случају готово и не разликује од императива. Напомињемо да су те форме руског инклузива (с обзиром на степен граматикализације) међусобно равноправне. Уп.:

- (6) – Слушайте, товарищ батальонный комиссар, – сказал он, преодолевая нежелание первым заговорить о том, что нужно ехать обратно, – *давайте вернемся* километра на два – на три (СИМОНОВ 1977: 65);
– *Posłuchajcie, towarzyszu komisarzu batalionu – zdecydował się wreszcie pierwszy zaproponować – cofnijmy się* o jakieś dwa, trzy kilometry (SIMONOV 1984: 80);
– Чујте, друже батаљонски комесару, – рече он, савлађујући жељу да не почне први разговор о повратку натраг – *хајде да се врати́мо* једно два километра назад (СИМОНОВ 1962: 71);
- (7) – А как ваша фамилия? – (...) *Забудем* о ней (БУЛГАКОВ 1982: 112);
– А jak pana nazwisko? – (...) *Puśćmy* to w pieramięć (ВУЉНАКОВ 1996: 167);
– А које је ваше презиме? – (...) *Заборавимо* га (БУЛГАКОВ 1980: 148).

2.2.2. Употреба сложених императивних облика 3. л. јд. и мн., тј. перифрастичних конструкција које се састоје од партикуле *нека* у српском, односно *пусть/пускај* у руском и *niech/niechaj* у пољском језику² и 3. л. јд. и мн. презента НСВ и СВ, може се посматрати као посредан начин исказивања прескрипције. Уп.:

- (8) *Пусть* Пушкин им *сдает* валюту. Нету! (БУЛГАКОВ 1982: 140);
Niech im Puszkin walutę *zdaje*. Nie mam! (ВУЉНАКОВ 1996: 208);
Нека им Пушкин *іреда* валюту. Ја немам! (БУЛГАКОВ 1980: 184).

2.2.3. Мишљења о томе да ли је могућа императивна употреба аутопрескриптивних облика (као облика 1. л. јд. императива) у науци о језику су подијељена. Наиме, једни лингвисти сматрају да императивна парадигма не може да има облике 1. л. јд. (в., нпр.: НЕМЕШАЙЛОВА 1961; РГ 70: 414; Мучник 1971 и др.), док други покушавају да докажу како постоје неки облици које треба посматрати искључиво као 1. л. јд. императива (в., нпр.: ХРАКОВСКИЙ 1990: 195–197; ХРАКОВСКИЙ – ВОЛОДИН 2002: 115–119; ВУКОВИЋ 1991; СТЕШЕВИЧ 2015: 157–175). Дати облици образују се на сличан начин као и инклузивни облици: (а) у руском – помоћу 1. л. јд. футура СВ (без субјекта – личне замјенице *я*), као и комбинацијом овог облика (уз постпозитивну употребу субјекта – личне замјенице *я*) и партикуле *дай/давай/давайте*, односно партикуле *–ка* (*–кось*); (б) у пољском – помоћу 1. л. јд. футура СВ и партикуле *ано/но*; (в) у српском – конструкцијом „да + презент 1. л. јд.”, као и њеним спајањем са партикулама *дај/дајте*, односно *хајде/хајдејте*, *де/дед/деде/дедер*. Уп. слѣдеће примјере:

² О различитим функцијама дате партикуле, в., поред осталог: (за рус. јез.) МОЛОШНАЯ 1990; БИРЮЛИН 1992; ИОСИФОВА 2012; (за пољ. јез.) ТОПОЉИЊСКА 1966; ВЕНАСНИО 2005b; (за срп. јез.) ТОПОЉИЊСКА 1999; HANSEN 2004: 266; ПОПОВИЋ 2005: 1029.

- (9) – *Дай-ка я тебя поцелую*, – нежно сказала девица (Булгаков 1982: 94);
 – *Pozwól, że się ucałuję* – czule powiedziała dziewczyna (Вуљнаков 1996: 139);³
 – *ХАЈДЕ да те њољубим* – нежно је рекла девојка (Булгаков 1985: 111);
- (10) *А дай-кось я попробую* по старой памяти (Булгаков 1982: 303);
АНО, spróbuję i ja, zobaczymy, czy jeszcze umiem (Вуљнаков 1996: 455);
Де да њокушам и ја као што сам то некад умео (Булгаков 1985: 368).

Иако наведени облици и конструкције указују на неку врсту подстицања на радњу (аутопрескрипцију), то не мора да значи да они представљају категорију императивности, а још мање дио (1. л. јд.) исте морфолошке (императивне) парадигме. Чини нам се да није довољно да се само на основу аналогije (односно дјелимичне формалне сличности) са неким временским облицима о императиву говори као о индикативу (на тај проблем указивано је и раније; в., поред осталог: Пазухин 1974; Јакобсон 1985: 216–219; уп. Исаченко 1957; Войводић 1998: 131; Барентсен 2003а; Маслова 2008в). Императив, за разлику од индикатива, увијек се реализује у директном говору, кроз обраћање адресанта адресату, односно кроз њихову активну (дијалогску) интеракцију, тј. кроз извођење таквог говорног чина помоћу којег адресант (каузатор) прескриптивно каузира адресата (претпостављеног извршиоца каузиране радње). Наведени облици и конструкције у 1. л. јд. такође, као и императив, садрже намјеравану радњу, али за разлику од њега, субјекат им није одвојен од радње. Према томе, ови облици могу да представљају само одређена контекстуална средства у индикативној употреби, која припадају другој (неимперативној) врсти модалности, јер се њима исказује одлучност, чврста намјера адресанта (субјекта) да изврши одређену радњу, што их приближава категорији волунтативности (а дијелом и оптативности), односно *емфајичком* изрицању футуралности.

2.2.4. Поред наведених (основних) облика за исказивање императивне прескрипције, словенски језици имају на располагању и друга средства, као што су, на примјер, *фуйшурски* облици (2. л. јд. и мн.), за које је карактеристична честа употреба субјекта (нарочито у руском језику), односно одговарајуће личне замјенице – *ты/вы* – *ты/вы* – *џи/ви* (уп., поред осталог, Волводић 1990). Нпр.:

- (11) – Если до темноты наши не придут, я здесь с ними останусь, – сказал Малинин, кивнув на обоих раненых, – а ты за связью *пойдешь*. Нельзя такую позицию отдавать (Симонов 1977: 235);
 – Jeżeli nasi do zmroku nie nadejdą, to zostanę tu z nimi – powiedział Malinin wskazując obydwu rannych. – А ты *пóјdziesz i postarasz się nawiązać kontakt*. Nie wolno oddawać takiej pozycji (SIMONOV 1984: 393);
 – Не појаве ли се наши прије мрака, остат ћу овдје с њима – рекао је Малинин кимнувши главом према обојици рањеника – а ти *ћеш њоћи* да хваташ везу. Не смијемо напустити такав положај (Симонов 1966: 344).⁴

³ Овдје пољски преводилац није схватио руски исказ, због чега је умјесто „обраћања” себи употребио обраћање (помоћу управног глагола *pozwolić*) саговорнику (2. л. јд.).

⁴ Уп. београдски превод, гдје је употребљен императив (као семантички превод руског футура): Ако наши не стигну до мрака, остаћу овде с њима – рече Малињин и показа главом на оба рањеника – а ти *иди* за везу. Овакав се положај не сме напуштати (Симонов 1962: 344).

Могућа је и напоредна употреба императива и футура у истом (императивном) значењу; уп. у рус., пољ. и срп. употребу 2. л. мн. императива и 2. л. мн. футура. Уп.:

- (12) *Садитесь, поедете* со мной! (СИМОНОВ 1977: 44);
Wsiadajcie, pojedziecie ze mną! (SIMONOV 1984: 53);
Седиџе, ѿођи љеџе са мноу! (СИМОНОВ 1962: 49).

Исказивање императивности у руском језику се понекад врши и употребом јд. (и врло ријетко мн.) облика прошлог времена (обично од глагола *пойти*), као, на примјер, у неким ситуацијама у којима адресант, разљућен адресатовим понашањем, може да га опсује (примјер 13) или, чак, да му категорички нареди да се удаљи (примјер 14):

- (13) *Пошел* ты к чертовой матери. Какая я тебе Клодина? (БУЛГАКОВ 1982: 199);
A idźże do wszystkich diabłów! Јака ја дла тебе Клаудина? (БУЛНАКОВ 1996: 299);
Иди у врајју матер. Каква сам ти ја Клодина? (БУЛГАКОВ 1980: 265);
 (14) – Я не понял? – с раздражением глядел на него Иван. – *Пошел отсюда!* (Алешкин 1999: 330);
 – Зар мислиш да ја нисам схватио? – раздражено га је гледао Иван. – *Марц одавде!* (наш превод – Д.В.).

У сва три језика исказивање императивности врши се и *инфинитивом* (чешћа је употреба у руском језику). Нпр.:

- (15) *Милиция! Взять* ее! (БУЛГАКОВ 1982: 108);
Milicja! Aresztować ją! (БУЛНАКОВ 1996: 159);
 (16) *Молчать* на втором столбе! (БУЛГАКОВ 1982: 148);
Milczeć tam na drugim słupie! (БУЛНАКОВ 1996: 221);
 (17) Чим прође рат, земља се имала – и милитарна – *враћаџи!*
 Чим наступи мир, оружје, добијено, *враџи!*
 Имање за порезу *џодаџи!*
 А продају *обавџи* за 6 недеља! (ЦРЊАНСКИ 2010: 502–503)

За српски језик карактеристично је исказивање императивности и конструкцијом „*да* + презент”, гдје се, по правилу, користи СВ, што додатно утиче на степен категоричности таквог исказа. Уп.:

- (18) Ти, *да враџи* човеку паре! (АНДРИЋ 1963: 77);
Отдай деньги человеку! (АНДРИЧ 1978: 56);
Masz zwrócić człowiekowi pieniądze! (АНДРИЋ 1977: 68);
 (19) – *Да љуџиџе* кад вас не питам! – прекиде их Вук (ЋОСИЋ 1966: 228);
 – *Да замолчите* вы, когда вас не спрашивают! – оборвал их Вук (ЧОСИЧ 1956: 209).

У српском језику употребљава се и конструкција „*да* + одрични облик прошлог времена”, прије свега за изрицање категоричке наредбе. Нпр.:

- (20) *Да се* нико *није ѿмакао* (наш примјер).

У свим словенским језицима, укључујући и овдје шире анализиране – руски, српски и пољски – врло честа је употреба неглаголских средстава

(именица, прилога, узвика, предложно-падежних конструкција и сл.) у функцији пропратних средстава у оквиру императивног исказа, или чак у функцији самог императива (подстицања адресата на вршење одређене радње). Нпр.:

- (21) *Ну-ка*, Бегемот, *дай* сюда роман (Булгаков 1982: 232);
Ано, *Behemocie*, *daj no tu tę powieść* (Вулнаков 1996: 348);
Хайде, Бехемоте, *daj* роман овамо (Булгаков 1985: 283);
- (22) *Ну-ка*, *ну-ка*, што ви мне такогo интересногo скажете? (Симонов 1977: 62);
Ано, *ано*, со ми сeкавeго *powiecie?* (SIMONOV 1984: 76);
Но, *но* што ми имате тако занимљива рeћи? (Симонов 1966: 79);
- (23) Прокуратор хлопнул в ладоши и закричал: – *Ко мне, сюда! Светильник в колоннаду!* (Булгаков 1982: 264);
Procurator zaś klasnął w dłonie i zawołał: Do mnie! Świecznik pod kolumnadę! (Вулнаков 1996: 395);
 Прокуратор је запљескао длановима и викнуо: – *К мени, овамо! Свећильке у колонату!* (Булгаков 1980: 351).

Свим претходним (1–23) и сличним реченицама увијек се (помоћу различитих императивних форми и средстава, као и укупног контекста) реализује неки од прескриптивних перформатива (говорних чиновa), као што су наредба, забрана, дозвола, захтјев, молба, савјет, упозорење, предлог, позив (Вољводић 2000; Пипер и др. 2005: 659–670; Јосифова 2011; Стешевич 2015; уп. о томе из донекле другачијег угла: Пешковски 2001: 188–189, 359; Мучник 1971: 161–162). Уп.:

- (24) – *Идите садитесь* за руль, – ПРИКАЗАЛ Шмаков (Симонов 1977: 65) [„удвојени”, копрезентни императив];
 – *Wracajcie za kierownicę!* – ROZKAZAŁ Szmakow (SIMONOV 1984: 80);
 – *Идише и седише* за волан – рече Шмаков (Симонов 1962: 71);
- (25) – *Верьте* ему, – ПЛАМЕННО ПОПРОСИЛ буфетчик, – уж он знает (Булгаков 1982: 172);
 – *Niech mi pan wierzy!* – PŁOMIENNE POPROSIŁ bufetowy. – Już on dobrze wie, co mówić! (Вулнаков 1996: 258) [транспозиција 3. л. у 2. л. јд. – специфичност пољског језика];
 – *Верујше* му – ВАТРЕНО ЈЕ ЗАМОЛИО бифеција – он сигурно зна (Булгаков 1985: 208);
- (26) – *Выдайте* бумагу и коротенький карандаш, – ПРИКАЗАЛ Стравинский толстой женщине (Булгаков 1982: 78);
 – *Proszę przynieść papier i króciutki ołówek* – POLECIŁ Strawiński otylej kobiecie (Вулнаков 1996: 113) [перформатив у служби императива];
 – *Дажше* папир и кратку оловку – НАРЕДИО ЈЕ Стравински дебелој жени (Булгаков 1980: 100).

2.2.5. Посебну пажњу заслужује употреба негативних императивних облика у функцији прескриптивних перформатива (заповиједи и молбе, које су врло често ближе „превентивним” говорним чиновима савјета, препоруке и упозорења него „прохибитивном” чину забране), гдје, поред сличности у три поређена језика, постоје и неке формално-граматичке разлике, које се односе, прије свега, на видске модификације, као и на конструкцију „*немој!*”

немојџије/немојмо + инфинитив (најчешће НСВ) / *да* + презент” у српском језику и њене еквиваленте у руском и пољском (подробније о овом типу конструкције в. Ивић 1958; уп. такође: ТОРОЛИЊСКА 1966: 172; СТЕВАНОВИЋ 1979: 705; ТАНАСИЋ 1984: 23; ВОЈВОДИЋ 1998: 133; ИОСИФОВА 2008).⁵ Уп.:

- (27) Тамил ефендија, *немој замериџи*, али не ваља ти што не једеш (АНДРИЋ 1963: 51);
Чамил-эфенди, *не сердись* на меня, но это никуда не годится – ты ничего не ешь (АНДРИЧ 1978: 41);
Ciamil-efendi, *wybacz*, ale tak nie można, trzeba coś jeść (ANDRIĆ 1977: 49);⁶
- (28) – *He miuime* больше! – попросил пришедший умоляюще (БУЛГАКОВ 1982: 110);
– *Proszę ich* więcej *nie pisać!* – błagalnie poprosił przybysz (BUŁNAKOW 1996: 163);
– *Немојџије* више *їисаїи!* – замолио је придошлица (БУЛГАКОВ 1980: 145).

Уп. такође примјер (2. заповијест) са одричним обликом императива из Библије (*Сїџароџа завјеїџа*), односно *Декалоџа*:

- (29) *Не делай* себе кумира и никакого изображения (...); *не поклоняйся* им и *не служи* им (...) (ВЗ 2: 20, 2);
Nie będziesz czynił żadnej rzeźby ani żadnego obrazu (...)!
Nie będziesz oddawał im *pokłonu* i *nie będziesz* im *służył* (...) (ST 2: 20, 2);
He ģradi себи лика резана нити какве слике (...). *Немој* им *се клањаїи* нити им *служїи* (...) (СЗ 2: 20, 2).

На основу наведених примјера можемо запазити да српском сложенем императиву (*немој* + инфинитив) у руском језику, по правилу, одговара одрична форма императива НСВ, док пољски језик може да, поред императивног облика, користи и друга средства.

2.2.6. Поред наведених типова императивности у ужем смислу (директиви, прохибитиви, превентиви) треба споменути и нека значења блиска овој категорији. Овдје мислимо, прије свега, на изражавање категорије оптаивности са (формалним) елементима императивног карактера. Такво значење има употреба устаљених конструкција „*дај* / *не дај* *Боџ*” са објекатском (у генитиву) или инфинитивном допуном и „*да здравствуєт* / *здравствуют*” са (субјекатском) допуном у номинативу у руском језику и њихови еквиваленти у пољском („*daj* / *nie daj* *Boże*” и „*niech żyje*”) и српском („*нека* <*да*> *Боџ да* / *не дај* *Боже* <*не дао* *Боџ*>” и „*живио* <*жив(ј)єла, жив(ј)єли*> / <*нека живи*>”). Уп.:

- (30) Счастливый путь, и *дај* *Бог* вам обоим *счастия!* (ПУШКИН 1974: 96);
Szczęśliwej drogi i *daj* *Boże szczęście* wam obojemu! (PUŠKIN 1989: 151);
Срећан вам пут и *нек’* вам обома *Боџ да среће!* (ПУШКИН 1965: 121);

⁵ „Превентивни” тип императивне ситуације са „прохибитивним” прескриптивним обилежјима среће се и у пословицама, које као устаљене формуле-искази подсјећају на прописане заповијести или законе, али исто тако имају функцију, прије свега, неке врсте савјета, препоруке или упозорења адресату (уп., поред осталог: ВОЈВОДИЧ и др. 2004; МАСЛОВА 2007: 128–135).

⁶ Овдје је преводилац употребио синонимичну афирмативну форму глагола са другачијим лексичким значењем од оног у оригиналу и руском преводу.

- (31) *He дай Бог* никому в последние минуты перед смертью *видеть* то, что увидел Данилов, и думать о том, о чем он думал (Симонов 1977: 174); *Nie daj Boże* nikomu w ostatnich chwilach przed śmiercią *widzieć* to, co widział Daniłow, i myśleć o tym, o czym myślał (SIMONOV 1984: 216); *He dao bož* никоме да пред смрт *види* оно што је Данилов видео и да мисли оно што је он мислио (Симонов 1962: 188);
- (32) Так ложная мудрость мерцает и тлеет / Перед солнцем бессмертным ума.
/ *Да здравствует солнце, да скроется тьма!* (Пушкин 1959: 98).

Неће бити на одмет да на крају ове кратке прегледне анализе средстава за изражавање категорије императивности наведемо и посебни, емотивно засићени, контекст (ситуацију), где се учесници – породица команданта нападнуте тврђаве – налазе у смртној опасности, у којој, као и у свакој сличној ситуацији, мора да дође до изражаја функционисање различитих императивних (директивних, превентивних, прохибитивних, оптативних), као и псеудоимперативних средстава (укључујући имплицитне, семантичке перформативе и експресиве)⁷:

- (33) «Ну, Маша, *будь* счастлива. *Молись* богу: он тебя не оставит. Коли найдется добрый человек, *дай бог* вам любовь да совет. *Живите*, как жили мы с Василисой Егоровной. Ну, *прощай*, Маша. Василиса Егоровна, *веди же ее поскорей*». (Маша кинулась ему на шею и зарыдала.) «*Поцелуемся ж и мы*, – сказала, заплакав, комендантша. – *Прощай*, мой Иван Кузмич. *Отпусти* мне, коли в чем я тебе досадила!» – «*Прощай, прощай*, матушка! – сказал комендант, обняв свою старуху. – *Ну, довольно!*» (Пушкин 1974: 56–57).

3. Прескриптивни инклузив. Иако смо већ на претходним страницама дотакли инклузив (облике 1. л. мн. императива), ми ћемо и у овом посебном одјелку (на материјалу руског, пољског, српског и других словенских језика) додатно размотрити (сада нешто детаљније) употребу његових форми и њихових синонима (контекстуално /ситуационо/ условљених средстава), који (као илокутивни чинови позива, молбе, предлога, апела и сл.) изражавају подстицај на вршење заједничке будуће радње говорника (адресанта) и његовог саговорника / његових саговорника (адресата).⁸

Форме руског глагола, помоћу којих адресант у својству прескриптора подстиче у говорном чину слушаоца / слушаоце на заједничку радњу, у лин-

⁷ Псеудоимперативна значења императивних форми везана су, по правилу, за ограничену видску употребу јер оне у датом случају могу да имају само један видски корелат, као што то у наведеном примјеру (33) има и виšekратно поновљени „формални” директив НСВ *прощай* (са значењем (срп.) ‘збогом’), који овдје, за разлику од евентуалне употребе његовог видског пара – директива СВ *прости* (чија је употреба такође некад била, поред осталог, везана за праштање на дужи период са истим значењем – (срп.) ‘збогом’, а која се у савременом руском језику употребљава у директивном значењу (срп.) ‘извини’, ‘опрости’), не чува директивно значење, већ „поприма” нову илокутивну улогу – улогу експресива (‘збогом’), што, другим ријечима, значи да избор вида одређује и врсту говорног чина (о другим „неимперативним” модалним значењима руског императива в., поред осталог: Мучник 1971: 164–175; Фортејн 2008).

⁸ Ова тема била је и раније предмет нашег интересовања; посебно, прелиминарно истраживање проведено је у раду Волводић 1998, које управо представља окосницу овог дијела анализе. Овдје се даје интегрална верзија истраживања, уз неопходне модификације, корекције и шира појашњења.

гвистичкој литератури традиционално су се проучавале као облици 1. л. мн. заповједног начина, тј. као облици који припадају једном те истом парадигматском и семантичком нивоу (низу), којем припадају и 2. л. јд. и 2. л. мн. императива (уп., поред осталог: НЕМЕШАЙЛОВА 1961: 9 и д.; РГ70: 414 и д.; НИКОЛИЋ 1974: 206 и д.; РГ80: 622; Тошовић 1988: 312; ХРАКОВСКИЙ 1990: 192; МАРОЈЕВИЋ 1994: 198–199; БАРЕНТСЕН 2003а; 2003б; СТЕШЕВИЧ 2014; 2015: 106–139).⁹ Поједини лингвисти (као, нпр.: РОСЛОВЕЦ 1965; ПАЗУХИН 1974; ЛОМОВ 1977; РОРОВИЋ 1982; ЛЕВАЌИЋ 2006) не стављају дате облике у исти парадигматски (формално-граматички) низ са императивним облицима 2. л. јд. и мн., с којима су они, у основи, функционално изједначени.¹⁰

Савремени руски језик одавно је изгубио стари облик 1. л. мн. заповједног начина, који је имао како старословенски тако и староруски језик (уп. ИВАНОВ 1990: 354). Старе форме сачуване су у већини словенских језика (наравно, с неким малим модификацијама), као на примјер, у српском (*ијјмо*), пољском (*ријту*), чешком (*ријте*), словачком (*ријте*), русинском¹¹ (*нијме*), украинском (*нијмо*), бјелоруском (*нием*) и посебно у словеначком (*ријто*) и лужичкосрпском (*ријту*), у којима су се очувале и форме двојине (уп.: словенач. *ријва*; луж. *ријтој*). У бугарском и македонском језику императивни облик 1. л. мн. изражава се само аналитички, тј. синтаксички, и врло често помоћу тзв. „конјунктива“; уп.: буг. *Да неем, другару!* (‘за/пјевајмо, другови!’) (КОТОВА 1977: 248); мак. *Да испееме една песна!* (‘отпевајмо пјесму!’) (УСИКОВА 1977: 368).

Дате форме, које означавају укључивање адресанта у заједничко вршење будуће радње са адресатом, често се називају *инклузивним императивом* или *инклузивом*.¹² Треба истаћи да инклузивни облици у руском језику, за разлику од истих облика у пољском, српском и другим словенским језицима, формално нису императивни. У вези с тим може се поставити сљедеће

⁹ Уп. БОНДАРКО – БУЛАНИН 1967: 123, гдје су прескриптивни облици за означавање заједничке будуће радње уврштени у општу императивну парадигму као секундарни облици који су у тијесној вези – као „придружени“ (рус. „примыкающие“) чланови – са основним облицима; уп. такође БОНДАРКО 1976: 218.

¹⁰ Д. Н. ШМЕЛОВ (ШМЕЛЕВ 1955), проучавајући облике заповједног начина у руском језику, чак и не узима у обзир императивне облике за означавање заједничке радње (1. л. мн.); његова кандидатска дисертација посвећена је искључиво дескрипцији облика 2. л. јд. и мн.; уп. такође: МУЧНИК 1971; НРАВЕ 1983: 81. У вези с тим у лингвистичким истраживањима срећу се и термини „асиметрична парадигма“ императива, што имплицитно упућује на „помирење“ два поменута (међусобно опречна) става о парадигматској слици словенског императива (уп. нпр. СНАКАРОВА 2006).

¹¹ Овдје мислимо на језик националне мањине Русина који од средине XVIII вијека живе у Војводини (дакле, не и оних Русина који живе у западној Украјини, Мађарској или Словачкој); савремени русински језик (војвођанских Русина), као један од словенских књижевних микројезика, близак је западноукрајинским говорима.

¹² Термин *инклузив* (*инклузивни*) употребљава се у разним значењима: (а) као „местоименна форма, изражавајућа включеност адресата речи в действительную сферу местоимения 1-го лица мн. числа (иногда – дв. числа)” (ЛЕС90: 193); (б) као *йерфект* – глаголска видско-временска форма која означава ситуацију започету у прошлости и настављену у садашњости (ЛЕС90: 372). У лингвистичкој литератури у сличним значењима користе се и термини „прономинални инклузив“, „вербални („персонални“ и „темпорални“) инклузив“ и „невербални инклузив“ („зеро-инклузив“); в., поред осталог, Тошовић 1998: 33.

Овај термин (*инклузив*) ми користимо у значењу које синкретички сједињује замјеничке (персоналне) и глаголске (модусне, нетемпоралне) форме.

питање: ако не постоји морфолошки облик (у оквиру императивне парадигме) за 1. л. јд., зашто треба да постоји облик за 1. л. мн.¹³ Ово питање остаје засад отворено, а одговор на њега не мора да буде једнозначан. Нама се чини да у датом случају лингвисти покушавају да, у неку руку, „доведу у ред” (по аналогiji са индикативним облицима) парадигму императива, који, за разлику од других глаголских облика, увијек представља непосредну вербалну радњу, обраћање говорника саговорнику, интеракцију учесника комуникативног акта (дијалога).

Прије него што мало шире појаснимо наш став о немогућности укључивања инклузива у императивну парадигму (посебно у руском језику), осврнућемо се кратко и на ставове лингвиста који настоје да аргументују уврштавање инклузива, па и других форми са императивним значењем, у дату парадигму. У вези с тим треба нагласити да ми овдје немамо намјеру да негирамо познате ставове и мишљења о постанку, образовању и развоју инклузива изнесена у радовима еминентних лингвиста, који за укључивање инклузивних форми у општу императивну парадигму полазе са другог – по својој суштини формалног – становишта. Наиме, појединим лингвистима, као, на примјер, Р. Јакобсону, чињеница да се инклузивни императив у већини словенских језика разликује од 1. л. мн. презента како морфолошки (други тематски суфикс у односу на суфикс презента, напр. укр. *нас-и-мо* у односу на презент *нас-е-мо*, или срп. *ид-и-мо* – *ид-е-мо*) тако и морфонолошки (напр. пољ. *nieśmy* са обезвученим /z/ у односу на исти глас у презенту *vezme*) и сл. била је довољна да дату форму (инклузив) уврсте у императивну парадигму коју чини 2. л. јд. и мн. Поред наведеног, овај лингвиста скреће посебну пажњу и на способност (специфичност) руског императива да се подудара са чистом глаголском основом (*двинь* – *двиньте*, *двинем* – *двинемте* /**двинем-те!*/, *кинь* – *киньте*, *неси* – *несите*, *пойдите* – *пойдемте* /**пойдем-те!*), што му даје за право да закључи да дати облик представља, заправо, рецидив индоевропског императива сведеног на чисту глаголску основу која се употребљавала самостално или у пратњи аглутинативно нанизаних суфикса (као у случају суфикса *-ше* у руском инклузивном императиву), односно – гледано са фонолошког аспекта – енклитичких рјечци (в. посебно: ЈАКОВСОН 1971: 192–193; ЈАКОВСОН 1972: 103, 112; 1985: 2018–219).

Сличан разлог за укључивање инклузивних форми типа *споемте* (СВ), *будемте петь* (НСВ) у еталонску императивну парадигму (2. л. јд. и мн.) у руском језику налазе и савремени руски лингвисти, као нпр. В. С. Храковски: „Мы разделяем господствующую точку зрения и соответственно включаем формы совместного лица в императивную парадигму, специально подчеркивая тот факт, что аналогичных форм нет в индикативной парадигме” (1990: 192; в такође Володин – Храковский 1983: 7), додајући да се проблем императивних облика типа *споем* (СВ), *будем петь* (НСВ) који су хомони-

¹³ Многи лингвисти искључују могућност употребе аутопрескриптивних форми у сфери императива, док други, насупротив томе, тврде, да се дати облици принципијелно не разликују од еталонских облика заповједног начина; више о императивној (непарадигматској) форми 1. л. јд. в., нпр.: Храковский 1990: 195–197; Вуковић 1991; Барентсен 2003а; Маслова 2008в; уп. такође: Маслова – Звекитъ-Душановић 2013: 605–606; Стешевич 2015: 157–175).

мични са облицима индикативне парадигме – простим футуrom (презентом СВ) и сложеним футуrom (НСВ) мн. – рјешава у контексту.¹⁴

Без обзира на то што се у већини словенских језика инклузивни облици императива формално (захваљујући „императивним” суфиксима) уклапају у императивну парадигму, они немају довољну специфичну тежину која би и суштински могла да семантику 1. л. мн. стави у исту раван са 2. л. јд. и мн. и то тако да оно заузима положај 3. члана синтетичке императивне парадигме. Његова позиција представља, заправо, само варијанту 2. л. јд. и/или мн. императива јер се подразумева да и оно – као и „ексклузивни” императив (2. л. јд. и мн.) – у својој основи има истог адресата (*ти* или *ви*) без којег не може да се реализује. Према томе, с обзиром на то да се формални „инклузивни адресат” (*ми*), за разлику од „ексклузивног адресата” (*ти/ви*), не може каузирати (јер се увијек каузира само 2. л. јд. или мн.), његово уврштавање у исту парадигму са 2. л. јд. и мн. не доноси ништа ново на датом (парадигматском) плану. Сама чињеница да инклузив, поред „ексклузивног” адресата (2. л. јд. или мн.), формално (али не и на принципима суштинске императивности, која је увијек условљена „ти”-адресатом) укључује и адресанта (говорника, односно 1. л. јд.), није довољан услов да такав облик добије статус регуларног (граматикализованог) члана императивне парадигме.

На сличан начин може се прилазити и питању 1. л. јд. императивне парадигме, које нема чак ни адресата, односно вршиоца каузиране (императивне) радње која би била одвојена од њега, већ ту радњу врши сам адресант (говорник), што такву ситуацију приближава индикативној (уп. рус. *Пойду-ка я домой*; срп. (*Хајде*) *Да ја кренем кући*). Поред тога, „замишљени” адресат (гдје се *ја* аутопрескрипцијом „транспонује” у *ти*) не постиже довољан степен императивности, што значи да се датом формом – као директивним говорним чином – не постиже ни одговарајућа илокутивна снага. У складу с тим ни форме 3. л. јд. и мн., које се не могу реализовати без (неексплицитног) адресата (2. л. јд. или мн.) као посредника, не могу да имају статус грамаатикализоване императивне парадигме, тим више што су оне, за разлику од „канонских” императивних облика, увијек аналитичке.

Сличан приступ интерпретацији императивних облика налазимо и у функционално-семантичким истраживањима, гдје се акценат ставља на императивну ситуацију, односно на разликовање типова императивности (директне или категоријалне, као и индиректне или некатегоријалне) који се издвајају са становишта начина представљања семантике императивности, односно с обзиром на карактер њеног изражавања (Бондарко 1990: 86–88). Још почетком 70-их година XX вијека у самим зачецима покретања више-

¹⁴ Додајмо да овај аутор у свом закључном коментару у императивну парадигму укључује не само инклузив већ и друге форме:

„Подводя итоги обсуждению вопроса об императивной парадигме русского глагола, обратим внимание на следующие обстоятельства. С нашей точки зрения, императивная парадигма должна включать все словоформы глагольной лексики, которые выражают императивное значение, понимаемое как адресованное слушающему волеизъявление говорящего относительно выполнения называемого действия, независимо от того, кто будет исполнителем этого действия – слушающий / слушающие, говорящий, лицо / лица, не участвующие в речевом акте, или любая комбинация перечисленных лиц” (Храковский 1990: 197).

деценијског пројекта посвећеног теорији функционалне граматике, односно граматички функционално-семантичких поља (ФСП), њен најистакнутији представник, чувени аспектолог А. В. Бондарко, своје виђење проблема императивне парадигме образложио је на следећи начин:

„Основными (центральными) формами повелительного наклонения в русском языке являются формы типа *подумай(те)*. К этому ядру парадигмы примыкают формы совместного действия типа *подумаем(те)*, *будем(те) думать*, *давай(те) думать*. С основными формами императива их объединяют такие признаки, как значение побуждения, императивная интонация, наличие аффикса *-те*. Однако эти формы отличаются от основных неполной парадигматичностью, недостаточностью формальной характеристики, ограниченностью охвата лексики, стилистическими ограничениями, особым отношением к лицу, не характерным для основных форм императива. Еще дальше от центра находятся аналитические конструкции типа *пусть думает*. Одними своими признаками они сближаются с основными формами императива, а другими – отличаются от них: в частности побуждение в данном случае не обращено к лицу (предмету)-субъекту действия (*Пусть стол останется здесь* и т. п.), при таких аналитических конструкциях нормой является наличие подлежащего. Эти конструкции, таким образом, лишь примыкают к парадигме повелительного наклонения, но не могут рассматриваться как ее полноправные члены” (Бондарко 1972:25; в. такође Бондарко 1976: 218; уп. сличан став и у новијим функционално-семантичким истраживањима, нпр. Стешевич 2015: 28–29).

Можда то (чињеница да нема „чистих” императивних формално-граматичких /морфолошких/ облика за изражавање инклузивне императивности) управо и јесте узрок настанка и употребе више разноликих средстава (форми) у функцији инклузива у руском језику, у којем постоје како синтетички тако и аналитички облици инклузива. Наиме, од глагола СВ образују се синтетичке форме: а) за изражавање обраћања једном саговорнику (што одговара двојини у словеначком и лужичкосрпском, а што је истоветно са формом презента/футура СВ у руском језику), нпр.: *пойдѐм, сядем, выпьем*; б) за изражавање обраћања већем броју саговорника (што одговара множини у словеначком и лужичкосрпском) или за изражавање учтивог обраћања једном саговорнику, нпр.: *пойдѐмте, сядемте, выпьемте* (синтетичке /презентске/ форме образују се такође и од неких глагола НСВ, нарочито од глагола одређеног (једносмјерног) кретања, као нпр.: *идѐм, едем, идѐмте, едемте*). Од глагола оба вида у руском језику образују се аналитичке инклузивне форме: а) за изражавање обраћања једном саговорнику (што одговара двојини у словеначком и лужичкосрпском), нпр.: *давай пойдѐм, давай иди, давай сядем, давай садитсья, давай выпьем, давай пить; будем пить; давай будем пить*; б) за изражавање обраћања већем броју саговорника (што одговара множини у словеначком и лужичкосрпском) или за изражавање учтивог обраћања („на ви”) једном саговорнику, нпр.: *давайте пойдѐм, давайте иди, давайте сядем, давайте садитсья, давайте выпьем, давайте пить; будемте пить; давайте будем пить*.¹⁵

¹⁵ Уп. могућност такве творбе инклузивних форми у белорус. (*давай зробім, давайце прысядем, давайце дзейнічаць; давайце будзем працаваць*) и укр. (*давайте покинемо*).

Као илустрацију уп. слједеће примјере у руском и њихове еквиваленте у пољском и српском језику:

- (34) *Давайте откроем* дамский магазин! (Булгаков 1982: 104);
Otwórzmy magazyn dla pań! (Булнаков 1996: 154);
Дайіе да ойворимо дућан за даме! (Булгаков 1980: 137);
- (35) *Ајде да зайалимо* по једну и *да йреснемо* рђом о земљу, мајка му стара!
 Хоћемо ли? (Андрић 1963: 127);
 А ну, *давай-ка закурим* лучше, да и *страхнем* кручину с плеч, туды ее растуды! Закурим? (Андрић 1978);
Zapalmy sobie po jednym i *zostawmy* złe w spokoju. Kto by to wszystko ro-zwykłał. No cóż, zapalimy? (ANDRIĆ 1977: 104).

Уп. карактеристичну за словенске језике употребу инклузива (у руском језику футурске форме) са значењем тзв. „ауторског *ми*”:

- (36) *Возьмём* к примеру, одну из древних виноградарских провинций – на Рейне и его притоке Мозеле (ПОТАПЕНКО 1975: 35);
- (37) – Ну вот и славно, – облегченно воскликнул Стравинский, – а если так, то *давайте рассуждать* логически. *Возьмём* ваш вчерашний день (Булгаков 1982: 76);
 – To wyśmienicie – z ulgą zawołał Strawiński – a skoro tak, *porozmawiajmy* logicznie. Choćby o tym, co pan robił wczoraj (Булнаков 1996: 111);
 – Одлично – с олакшањем је узвикнуо Стравински – па ако је тако, *хајде да размицљамо* логично. *Узмимо* ваш јучерашњи дан (Булгаков 1985: 88);
- (38) – Ну, мужик ты, *положим*, прижимистый, – сказал начальник тыла (Симонов 1977: 389);
 – No, *dajmy* na to, dobry sknera z ciebie – powiedział kwatermistrz (SIMONOV 1984: 480);
 – Но, ти си, *рецимо*, и шкрт мужик – рече начелник позадине (Симонов 1962: 423).

Уп. такође копрезентну употребу инклузивних облика истога типа у руском језику („двоструки” инклузив са глаголима кретања), као и њихове еквиваленте у пољском и српском:

- (39) *Пойдём спросим* воспитательницу (...) (Приставкин 1965: 345).
- (40) Шут их знает, может, у них тут есть еще какая-нибудь водочакка! *Пойдём поищем!* (Симонов 1977: 29);
Diabli ich wiedzą, może tu jest jeszcze jakaś inna pompa? *Chodźmy poszukać* (SIMONOV 1984: 35);
 Враг ће их знати, можда овде има још нека водостаница! *Хајде да ойіра-жимо!* (Симонов 1962: 34).

3.1. Оваква употреба футура/перф. през. (инклузива) претпоставља обично дијалог у којем није битан однос потчињености и надређености (као што је то, рецимо, случај са 2. л. јд. и мн. императива или пак футура). Напротив, овдје долази до изражаја однос „реципрочности” адресанта и адресата. Наиме, адресат увијек има могућност избора: сложити се или не сложити се са адресантом, о чему сликовито говоре слједећа два примјера (гдје се у првом адресат слаже са предлогом адресанта, а у другом не слаже):

- (41) Лена. *Забудем* о нем – ради сегодњашнегo дня. Ладно?
Егорьев. *Забудем!* (ШТЕЙН 1973: 168);
- (42) – Может, внутрь *зайдём*? – сказал Сирота (...).
– Да ладно, уж тут, на ветерке, – сказал Малинин. – Погода больно хо-
роша (СИМОНОВ 1977: 299);
– *Może wejdziemy do wewnątrz* – zaproponował Sirota (...)
– *Dobrze będzie i tu, na wiatyku* – powiedział Malinin. – *Piękna pogoda* (SI-
MONOV 1984: 368);
– Како би било *да уђемо* унутра... – рече Сирота (...).
– Не треба, добро је и овде, на ветрићу – рече Малинин. – Време је одлично
(СИМОНОВ 1962: 322).

3.2. Исказивање императивности (нарочито са значењем позива на вршење заједничке радње) инклузивном употребом мн. облика прошлог времена СВ (по правилу, од глагола кретања, као што су *пойти*, *поехать* и сл.) такође је карактеристично за руски језик, што прати и посебна „императивно-подстицајна” интонација. Уп.:

- (43) – Садитесь, – крикнул тот и хлопнул по флажку счетчика так, что чуть не сломал его. – *Поехали* (БУЛГАКОВ 1982: 153);¹⁶
- (44) – Пей, да *пошли собираться*, „скорую”, милицию *вызывать!*. (АЛЕШКИН 1999: 348);
– Пи, па *хајде да се сиремимо, да њозовемо* „хитну”, полицију!.. (наш превод – Д.В.);
- (45) Никитин бросил нам: – *Пошли погоняем!* (АЛЕШКИН 1999: 369) [копрезентна употреба различитих инклузивних облика; в. примјере (39) и (40)]; Никитин нам добади: – *Хајде да их расијјерамо!* (наш превод – Д.В.).

3.3. Понекад се инклузивне форме (прије свега, у руском језику) користе умјесто директива (2. л. јд./мн. императива), чиме се ублажује степен категоричности императивног исказа. То се дешава обично у ситуацијама када адресант жели да „одобровољи” адресата да одмах изврши каузирану радњу (прескрипцију). Уп.:

- (46) Увидев их, красавица зарыдала еще пуше, тыча рукою в дверь кабинета.
– *Давайте не будем рыдать*, гражданка, – спокойно сказал первый (БУЛГАКОВ 1982: 155);
– *Wiece co, obywatelko, przestańcie szlochać* – spokojnie powiedział jeden z milicjantów (БУЛГАКОВ 1996: 232);
Кад их је угледала, љепотица је зајецала још јаче, упирући прстом у врата кабинета.
– *Немојте њлакаџи*, грађанко – мирно је рекао први (БУЛГАКОВ 1980: 205).

Таква употреба инклузивне форме карактеристична је у средствима јавног саобраћаја, као што је воз и сл. Уп.:

- (47) *Давай*, бабушка, *подвинемся* чуть подальше! (‘подвинься/подвиньтес’);
Хајде, бако, *њомакнимо* се мало даље! (‘помакни се/помакните се’).

¹⁶ В. полске и српске (презентске) еквиваленте – примјер (55).

3.4. Инклузивним средствима, која, по правилу, умањују (ублажују) степен илокутивне снаге императивног исказа, могуће је изразити и категоричку наредбу (без поговора), јер се адресант као каузатор у датом случају налази у субординираном положају у односу на адресата, као, на примјер, када сувозач (газда) наређује „свом” возачу (што обавезно прати „императивна” интонација):

- (48) Парень смутился (...), потом хлопнул по руке Романа, лежавшей на баранке и, делая голос жестким, приказал: – *Покатили! Нас ждут!* (Алешкин 1999: 325) (‘поезжай’);
Младић се збунио (...), затим лупнуо Романа по руци, која се налазила на волану, и, оштрим гласом наредио: – *Кренимо! Чекају нас!* (‘крени’) (наш превод – Д.В.)

3.5. У руском језику избором инклузивне форме могу се релативно лако диференцирати специфични прескриптивни односи. Уп. функционисање руске „двојине” (обраћање једном лицу – *ты*) изражене футурским обликом, „праве” множине (обраћање већем броју /од једног/ лица – *вы*) и „неправе” множине (обраћање једном лицу на *Вы*) изражене футурском формом са аглутинативним афиксом *-те*, као и њихових пољских и српских еквивалената:

- (49) Ну что ж, *пойдем* со мной в батальоны. Хотел бой видеть, сейчас увидишь (СИМОНОВ 1977: 92);
No cóż, *chodź* ze mną do batalionów. Chciałeś zobaczyć walkę, to ją zobaczysz (SIMONOV 1984: 113);
Онда *идемо* заједно у баталоне. Хтео си да видиш битку; сада ћеш је видети (Симонов 1962: 99);
- (50) – *Подемите!* – сказала г-жа Энбо. Жанна и Люси запротестовали. Как! Ехать? Так скоро? (Золя 1988: 742);
– *Jedźmy* – powiedziała pani Hennebeau, skierowując się w stronę powozu. Janka i Lucja zaprottestowały. Jak to, tak prędko? (ZOLA 1987: 400);
– *Хаждемо* – рече госпођа Енбо и пође према својој кочији. Жана и Луси повикнуше у знак просвједа. Зар, тако брзо! (Золя 1989: 394);¹⁷
- (51) – *Пойдемте* со мной, – сказал Баранову Синцов, и они стали догонять ушедшую вперед колонну (СИМОНОВ 1977: 124);
– *Chodźmy* – zwrócił się Sincow do Baranowa. Zaczęli doganiać kolumnę, która poszła naprzód (SIMONOV 1984: 153);
– *Пођиите* са мном – рече Синцов Баранову, и они се упутише да стигну колону (Симонов 1962: 133).

3.5.1. Међутим, наведена се правила, ипак, не поштују увијек. Уп. следеће примјере, гдје се један те исти облик користи за обраћање (у виду говорног чина предлога, односно позива) како једном саговорнику тако и већем броју саговорника:

- (52) Не изволь и беспокоиться. (...) *подем* к Аринушке (Пушкин 1974: 10); Ну, не сердись, *помиримся* (Пушкин 1974: 13); Зачем откладывать? – сказал мне Швабрин (...) – *Сойдем* к реке (Пушкин 1974: 36); *Пойдем*, кинемся в ноги к твоим родителям (Пушкин 1974: 42); Ну, детушки, *постоим* се-

¹⁷ У загребачком преводу (одакле је узет овај примјер) имена су написана као и у оригиналу на француском језику (*Hennebeau, Jeanne, Lucie*).

годня за матушку государыню и докажем всему свету, что мы люди brave и присяжные (Пушкин 1974: 55); *Поцелуемся ж и мы (...)* – Прощай, мой Иван Кузмич (Пушкин 1974: 56); Ну, братцы, – сказал Пугачев, – *затянем-ка* на сон грядущий мою любимую песенку (Пушкин 1974: 65); Слушай, фельдмаршал! (...) *сядем-ка да поужинаем* (Пушкин 1974: 87).

Уп. наведене примјере у преводу на пољски језик, у којем се као инклузив (напоредо с 1. л. мн. императива) користи, као и у руском језику, перфективни презент, тј. прости облик за будуће вријеме¹⁸:

- (53) *Ależ nie niepokój się (...)* *pojedziemy* do Arinuszki (PUSZKIN 1989: 15); *No, nie gniewaj się, pogódźmy się* (PUSZKIN 1989: 19); *Zejdziemy* ku rzece (PUSZKIN 1989: 55); *Chodźmy, rzućmy się do nóg* twoim rodzicom (PUSZKIN 1989: 65); *No, dziatki, zasłonimy* dziś piersiami naszą monarchinię i *dowiedziemy* całemu światu, że z nas ludzie honoru i wierni przysiędze (PUSZKIN 1989: 84–85); *I my ucałujmy się (...)* – *Żegnaj*, mój Iwaniu Kuźmiczu (PUSZKIN 1989: 87); *No, bracia – rzekł* Pugaczow – a *zaspiewajmyż* przed snem moją ulubioną piosenkę. (PUSZKIN 1989: 100); *Słuchaj*, feldmarszałku! (...) *siadajmy i jedzmy* wieczerzę (PUSZKIN 1989: 136).

Ови исти примјери у преводу на српски језик одликују се како употребом (регуларног) облика 1. л. мн. императива тако и употребом „конјунктива” (синтаксичке конструкције „*да* + презент”, као специфичног за српски језик средства за извођење /хортативних/ говорних чинова предлога и позива; уп., поред осталог, Маслова – Звекић-Душановић 2013: 605)¹⁹, који је карактеристичан за бугарски и македонски језик (в., нпр. Малдџиева 1990; Барентсен 2003а: 7; Тополињска 2007: 45–50; 2014). Уп.:

- (54) Не треба да се узнемираваш (...) него *да* сад *поћемо* код Аринушке (Пушкин 1965: 21); Хајде, не љути се, *да се помиримо* (Пушкин 1965: 24); *Да се сјусимо* до реке (Пушкин 1965: 50); *Хајдемо да поидемо* пред ногу твојим родитељима (Пушкин 1965: 57); Хајде, децо, *бранимо* данас нашу мајчицу царицу и покажимо целом свету да смо јунаци заклетви верни! (Пушкин 1965: 72); *Дал да се и ми пољубимо!* (...) – Збогом, мој Иване Кузмићу (Пушкин 1965: 74); А сад, браћо – рече Пугачов – деде *да зајевамо* пред спавање ону моју омиљену песмицу (Пушкин 1965: 84); Слушај, фелдмаршале! (...) *да седнемо да повечерамо* (Пушкин 1965: 110).

3.6. Исказивање императивности врши се и *презентивским* облицима. Ричеч је, прије свега, о инклузивној употреби облика садашњег времена (углавном од глагола кретања), која је карактеристична за српски језик, гдје се најчешће употребљава глагол *ићи*; руски језик поред презента овог глагола (*идти*), врло често користи и (синонимичну) футурску форму (инклузивни императив) глагола *пойти* и *поехать*, док пољски језик у овом случају (инклузивне употребе глагола кретања) преферира употребу „правог” (инклузивног) императива (прије свега од глагола *chodzić – chodźmy*). Уп.:

¹⁸ Уп. такву употребу у бјелоруском језику: *паедзем, скосім*; слична појава регистрована је и у чешком, нпр. *поријете се*; уп. Широкова 1983: 90 и д.

¹⁹ О развоју хипотаксе ове конструкције (укључујући и већ наведену опативну /параграф 2.2.6/, као и дату, хортативно-императивну употребу) у старосрпском језику в. посебно Грковић-Мелџор 2004; уп. Ивић 1970.

- (55) – *Идём-идём*, хоть вон туда, что ли! (ЧВАНОВ 2001: 202);
– *Идемо, идемо*, макар ено тамо, ако се слажеш! (наш превод –Д.В.);
- (56) – *WSIADAJ pan!* – krzyknął taksówkarz i tak trzepnął w chorągiewkę taksometru, że o mało jej nie złamał. – *Jedziemy* (ВУЉНАКОВ 1996: 229);
– Следните – викнуо је тај и укопчао таксиметар тако да га умало није сломио. – *Идемо* (БУЉКАКОВ 1980: 202).
- (57) – Да, *идём, идём*, – сказал он, поняв, что докторша говорит о Зайчикове (СИМОНОВ 1977: 133);
– А так, *chodźmy, chodźmy!* – powiedział, zrozumiałwszy, że lekarka mówi o Zajczykowie (SIMONOV 1984: 165);

Уп. такође слѣдећи примјер, гдје је у руском и пољском језику употребљен инклузивни императив, а у српском – инклузивни презент:

- (58) *Идёмте, идёмте* к нему, я не знаю, что делать! (БУЉКАКОВ 1982: 154);
Chodźmy, chodźmy do niego, ja już nie wiem, co robić! (ВУЉНАКОВ 1996: 230);
Идемо, идемо к њему, ја не знам што да радим! (БУЉКАКОВ 1980: 203).

3.7. Инклузивне форме, одражавајући специфичан дијалoшки однос говорника према саговорнику / саговорницама и радњи, у самој употреби (тј. у конкретном ситуационо актуелизованом контексту-говору) упућују или на двојину (*ја + њи*; уп. рус. *мы с тобой*; уп. такође личну замјеницу двојине у словенач.: *midva* – м. р. / *medve* – ж. р.) или на множину (*ја + ви*; *ја + њи + ви*; уп. рус. *мы с вами*); уп.: БУСЛАВ 1959: 370; МАЗОН 1914: 139–140; Виноградов 2001: 482; уп. такође: ИВИЋ 1983: 63 и д.; Јањушевић 2009; уп. супротан (неинклузивни) однос (*ја – њи*) при реализацији говорних чинова у епистоларном дискурсу (Попович 1997: 370).

На сличне корелације упућивано је и раније. Тако, рецимо, А. В. Исаченко (1960: 487) сматра да „форма *напишем* јављается формой ед. ч., а форма *напишемте* – формой мн. ч. 2-го л. императива совместного действия” и да „*напишем* относится к *напиши* также, как *напишемте* к *напишите*” (уп.: ТОМАНОВИЋ 1962: 224–225, ТОПОЉИЊСКА 1966: 168–169; ЈАКОВСОН 1985: 2018).

Поред наведеног, можемо додати да су у словеначком и лужичкосрпском језику инклузивни облици оба броја (и јд./дв. и мн.), за разлику од инклузива у другим словенским језицима, увијек формално (грамматички) изражени (нпр.: словенач. *rijva – rijto*; луж. *rijtoj – rijtu*). Инклузивна форма *chodźwa* у пољском језику, која својом аглутинативном компонентом *-wa* подсјећа на двојину инклузива у словеначком језику, представља разговорни (дијалекатски) облик, нпр: *Chodźwa na dół, każde do swego miejsca* (ЖЕРОМСКИ 1978: 61); уп.: рус. *Пойдём* вниз, каждый на свое место (ЖЕРОМСКИЙ 1963: 79) и срп. *Хајдемо* доле, свака на свој посао (ЖЕРОМСКИ 1950: 131).

3.8. Због семантичких обиљежја, који се разликују од обиљежја основних императивних облика (2. л. јд./мн.), императивни облици инклузивне радње могу се назвати *псеудоимперативним*. Псеудоимперативом се може сматрати било која форма заповједног начина која не изражава наредбу²⁰

²⁰ Више о „неимперативним” значењима, односно о полисемији императивних облика у руском језику в., нпр. FORTUIN 2000: 55–235; уп. такође: МАСЛОВА 2008б; ФОРТЕЈН 2008. Напоменуто да су таква значења посебну пажњу лингвиста привлачила и у ранијим периодима

укључујући и инклузивне форме императива којима се готово увијек изражавају говорни чинови позива, молбе, предлога и сл. Треба, међутим, додати да је употреба инклузива лексички релативно ограничена; наша анализа показује да се у овом случају најчешће користе глаголи кретања и глаголи говорења (уп. сличне резултате анализе у БАРЕНТСЕН 2004: 212).

Још једном напоменимо да се у руском језику, за разлику од већине словенских језика, такви чинови (подстицања на вршење радње) као што су позив, апел, предлог, молба формално изражавају облицима који не улазе у општу парадигму императивних облика састављену од 2. л. јд. и 2. л. мн. Дати чинови изводе (изражавају) се како помоћу облика хомонимичних с облицима НСВ (садашњег времена) и СВ (будућег времена)²¹ тако и помоћу разних аналитичких конструкција. Сви ови облици у руском језику међусобно конкуришу.²² Инклузивно значење форми типа *идём, пойдём, вытьем, возьмем, вспомним, рассмотрим* ми смо склонили да разматрамо као једно од посебних значења имперфективног или перфективног презента (рус. *настоящее-будущее совершенного вида*), тј. као својеврсну транспозицију индикативних форми у говорну сферу императива (в.: ВОЈВОДИЋ 1990: 53–54; 1993: 118–119; уп.: РОСЛОВЕЦ 1965; ВАСИЛЕНКО 1967: 248; ШИРОКОВА 1983: 90–91).²³

Напоменимо такође да се у српском језику аналитички облици (конструкције) са перфективним и имперфективним презентом (који су карактеристични за њему најближе по сродности јужнословенске језике – бугарски и македонски) користе само као имплицитна (секундарна) средства изражавања заједничке радње, а, поред тога, и као говорни чинови предлога, учтивог апела и сл. (уп.: *Да њоћемо!; Да се сјусићимо до реке!*). За изражавање учтивог упозорења користе се конструкције „*немојмо* + инфинитив” НСВ (*немојмо њо чинићи*) и „*немој* + да + 1. л. мн. имперфективног презента” (*немој да њо чинимо*) или одрични облик инклузивног императива (*не чинимо њо*) (уп. рус. еквивалент: *давай(те) не будем этого делать*); уп.: ИВИЋ 1958; уп. такође: ТАНАСИЋ 1984: 23; ФЕКЕТЕ 2008). Ми сматрамо да је функционисање наведених средстава условљено контекстом (ситуацијом), односно функционалним стилем у коме се они употребљавају (в. праграф 2.3.5).

3.9. Инклузивност у словенским језицима може да буде изражена не само експлицитним глаголским формама и средствима (директним инклузивима)

развија руске граматичке мисли; уп. нпр.: ПОТЕБНЯ 1977: 220–222; ВИНОГРАДОВ 2001: 485–488; МУЧНИК 1971: 164–175.

²¹ На хомонимичност инклузива и индикативних форми у руском језику скретао је пажњу и Н. С. Поспелов (1955: 232); уп.: РАТНАУР 1976: 91; РГ80: 622; ЛОПАТИН и др. 1989: 183. О семантичкој разлици између инклузива и императива в. ПАЗУХИН 1974; НРАВЉ 1983: 81; уп. ВОЛОДИН – ХРАКОВСКИЙ 1983; МЕЛЕХОВА 2012.

²² Треба рећи да у науци још увијек нема јединственог става о томе који је од многих инклузивних облика који се употребљавају у руском језику „прави” облик 1. л. мн. заповједног начина (в. о томе, нпр.: ПРОКОПОВИЧ 1982: 256–261; ХРАКОВСКИ – ВОЛОДИН 2002: 110–113; уп. такође: ИСАЧЕНКО 1960: 486–489; ЛОМОВ 1977; ХРАКОВСКИЙ 2003; БАРЕНТСЕН 2003а; 2004; ГАЛАКТИОНОВА 2004).

²³ Истакнимо да су дати руски облици и њихови императивни еквиваленти у другим словенским језицима карактеристични, прије свега, за научни стил, у којем их говорник (аутор) употребљава с циљем да привуче пажњу читаоца (слушаоца); више о томе в. СТОЈАНОВИЋ 1989; уп. такође: РОСЛОВЕЦ 1965: 128–129; ВОЈВОДИЋ 1990б: 53–54; Тошковић 1995: 298–299.

већ и различитим имплицитним (глаголским и неглаголским, тј. индиректним) средствима (више о томе в., поред осталог, у: Кондрашов – Сергиевская 1981; Коростишевская 1974: 132), када посебно до изражаја долази интонација, која „преузима” улогу императивног подстицања адресата на (из)вршење радње (в. посебно Пешковский 1928: 464–465).

3.9.1. Тако, на примјер, у свим словенским језицима подстицај на вршење заједничке радње изражава се транспозицијом облика садашњег времена индикатива у „неиндикативну” сферу императива; уп.: рус. *Идём!*; пољ. *Idźemy!*; срп. *Идемо!*.

3.9.2. У руском језику (као и у свим источнословенским језицима, а за разлику од осталих словенских) императивна инклузивност може да буде изражена и обликом прошлог времена, нпр.: *Пошли!*; *Поехали!* (уп. такву могућност у укр. – *Пишли!* и бјелорус. – *Пайшли!*).

3.9.3. Она се такође изражава (у свим словенским језицима) безглаголским (елиптичким) конструкцијама, као на примјер, комбинацијом предлога и замјеница: рус. *За мной!*; пољ. *Za mną!*; срп. *За мном!*.

3.9.4. Инклузивност се може изражавати и узвицима који се често одликују полифункционалношћу: рус. *айда* (*айда в лес!*; уп. укр. *Нумо!*; *Гайда до лісу!*; *Нумо до лісу!*), *йолундра!* (у превентивном значењу: ‘спасайся, кто (все вместе) может!’) и др.; пољ. *hej* (*hej, do lasu!*) и др.; срп. *хајде* (*хајдемо у шуму!*), *хорук!* (уп. рус. *ухнем!*) итд.

3.9.5. И прилози се могу употребљавати као средства за изражавање инклузивности; уп. следеће примјере, у којима се напоредо с прилозима користе и друга средства (уз специфичну „императивно-позивну” интонацију): Ребята! *вперед*, на вылазку, за мною! (Пушкин 1974: 57) [*Chłopczy! Naprzód* ZA MNA, NA WYPAD! (PUSZKIN 1989: 88); *Момци, наїперед*, на капију, за мном! (Пушкин 1965: 75)]; *А ну, давайте вместе! Разом!* (Булгаков 1982: 44) [*Wołajmy razem, no!* (BUŁNAKOW 1996: 60); *Далте заједно! Уједанїуй!* (Булгаков 1980: 53)].

Могућност употребе прилога у функцији „индиректног” императива, у који се може убројити и инклузив, веома је велика. Тако је, на примјер, за руски, пољски и српски језик у том погледу карактеристична употреба замјеничких прилога *сюда*, *ти* и *овамо* и њихових синонима (у значењу „позива”, „апела”); уп., нпр., ПИПЕР 1988: 23–24. У неким говорима српског језика могу се срести и друге инклузивне форме, образоване од прилога или прилошких синтагми и аглутинативног афикса *-мо*, карактеристичног за 1. л. мн. императива (инклузива) у српском језику; уп.: *брзо-мо* (‘пођимо брзо’); *десно-мо* (‘пођимо десно’); *кући-мо* (‘пођимо кући’); *їуїшем-о* (*їуїшем-мо*) (‘пођимо путем’, ‘потрчимо путем’); у *кућу-мо* (‘уђимо у кућу’, ‘утрчимо у кућу’) итд. (в. ПИЖУРИЦА 1972: 42–43).

3.9.6. Предикативи (ријечи које означавају категорију стања), такође врше функцију инклузива; уп.: И тогда над горами прокатился (...) страшный голос Воланда: – *Пора!!* (‘нам пора ехать’; ‘поедем’; ‘поехали’) (Булгаков 1982: 304) [*Czas już!* (BUŁNAKOW 1996: 455); *Впујеме је!!* (Булгаков 1980: 403)].

3.9.7. И именице (у номинативним реченицама) употребљавају се као средство за изражавање подстицаја на вршење заједничке радње; уп.: *Подъѐм!* (‘пойдем’) [*Покреї!* (‘кренимо’)].

3.9.8. И упитним исказима могу се реализовати чиновни подстицања на вршење заједничке радње, нпр.: *Почему бы нам не поїти?* (‘пойдем’) [пољ. *A daczego byśmy nie poszli?* (‘chodźmy’); срп. *Защо не бисмо поїли?* (‘пођимо’)]. Реченице-искази овога типа су, заправо, синтаксички фразеологизми са незамањивом компонентом (*почему не; daczego nie; зашто не*), који имају синкретички, интерогативно-прескриптивни карактер (КОРОСТИШЕВСКАЯ 1974: 130–132; ЛИНДСТРЕМ 2008).

3.9.9. Уопште узев, можемо рећи да се сваки облик (средство) којим се изражава вршење заједничке радње одликује директним говором, обраћањем саговорнику, прескриптивном интонацијом, утицајем на саговорника, односно комуникативним условима, типичним за употребу основних императивних облика – 2. л. јд./мн. Ваља такође истаћи, да инклузивне граматичке форме (по правилу, у руском језику) и секундарна средства за изражавање подстицања на вршење заједничке радње (у свим словенским језицима) на парадигматском плану немају конотативно (императивно-инклузивно) значење са довољно јасном диференцијацијом његових разноврсних реализација, као што су мелиоративно, пејоративно, афективно, пермисивно и др. Дато значење (са многобројним подзначањима) они задобијају само у условима свакодневне интенције адресанта и њој одговарајућих показатеља комуникативне ситуације, односно тек на синтагматском (контекстуалном) плану, на којем се испољавају њихове изражајне синонимске могућности, захваљујући чему они врло често функционишу као експресивна, стилски маркирана средства (в., поред осталог: ВАСИЛЕНКО 1967: 248, 253; ТОШОВИЧ 2006: 245–284; МАСЛОВА 2008б; МЕЛЕХОВА 2012).

Поред свега наведеног, треба још додати да у сваком живом говору (дијалогу), укључујући и ситуацију приликом употребе инклузивних облика и средстава, значајну улогу имају разна пропратна невербална (паралингвистичка) средства, као што су гестови, мимика, покрети дијелова тијела (руку, главе и др.).

4. ЗАКЉУЧНИ КОМЕНТАР. На основу општег увида у императивну парадигматску слику словенских језика и многобројна досадашња истраживања, као и на основу овдје проведене анализе, словенске императивне форме инклузивне радње можемо подијелити на неколико група (типова):

(1) руски инклузиви, који могу да буду како синтетички тако и аналитички (који иначе не улазе у општу императивну парадигму);

(2) пољски, чешки, словачки, русински, украјински, бјелоруски и српски синтетички инклузивни облици (који формално улазе у општу императивну парадигму);

(3) словеначки и лужичкосрпски инклузивни облици, који синтетички изражавају (формално разликују) двојину и множину и који улазе у општу императивну парадигму;

(4) бугарски и македонски инклузивни, који имају само аналитички (тј. синтаксички) израз и који не улазе општу императивну парадигму.

Из свега наведеног може се закључити да се категорија императивности (слично као и категорија вокативности) увијек реализује у оквиру презентско-футуралне перспективе и конкретног говорног чина, гдје прагматички прескриптивно-каузативни однос адресанта (1. л.) према адресату (2. л.) представља основни предуслов којим је иреалну ситуацију могуће трансформисати у реалну. Да би успјешно извео свој императивни исказ, адресант „тражи”, тј. мора да нађе одговарајућег, конкретног адресата, који му је неопходан како би назначио (изразио) своју намјеру да у односу на њега изврши референцију. Специфичност оваквог исказа је у томе што је субјекат (вршилац) у њему раздвојен од радње, тј. од свог предикативног обиљежја и што, у складу с тим, реализација каузиране радње зависи од реалне способности и воље тог истог (каузираног) *иши*-субјекта. У вези с тим треба истаћи да се императивни карактер каузације адресата увијек одређује (већ у уводном дијелу споменути) прагматичко-деиктичким компонентама *ја – иши – сада – овдје – ово* и да изван њиховог оквира (тј. без њихове референтности и кореферентности) нема категорије императивности, што такође важи и за, њој копрезентну, категорију вокативности (а све због заједничког денотата, односно адресата, као објективног референта, иако са два различита сигнификата – имплицитног замјеничко-императивног (предикатског) и експлицитног (идентификационог) именичко-вокативног).

Додајмо уз ово разматрање изражавања императивности и слjedeће. Ако би се категорија императивности посматрала са становишта теорије функционалне граматике Лењинградско-Петроградске лингвистичке школе, односно ако би се на структурирање дате категорије примијенила концепција ФСП А. В. Бондарка, онда би 2. л. јд. и 2. л. мн. императива, као формална, морфолошка парадигма, са високим степеном фреквенције и стилске немаркираности, представљали центар ФСП императивности, а сва остала лица, која морфолошки не припадају тој парадигми, као и сва остала средства стилски маркираног исказивања императивности (укључујући и форме инклузивног императива) – његову периферију, било ближу, било даљу. Треба такође рећи да се сва овдје обрађена и презентована императивна средства могу разматрати и у оквиру других ФСП, прије свега у оквиру периферије ФСП футуралности и ФСП персоналности.

Приводећи крају ову кратку анализу, нагласимо да смо овдје дотакли само основне аспекте проучавања словенских инклузивних форми као средстава за изражавање појединих прескриптивних (прескриптивно-футуралних) говорних чинова, који захтијевају подробнију анализу, нарочито са прагматичко-стилистичког и функционално-семантичког становишта.

ИЗВОРИ

- Алешкин, П. Ф. *Лагерная учительница: Роман, повести, рассказы*. Москва: Голос, 1999.
 Андрић, Иво. *Проклећа Авлија*. Сабрана дела Иве Андрића, књ. четврта. Београд: Просвета – Загреб: Младост – Сарајево: Свјетлост – Љубљана: Државна zaloжба Словеније, 1963.

- Андрич, Иво. Проклятый двор (перевод Т. Поповой). *Повести и рассказы югославских писателей*. Москва: Художественная литература, 1978, 15–87.
- Булгаков, Михаил. *Избранное: Роман „Мастер и Маргарита“*. Рассказы. Москва: Художественная литература, 1982.
- Булгаков, Михаил. *Majstor i Margarića* (превео М. Чолић) / Дела, Четврта књига. Београд: Народна књига, 1985.
- ВЗ: Библия („Ветхий завет“; „Новый завет“) <<http://lib.pravmir.ru/data/files/Bible.pdf>> 29.03.2017.
- Жеромски, Стефан. Верна река (превео С. Мусулин). С. Жеромски. *Верна река*. Београд: Ново поколење, 1950, 88–221.
- Жеромский, Стефан. *Верная река: Семейное предание* (перевод Н. Крымовой). Москва: Гос. изд-во художественной литературы, 1963.
- Зола, Эмил. *Жерминал* (превео Т. Ујевић). Загреб: Графички завод Хрватске, 1989 (лат.).
- Золя, Эмиль. *Западня. Жерминаль* (перевод Е. Шишмаревой, О. Моисеенко и Н. Немчиновой), Москва: Художественная литература, 1988.
- Котова, Н. В. Болгарский язык. А. Г. Широкова, В. П. Гудков (ред.). *Славянские языки*. Москва: Изд-во МГУ, 1977, 216–258.
- Потапенко, А. И. Старожил русского леса. *Знание – сила* 4 (1975): 34–37.
- Приставкин, А. И. *Трудное детство*. Москва: Правда, 1965.
- Пушкин, А. С. *Капитанская дочка*. Москва: Русский язык, 1974.
- Пушкин, А. С. *Собрание сочинений в 10 тт*, т. 2: *Стихотворения 823–1836* („Вакхическая песня“). Москва: Гос. изд-во художественной литературы, 1959.
- СЗ: „Стари завет“ (превео Ђура Даничић). *Библија или Светио писмо Стариго и Новога заветја*. Београд: Британско и инострано библијско друштво, 1985, 1–807.
- Симонов, К. М. *Живые и мертвые*, кн. I. Москва: Советский писатель, 1977.
- Симонов, Константин. *Живи и мртви* (превео Д. Мићовић). Београд: Нолит, 1962.
- Посић, Добрица. *Далеко је сунце* / Сабрана дела Добрице Посића, књ. прва. Београд: Просвета – Сарајево: Свјетлост, 1966.
- Усикова, Р. П. Македонский язык. А. Г. Широкова, В. П. Гудков (ред.). *Славянские языки*. Москва: Изд-во МГУ, 1977, 333–374.
- Црњански, Милош. *Друѓа књига Сеоба* / Антологија српске књижевности. Београд: Учительски факултет Универзитета у Београду – Microsoft®, 2010 <<http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>> 29.03.2017.
- Чванов, М. А. *Крест мой?! : Рассказы. Загадка штурмана Альбанова: Роман-поиск*. Москва: Голос-Пресс, 2001.
- Чосич, Добрица. *Солнце далеко* (перевод Т. Поповой и А. Романенко). Москва: Издательство иностранной литературы, 1956.
- Штейн, А. П. Ночью без звезд. *Театр* 9 (1973) [Штейн, А. П. *Ночью без звезд: Романтическая драма в 2 ч*. Москва: ВААП, 1973]

*

- ANDRIĆ, Ivo. Przekłete Podwórze (przełożył J. Wierzbicki). *Opowiadania o bracie Piotrze. Rozmowa z Goyą*. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1977, 17–124.
- BULGAKOV, Mihail. *Majstor i Margarita* (prevela V. Flaker). Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1980.
- BULHAKOW, Michał. *Mistrz i Małgorzata* (tłumaczyli I. Lewandowska, W. Dąbrowski). Warszawa: Czytelnik, 1996.
- PUSZKIN, Aleksander. *Córka kapitana. Dama pikowa* (tłumaczyli T. Stępniewski, S. Pollak). Warszawa: Książka i Wiedza, 1989.
- PUŠKIN, A. S. *Kapetanova kći* (preveo B. Kovačević). Beograd: Nolit, 1965.
- SIMONOV, Konstantin. *Živi i mrtvi* (prevela V. Flaker). Zagreb: Naprijed, 1966.
- SIMONOV, Konstantin. *Żywi i martwi* (przełożył J. Brzęczkowski). Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1984.
- ST. *Pismo Święte Nowego i Starego Testamentu* / Biblia Tysiąclecia. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum, 2003 <<http://biblia.deon.pl>> 29.03.2017.
- ZOLA, Emil. *Germinal* (przełożyła K. Dolatowska), Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1987.
- ŽEROMSKI, Stefan. *Wierna rzeka: Klechda domowa*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1978.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АПРЕСЯН, Ю. Д. *Избранные труды*, том I: *Лексическая семантика: Синонимические средства языка*. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Школа „Языки русской культуры”, 1995.
- БАРЕНТСЕН, А. О побудительных конструкциях с исполнителем 1-го лица. *Dutch Contributions to the Thirteenth International Congress of Slavists* (Ljubljana, August 15–21, 2003). J. Schaecken, P. Houtzagers, J. Kalsbeek (eds.). Linguistics. Amsterdam – New York: Rodopi, 2003a, 1–33.
- БАРЕНТСЕН, А. О некоторых изменениях в употреблении выражении призыва к совместному действию в русских текстах последних двух столетий. W. Honselaar, H. van der Tak, E. de Haard, A. Barentsen, J. Popovski (eds.) *Time Flies. A Festschrift for William R. Veder on the Occasion of his Departure as Professor of Slavic Linguistics at the University of Amsterdam*. Amsterdam: Uitgeverij Pegasus, 2003b: 13–40.
- БАРЕНТСЕН, А. О формально маркированных выражениях призыва к совместному действию в русских текстах последних двух столетий. М. Л. Ремнёва, А. А. Поликарпов (сост.). *Русский язык: Исторические судьбы и современность. Труды и материалы*. II Международный конгресс исследователей русского языка (Москва, 18–21 марта 2004 г.). Москва: МГУ, 2004, 211–212.
- БЕЛИЋ, Александар. *Изабрана дела*, том IV: *Историја српског језика: Фонетика. Речи са деκлинацијом. Речи са конјугацијом*. Прир. Александар Младеновић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- БЕНАККИО, Р. *Глагольный вид в императиве в южнославянских языках*. Ю. Д. Апресян (ред.). *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура*. Сборник статей в честь Н. Д. Арутюновой. Москва: Языки славянской культуры, 2004, 267–275.
- БИРЮЛИН, Л. А. Побуждение к действию в актах речи. А. В. Бондарко (отв. ред.). *Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность*. Ленинград: Наука, 1990, 238–243.
- БИРЮЛИН, Л. А. Семантика и прагматика русского превентива. *Russian linguistics* 16 (1992): 1–22.
- БОНДАРКО, А. В. К теории поля в грамматике – залог и залоговость. *Вопросы языкознания* 3 (1972): 20–35
- БОНДАРКО, А. В. *Теория морфологических категорий*. Ленинград: Наука, 1976.
- БОНДАРКО, А. В. (отв. ред.). *Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность*. Ленинград: Наука, 1990.
- БОНДАРКО, А. В., Л. Л. Буланин. *Русский глагол*. Ленинград: Просвещение, 1967.
- БУСЛАЕВ, Ф. И. *Историческая грамматика русского языка*. Москва: Учпедгиз, 1959.
- ВАСИЛЕНКО, С. Ф. Нейтрализация оппозиций и грамматическая синонимия (на материале форм наклонений глагола в современном русском языке). *Филологический сборник VI–VII (статьи аспирантов и соискателей)* [Алма-Ата] (1967): 243–254.
- ВИНОГРАДОВ, В. В. *Русский язык: Грамматическое учение о слове*. 4-е изд. Москва: Русский язык, 2001.
- ВОЙВОДИЧ, Дойчил. Два модальных значения перфективного презенса в русском языке и их эквиваленты в сербскохорватском языке. *Slavist* 1 (1990): 53–59.
- ВОЙВОДИЧ, Дойчил. Нефутуральное употребление перфективного презенса в русском языке. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 31/21 (1991/92) (1993): 109–128.
- ВОЙВОДИЧ, Дойчил. Об инклюзивных формах императива в славянских языках. Боголюб Станковић (прир.). *Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини*. Међународни симпозијум поводом 120-годишњице Катедре за руски језик и 50-годишњице Славистичког друштва Србије (Београд, 1–5. јун 1998). Београд: Филолошки факултет – Славистичко друштво Србије, 1998, 130–138.
- ВОЙВОДИЧ, Дойчил. Перформативное микрополе прескриптивности. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLIII (2000): 111–124.
- ВОЈВОДИЋ, Дојчил. О корелацији императива и вокатива (на материјалу руског и српског језика). *Славистика* VI (2002a): 56–62.
- ВОЈВОДИЋ, Дојчил. Основни типови императивне каузације у руском и српском језику. Предраг Пипер (ур.). *Синтакса руског језика у њоречењу са српским: Просја реченица*. Зборник теза и резимеа Научног колоквијума (Београд, 30. маја 2002). Београд: Филолошки факултет, 2002b, 6–7.
- ВОЈВОДИЋ, Дојчил. О вокативним и императивним типовима каузације у руском и српском језику. *Јужнословенски филолог* LIX (2003): 153–174.

- Войводич, Д., В. Манчев, А. Маслова. Русские, болгарские и сербские императивные паремии-высказывания и их лексико-семантическое наполнение. Боголюб Станкович (отв. ред.). *Проекты по сопоставительному изучению русского и других языков. Доклады. VI Международный симпозиум МАПРЯЛ* (Белград, 1–4 июня 2004 г.). Београд: Славистичко друштво Србије – Филолошки факултет, 2004, 54–61.
- Володин, А. П., В. С. Храковский. Парадигма императивных форм (опыт исчисления). *Ученые записки Гартуского государственного университета 651 (Грамматические и лексико-семантические проблемы описания языка)* (1983): 3–20.
- Галактионова, И. В. О грамматическом статусе типа *скажи* в связи с их переносными употреблением. М. Л. Ремнёва, А. А. Поликарпов (сост.). *Русский язык: Исторические судьбы и современность. Труды и материалы. II Международный конгресс исследователей русского языка* (Москва, 18–21 марта 2004 г.). Москва: МГУ, 2004, 216–217.
- Грковић-Мелдор, Јасмина. Развој хипотактичког *да* у старосрпском језику. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику XLVII/1–2* (2004): 185–203.
- Зорихина-Нильсон, Н. В. Употребление вида глагола в императиве, теория речевых актов и вежливость М. Л. Ремнёва, А. А. Поликарпов (сост.). *Русский язык: Исторические судьбы и современность. Труды и материалы. II Международный конгресс исследователей русского языка* (Москва, 18–21 марта 2004 г.). Москва: МГУ, 2004, 256–257.
- Иванов, Вал. В. *Историческая грамматика русского языка*. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Просвещение, 1990.
- Ивић, Милка. Словенски императив уз негацију. *Радови Научног друштва НР Босне и Херцеговине (Одељење историјско-филолошких наука) X/4* (1958): 23–44.
- Ивић, Милка. О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици с везником *да*. *Зборник за филологију и лингвистику XIII/1* (1970): 43–54.
- Изотов, А. И. *Функционально-семантическая категория императивности в современном чешском языке как прагмалингвистический феномен*. Дис. докт. филол. наук. Москва: МГУ, 2007. <http://www.philol.msu.ru/~slavphil/staff/izotov/izotov_dissertation.pdf> 15.10.2016.
- Иосифова, В. Е. Влияние отрицания на видовые формы императива. *Вестник Московского государственного областного университета, серия: Русская филология 1* (2008): 3–10.
- Иосифова, В. Е. *Русский императив в грамматической системе и в разговорной речи*. Москва: Московский государственный областной университет, 2011.
- Иосифова, В. Е. Императивные высказывания с особой формой побуждения «третьего лица». *Преподаватель XXI век 1/ 2* (2012): 342–347.
- Исаченко, А. В. К вопросу об императиве в русском языке. *Русский язык в школе 6* (1957): 7–14.
- Исаченко, А. В. *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким: Морфология, ч. 2*. Братислава: Изд-во Словацкой АН, 1960.
- Јањушевић, Ана. Инклузивни императив у српском језику. *Српски језик – сјудије српске и словенске XIV/1–2* (2009): 361–374.
- Кондрашов Н. А., Л. А. СЕРГИЕВСКАЯ. О формах императива совместного действия в современном русском языке. *Русский язык в школе 6* (1981): 50–54.
- Коростышевская, А. М. Синтаксические фразеологизмы с незаменимым компонентом, выражающие побуждение. Е. Я. Болгова (ред.). *Теоретические и методические проблемы грамматики и стилистики русского языка*. Доклады и сообщения Межвузовского семинара кафедр русского языка высших учебных заведений Западной Сибири (Барнаул, 29 сентября – 1 октября 1971 г.). Барнаул: Барнаулский гос. пед. ин-тут, 1974, 129–136.
- ЛЕС90: *Лингвистический энциклопедический словарь* (гл. ред. В. Н. Ярцева). Москва: Советская энциклопедия, 1980.
- Линдстрем, Е. Классификация русских ненастоящих вопросов, призывающих к ответу. *Зборник Мајице српске за славистику 74* (2008): 173–189.
- Ломов, А. М. О способах выражения волеизъявления в русском языке. *Русский язык в школе 2* (1977): 90–93.
- Лопатин, В. В., И. Г. Милославский, М. А. Шелякин. *Современный русский язык: Теоретический курс*. Москва: Русский язык, 1989.
- Малджиева, Вяра. Характеристика на *да*-конструкцията в българския език с оглед на нейните функционални еквиваленти в славянските езици. *Съпоставително езикознание XV/4–5* (1990): 212–2017.
- Маслова, А. Ю. *Средства выражения побудительного значения в сербо-хорватском языке в сопоставлении с русским*. Автореф. дис. канд. филол. наук. Санкт-Петербург: С.-Петербургский гос. ун-т, 1998.

- МАСЛОВА, А. Ю. *Введение в прагмалингвистику. Учебное пособие*. Москва: Флинта – Наука, 2007.
- МАСЛОВА, А. Ю. *Коммуникативно-семантическая категория побудительности и ее реализация в сербском и болгарском языках на фоне русского языка. Опыт сопоставительного исследования*. Саранск: Из-дво Мордов. ун-та, 2008а.
- МАСЛОВА, А. Ј. Семантичко-прагматичке особине индиректног изражавања императивности. М. Радвановић, П. Пипер (ур.). *Семантичка истраживања српског језика*. Београд: САНУ, 2008б, 257–265.
- МАСЛОВА, А. Ю. К вопросу о сопоставительной прагмалингвистике (на примере речевой ситуации автопрескрипции). *Вестник Томского государственного университета* 314 (2008в): 22–25.
- МАСЛОВА, Алина, Душанка Звеквић Душановић. Интерпретација императивне парадигме са комуникативно-прагматичког и функционалног аспекта (на материјалу руског, српског и мађарског језика). Ivana Živančević Sekeruš (ur.). *Susret kultura. Zbornik radova*. Књ. 1. Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum „Susret kultura” (Novi Sad, 2013). Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013, 601–609.
- МЕЛЕХОВА, Л. А. *Коннотација императива*. Автореф. дис. канд. филол. наук. Москва: Московский гос. обл. ун-т, 2012.
- МИРИЧ, Д. Средства выражения апеллятивности-вокативности в русском и сербском языках. Боголюб Станкович (отв. ред.). *Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков. Доклады. IV Международный симпозиум МАПРЯЛ (Белград – Нови-Сад, 8–10 октября 1996 г.)*. Београд: Славистичко друштво Србије – Филолошки факултет, 1997, 150–154.
- МОЛОШНАЯ, Т. Н. Синтаксические способы выражения косвенных наклонений в современных славянских языках. В. В. Иванов, Т. Н. Молошная, А. В. Головачева, Т. Н. Свешникова. *Этюды по типологии грамматических категорий в славянских и балканских языках*. Москва: Индрик, 1995, 60–150.
- МОЛОШНАЯ, Т. Н. К вопросу о так называемых аналитических формах императива в русском языке. *Russian Linguistics* 14/1 (1990): 19–35.
- МУЧНИК, И. П. О значениях форм повелительного наклонения. И. П. Мучник. *Грамматические категории глагола и имени в современном русском литературном языке*. Москва: Наука, 1971: 159–176.
- НЕМЕШАЙЛОВА, А. В. *Повелительное наклонение в современном русском языке*. Автореф. дис. канд. филол. наук. Пенза: Куйбышевский гос. пед. ин-тут, 1961.
- НИКОЛИЋ, Вера. *Грамаишка руског језика: Фонетика и морфологија*. 5. изд. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1974.
- ПАДУЧЕВА, Е. В. Семантика и прагматика несовершенного вида императива. Е. В. Падучева. *Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива*. Москва: Школа „Языки русской культуры”, 1996, 66–83.
- ПАЗУХИН, Р. Так называемое „повелительное наклонение” и его парадигма. *Studia Rossica Pospolaniensia* 6 (1974): 85–95.
- ПЕШКОВСКИЙ, А. М. Интонация и грамматика. *Известия по русскому языку и словесности АН СССР* 1/2 (1928): 458–476.
- ПИПЕР, Предраг. *Заменички ѝрилози у српскохрватском, руском и љовском језику. Семантичка студија*. Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 8. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1988.
- ПИПЕР, Предраг. *Оглед српске морфосинтаксе у љоређењу са македонском*. Сеул: Ханкук университет за стране студије, 1997.
- ПИПЕР, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика. Простиа реченица*. У ред. М. Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига; Нови Сад: Матица српска, 2005.
- ПИПЕР, Предраг, Мила Стојнић. *Руски језик. Изговор, грамаишка, конверзација, вежба*. Београд: Завет, 2002.
- ПИЖУРИЦА, Мато. Неке особне форме изражавања императивности у говору Роваца. *Прилози истраживању језика* 8 (1972): 41–45.
- ПОПОВИЧ, Л. Языковая реализация бехабитивов в эпистолярном дискурсе русского, украинского и сербского языков. Боголюб Станкович (отв. ред.). *Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков. Доклады. IV Международный симпозиум МАПРЯЛ*

- (Белград – Нови-Сад, 8–10 октября 1996 г.). Београд: Славистичко друштво Србије – Филолошки факултет, 1997, 367–373.
- Поповић, Људмила. Комуникативне функције просте реченице. Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синџакса савременога српског језика: Просте реченице*. У ред. М. Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига; Нови Сад: Матица српска, 2005, 983–1059.
- Поспелов, Н. С. Прямое и относительное употребление форм настоящего и будущего времени глагола в современном русском языке. Н. С. Поспелов, Н. Ю. Шведова (ред.). *Исследования по грамматике русского литературного языка*. Москва: Изд-во АН СССР, 1955, 206–246.
- Потебня, А. А. *Из записок по русской грамматике*. Т. IV: *Глагол*. Изд. 2-е. Москва: Просвещение, 1977.
- Прокопович, Е. Н. *Глагол в предложении: Семантика и стилистика видо-временных форм*. Москва: Наука, 1982.
- РГ70: Н. Ю. Шведова (отв. ред.). *Грамматика современного русского литературного языка*. Москва: Наука (Институт русского языка АН СССР), 1970.
- РГ80: Н. Ю. Шведова (гл. ред.). *Русская грамматика*, т. I. Москва: Наука, 1980.
- Рословец, Я. И. Употребление форм 1-го лица множественного числа настоящего и будущего времени изъявительного наклонения в значении повелительного наклонения. *Ученые записки МГПИ им. В. И. Ленина* 236 (*Современный русский язык: синтаксис и морфология*) (1965): 115–129.
- Стевановић, М. *Савремени српскохрватски језик: Грамаџички системи и књижевнोजезичка норма*, књ. II: *Синџакса*. Београд: Научна књига, 1979.
- Стешевич, В. Ю. (2014). Аналитические способы выражения побуждения к совместному действию в русском и сербском языках. *Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета (ПСТГУ)*, сер. III: *Филология*, вып. 3 (38), с. 20–35.
- Стешевич, В. Ю. *Категория императивности и средства ее объективации в русском и сербском языках* / Дис. канд. филол. наук. Москва: Институт славяноведения РАН, 2015. <http://inslav.ru/images/stories/other/aspirantura/2015_steshevich_dissertacija.pdf> 25.11.2016.
- Столановић, Андреј. Инклузивни императив у научном стилу руског и српскохрватског језика. *Јужнословенски филолоџ* XLV (1989): 127–136.
- Томановић, Васо. О значењима императива. *Годишен зборник* (Филозофски факултет на Универзитетот – Скопје: Историско-филолошки оддел), 13 (1962): 223–238.
- Тополињска, Зузана. О српским *нека*-конструкцијама у функцији реченичних аргумената. *Јужнословенски филолоџ* LV (1999): 21–28.
- Тополињска, Зузана. *Полски – македонски: Грамаџичка конфронтација*, 8: *Развиток на грамаџичките категории*. Скопје: МАНУ, 2007.
- Тополињска, Зузана (ур.). *Субјунктив со посебен осврт на македонските да-конструкции*. Морфосинтаксички студии III (Истражувачки центар за ареална лингвистика МАНУ). Скопје: МАНУ, 2014.
- Тошовић, Бранко. *Глаголни категориал*. Opole – Graz: Uniwersytet Opolski – Universität Graz, 1998.
- Тошовић, Б. *Экспрессивный синтаксис глагола русского и сербского/хорватского языков*. Москва: Языки славянской культуры, 2006.
- Фортейн, Э. Полисемия императива в русском языке. *Вопросы языкознания* 1 (2008): 3–24.
- Храковский, В. С. О правилах выбора „вежливых” императивных форм (Опыт формализации на материале русского языка). *Известия АН СССР: Серия литературы и языка* 39/3 (1980): 269–278.
- Храковский, В. С. Императивные формы НСВ и СВ в русском языке и их употребление. *Russian Linguistics* 12/3 (1988): 269–292.
- Храковский, В. С. Повелительность. А. В. Бондарко (отв. ред.). *Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность*. Ленинград: Наука, 1990, 185–238.
- Храковский, В. С. (отв. ред.). *Типология императивных конструкций*. Санкт-Петербург: Наука, 1992.
- Храковский, В. С. Типологические отличия русского языка от других славянских языков. France Novak (ur.). *13. mednarodni slavistični kongres. Zbornik povzetkov*, 1. del – *Jezikoslovje* (Ljubljana, 15.–21. avgusta 2003). Ljubljana: ZRC SAZU – Založba ZRC, 2003, 202–203.
- Храковский, В. С., А. П. Володин. *Семантика и типология императива: Русский императив*. Изд. 2-е. Москва: Эдиториал УРСС, 2002.

- ШИРОКОВА, А. Г. Проблематика транспозиции форм наклонений в славянских языках (на материале чешского и русского языков). А. Г. Широкова, Вл. Грабье (ред.). *Сопоставительное изучение грамматики и лексики русского языка с чешским языком и другими славянскими языками*. Москва: Изд-во МГУ, 1983, 83–104.
- ШАТУНОВСКИЙ, И. Б. Императив и вид. М. Ю. Черткова (отв. ред.). *Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова*, т. 4. Москва: МАКС Пресс, 2004, 253–280.
- ШМЕЛЕВ, Д. Н. *Значение и употребление формы повелительного наклонения в современном русском литературном языке*. Автореф. дис. канд. филол. наук. Москва: МГУ, 1955.
- ШТЕЛИНГ, Д. А. О грамматическом статусе повелительного наклонения. *Известия АН СССР: Серия литературы и языка* 41/3 (1982): 47–55.
- ЯКОБСОН, Р. О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. Б. А. Успенский (отв. ред.). *Принципы типологического анализа языков различного строя*. Москва: Наука, 1972: 95–113.
- ЯКОБСОН, Р. Р. О структуре русского глагола. Якобсон. *Избранные работы*. Москва: Прогресс, 1985: 210–221.
- *
- БЕНАССИО, Rosanna. Выражение вежливости формами повелительного наклонения несовершенного и совершенного вида в русском языке. М. Ю. Черткова (отв. ред.). *Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова*, т. 3. Москва: МГУ, 1997, 6–17.
- БЕНАССИО, Rosanna. Конкуренция видов, вежливость и этикет в русском императиве. *Russian Linguistics* 26/2 (2002): 149–178.
- БЕНАССИО, Rosanna. *Употребление глагольного вида в утвердительных формах императива в славянских языках: Сопоставительный анализ*. Padova: Università di Padova, 2005a.
- БЕНАССИО, Rosanna. Aspetto verbale e imperativo in polacco. A. Ceccherelli, D. Gheno, A. Litwornia, M. Piacentini, A. M. Raffo (a c. di). *Per Jan Ślaski: Scritti offerti da magiaristi, polonisti, slavisti italiani*. Padova: Unipress, 2005b, 5–18.
- БЕНАССИО, Rosanna. Aspetto verbale e cortesia linguistica nell'imperativo slavo. R. De Giorgi, S. Garzonio, G. Ziffer (a c. di). *Gli studi slavistici in Italia oggi*. IV Congresso Italiano di Slavistica (Udine, 20–23 settembre 2006). Udine: Forum, 2007, 231–248.
- БЕНАССИО, Rosanna. *Вид и категория вежливости в славянском императиве: сравнительный анализ*. Slavistische Beiträge, Bd. 472. München – Berlin: Verlag Otto Sagner, 2010.
- БЕНАССИО, Rosanna. Еще раз о глагольном виде и категории вежливости в императиве: сопоставление славянских языков с новогреческим. *Јужнословенски филолог* LXIX (2013): 169–183.
- ШАКАРОВА, Krassimira. Typological Analysis of the Imperative Paradigms in the Slavic Languages. *Съпоставително езиковознание* XXXI/1 (2006): 41–54.
- FORTUIN, Egbert L. J. *Polysemy or Monosemy: Interpretation of the Imperative and the Dative-infinitive Construction in Russian*. Dissertation series. Amsterdam: Institut for Logic, Language and Computation, Amsterdam University, 2000.
- IVIĆ, Milka. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek (61), 1983.
- JAKOBSON, Roman. Строй украинского императива. R. Jakobson. *Selected Writings*. Vol. 2: *Word and Language*. The Hague – Paris: Mouton, 1971: 190–197.
- Hansen, Björn. The Grammaticalization of the Analytical Imperatives in Russian, Polish and Serbian/Croatian. *Die Welt der Slaven* XLIX (2004): 257–274.
- HRABĚ, Vladimír. K invariantnímu významu ruského imperativu. V. Hrabě, A. G. Širokova. *Konfrontační studium ruské a české gramatiky a slovní zásoby II*. Praha: Univerzita Karlova, 1983, 71–93.
- LEHMANN, Volkmar. Pragmatic Functions of Aspects and Their Cognitive Motivation (Russian Aspects in the Context of the Imperative and the Infinitive). Lars-Gunnar Larsson (ed.). *Proceedings of the Second Scandinavian Symposium on Aspectology*. Uppsala: Almqvist and Wiksell, 1989, 77–88.
- LEVAČIĆ, Tomislav. Problematika morfema *-te* u drugom licu množine imperativa u ruskom i hrvatskom. *Croatica et Slavica Iadertina* II/2 (2006): 169–177.
- MAROJEVIĆ, Radmilo. *Gramatika ruskog jezika*. 4. izd. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1994.
- MAZON, André. *Emplois des aspects du verbe russe*. Paris: Bibliothèque de l' Institut francais de St-Peterburg, 1914.

- POPOVIĆ, Milenko. Što je *-te* u 2. licu množine imperativa u ruskom i hrvatskosrpskom jeziku? *Filologija* 10 (1982): 221–232.
- RATHMAYR, Renate. *Die perfektive Prasensform im Russischen: Eine multilateral-kontrastive Funktionsanalyse der russischen Form anhand ihrer französischen und deutschen Entsprechungen / Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Bd. 310, Abh. 1 (Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung, Hft. 4)*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1976.
- TANASIĆ, Sreto. O imperativu u savremenom srpskohrvatskom jeziku. *Književni jezik* 13/1 (1984): 15–26.
- TOPOLIŃSKA, Zuzanna. O kategoriach gramatycznych polskiego imperativu. *Język Polski* XLVI/3 (1966): 167–173.
- TOŠOVIĆ, Branko. *Ruska gramatika u poređenju sa srpskohrvatskom: Glasovi, oblici, rečenica*. Sarajevo: Svjetlost, 1988.
- TOŠOVIĆ, Branko. *Stilistika glagola*. Wuppertal: Lindenblatt, 1995.
- TOŠOVIĆ, Branko. *Korelaciona sintaksa: Projekcional*. Graz: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz, 2001.
- VUKOVIĆ, Milutin Mirkov. Imperativni oblici za 1. lice singulara u ruskom i srpskohrvatskom jeziku. *Slavist* 2 (1991): 221–231.

Дойчил Войводич

К ВОПРОСУ О ГРАММАТИЧЕСКОМ СТАТУСЕ ИМПЕРАТИВНОГО ИНКЛУЗИВА В РУССКОМ, СЕРБСКОМ И ДРУГИХ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

Резюме

В работе рассматривается употребление и значение славянского императива с особым акцентом на статус „полиморфного” императивного инклюзива (1-го л. мн. ч.) в русском языке в сопоставлении с аналогичными формами в других славянских языках. Данные формы, представляющие собой включение говорящего в совместное с адресатом совершение будущего действия, в русском языке, в отличие от тех же форм в сербском, польском и других славянских языках, с которыми они в своей основе функционально тождественны, формально не являются собственно императивными и не составляют общей морфологической парадигмы со 2-м л. ед. и мн. ч.

Иными словами, „полиморфность” образования 1-го л. мн. ч. русского императива составляет широкая сеть различных инклюзивных средств, а именно: (1) синтетические формы (совпадающие полностью или частично с формами настоящего-будущего времени СВ), образующиеся от глаголов СВ: (а) для выражения обращения к одному адресату (*пойдём, сядем, выпьем*); (б) для обращения к большему числу адресатов или для вежливого обращения к одному адресату (*пойдёмте, сядемте, выпьемте*); синтетические формы образуются также от некоторых глаголов НСВ, особенно от глаголов однонаправленного движения (тогда полностью или частично совпадают с формами настоящего времени, напр. *идём, едем, идёмте, едемте*); (2) аналитические инклюзивные формы, образующиеся от глаголов обоих видов: (а) для выражения обращения к одному адресату (*давай пойдём, давай иди; давай сядем, давай садиться; давай выпьем, давай пить; будем пить, давай будем пить*); (б) для обращения к большему числу адресатов или для вежливого обращения („на вы”) к одному адресату (*давайте пойдём, давайте иди; давайте сядем, давайте садиться; давайте выпьем, давайте пить; будемте пить; давайте будем пить*). Следует добавить, подчеркивает автор, что все перечисленные формы русского инклюзива по степени грамматикализованности равноправны между собой.

Разнообразие инклюзивных форм в современном русском языке является следствием ранней утраты старой формы 1-го л. мн. ч. повелительного наклонения, присущей как старославянскому, так и древнерусскому языку. Старые формы, утраченные в русском языке, сохранились, как отмечает автор, в большинстве славянских языков (конечно, с некоторыми небольшими изменениями), как, например, в сербском (*ијумо*), польском (*pijmy*), чешском (*pijme*), словацком (*pijme*), русинском – микроязыке, близком к западноукраинским говорам

(*пийме*), украинском (*пиймо*), белорусском (*пiем*) и особенно в словенском (*pijto*) и серболужицком (*pijtu*), в которых сохранились и формы двойственного числа (ср.: словен. *pijva*; луж. *pijtoj*). В болгарском и македонском языках императивная форма 1-го л. мн. ч. выражается только аналитически, т.е. синтаксически, и очень часто с помощью т.н. „конъюнктива“, напр.: болг. *Да пеем, другари!* (‘давайте петь, товарищи!’); мак. *Да испееме една песна!* (‘споем-ка песню!’).

Учитывая все перечисленные особенности русских инклюзивов и явные несовпадения в этом отношении с другими славянскими языками, автор приходит к выводу, что анализ данных русских форм требует особого методологического подхода, и исследование целесообразно провести в функционально-грамматическом аспекте, так как такой подход позволяет более подробно осветить весь спектр значений этих форм и тем самым более точно определить степень их грамматикализованности как в русском, так и в других славянских языках.

Подытоживая результаты проведенного анализа, автор предлагает классификацию славянских императивных форм совместного действия, выделяя несколько групп (типов): (1) русские инклюзивы, которые могут быть как синтетическими, так и аналитическими (не входящими в общую императивную парадигму), с оговоркой, что аналитизм русского типа встречается и в украинском, и в белорусском языках; (2) польская, чешская, словацкая, русинская, украинская, белорусская и сербская синтетические инклюзивные формы (входящие в общую императивную парадигму); (3) словенская и серболужицкая инклюзивные формы, синтетически выражающие (формально различающие) двойственное и множественное числа и входящие в общую императивную парадигму; (4) болгарские и македонские инклюзивы, имеющие только аналитическое (т.е. синтаксическое) выражение, не входящие в общую императивную парадигму.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за славистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
dojcily@mail.ru

(Примљено: 1. априла 2017;
прихваћено: 15. маја 2017)

Драгана Поповић

ЛЕКСИЧКО ЗНАЧЕЊЕ ГЛАГОЛА ПЕРЦЕПЦИЈЕ И КАТЕГОРИЈА ВИДА (на материјалу руског и српског језика)

У раду се анализирају обележја базичних глагола визуелне и аудитивне перцепције руског и српског језика (*видеть / видетьи, слышать / чуйи*) која сведоче о повезаности лексичког значења глагола и њихове граматичке семантике. Веза између граматичког значења и семантичког садржаја глагола разматра се у односу на категорију вида. При томе се показује да уочавању узрока специфичног понашања анализираних глагола перцепције помаже посматрање једног језика на фону другог.

Кључне речи: руски језик, српски језик, глаголи перцепције, глаголски вид, двоаспектни глаголи.

The paper analyzes the properties of basic verbs of visual and auditory perception in Russian and Serbian (*videt' / videti, slyšat' / čuti*), which testify of the connection between the lexical meaning of the verbs and their grammatical semantics. The connection between the grammatical meaning and semantic content of the verbs in analyzed in relation to the category of aspect. At the same time it is indicated that the identification of the cause of a specific behavior of analyzed verbs of perception is helped by observing one language through the prism of another.

Key words: Russian, Serbian, verbs of perception, verbal aspect, biaspectual verbs.

1. Увод. Семантичке класификације глагола показују да глаголе одређених класа (стања, активности, достигнућа и др.) обједињују опште лексичко значење и граматичка обележја која из њега произилазе. Категорија глаголског вида је према Ј. Д. Апресяну (2009: 44–54) једна од семантички мотивисаних категорија у руском језику (поред стања и начина). С припадношћу одређеној семантичкој класи повезана је способност глагола да граде видски пар, а од ње зависи и семантички тип видске опозиције унутар пара. У односу на везу између лексичког значења глагола и њихове склоности да граде видски пар неког семантичког типа примећује се одређена регуларност.¹ Међутим, постоје глаголи код којих се типичне видске опозиције не остварују унутар видског пара. Такви су глаголи чулне (физичке) перцепције руског и српског језика који, захваљујући општем лексичком значењу, опозицију ‘покушај’ (или тенденција) – ‘успех’ (или остварење), један од основних односа имперфективног и перфективног вида, остварују унутар лексичког, тј. смисаоног пара (нпр. *смотрел и видел / зледао је и видео; слушал и слышал / слушао*

¹ Нпр. руски акционални глаголи („действия”), по правилу, граде видске парове, док су стативни глаголи („состояния”) најчешће имперфективни, што је последица њихових семантичких обележја: „Семантическое отличие прототипических состояний от действий состоит в том, что они однородны на протяжении всего времени своего существования и, как правило, не предполагают цели”. Истовремено, у руском језику готово да нема глагола који поседују сва обележја „идеалног статива” (Апресян 2009: 497, 541–542).

је и чуо; нюхал и чувствовао / мирисао је и осећао; пробовал и чувствовао / њрбао је и осећао; трогал и чувствовао / дирао је и осећао). У складу с наведеним, циљ овог рада је да се на примеру руских и српских глагола чулне перцепције покаже веза између лексичког значења и категорије вида. Анализирају се базични глаголи за изражавање визуелне и аудитивне перцепције у два језика: *видеть* и *слышать* као чланови видске опозиције (*видеть* – *увидеть*, *слышать* – *услышать*) и двоаспектни глаголи *видеџи* и *чуџи*. При томе, смисаона опозиција ‘покушај’ – ‘успех’, коју глаголи *видеть* / *видеџи*, *слышать* / *чуџи* остварују са својим лексичким корелатима *смотреть* / *гледаџи*, *слушать* / *слушаџи*, представља својеврстан инструмент утврђивања семантичких и граматичких обележја датих глагола.² Иако се слично понашају и базични глаголи за изражавање осталих модалитета (олфакторне, густативне и тактилне перцепције), чињеница да се човек највише ослања на чула вида и слуха резултирала је тиме да су језичке појаве везане за перцептивну лексику најобухватније представљене у области визуелне и аудитивне перцепције.³ Дата чињеница утицала је и на већу језичку диференцијацију чула вида и слуха. За разлику од чула мириса, укуса и додира, визуелну и аудитивну перцепцију у оба језика представљају лексички парови састављени од глагола који подразумевају информацију о виду перцепције: *смотреть* – *видеть* / *гледаџи* – *видеџи*, *слушать* – *слышать* / *слушаџи* – *чуџи*. Парови осталих модалитета и у руском и у српском језику само су делимично представљени глаголима који садрже информацију о виду перцепције, уп. *нюхать* – *чувствовать*, *ощущать* / *мирисаџи* – *осећаџи*; *пробовать* – *чувствовать*, *ощущать* / *њрбаџи* – *осећаџи*; *трогать* – *чувствовать*, *ощущать* / *дираџи* – *осећаџи*.⁴

На овде анализирани специфичности руских глагола чулне перцепције први указује Ј. С. Маслов (1948: 304, 312–315) у оквиру своје класификације глагола. Аутор, између осталог, примећује да се већ поменути видска опози-

² Реч је о следећим лексемама анализираних глагола: *видеть* ‘воспринимать зрением, наблюдать, замечать глазами’ [БАС] / *видеџи* ‘запазити, запажати очима’ [РМС]; *слышать* ‘воспринимать слухом какие-либо звуки’ [БАС] / *чуџи* ‘опазити, опажати слухом, примити, примати звукове чулом слуха’ [РМС]; *смотреть* ‘направлять, устремлять взгляд на кого-, что-либо или куда-либо’ [БАС] / *гледаџи* ‘имати поглед, очи управљене на некога или на нешто, посматрати’ [РМС]; *слушать* ‘воспринимать слухом какие-либо звуки; обращать, направлять слух на какие-либо звуки, чтобы услышать’ [БАС] / *слушаџи* ‘примати слухом што, пратити слухом нечији говор, излагање’ [РМС]. При томе се под термином *лексема* има у виду јединица мања од речи, тј. реч у једном од својих значења: „Именно лексема, а не слово, является реальной лексической единицей языка, потому что в норме каждое многозначное слово используется в высказывании в каком-то одном из своих значений. В отличие от значения, лексема – многосторонняя единица языка: у нее есть означающее (фонетическая оболочка), означаемое (значение) и синтактика (особенности сочетаемости)” (Апресян 2003: XXXIII). Лексикографски опис руског глагола *видеть* (његових лексема) в. у Апресян 2009: 475–485; 2015: 43–54. О метафоризацији глагола *видеџи* и *чуџи* у старословенском језику в. у Грковић-Мелџор 2013: 369–372, 376–382.

³ Хијерархиска уређеност подсистема перцепције у језику по којој је вид најважнији подсистем, а следе слух, мирис, укус и додир (поредак последња три подсистема мање је очигледан од поретка прва два), није наметнута споља већ произилази непосредно из информација које пружа језик (Апресян 1995: 363).

⁴ У руском језику постоје глаголи за изражавање олфакторне (*обонять*, *чуютъ*) и тактилне (*осязать*) перцепције који се не могу сматрати базичним, те нису укључени у анализу.

ција ‘тенденција’, ‘покушај’ или ‘намера’ – ‘успех’, ‘остварење’ (нпр. *ловил, но не поймал; ловил пока не поймал; ловил и, наконце, поймал*) не може реализовати код парова попут *видеть – увидеть* или *слышать – услышать*, *чувствовать – почувствовать*, *ощущать – ощутить* (уп. *ловил и, наконце, поймал* и **видел и, наконце, увидел*). Будући да је, како наводи Ј. С. Маслов, реч о глаголима „непосредног, непрекидног ефекта”, њима означене радње, без обзира на дужину трајања, не могу се сматрати неуспешним, тј. материјално А увек је једнако В, за разлику од парова попут *ловить – поймать* (уп. *ловил, но не поймал* где $A \neq B$ и *собака ловила на лету кусочки мяса, которые я ей бросал* где је $A = B$). Исто се односи и на парове с глаголима „свесне вољне радње, усмерене на остварење чулне перцепције” попут *смотреть – посмотреть*. Зато дати глаголи могу међусобно остваривати смисаону опозицију по линији ‘покушај’ – ‘успех’ (уп. *смотрел, но не увидел* и *слушал, но не услышал*), која је аналогна видској опозицији својственој паровима типа *ловить – поймать*. Аутор наглашава да овде није реч о видској опозицији, а могућност појаве и перфективног и имперфективног вида у својству другог члана пара (*смотрел, но не увидел = смотрел, но не видел*) види као потврду истоветности њиховог материјалног значења, те закључује: „<...> противоположение попытка – успех, одно из важных противоположений в системе функций видовых пар, может выражаться в русском языке и независимо от вида, посредством других соотносительных глагольных пар, не видовых, а чисто лексических” (Маслов 1948: 315).

Дакле, поређење реализације опозиције ‘покушај’ – ‘успех’ код глагола типа *ловить – поймать* и глагола типа *видеть – увидеть* омогућава уочавање специфичности перцептивних глагола. Код парова попут *ловить – поймать* имперфективни члан пара првенствено изражава покушај или намеру (нпр. *ловил, но не поймал / ловио је; хваџао је, али није уловио; ухваџио*). Међутим, он може изражавати и остварење (нпр. *собака ловила на лету кусочки мяса, которые я ей бросал / њас је у леџу хваџао* [‘сваки пут би ухватио’] *комадиће мяса, које сам му бацао*). У првом случају *ловить* \neq *поймать* ($A \neq B$), док је у другом случају *ловить* = *поймать* ($A = B$). Парови *видеть – увидеть* и *слышать – услышать* не могу реализовати први тип видске опозиције јер се њихови корелати увек материјално подударaju (A је увек једнако B). Исто-времено, дати тип семантичког односа они могу остваривати као чланови лексичких парова, тј. с глаголима *смотреть* и *слушать*.

На основу реализације смисаоне опозиције ‘покушај’ – ‘успех’ перцептивним глаголима може се доћи до закључака везаних за видске особености дате глаголске лексике. Томе доприноси и поређење ситуација у два сродна језика од којих се у једном процес перфективације исконски имперфективних глагола *видеџи* и *чуџи* зауставио на двоаспектности, док је у другом изражавање значења глагола *видеть* и *слышать* у чистој перфективности постигнуто путем префиксације (*увидеть, услышать*). С једне стране, постојање перфективних глагола чулне перцепције типа *увидеть, услышать* у руском језику доприноси јаснијем сагледавању садржаја српских двоаспективних перцептивних глагола *видеџи* и *чуџи*, код којих граница између имперфективног и перфективног значења остаје унутар њих самих (уп. *смотрел и (у)видел* и *гледао је и видео*). С друге стране, будући да су у вези са способношћу

руских глагола чулне перцепције да граде видски пар мишљења подељена, компаративна анализа додатно осветљава питање семантичких односа унутар парова типа *видеть – увидеть, слышать – услышать*.

У анализи се полази од руског језика, а као извори за ово истраживање послужила су књижевна дела (изворници и њихови преводи), електронски корпус руског језика и други електронски извори на руском и српском језику.⁵

2. Анализа. Примери реализације опозиције ‘покушај’ – ‘успех’ руским перцептивним глаголима у форми перфекта показују да је *смотрел и (не) видел / слушал и (не) слышал* у суштини исто што и *смотрел и (не) увидел / слушал и (не) услышал*.⁶ Уп.

- (1) – А вы не будьте таким притким, – посоветовал офицер (усатый вообще молчал, он *смотрел и видел* перед собой одного Ганку, всё остальное для него просто не существовало). [НКРЯ]
- (2) Эраст не мог произнести ни слова, стоял как окаменелый, *смотрел* на небо и *увидел* потом себя одного. [НКРЯ]
- (3) Кайсаров же удобно расположился в кресле, с удовольствием *слушал и слышал* только похвалу себе. [НКРЯ]
- (4) Вот я сидел, *слушал и услышал*, что, оказывается, я в литературе – генерал, что ко мне прислушиваются, потому очень было бы важно... [НКРЯ]

Дакле, у опозицији с глаголима *смотреть и слушать* значење остварења или успеха не изражавају само перфективни глаголи *увидеть и услышать*, већ и имперфективни глаголи *видеть и слышать*. На тај начин опозиција која није видска указује на аспекатске особености руских перцептивних глагола. Исто се може рећи и за српске двоаспектне перцептивне глаголе *видети и чути* као чланове смисаоне опозиције ‘покушај’ – ‘успех’. Међутим, будући да су код њих видска значења део садржаја лексема истоветног морфемског састава, очите границе између несвршеног (у даљем тексту НСВ) и свршеног вида (у даљем тексту СВ) овде нема ни на формалном нивоу, уп.

- (5) *Гледао* сам у небо и *видео* сам нешто чудно. [nlosrbija]
- (6) *Погледао* је кроз прозор и *видео* пожар на мотору авиона. [blis]
- (7) Једног дана сам стала, *слушала* и *чула* прелеп звук <...> [facebook]

⁵ Електронским изворима приступано је у периоду 2012–2017.

⁶ У руском језику презентска форма образована од перфективних глагола не употребљава се као индикативни презент (садашње време) већ углавном као граматикализовани, индикативни футур (будуће време) или, ређе, као транспонована форма – за означавање претериталних, првенствено итеративних, те неактуелних (омнитемпоралних, атемпоралних) радњи, или пак у различитим модалним значењима – потенцијалном, императивном, хипотетичком, које се реализује у футуралном контексту у зависном делу временских, условних и др. сложених реченица (Войводић 1998). Употреба свршеног презента ограничена је и у српском језику у којем перфективни глаголи имају облике неактуелног презента, нпр. *Помоћу овог ирејарата (из)лече се и иешико болесни* (Пипер – Клајн 2013: 389), док се у независним реченицама не могу употребљавати у презенту (уп. *Чийам књиџу* и **Прочийам књиџу*). Свршени презент могућ је у зависној реченици, при чему је јасно да се он односи на будућност: *Они ираже да ирочийам књиџу; Ако ирочийам књиџу, јавићу вам* (Пипер – Клајн 2013: 176).

Наведено указује на то да посматрање српских перцептивних глагола на фону стања у руском језику може помоћи утврђивању њиховог семантичког садржаја. Истовремено, налажењу одговора на питање постојања видских парова *видеть – увидеть* и *слышать – услышать* и утврђивању типа семантичког односа унутар датих парова може допринети анализа у односу на српске двоаспектне глаголе *видети* и *чути*.

Могућност стављања знака једнакости између глагола *видеть* и *увидеть*, тј. *слышать* и *услышать* не поништава чињеницу да су глаголи *видеть* и *слышать* имперфективни, а глаголи *увидеть* и *услышать* перфективни. Може се, међутим, поставити питање да ли је овде реч о видским паровима, нарочито ако се има у виду да чланови видског пара треба да се разликују само по видском значењу.⁷ Питање критеријума на основу којих се дефинише видски пар, тј. видско значење⁸ није предмет овог истраживања, али се има у виду да су различитим паровима својствени различити типови семантичког односа.⁹ Иако нема јединственог одговора на дато питање, чињеница је да статус парова с глаголима насталим префиксацијом изазива више недоумица него дефинисање видског значења код парова који се формално разликују по суфиксу.

⁷ Према РГ (1980: 591) глаголи *видеть* и *слышать* су имперфективни и не граде видске парове. И. Н. С. Авилова (1976: 85) глаголе *видеть* и *слышать* сматра глаголима апсолутно НСВ. Указујући на разлику између акционалних и стативних глагола, Ј. Д. Апријан (2004: 22) наводи да први имају „чистовидске” форме СВ, док их други, по правилу, немају, а ако номинално неки статив и има одговарајући облик СВ, никада није реч о његовом „чистовидском” корелату.

⁸ Сматра се да видске парове чине глаголи „који се не разликују по значењу него само по глаголском виду – перфективном или имперфективном” (МРАЗОВИЋ – ВУКАДИНОВИЋ 2009: 84), те се дају дефиниције видског пара у ужем и ширем смислу:

„Видски пар у ужем смислу чине два облика истог глагола који се на семантичком плану разликују само по видском значењу, а формално само по суфиксу у свом саставу. <...> Видски пар у ширем смислу чине, поред претходно наведеног, и свака два глагола (тј. два облика двеју различитих речи) који се семантички разликују само по видском значењу, а формално само по суфиксу или по префиксу који ту видску разлику изражава, нпр. *чинити* – *учинити*” (Пипер – Клајн 2013: 177).

При томе, нема јединственог приступа при утврђивању различитости глагола „само по виду”:

„В современной аспектологии общепринятым является представление, согласно которому видовую пару образуют глаголы, имеющие тождественное лексическое значение и различающиеся лишь теми семантическими компонентами, которые обусловлены принадлежностью одного глагола к совершенному, а другого – к несовершенному виду. Существующие различия в подходах к определению видовой пары обусловлены тем, каким образом предлагается устанавливать тот факт, что некоторые два глагола различаются «только видом»” (Зализняк – Шмелев 2000: 45).

⁹ Тако према Ј. С. Маслову (1948: 307, 312) видски пар чине имперфективни и перфективни глагол који се при прелазу из плана перфекта у план историјског презента изједначавају. При томе, аутор дели видске парове на три основне групе: 1) образци *ловить / поймать*, *умирать / умереть*; 2) образци *видеть / увидеть*, *говорить / сказать*; 3) образци *приходить / прийти*, *колоть / кольнуть*. Као стандардне типове видских опозиција М. Ј. Гловинска (2001: 90–125) издваја: 1) тип ‘начинать(ся) – начать(ся)’ (‘тенденция’ – ‘осуществление’ по Маслову); 2) тип ‘становиться’ – ‘стать’; 3) ‘действовать с целью’ – ‘цель реализована’; 4) ‘быть в состоянии’ – ‘начать быть в состоянии и быть в нем’. Истовремено се при дефинисању видског пара предлаже усмеравање на сличности у лексичком значењу чланова пара, а не на разлике: „Другая возможность состоит в том, чтобы сосредоточиться не на различиях в значении членов видовой пары (их семантической интерпретации, классификации и сопоставлении друг с другом), а на тождестве их лексического значения” (Зализняк – Шмелев 2000: 45).

Слично Ј. С. Маслову специфичност анализираних глагола перцепције, која се огледа у изједначавању имперфективног и перфективног значења, објашњава М. Ј. Гловинска (2001: 17–18). Ауторка примећује да се значење резултативности не може узети само за СВ будући да постоје и глаголи НСВ са датим значењем попут *видеть* и *слышать*.

Да значење резултативности није само део садржаја перфективних глагола *увидеть* и *услышать*, већ и имперфективних *видеть* и *слышать* показује и њихова употреба с различитим глаголима визуелне и аудитивне перцепције, уп.

- (8) *Я всмотрелся и увидел* темную длинную тень, легко и быстро скользившую по небу. [НКРЯ] / Но сколько я ни *всматривался*, я не *видел* ничего примечательного. [НКРЯ]
- (9) Дима *прислушался и услышал* в пальцах Дениса Ивановича всего лишь любительскую ловкость. [НКРЯ] / <...> он *прислушивался* – и *слышал* движение мышей в кооперативах <...> [НКРЯ]

Специфично понашање анализираних глагола перцепције последица је чињенице да они без обзира на вид изражавају остварење, тј. резултат. Према Ј. С. Маслову (1948: 314) разграничавање НСВ и СВ код перцептивних глагола омогућавају значења трајања и тренутности.¹⁰ Међутим, Ј. В. Падучева (1996: 94, 153–155) примећује да је код парова *видеть* – *увидеть* и *слышать* – *услышать* реч о видском односу где глагол СВ не означава само прелаз у ново стање, већ и стање које следи за њим. Истовремено, имперфективни глагол не означава само стање, већ стање које наступа као резултат прелазног означеног глаголом СВ. Предуслов за остварење оваквог односа унутар видског пара је присуство инцептивне компоненте у тумачењу перфективног глагола: перфективни глагол мора означавати почетак стања које се изражава имперфективним видским корелатом, нпр. *Х увидел* = ‘началось состояние: Х видит’.¹¹ Узроке немогућности лаког одређивања односа унутар парова типа *видеть* – *увидеть*, *слышать* – *услышать* М. Ј. Гловинска (2001: 116) види у недовољној јасности значења перфективних глагола: примери *Я вижу / увидел волка*; *Он слышит / услышал шаги* показују да се не може са сигурношћу рећи да ли перфективни глагол означава почетак стања које се наставља или стање које се одмах завршава.

Дакле, однос унутар парова *видеть* – *увидеть* и *слышать* – *услышать* не пружа могућност јасног одређивања компоненте трајања код другог члана пара, али је код перфективних корелата присутна инцептивна компонента која подразумева сам тренутак преласка у стање означено глаголима *видеть* и *слышать*.¹² Уп.

¹⁰ Опозиција форми НСВ и СВ код парова *видеть* – *увидеть* и *слышать* – *услышать* темељи се на значењу „длительности и мгновенности” (Маслов 1948: 314).

¹¹ Глаголе *услышать* и *увидеть* Н. С. Авилова (1976: 277) наводи као примере глагола са префиксом у- у значењу почетка радње.

¹² Разлику између НСВ и СВ А. В. Бондарко (Бондарко 2004: 281) овако дефинише: „Глаголы обоих видов могут выступать как в перцептивных, так и в неперцептивных высказываниях, однако «грамматикализация перцептивности» ограничивается указанным отношением: НСВ – возможность выделения фиксируемого срединного периода в протекании

- (10) *Я смотрел и видел*, как светились на солнце волосы той, не знакомой мне женщины. [НКРЯ]
- (11) И вот в один прекрасный момент котенок побрыкался и уснул. Мама полюбовалась на него в ангельском обличии и ушла на кухню, а папа стал его гладить. Гладил-гладил, *смотрел-смотрел – и УВИДЕЛ*. [НКРЯ]

Поред тога, иако чланови парова типа *видеть – увидеть* у суштини опишују исту ситуацију, чињеница да перфективни глагол *увидеть* указује на тренутак преласка у стање 'видеть' одражава се на његово синтаксичко понашање, уп. Он снял и бросил галстук на землю, а сам пошел в гору, и я еще долго видела, как он шел, припадая на левую ногу и размахивая руками [НКРЯ] и В этот момент я увидел мою мать и сестру, они вышли из подвального помещения [НКРЯ].¹³

Садржај двоаспектних перцептивних глагола *видеџи* и *чуџи* подразумева све речено о глаголима *видеть*, *увидеть*, *слышать* и *услышать*. Међутим, код двоаспектних глагола раздвајање имперфективног и перфективног значења и у односу на компоненту трајања и у вези с издвајањем тренутка преласка у ново стање још мање је очито.¹⁴ Зато, као што је већ поменуто, однос унутар парова руског језика омогућава утврђивање садржаја српских перцептивних глагола, нарочито ако се има у виду да у свести говорника српског језика најчешће нема јасног разграничавања имперфективног и перфективног значења датих двоаспектних глагола.¹⁵

Иако двоаспектност подразумева значења оба вида, чињеница да су данашњи двовидски глаголи пореклом или имперфективни или двовидски (од тренутка када се могу пратити) резултирала је тиме да је унутар двовидског глагола имперфективно значење шире од перфективног. Реч је о томе да двоаспектност не настаје из перфективности; процеси се крећу „од имперфективности ка двоаспектношћу, или ретко – а свакако увек преко двоаспект-

действия и тем самым представления внутренней темпоральной структуры ситуации, СВ – отсутствие такой способности.”

¹³ На основу поменутих особина анализирани глаголи се и сврставају у различите семантичке класе: *видеть* и *слышать* су стања, а *увидеть* и *услышать* – достугнућа (називни класа према НОВАКОВ 2005: 26–30).

¹⁴ Код глагола који имају два вида у основи другог вида је друго значење, нпр. *чуџи – чујем* = 'примам ухом што' и 'сазнајем' (перф.); *џелеџрафишем* = 'јављам телеграмом' и 'јавим телеграмом, пошаљем телеграм'. Тако глагол у одређеном значењу може имати само један глаголски вид (Белић 1969: 120). Двовидски глаголи имају облике оба вида, а „конкретно видско значење несвршеног или свршеног вида добијају у реченици или у ширем контексту” (Пипер – Клајн 2013: 177–178). У којим значењима глагол *видеџи* (се) може испољавати оба вида, а у којим само НСВ или СВ в. у СПАСОЈЕВИЋ 2016: 121–127.

¹⁵ У Пипер – Клајн (2013: 178) дају се следећи примери употребе глагола *видеџи* у форми НСВ и СВ: *Пред собом је видео бескрајну равницу* ('пред очима је имао бескрајну равницу') и *Обрадовао се кад ме је видео* ('обрадовао се кад ме је угледао'). Разматрајући ситуационе типове који се исказују глаголом *видеџи*, Ж. Марковић (2007: 485–486) примећује да се без познавања ширег контекста у реченицама попут *Кроз џрозор своје собе Марко је видео дуџу* тешко може одредити да ли се глаголом *видеџи* реферише о трајној или тренутној ситуацији. Зато је перфективно значење глагола *видеџи* (телички догађај) уочљивије „уколико су у реченици присутни изрази који упућују на тренутност остварења ситуације, нпр. различити адвербијали: *У џом моменџу Марко је видео змију <...>*”. На тренутност перцептивног акта могу указивати и својства објекта перцепције, нпр. *Марко је у даљини видео муџу*.

ности – и даље, ка коначној перфективности”.¹⁶ Тако је глагол *видети* био исконски имперфективан, а када се појавила потреба за изражавањем његовог значења у чистој перфективности није било могућности за то, па је ‘видети’ постало и перфективно. До померања вида у глаголу долази због немогућности (или несклоности) језика да врши префиксацију (Грицкат 1957–1958: 97–98, 100, 111).¹⁷

Будући да код анализираних двоаспектних глагола српског језика иницијална компонента перфективног значења (нпр. *X је видео* (СВ) = ‘почело је стање: X види’) није очита, српски еквиваленти за руске глаголе *увидеть* и *услышать* представљају индиректну потврду тога која значења СВ говорници српског језика подразумевају унутар двовидских глагола *видети* и *чути*.

Судећи по еквивалентима, перфективно значење изражено глаголом *увидеть* у српском језику првенствено садржи глагол *уљедати* код којег се, захваљујући префиксу *у-*, тренутак преласка у ново стање јасно издваја. Дати глагол, с једне стране, надомешта семантичко неподударење глагола *увидеть* и *видети*, а с друге стране, указује на то да *уљедати* подразумева ‘видети’.

- (12) Он тоже, веројатно, *увидел* ее издали и догонял, но ему помешал Раскольников.
И он ју је, по свој прилици, *уљедо* издалека, и журио за њом да је стигне, али му је сметао Раскољњиков. [Достојевски 1]
- (13) И Вера *увидела* не тога, кого очекивала *увидеть*.
И Вера је *уљедала* неког другог, а не онога кога је очекивала да ће *уљедати*. [Берберова]
- (14) Иван ахнул, гљанул вдаль и *увидел* ненавистного неизвестного.
Иван запањено јекну, баци поглед у даљину и *уљедо* одвратног незнанца. [Булгаков]

Наведено се потврђује и у обрнутом смеру:

- (15) Прво што је *уљедо* била је невелика, у жуту кожу повезана књига.
Первое, что он *увидел*, была небольшая книга в желтом кожаном переплете. [Андрић]
- (16) Тако човек странац има стално осећање да је негде на неком ђаволском острву, изван свега што је дотада значило за њега живот, а без наде да ће га скоро *уљедати*.

¹⁶ Према А. Белићу (1955–1956: 9–10) двовидски глаголи су новијег порекла, тј. претпостављају већ готов видски систем, а као глаголи „који су у *ипрезенти* – по природи својој – имали *несвршени* вид, а у *ипрејерити* – опет по природи својој – *свршени* вид” морали су имати значаја за стабилизовање словенског вида. О развоју система двоаспектних глагола у савременом руском језику в. у Мучник 1966.

¹⁷ Постојање глагола *видети* у српском језику показује да овде није реч о немогућности језика да врши префиксацију. Међутим, док лексеме руског глагола *увидеть* могу означавати и физичку и менталну перцепцију, српски глагол *видети* подразумева само ментално опажање: 1. ‘развишањем, расуђивањем о чему доћи до извесног закључка, уверења о чему; постати свестан чега, схватити што’; 2. ‘запазити, уочити значај, смисао чега’ [РМС]. Значења ‘видети, спазити’ (*Заклињање [нас] ако њебе ћеџод увидимо, да кажемо да је њоџинуо*. НП Вук) и ‘извидети, осмотри’ нису својствена савременом српском језику. О префиксацији српских и руских двовидских глагола в. у Матијашевић 2000.

Первое впечатление, что ты попал на какой-то дьявольский остров, лишился всего, что раньше составляло твою жизнь, и самой надежды *увидеть* это снова. [Андрић]

Одсуство јасног разграничења имперфективног и перфективног значења унутар двовидског глагола *видети* надомешта се и глаголима *сјазити* и *ојазити*.¹⁸ Уп.

- (17) А потом я *увидела* самолеты.
А онда сам *сјазила* авионе. [Улицка]
- (18) *Увидев* его, она перестала развешивать, обернулась к нему и всё время смотрела на него, пока он проходил.
Кад га је *ојазила*, престала је да веша, окренула се и гледала га је све време док је пролазио. [Достојевски 1]

Перфективно значење двоаспектног глагола постиже се и облицима аориста, будући да се аорист првенствено гради од глагола СВ, уп.

- (19) Та, лишь только *увидела* кота, лезущего в трамвай, со злобой, от которой даже тряслась, закричала: <...>
Она, чим *виде* мачка како покушава да се увуче у трамвај, љутито повика: <...> [Булгаков]

Перфективно значење изражено глаголом *услышать*, судећи по српским преводним еквивалентима, садржи глагол *зачути*. Опет је реч о издвајању тренутка преласка у ново стање префиксалним глаголом чије се значење подразумева унутар двоаспектног глагола *чути*.

- (20) – Мама! – *услышала* Женя. «Опять бредит. Бедный...»
– Мама! – *зачула* је Жења. «Опет бунца. Јадан...» [Улицка]
- (21) – Мерзавец! – отозвалась та, оборачиваясь, и тут же *услышала* за собой голос рыжего: <...>
– Гаде! – одговори ова, окренувши се, и тада за собом *зачу* глас риђег! [Булгаков]

Дакле, поред имперфективног значења еквивалентног глаголима *видеть* и *слышать*, двоаспектни глаголи *видети* и *чути* подразумевају и управо наведена перфективна значења, еквивалентна глаголима *увидеть* и *услышать*, уп.

- (22) Он *видел*, как в ворота вошел нищий и на него напали собаки, потом, час спустя, *слышал* игру на рояли, и звуки доносились слабые, неясные.
Видео [НСВ] је како је на капију ушао просјак и како су га напали пси, затим, час касније, *чуо* [НСВ] је свирање на клавиру, и звуци су допирали слаби и нејасни. [Чехов]

¹⁸ Тврђњу да је код глагола *видети* значење 'имати чуло вида' имперфективно, а значење 'спазити (нешто), примати утисак чулом вида' перфективно И. Грицкат (1957–1958: 70–71) допуњује: „Значење „спазити” је у ствари двовидско у овом глаголу, тј. глагол значи и „примати” и „примати утисак чулом вида”. То је, дакле, она семантичка компонента овог глагола која је стекла и перфективни вид. „Ја видим лађу на пучини” (ја вижу) и „Ја сам овог тренутка видео лађу на пучини” (ја увидел, завидел) разликују се само видски.”

- (23) Они шли вместе, толкуя о новоприбывшем артисте, как вдруг, на повороте одной улицы, Б. *увидел* моего отца, который стоял перед окном магазина <...>
Ишли су заједно, разговарајући о приспелом уметнику, кад одједном, на углу улице, Б. је *видео* [СВ] мога оца како стоји пред неком радњом <...> [Достојевски 2]
- (24) <...> и когда в субботу вечером *услышал* звон колоколов, то недавняя поездка и места, в которых он был, утеряли для него всё очарование.
<...> и кад је у суботу увече *чуо* [СВ] звоњаву звона, недавно путовање и крајеви у којима је био изгубили су за њега сву драж. [Чехов]

Међутим, иако се о видским особинама глагола *чуићи* са становишта историјског развоја може рећи исто што и о особинама глагола *видеићи*,¹⁹ намеће се утисак да је код глагола *чуићи* значење СВ шире него код глагола *видеићи*, будући да се српски еквиваленти глагола *услышать* ређе траже међу чисто перфективним глаголима.²⁰

- (25) Тот *услышал* и хотел было опять рассердиться, но одумался и ограничился одним презрительным взглядом.
Овај је *чуо* и већ хтео опет да се разљути, али се предомислио и ограничио само на презрив поглед. [Достојевски 1]

3. ЗАКЉУЧАК. Специфичност перцептивних глагола *видеть* / *видеићи* (НСВ) и *слышать* / *чуићи* (НСВ) у области вида огледа се у чињеници да њихово опште лексичко значење подразумева компоненту резултативности (иако је реч о имперфективним глаголима), што се недвосмислено потврђује унутар смисаоне опозиције ‘покушај’ – ‘успех’ (нпр. *смотрел и видел* / *зледао је и видео*). Управо због значења резултативности перцептивни глаголи *видеть* и *слышать* не остварују с глаголима *увидеть* и *услышать* (у чијем је семантичком садржају такође присутна компонента резултативности) тип видске опозиције ‘покушај’ – ‘успех’. Истовремено, присутношћу компоненте резултативности може се објаснити чињеница да српски глаголи *видеићи* и *чуићи* нису отишли даље од двоаспектности.

Посматрање једног језика на фону другог показало је да уочене појаве у разматраним језицима могу послужити као индиректна потврда стања у сродним системима. Постојање парова *видеть* – *увидеть* и *слышать* – *услышать* у руском језику омогућило је утврђивање семантичког садржаја српских двоаспектних глагола *видеићи* и *чуићи*. Потврђено је да семантички садржај двоаспектних српских глагола подразумева перфективно значење изражено руским глаголима *увидеть* и *услышать*. На тај начин садржај српских двоаспектних глагола показује да је перфективно значење изражено глаголима *увидеть* и *услышать* издвојено из двоаспектног семантичког садржаја, што дозвољава да се говори о видским паровима *видеть* – *увидеть*

¹⁹ „У значењу поседовања слуха глагол је имперфективан, јер показује врсту класификације. У значењу примања утисака чулом слуха он је двовидски; импф.: Чујем неки шум (р. слышу); пф.: Овог тренутка сам чуо неки шум (р. услышал)” (Грицкат 1957–1958: 83).

²⁰ Издвајајући глаголе *слушати* и *чуићи* као основне лексеме аудитивне перцепције, Н. Арсенијевић (1992: 189) прву одређује као несвршену, а другу као примарно свршену.

и *слышатъ* – *услышатъ*. Другим речима, чињеница да у српском језику ипак постоји потреба за издвајањем перфективног значења из семантичког садржаја двоаспектних глагола *видеџи* и *чуџи* индиректно иде у прилог схватању да руски глаголи *видеть* – *увидеть* и *слышать* – *услышать* граде видске парове. Реч је о томе да немогућност јасног раздвајања имперфективног и перфективног значења код двоаспектних глагола *видеџи* и *чуџи* резултира потребом да се перфективно значење изражено глаголима *увидеть* и *услышать* акцентује употребом глагола *уљедати*, *ојазити*, *сиазити*, *зачути*. При томе се примећује да садржајем двоаспектних глагола може доминирати како имперфективно (*видеџи*), тако и перфективно (*чуџи*) значење.

Иако је специфичност перфективних глагола *увидеть* и *услышать* у томе што они, означавајући тренутак у којем се ситуација реализује, најчешће означавају и почетак стања израженог имперфективним корелатом, имперфективно и перфективно значење код датих глагола раздваја обележје трајања, што се одражава и на њихово синтаксичко понашање.

ИЗВОРИ

- Андрић: И. Андрић. Проклета авлија. *Сабрана дела*. Књ. четврта. Београд: Издавачко предузеће Просвета, 1967.
- И. Андрич. Проклятый двор. *Повести и рассказы югославских писателей*. Перевод Т. Поповой. Москва: Художественная литература, 1978.
- Берберова: Н. Н. Берберова. *Без заката. Книга о счастье*.
<<http://www.rulit.me/author/berberova-nina-nikolaevna/bez-zakata-download-free-212447.html>> 29.7.2013.
- N. Berberova. *Knjiga o sreći*. Preveo D. Paunković. Beograd: PAIDEIA, 2008. [Н. Берберова. *Книга о счастье*. Actes Sud, Paris]
- Булгаков: М. А. Булгаков. *Мастер и Маргарита*.
<http://modernlib.ru/books/bulgakov_mihail_afanasevich/master_i_margarita> 2.8.2012.
- М. А. Булгаков. *Мастер и Маргарита*. Прево М. Чолић. Београд: BOOK & MARSO, 2003.
- Достојевски 1: Ф. М. Достоевский. *Преступление и наказание*. Москва: Издательство „Художественная литература“, 1966.
- F. M. Dostojevski. *Zločin i kazna*. Preveo M. Babović. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad“, 1986.
- Достојевски 2: Ф. М. Достоевский. *Неточка Незванова*.
<<http://croquis.ru/Dostoevskiy-netochka-nezvanova/>>
- F. M. Dostojevski. *Netočka Nezvanova*. Prevela M. Dugonjić. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad“, 1986.
- Улицка: Л. Е. Улицкая. *Люди нашего царя*.
<http://fictionbook.ws/prose/_prose_contemporary/lyudmila-ulickaya-lyudi-nashego-carya.html> 29.7.2013.
- Lj. Ulicka. *Ljudi našeg cara*. Prevela N. Nikolić Bobić. Beograd: Paideia, 2010.
- Чехов: А. П. Чехов. *Дама с собачкой*. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1961.
- А. П. Чехов. Дама са псетанцетом. У: *Најлепше приче Анџона Чехова*. Прево Ј. Јанићијевић. Београд: Просвета, 2003.
- НКРЯ: Национальный корпус русского языка <<http://ruscorpora.ru/>>
blic: <<http://www.blic.rs/slobodno-vreme/vesti/dramaticno-pogledao-je-kroz-prozor-i-video-pozarna-motoru-aviona/mc1mnr>> 7.2.2015.
- facebook: <<https://www.facebook.com/191082611034431/photos/a.191084314367594.50280.1082611034431/643663822442972/>>
- nlosrbija: <nlosrbija.org/vi273enja/category/brojni-svedoci>

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АВИЛОВА, Наталья Сергеевна. *Вид глагола и семантика глагольного слова*. Москва: Издательство „Наука“, 1976.
- АПРЕСЯН, Юрий Дереникович. *Избранные труды. Интегральное описание языка и системная лексикография*. Т. II. Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1995.
- АПРЕСЯН, Юрий Дереникович. Лингвистическая терминология Словаря. *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Под общим руководством академика Ю. Д. Апресяна. Москва: „Языки славянской культуры“, 2003, XXII–LII.
- АПРЕСЯН, Юрий Дереникович. Акциональность и стативность как сокровенные смыслы (охота на оказывать). Ю. Д. Апресян (ред.). *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура*. Сб. науч. ст. в честь Н. Д. Арутюновой. Москва: „Языки славянской культуры“, 2004, 13–33.
- АПРЕСЯН, Юрий Дереникович. *Исследования по семантике и лексикографии. Парадигматика*. Т. I. Москва: „Языки славянских культур“, 2009.
- АПРЕСЯН, Юрий Дереникович. Глагол *видеть*: лексикографическое описание. Розанна Бенаккьо (ред.). *Глагольный вид: грамматическое значение и контекст / Verbal Aspect: Grammatical Meaning and Context [Die Welt der Slaven: Sammelbände / Сборники, Bd. 56 (Hrsg. von P. Rehder und I. Smirnov)]*. München – Berlin – Washington/D.C.: Verlag Otto Sagner, 2015, 35–54.
- АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада. Прилог семантичко-синтаксичкој анализи основних глагола аудитивне перцепције. *Зборник Майице српске за филологију и лингвистику XXXV/2* (1992): 185–190.
- БЕЛИЋ, Александар. О глаголима са два вида. *Јужнословенски филолоџ XXI/1–4* (1955–1956): 1–13.
- БЕЛИЋ, Александар. *Историја српскохрватског језика: речи са конјугацијом*. Књ. 2, св. 2. Београд: Научна књига, 1969.
- БОНДАРКО, Александр Владимирович. К вопросу перцептивности. Ю. Д. Апресян (ред.). *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура*. Сб. науч. ст. в честь Н. Д. Арутюновой. Москва: Языки славянской культуры, 2004, 276–282.
- ВОЙВОДИЧ, Дойчил. Русский и сербско-хорватский перфективный презенс в сопоставительном аспекте. *Зборник Майице српске за славистику* 54–55 (1998): 119–147.
- ГЛОВИНСКАЯ, Марина Яковлевна. *Многозначность и синонимия в видо-временной системе русского глагола*. Москва: Азбуковник – Русские словари, 2001.
- ГРИЦКАТ, Ирена. О неким видским особеностима српскохрватског глагола. *Јужнословенски филолоџ I–4* (1957–1958): 65–128.
- ГРКОВИЋ-МЕЈДОР, Јасмина. Глаголи перцепције у старословенском језику. Ј. Грковић-Мејдор. *Историјска лингвистика: когнитивно-типолошке студије*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књиџарница Зорана Стојановића (Библиотека Theoria), 2013, 365–388.
- ЗАЛИЗНЯК, Анна Андреевна, Алексей Дмитриевич Шмелев. *Введение в русскую аспектологию*. Москва: Языки русской культуры, 2000.
- МАРКОВИЋ, Жељко. Ситуациони типови глагола *видети* и *зледајти*. *Зборник Майице српске за филологију и лингвистику* [Посвећено професору др Мати Пижурџици поводом 65-годишњице живота] L (2007): 481–488.
- МАТИЈАШЕВИЋ, Јелка. Префиксација и двовидност глагола. *Јужнословенски филолоџ LVI/1–2* (2000): 655–663.
- МАСЛОВ, Юрий Сергеевич. Вид и лексическое значение глагола в современном русском литературном языке. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка VII/4* (1948): 303–316.
- МУЧНИК, Иосиф Павлович. Развитие системы двувидовых глаголов в современном русском языке. *Вопросы языкознания* 1 (1966): 61–75.
- ПАДУЧЕВА, Елена Викторовна. *Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива*. Москва: Школа Языки русской культуры, 1996.
- ПИПЕР, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна грамајика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
- СПАСОЈЕВИЋ, Марина. *Двовидски глаголи у савременом српском језику*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2015.

*

MRAZOVIĆ, Pavica, Zora Vukadinović. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.

NOVAKOV, Predrag. *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije, 2005.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА ГРАМАТИКА И ЛЕКСИКОГРАФСKE ЛИТЕРАТУРЕ

- БАС: *Словарь современного русского литературного языка*, 2. Москва – Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1951.
- Словарь современного русского литературного языка*, 13. Москва – Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1962.
- РГ: *Русская грамматика*. Академия наук СССР. Институт русского языка, 1. Москва: Издательство „Наука”, 1980.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, 1. Нови Сад – Загреб, 1967. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1990.
- Речник српскохрватскога књижевног језика*, 6. Нови Сад, 1976. Нови Сад: Матица српска, 1990.

Драгана Попович

ЛЕКСИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ГЛАГОЛОВ ВОСПРИЯТИЯ И КАТЕГОРИЯ ВИДА
(НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО И СЕРБСКОГО ЯЗЫКОВ)

Резюме

В данной статье рассматривается взаимодействие лексического значения глаголов и их грамматической семантики на примере базовых глаголов чувственного восприятия русского и сербского языков. Особенностью глаголов чувственного восприятия *видеть / видеџи*, *слышать / чуџи* является возможность их смыслового противопоставления по линии попытка – успех (или тенденция – осуществление) глаголам *смотреть / зледаџи*, *слушать / слушаџи* (напр., *смотрел и (у)видел*; *зледао је и видео*). Из этого факта вытекает ряд выводов относительно их места в видовых системах русского и сербского языков. Притом описание семантики анализируемых единиц одного языка на фоне другого приводит к ответам относительно обоих языков, так как в русском языке существуют пары типа *видеть – увидеть* и *слышать – услышать*, в то время как сербские глаголы *видеџи* и *чуџи* – двувидовые. Специфической особенностью глаголов *видеть / видеџи* (НСВ) и *слышать / чуџи* (НСВ) является присутствие в их семантическом содержании значения результативности, хотя речь идет о глаголах несовершенного вида. Поэтому у русских глаголов *видеть* и *слышать* нет возможности видового противопоставления по линии попытка – успех глаголам *увидеть* и *услышать*. И именно благодаря значению результативности, свойственному глаголам чувственного восприятия как совершенного, так и несовершенного вида, можно констатировать, что сербские глаголы *видеџи* и *чуџи* остались двувидовыми. Одновременно потребность в сербском языке выражения перфективного значения, присущего глаголам *видеџи* и *чуџи*, другими, одновидовыми глаголами (*узледаџи*, *оџазиџи*, *сџазиџи*, *зачуџи*) опосредованно дает право говорить о видовых парах *видеть – увидеть* и *слышать – услышать* в русском языке.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за славистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
dragana.popovic@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 31. марта 2017;
прихваћено: 15. маја 2017)

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК У ДРУШТВУ СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

Хроника с научног скупа

У петак, 28. октобра 2016. године у Српској академији наука и уметности у склопу обележавања 175 година постојања Српске академије (1841–2016), одржан је једнодневни научни скуп посвећен централној области интересовања првога друштва, српској „словесности”, српском књижевном језику и књижевности. Иницијативу за оснивање „Србске наука академије” покренули су у министарству просвете 28. септембра 1841. године Јован Сте-рија Поповић и Атанасије Николић, професори недавно основаног Лицеја (1838). Подстакла их је несређена ситуација у српском књижевном језику, његову писму и правопису. У држави је прихваћен предлог, уз препоруку да се академско друштво назове „Дружством Србске Словесности”. Убрзо, 14. новембра исте године кнез Михаило је прописао „Устав” и „Устројеније” Друштва чији ће основни задаци бити „распрострањавање наука на српском језику и образовање и усавршавање језика”. На пролеће, 27. маја 1842. године кнез Михаило Обреновић је именовано прве чланове, након чега Друштво почиње с радом. Друштво је постојало нешто више од две деценије, да би 27. јануара 1864. године због политичког ангажовања појединих чланова његов рад био обустављен. Исте године, 29. јула кнез Михаило обнавља Друштво под називом „Србско учено друштво”.

Научни скуп о којем је овде одржан је у камерној атмосфери, у једном дану, с четрнаест излагача. Скуп је поздравио председник Академије, Владимир Костић. Потом је председавајући прве секције, секретар Одељења језика и књижевности, Предраг Пипер, прочитао своје уводно слово, задржавајући се на питању једног од основних термина садржаних у називу Друштва, на „словесности”.

Радни део скупа отворио је реферат Злате Бојовић под насловом „Књижевност у Друштву српске словесности”, у којем су сагледане околности у којима је дошло до настанка Друштва, и представљене су личности које су учествовале у његову раду. Нова српска књижевност формирала се у бурним деценијама стабилизовања новог књижевног језика српског. Сва питања из овога круга била су од највећег значаја за националну просвету и науку. Књижевност није у Друштву избијала у први план, али је била све присутнијом, с обзиром на то да је и у укупном културном животу добијала виднију улогу. Током времена, сређивање језичких прилика одразило се и на сређивање књижевности. Неколико неуспелих покушаја оснивања академског друштва иза којих су стајали изузетни појединци водило је ка оснивању овог, озбиљног научног друштва на старању државе.

Александар Милановић („Вук Стефановић Караџић у Друштву српске словесности”) примећује да је само увођење Вука Караџића у Друштво српске словесности представљало велики помак у нашим званичним културним и научним круговима. Очито је да су се током времена прилике у општем духу промениле, па је Друштво прихватило Вукове пријатеље и сараднике, упркос важећој забрани Вукове ортографије у Србији. У Друштву је, затим, одато признање Вукову Српском рјечнику из 1818. године, па је подстицано даље скупљање народне лексике на терену. Централно питање за Друштво, у којем ће се, и иначе, поставити важна питања за српски књижевни језик, постаће статус славенизама и начин стварања нове терминологије. Вук није био најактивнији члан Друштва, али су поједини његови ставови и поступци јако утицали на његов рад. Када се сумира Вуков учинак у Друштву, може се закључити да је, уз помоћ својих сабораца однео три победе у Друштву: напуштање рада на терминологији, одбацивање славенизама и јачање идеје о прихватању нове ортографије. Домаћа наука је дуго глорификовала Вуково заустављање рада на терминологији, али временом, то је подвргнуто сумњи. Уз то, раније, више се запажало шта је Вук дао Друштву него шта је Друштво дало Вуку: Вукова реформа је први пут добила легитимитет у једној српској културној и научној институцији.

Љиљана Јухас-Георгиевска („Ђура Даничић и стара српска књижевност”) прати место српске средњовековне књижевности међу интересовањима Ђура Даничића. Главна су његова издања старих српских писаца, али поред тога он је издавао и оригиналне записе. Даничић је уложио значајан труд да се прибави што већи број рукописа за Народну библиотеку, а затим, он је израдио и каталог дотад прикупљених рукописа у Друштву. Од 1857. године почео је да штампа описе српских рукописа, изграђујући сопствени археографски метод. Прво посебно издање изишло му је 1860. године – Живот светога Саве, за које је тада држао да је написао Доментијан. Од времена поређења свога и Шафарикова текста Доментијанова Житија светога Саве и Симеона, он настоји да разреши своју недоумицу у преписци с Руварцем (1865), када ће и издати Доментијанова дела. Значајно је Даничићево запажање да дела из Немањине и Савине епохе нису првина, али су књиге написане пре њихова времена настрадале.

Виктор Савић у своме излагању („Даничићев рад на историји језика у Друштву српске словесности”) сагледава средишњи период у Даничићеву раду на изворима за историју српског језика – то је његов први београдски период (1856–1866) који се по резултатима може сузити и на време које је провео у Друштву као секретар (1857– 1861). У овом периоду Даничић ће за кратко време много урадити за познавање српске језичке историје. У монументалној синтакси падежа (1858) он ће унети мноштво историјске грађе, саставиће тротомни Рјечник из књижевних старина српских (1858–1861; објављиван у свескама 1862–1864), приредиће своје прво посебно издање једног књижевног споменика (1860) и написаће значајну расправу о разликама између српског (као штокавског) и хрватског (чакавског) језика (1857).

Рајна Драгићевић („Улога Друштва српске словесности у развоју српске лексиколошке и лексикографске мисли”) истиче да је размишљање о недостајућој лексици за апстрактне појмове на предметима који су се предавали у

Београдском лицеју основно поље интересовања у значајном периоду од оснивања Друштва. Прилози у првом Гласнику Друштва српске словесности (1847) зачеци су српских дијалекатских и синонимских речника. Могло би се рећи да овом књигом почиње институционална научно-издавачка делатност код Срба. Запажен је рад Јована Стерије Поповића, као великог интелектуалца, који наступа као антиципатор неких доцнијих приступа у науци. Он, на пример, разматра однос између појма и речи (и пре Фердинанда де Сосира развија „десосировски” приступ речима као знацима). Он је, чак, назрео и компоненцијалну анализу.

Исидора Бјелаковић („Друштво српске словесности и проблем израде терминологије”) на врло обимном корпусу је показала главне проблеме који су пратили израду нове терминологије у оквирима Друштва. Природно је што се код Срба, с друштвено-политичким напретком у XVIII–XIX веку, развила свест о неопходности организоване израде одговарајућег терминолошког система који би задовољио нарастајуће образовне и културне потребе друштва. У два наврата покретане су иницијативе за израду терминологије, 1842. и 1844/1845. године. Рад у првој фази (1842) доста је непознат и само се делимично може реконструисати захваљујући сачуваном једном листу Техническог речника Атанасија Николића у Архиву САНУ; рад у другој фази добро је познат. Чланови Друштва су се окупљали једном недељно покушавајући да према латинском и грчким терминима изнађу одговарајућа домаћа решења, али је на једној расправи гласањем одлучено да Друштво прекине заједнички посао, те да сами аутори раде на томе. У суштини, на располагању су стајала три главна модела – преузимање славенизама, калкирање и прихватање постојећих форми у језику. И Вук ће касније у своме преводу Новог зајета показати како он види богађење терминологије. Уза сва кривудања до краја седме деценије XIX века постављени су темељи данашње терминологије.

Ана Ранђеловић („Графијска и ортографска проблематика у Друштву српске словесности”) представила је решавање графијско-ортографског питања као једног од важнијих проблема који су постављени у раду Друштва. У првом периоду нормира се славеносрпска ортографија у којој је графијски систем бројао 35 јединица, а ортографска правила је решавао Димитрије Исаиловић. До раних 50-их година XIX века написано је више расправа посвећених овом питању. С Даничићевим активним укључивањем у рад Друштва ствари су се значајно промениле. Из министарства је Даничићу стигла опомена (1857) да не може документа водити Вуковом ортографијом; она је, међутим, крајем 1859. године одобрена. Први званични документ писан Вуковом ортографијом написао је Даничић 10. јануара 1860. године. Уследила је допуна раније одлуке да се укидање забране односи само на штампање приватних књига и увоз књига с Вуковом ортографијом, али је Даничић, и поред тога, наставио вођење записника новим правописом.

Зорица Несторовић је у своме раду („Друштво српске словесности и развој дисциплина српске науке о књижевности”) приметила да време деловања Друштва српске словесности представља најдинамичнији период у развоју српских научних дисциплина. То је време када се уместо просветитеља писаца јављају писци – просветитељи. Наука о књижевности делила је судбину са самом књижевношћу тога времена, меандрирајући између

описног и аналитичког, уопштеног и прецизног. Друштво је свакако учествовало у одабиру, нормирању и утемељењу развојних праваца у књижевности и у науци о њој. У том периоду питање о књижевности схваћено је као питање о језику, јер је књижевност његов главни култивисани израз; истовремено то је и питање о образовању. Прву развојну фазу обележила је фолклористика: у средишту је етнологија, а тек накнадно књижевне вредности. Ипак, тада ће почети своје формирање и српска књижевна критика.

Душан Иванић сагледава делатност Друштва с аспекта развоја основних приступа у науци тога времена („Ка методологији хуманистичких наука у Друштву српске словесности”). Запажа постојање живог просветитељског синкретизма у погледу улоге науке у целокупном друштву. Рано је схваћено да Друштво мора имати своје гласило. Дата је предност историчности, али ни садашњост није занемарена: на првом месту објављиване су повеље и дипломе, али је предвиђено и место за нову књижевност. Изнет је предлог да се испитују старији људи од седамдесет година као живи представници старије епохе на измаку. Одлазак Јанка Шафарика у Венецију даће читаве књиге научне грађе за српску историју. Јован Стејић ће у своме осврту на Вуков превод Новог завјета дати пример начелне научне полемике која констатује шта је добро, а критикује оно што је спорно. Рађа се просветитељска идеја о прављењу енциклопедије наука за ширу публику. Упркос нереалном одмеравању сопствених снага добијени су неки појединачни уџбеници.

Мирјана Стефановић је у своме реферату („Константин Бранковић као саоснивач Друштва српске словесности”) нагласила изузетну улогу двојице класициста у активностима Друштва, Константина Бранковића и Сергеја Николића. Први је, иако данас заборављен, у своме времену био изузетно популаран. Он је суоснивач Друштва и уредник првог броја Гласника као тадашњи секретар Друштва. И сам је радио на превођењу интернационалних термина на српски, нудећи своја решења Вуку за будући Речник српског језика. Поред Константина Бранковића у Друштву је деловао и Сергеј Николић, такође Новосађанин; активан је у раду на књижевности, претплаћивао се и на Вукове књиге; за живота је пао у заборав. Обојица су омиљени ђаци Павла Јосифа Шафарика из времена његова рада у Новосадској гимназији. Шафарик се залагао за то да се српски језик уведе као школски предмет и његова је идеја да је Србима потребно научно друштво; он је и иницијатор покретања Летописа (Матице српске). Његове идеје су у Друштву српске словесности заступали његови ученици, класицисти с просветитељским идејама.

Исидора Поповић даје преглед односа који су владали између Друштва српске словесности и Матице српске („Друштво српске словесности и Матица српска”) у оквиру реалних могућности њихова времена, с обзиром на подозревање хабзбуршких власти према Србима у њихову царству. Поред забране увоза књига Аустрија је посебно мотрила на рад Матице српске после револуције (1848/1849) у епоси тзв. Бахова апсолутизма. Чак је на седницама Матице српске присуствовао и државни комесар, а у неколико наврата Матица је била на корак од забране рада. У аутономној Србији је основано прво научно друштво које није имало претензија за надметање с Матицом српском. Ипак, од самог оснивања Друштво је имало блиске циљеве онима који су одраније постављени у Матици. Занимљиво је да у гласилима Матице

и Друштва постоји врло мало осврта на рад оног другог, очито као последица аутоцензуре у обема српским установама. Почасни чланови Друштва били су и представници Срба из Хабзбуршке монархије Сава Текелија и Платон Атанацковић, обојица истовремено и истакнути чланови Матице. У време постојања Друштва чланови су били и други угледни „матичари”. После Текелијине смрти језичка преокупација је постала главна у Друштву, док ће се Матица преоријентисати на подстицање књижевне делатности, иако ће се повремено јављати и подударни послови међу њима.

Војислав Јелић прати класичну традицију у Гласнику Друштва у којој се износе питања о латинском, грчком и црквенословенском наслеђу („Класична традиција у Гласнику Друштва српске словесности”). Пажњу му је привукла студија о баснама и превод с грчког на српски Корајева предговора уз Езопове басне, који је сачинио Вукашин Радишић (Гласник IV (1852), 32–74). Постојала су, наиме, два термина, ἐπιτύθιον и προτύθιον, којима је означавана иста књижевна форма. Овде се ἐπιτύθιον преводи као „побасна”, што је калк с грчког. Другачија је природа Доситејевих „наравоученија”, у којима је он у сентенцама нашао тематске подстицаје за своје есеје.

Бранко Златковић даје историју сабирања и објављивања живих народних сведочанстава о Првом српском устанку, посебно се задржавајући на најзанимљивијим међу њима („Фолклорни жанрови у казивачко- мемоарској литератури о Првом српском устанку у гласилима и издањима Друштва српске словесности”). Изворна сведочанства сакупљана су већ у току самога догађаја и она су касније укључивана у поједина мемоарска, аутобиографска и друга дела. На предлог Јована Стејића покренута је иницијатива за прикупљање документарне и усмене грађе од живих сведока Првог српског устанка. Таква сведочанства су објављивана у Гласнику. Посебно је значајан рад Исидора Стојановића на овом плану. Забележени су разговори с људима који су лично познавали Карађорђа, што доноси другачију, свежу и народну представу о његовом карактеру и историјској улози. Учесници историјских збивања своја су искуства на аутентичан начин транспоновали у усмене жанрове, занимљиве с аспекта фолклористике, али и других научних дисциплина.

Жарко Војновић посветио је своје излагање ненаучном аспекту делатности Друштва српске словесности који је до скоро био мало истражен („Друштво српске словесности и књиге за народ”). Један од главних циљева Друштва, рад на „изображењу народа” подразумевао је присуство духовне и етичке компоненте, за коју није довољан научни рад, него је пожељан и рад на самој књизи и књижевности. По мишљењу референта, изгледа да у првобитном периоду у развоју Друштва заправо и није било правог, осмишљеног издавачког плана. Такође, постало је јасно да је за израду народне терминологије, као и за решавање правописних несугласица потребан дугорочан рад. Стога је фокус померен ка деловању на други начин, према остварљивим циљевима. Друштво је окренуто подмлатку и прво почиње да се бави школским књигама и њиховим рецензијама. После неког времена од овога се одустаје, да би се 1845. године почело с радом на првом издавачком плану. У томе времену много се веровало у снагу књиге, да ће омасовљење читања донети видан напредак друштва. Отуда и рад на кратким делима за народ која су прихватљива уколико су језички коректна и целисходна – на добро народа.

На крају овога осврта можемо рећи да су претресене главне теме које су од значаја за настанак и недуго трајање Друштва српске словесности (1842–1864), пре његова гашења и преображаја у Српско учено друштво. Чињеница је, ипак, да се у неким саопштењима о Вукову утицају на рад Друштва назиру савремена стремљења која клизе ка мање повољној оцени Вукова места у српској култури. На том шире заступљеном феномену посебно ћемо се задржати јер он заслужује нарочиту пажњу, без обзира на његову стварну обрађеност у рефератима. У методолошком смислу критичност према Вуковим схватањима и његову конкретном деловању изискује истоветан приступ према његовим опонентима у Друштву српске словесности и у другим српским културним круговима. Потребно је коректно осветлити домете и стварна ограничења идеја које су заступали оснивачи и неки од истакнутих чланова Друштва. Тачно је да се проблем најснажније експонира у сучељавању двеју струја, али посматрање само једне или из перспективе само једне од њих данас не делује убедљиво. Потребно је проблем поставити на широу платформу, иначе ће се упасти у замку једностраности којој су подлагали наши велики претходници, будући под непосредним и изузетно снажним утиском величине Вукова дела. Као ехо полемике која се водила у Вуково време они су наставили с еуфоричним одбацивањем Вукових противника. Данас, после толико времена, полемички тон ипак је излишан. Тешко је одговорити на питање шта би се добило с усвајањем терминологије која се нудила у Друштву. Да ли би то значило да не бисмо имали и данас обичне и у целом свету нормалне термине попут „географија”, „математика”, „физика” и сл. У сукобу језичких модела које су заступале две културне опције, стара и она која је управо стасавала (Даничић је рођен тек 1825. године, деценију после почетка Вукова рада на српском језику), треба видети и судар епоха и њихових схватања, романтизма с једне стране и просветитељства и класицизма с друге. Другачији је поглед на национални књижевни језик у њима. Представа о старом српском књижевном и језичком наслеђу, што је у овом процесу врло важно, није била подједнако изоштрена и тачна код присталица различитих струја и могуће је да је старија ту изгубила основе на којима је стајала. То се тиче и језичке супстанце и њене спољашње форме, граfiјско-ортографских образаца. Врло важно је откривање и педантно истраживање посебности српских националних идиома у прошлости, обичног народног и књижевног, српско-словенског, упркос њихову недовољну раздвајању, али уз јасну свест о постојању разлика међу њима. Чини нам се да су Даничићева издања старих српских писаца у шездесетим годинама XIX века рашчистила стање у познавању српске књижевне прошлости (а већ је истакнут значај књижевности у овом времену). Тиме је синхроној, фолклорној димензији српског етникума додата и доста коректна вертикална, историјска линија, која је стабилизовала позицију књижевнојезичког концепта за који су се залагали Вук и Даничић. То се морало одразити и на развој научне и просветне мисли у Друштву српске словесности.

Виктор Савић

Институт за српски језик САНУ
Кнез Михаилава 36, 11000 Београд, Србија
Viktor.Savic@isj.sanu.ac.rs

ЗАСЕДАЊЕ МЕЂУНАРОДНЕ КОМИСИЈЕ И МЕЂУНАРОДНЕ
РАДНЕ ГРУПЕ ЗА ОПШТЕСЛОВЕНСКИ ЛИНГВИСТИЧКИ АТЛАС
ПРИ МЕЂУНАРОДНОМ КОМИТЕТУ СЛАВИСТА
(16–23. октобра 2016, Београд, Србија)*

Од 16. до 23. октобра 2016. године у Српској академији наука и уметности у Београду одржано је Заседање Међународне комисије и Међународне радне групе за Општесловенски лингвистички атлас (ОЛА) при Међународном комитету слависта.¹

У раду Заседања учествовали су чланови националних комисија за ОЛА из свих словенских земаља, из Румуније, у вези са српским, и из Немачке, у вези са лужичкосрпским дијалекатским комплексом.

Скуп је званично отворен 17. октобра. На свечаном отварању Скупа присутнима су се обратили академик Александар Лома, председник Одбора за дијалектолошке атласе САНУ, академик Владимир Костић, председник САНУ, академик Слободан Реметић, председник Српске националне комисије за ОЛА, проф. др Татјана Вендина, председник Међународне комисије за ОЛА, те представници националних комисија, који су поднели извештаје о раду својих тимова у претходном периоду: Ваљанцина Русак (Белорусија), Славка Керемидчиева (Бугарска), Зенаида Каравдић (Босна и Херцеговина), Марјан Марковић (Македонија), Соња Велке (Немачка), Татјана Вендина (Русија), Павол Жиго (Словачка), Кармен Кенда-Јеж (Словенија), Софија Милорадовић (Србија), Павло Гриценко (Украјина), Мира Менац-Михалић (Хрватска), Мартина Иреинова (Чешка).

Од 17. до 21. октобра одржана су заседања лексичко-творбене и фонетско-граматичке секције, морфолошке комисије, поткомисије за морфонолошку транскрипцију, те секције за компјутеризацију.

Заседања лексичко-творбене секције била су посвећена раду на изради томова: *Степени родства* (Бугарска национална комисија), *Личные черты человека* (Руска национална комисија), *Транспорт, народная техника и пути сообщения* (Украјинска национална комисија). Поред тога, дискутовало се о могућностима приређивања тома *Горное овцеводство* (Српска национална комисија).

На заседањима фонетско-граматичке секције разматрани су проблеми у вези са припремом за објављивање томова: *Рефлексы *tort, *tolt, *tert, *telt* (Чешка национална комисија), *Рефлексы *i, *u, *y* (Словеначка национална комисија), *Рефлексы *a* (Белоруска национална комисија).

* Овај прилог настао је у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (бр. 178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Приказ овог скупа даје се на основу објављеног програма (<https://www.sanu.ac.rs/Projekti/Skupovi/2016Lingvisticki%20Atlas2.pdf>) и протокола Заседања (http://www.slavatlas.org/files/reports/protokol_2016.pdf) и ауторових личних запажања.

Рад морфолошке комисије одвијао се у виду индивидуалних консултација са члановима националних комисија у вези са томовима *Местоимения* (Македонска национална комисија) и *Существительные* (Словачка национална комисија).

На заседањима поткомисије за морфонолошку транскрипцију анализиране су легенде за карте тома *Личные черты человека*.

У секцији за компјутеризацију разматрана је нова верзија фонта за транскрипцију дијалекатског материјала за ОЛА и програм за његово коришћење ZRCola. Осим тога, млађи истраживачи имали су прилику да се упознају са методологијом компјутерске израде карата ОЛА.

Заседање Међународне комисије за ОЛА одржано 20. октобра било је посвећено планирању наредних састанака и активности Међународне комисије и националних комисија и тимова ангажованих на овом пројекту. Утврђен је распоред заседања Међународне комисије до 2028. године и донета одлука (а) да се интензивира рад националних комисија на изради наредних томова који су им додељени, (б) да се сваке године на заседањима Међународне комисије саслушају њихови извештаји о урађеном послу у протеклој години, (в) да се најозбиљнија пажња обрати на квалитет националног дијалекатског материјала који се доставља поткомисији за морфонолошку транскрипцију – обавезно га снабдети морфонолошким коментарима, које треба да припреми специјалиста-етимолог, (г) да се сви текстови на руском језику у томовима ОЛА припремљеним за публикавање доставе Руској комисији на проверу, те (д) да се одговарајућим комисијама благовремено достави сав материјал предвиђен за разматрање на наредном састанку за ОЛА. Усвојена је и одлука да из Македоније у састав Међународне комисије за ОЛА уђе Ангелина Панчевска, као и да секцију за компјутеризацију води Петер Вајс.

На закључном пленарном заседању, одржаном 21. октобра, утврђени су задаци националних комисија за ОЛА до следећег заседања, који се првенствено тичу даљег рада на изради томова ОЛА разматраних на овогодишњем састанку. Очекује се да до следећег састанка Српска национална комисија припреми огледне карте различитих типова за том *Горное овцеводство*, као и да све националне комисије које то нису урадиле доставе Словеначкој националној комисији свој национални дијалекатски материјал за првих 300 питања из Упитника за ОЛА до краја марта 2017. године.

У оквиру Скупа организована је и изложба српских дијалектолошких издања и промоција најзначајнијих страних публикација из области словенске дијалектологије. Представљени су: (а) атласи – *Общеславянский лингвистический атлас (ОЛА): Серия фонетико-грамматическая: Болгарские материалы: Выпуск 1. Рефлексы *ѣ; Выпуск 2а. Рефлексы *е; Выпуск 2б. Рефлексы *о; Выпуск 3. Рефлексы *ьr, *ьr, *ьl, *ьl; Выпуск 4а. Рефлексы *ь, *ь; Выпуск 4б. Рефлексы *ь, *ь. Вторичные гласные*. Софија, 2015; *Slovenski lingvistični atlas 2, Kmetija, 2 Komentarji*. Ljubljana, 2016; *Лінгвістичны мікраатлас Тураўшчыны*. Мінск, 2016; (б) речници – Marko Snoj. *Slovenski etimološki slovar. Tretja izdaja*. Ljubljana, 2016; (в) монографије – Janusz Siatkowski. *Studia nad słowiańsko-niemieckimi kontaktami językowymi*. Warszawa, 2015; (г) зборници радова и материјали са научних конференција – *Діалекти в синхронії та діакронії: загальнослов'янський контекст*. Київ, 2014; *Діалекти в синхронії*

та діяхронії: текст як джерело лінгвістичних студій. Київ, 2015; *Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 2012–2014*. Москва, 2016; матеріјали са конференције *Релација̑а село <> гра̑ на словенска̑а т̑ериторија денес (лингвистичко-социолошка анализа)*, одржане у Скопљу 2013. године; матеріјали са међународне конференције *Slowiańskie słowniki gwarowe – tradycja i nowatorstwo*, одржане у Варшави 2014. године; (д) нова верзија фонта и програма ZRCola; (ђ) сајт са речницима Института за словеначки језик Фран Рамовш (Fran.si).

Следеће заседање планирано је да се одржи 2017. године у Словачкој. Користимо прилику да организаторима и учесницима овог јединственог славистичког скупа пожелимо срећан рад.

Данка Вујаклија

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
dankaur@ff.uns.ac.rs

*Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe,
Volume 4.*

Edited by Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen, Franz Rainer.
Handbooks of Linguistics and Communication Science,
Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 2016, 698 стр.

1. *Word-Formation (Творба речи)* у издању познате издавачке куће De Gruyter Mouton представља највећи и најсвеобухватнији приручник посвећен грађењу речи који је до сада објављен. Књига се састоји из око 4.000 страница, у пет томова, 16 поглавља и 207 чланака значајних лингвиста широм света. Уредници књиге су Питер Милер (Peter O. Müller), Ингеборг Онхајзер (Ingeborg Ohnheiser), Сузан Олсен (Susan Olsen), Франц Рајнер (Franz Rainer). Овај значајан издавачки подухват објављен је за само две године – свих пет томова објављено је у току 2015. и 2016. године. Уредници су уложили велики труд да се радови написани на различитим језицима преведу на енглески и да се тематски, композицијски и методолошки уклопе у колективну монографију. На једном месту, у једној монографији, описани су базични појмови који карактеришу творбу речи као науку и творбу речи као систем лексичких процеса у различитим језицима и различитим лингвистичким школама. Кроз творбене процесе, који представљају најдинамичнију језичку активност, посебно ако се, као у овој књизи, у обзир узме велики број језика широм Европе, могуће је осматрати и путеве и тенденције којима се данас креће језик као средство комуникације.

Велики допринос у настајању ове значајне интернационалне колективне монографије дали су чланови Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта. Ingeborg Ohnheiser, једна од уредница ове монографије, уважени је члан Комисије за творбу речи. Осим ње, свој допринос у настајању свих пет томова дали су још и Александар Лукашанец, председник Комисије, као и Alicja Nagorko, Anja Pohontsch, Ivana Bozdechova, Martin Ološtiak, Ievgeniia Karpilovska, Igor Uluhanov, Irena Stramljič Breznik, Branko Тошковић, Cvetanka Avramova, Julija Baltova, Lidija Arizankovska, Krystyna Waszakowa, Krystyna Kleszczowa, Svetlana Mengel. Од српских лингвиста учествовао је Божо Ћорић. Сви ови лингвисти спадају у најкомпетентније стручњаке за творбу речи у својим земљама, што представља важну препоруку за поузданост чињеница изнесених у овој књизи.

Директан повод за писање овог приказа јесте излазак из штампе четвртог и петог тома ове књиге. Оба су објављена 2016. године. Детаљније ћемо се

задржати на садржају четвртог тома, али ћемо дати и најкраћи приказ осталих. Довољно је само представити наслове поглавља и потпоглавља да би се схватио значај ове књиге и ширина обухвата. С друге стране, инспиративни наслови мањих и већих целина овог приручника указују на теме којима треба да се баве и српски лингвисти у описивању творбе речи, али и других области науке о српском језику. Наслове треба читати и као списак задатака који чекају да буду обрађени на материјалу српског језика.

Треба нагласити и то да волуминозни пројекат посвећен творби речи који приказујемо представља само део још ширег захвата издавачке куће De Gruyter Mouton, а то је издавање сличних приручника и из других области лингвистике. Пројекат се назива *Приручници из лингвистике и науке о комуникације* (Handbooks of Linguistics and Communication Science). До сада је објављено чак 95 томова у овој серији, а највећи део их је публикован у последњих осам година, од 2008. године до данас. Као примере навешћемо тротомни приручник посвећен семантици, док је два тома посвећено фразеологији, исто толико лексикологији, баш као и лексикографији, три – синтакси, четири – семиотици итд. Књиге су необично скупе – сваки том кошта по неколико стотина евра, па су зато и неприступачне, а на интернету се не може пронаћи њихово електронско издање.

2. Први том приручника *Творба речи. Међународни приручник о европским језицима* (Word-formation. An International Handbook of the Languages of Europe) објављен је у марту 2015. године, а састоји се из 780 страница (стр. 1–780) и три поглавља: I. Творба речи као лингвистичка дисциплина (Word-Formation as a linguistic discipline); II. Јединице и процеси у творби речи I: општи аспекти (Units and processes in word-formation I: General aspects); III. Јединице и процеси у творби речи II: посебни случајеви (Units and processes in word-formation II: Special cases). Прво поглавље, у коме се творба речи осветљава као лингвистичка дисциплина, садржи тринаест чланака: 1. Обим истраживања творбе речи (The scope of word-formation research: Hans-Jörg Schmid); 2. Проучавања творбе речи од почетака до 19. века (Word-formation research from its beginnings to the 19th century: Barbara Kaltz and Odile Leclercq); 3. Творба речи у компаративно-историјској граматици (Word-formation in historical-comparative grammar: Thomas Lindner); 4. Творба речи у структурализму (Word-formation in structuralism: Wolfgang Motsch); 5. Творба речи у *inhaltbezogene Grammatik* (Word-formation in *inhaltbezogene Grammatik*: Johannes Erben); 6. Творба речи у ономазиологији (Word-formation in onomasiology: Joachim Grzega); 7. Творба речи у генеративној граматици (Word-formation in generative grammar: Rochelle Lieber); 8. Творба речи у категоријалној граматици (Word-formation in categorial grammar: John R. Taylor); 9. Творба речи и натурална морфологија (Word-formation in natural morphology: Hans Christian Luschützky); 10. Творба речи у когнитивној граматици (Word-formation in cognitive grammar: John R. Taylor); 11. Творба речи у оптималној теорији (Word-formation in optimality theory: Renate Raffelsiefen); 12. Творба речи у конструкционој граматици (Word-formation in construction grammar: Geert Booij); 13. Творба речи у психолингвистици и неурокогнитивним истраживањима (Word-formation in psycholinguistics and neurocognitive research: Gary Libben).

И сами наслови указују на то да се творба речи у овом поглављу посматра из перспективе најновијих лингвистичких теорија и из угла међуодноса творбе речи са лексикологијом, морфологијом, синтаксом итд. Неке од обрађених теорија и приступа творби речи сасвим су непознате или су слабо познате у српској лингвистици. На пример: под *најнатуралним* у *најнатуралној* *џрамајшици* подразумева се оно што је когнитивно поједностављено, лако усвојиво, нарочито код деце, елементарно, па и универзално. Натурална морфологија се развија још од седамдесетих година XX века, а настала је по угледу на натуралну фонологију. Данас се о натурализму све више говори као о приступу лингвистичком истраживању које се може односити на различите језичке нивое. *Inhaltbezogene Grammatik* јесте граматика која је оријентисана на садржај. Оснивач је Л. Вајсгербер. У центру његових граматичких истраживања јесте лексикологија, па он убраја ову науку у граматичке дисциплине. Кључни појам његових истраживања творбе речи јесте семантичко поље, у које убраја деривате, творбене јединице и др. и притом одређује њихов међуоднос. *Конструкциона џрамајшика* је синтаксичка теорија према којој су конструкције централне јединице граматичке репрезентације.

У другом поглављу књиге, које је посвећено општим аспектима творбених јединица и процеса, налази се 14 чланака: 14. Ограничења деривације и инфлекције (The delimitation of derivation and inflection: Pavol Štekauer); 15. Творбене јединице (Units of word-formation: Joachim Mugdan); 16. Деривација (Derivation: Andrew Spencer); 17. Конверзија (Conversion: Salvador Valera); 18. Обрнута творба (Backformation: Pavol Štekauer); 19. Скраћивање (Clipping: Anja Steinhauer); 20. Композиција (Composition: Susan Olsen); 21. Блендирање (Blending: Bernhard Fradin); 22. Инкорпорација (Incorporation: Jason D. Haugen); 23. Particle-verb formation;¹ Andrew McIntyre; 24. Multi-word expressions;² Matthias Hüning and Barbara Schlücker; 25. Редупликација (Reduplication: Thomas Schwaiger); 26. Креације (Word-creation: Elke Ronneberger-Sibold); 27. Аломорфија (Allomorphy: Wolfgang U. Dressler).

О неким од овде обрађених творбених процеса није било довољно писано на материјалу српског језика или није писано уопште. *Clipping* представља настајање нових речи скраћивањем постојећих. Обично се реч скраћује одбацивањем завршетка, нпр. у енглеском *doc* уместо *doctor*. Понекад се одбацује почетак речи. Тако је настала лексема *net* од *internet* или *phone* од *telephone*. Пример за комбинацију иницијалног и финалног скраћивања представља *fridge* од *refridgerator*, а медијалног – *fansy* од *fantasy*. *Incorporation* је процес спајања, на пример, глагола и именице у служби објекта (*babysit*) или глагола и неке друге речи у служби прилошке одредбе. Дакле, у питању је процес грађења сложеница од лексема које сачињавају реченичне конструкције.

Треће поглавље се састоји из седамнаест чланака у којима су описане неке карактеристичне творбене јединице или творбени процеси у различитим језицима. Навешћемо неке од њих: интерфикси у романским језицима, глаголске псеудосложенице у германским језицима, сложенице које се састоје

¹ Тим процесом настале су у енглеском језику творенице типа *break up*, *give in* итд.

² Односи се на процес настајања израза типа *kick the bucket*, што у разговорном енглеском језику значи *одајџи* (*умреџи*).

из две именице у француском језику, сложенице које се састоје од глагола и именице у романским језицима итд.

3. Други том ове значајне књиге објављен је у јулу 2015. године, а састоји се од 758 страница (стр. 803–1561) и четири поглавља, која се надовезују на три из првог тома: IV. Правила и рестрикције у творби речи I: општи аспекти (Rules and restrictions in word-formation I: General aspects); V. Правила и рестрикције у творби речи II: посебни случајеви (Rules and restrictions in word-formation II: Special cases); VI. Семантика и прагматика у творби речи I: општи аспекти (Semantics and pragmatics in word-formation I: General aspects); VII. Семантика и прагматика у творби речи II: посебни случајеви (Semantics and pragmatics in word-formation II: Special cases).

Четврто поглавље, посвећено правилима и рестрикцијама у творби речи, састоји се из четири чланка: 1. Правила, обрасци и схеме у творби речи (Rules, patterns and schemata in word-formation: Heike Baeskow); 2. Творба речи и аналогија (Word-formation and analogy: Sabine Arndt-Lappe); 3. Продуктивност (Productivity: Livio Gaeta and Davide Ricca); 4. Рестрикције у творби речи (Restrictions in word-formation: Livio Gaeta). Ово поглавље нам осветљава појмове аналогије, продуктивности, рестрикције, обрасца, који спадају у кључне појмове творбе речи, али и језика уопште, па и самог људског мишљења.

У петом поглављу у седам чланака обрађују се неке специфичности у вези са законитостима и рестрикцијама творбе речи у посебним језицима, као што су, на пример, фонолошке и морфолошке рестрикције у енглеској творби речи, појам *затворених суфикса* (нпр. у руском језику) итд. У књизи се с правом све појаве у вези са творбом речи третирају прво генерално – имајући у виду ситуацију у већини језика, а затим се осветљавају специфичности које се тичу појединих језика или језичких група. Иако се специфичности не обрађују детаљно, оне омогућавају да се појаве осветле потпуније, из угла језичких законитости и праваца могућих одступања од њих.

Шесто поглавље посвећено је уопштеним аспектима семантике и прагматике у творби речи. Састоји се из седам чланака: 1. Мотивација, композиционалност, идиоматизација (Motivation, compositionality, idiomatization: Daniela Marzo); 2. Творба речи и народна етимологија (Word-formation and folk etymology: Sascha Michel); 3. Категорије творбе речи (Categories of word-formation: Volkmar Lehmann); 4. Схеме и семантичке улоге у творби речи (Schemata and semantic roles in word-formation: Hanspeter Ortner and Lorelies Ortner); 5. Творба речи и аргументска структура (Word-formation and argument structure: Manfred Bierwisch); 6. Творба речи и метонимија (Word-formation and metonymy: Manfred Bierwisch); 7. Прагматика творбе речи (The pragmatics of word-formation: Lavinia Melini Barbaresi).

У седмом поглављу, пажња се посвећује специфичним семантичким и прагматичким питањима у различитим језицима, као што су, на пример, глаголске именице у келтском језику, номинализација у мађарском, негација у словенским и германским језицима, глаголска префиксација у словенским језицима, евалуативни суфикси у романским језицима. У неким потпоглављима осветљавају се посебна творбеносемантичка питања без везивања за

одређене језике, на пример: сложенице које настају од две именице, маркирање рода, именице које означавају место, негација, интензификација, деноминални глаголи итд. Поглавље се састоји из 27 чланака. Они се не надовезују тематски у ужем смислу, али ипак сачињавају логичну целину.

4. Трећи том, који је такође објављен 2015. године, баш као и претходна два, састоји се из 826 страница (стр. 1561–2387) и осам поглавља, од осмог до петнаестог: VIII. Страна творба речи, планирање језика и пуризам I: општи аспекти (Foreign word-formation, language planning and purism I: General aspects); IX. Страна творба речи, планирање језика и пуризам II: посебни случајеви (Foreign word-formation, language planning and purism II: Special cases); X. Историјска творба речи I: општи аспекти (Historical word-formation I: General aspects); XI. Историјска творба речи II: посебни случајеви (Historical word-formation II: Special cases); XII. Историјска творба речи III: Скице неких језика (Historical word-formation III: Language sketches); XIII. Творба речи у усвајању језика и афазиа (Word-formation in language acquisition and aphasia); XIV. Творба речи и употреба језика (Word-formation and language use); XV. Алати у истраживањима творбе речи (Tools in word-formation research).

У осмом поглављу, у којем се расправља о страним утицајима на творбу речи, планирању језика и пуризму, налазе се три чланка: 1. Типови страних утицаја у творби речи (Types of foreign word-formation: Wieland Eins), 2. Творба речи у новолатинском језику (Word-formation in Neo-Latin: Thomas Lindner and Franz Rainer); 3. Страна творба речи, планирање језика и пуризам (Foreign word-formation, language planning and purism: Wolfgang Pöckl).

Значајније је и богатије девето поглавље, у коме се налази девет чланака о питањима страних утицаја и пуризма на посебне европске језике. Подаци из овог поглавља могу се искористити за истраживања језичке типологије: 1. Утицај страних језика на творбу речи у немачком језику (Foreign word-formation in German: Peter O. Müller); 2. Утицај страних језика на творбу речи у енглеском језику (Foreign word-formation in English: Klaus Dietz); 3. Утицај страних језика на творбу речи у италијанском језику (Foreign word-formation in Italian: Claudio Iacobini); 4. Утицај страних језика на творбу речи у пољском језику (Foreign word-formation in Polish: Krystyna Waszakowa); 5. Творба речи и пуризам у немачком језику (Word-formation and purism in German: Maechthild Habermann); 6. Творба речи и пуризам у француском језику (Word-formation and purism in French: Petra Braselmann); 7. Творба речи и пуризам у хрватском језику (Word-formation and purism in Croatian: Branko Tošović); 8. Творба речи и језичко планирање у естонском језику (Word-formation and language planning in Estonian: Virve Raag); 9. Индивидуалне иницијативе и концепције за ширење лексикона руског језика (Individual initiatives and concepts for expanding the lexicon in Russian: Wolfgang Eismann).

Десето поглавље је необично кратко и представља увод у приказивање историјских процеса у творби речи различитих европских језика. Састоји се из два чланка: 1. Механизми и мотивација за промене у творби речи (Mechanisms and motives of change in word-formation: Franz Rainer); 2. Промена продуктивности (Change in productivity: Carmen Scherer). Овако широке теме, које неретко излазе из домена одређене лингвистичке дисциплине, па и лин-

гвистике уопште, изузетно су подстицајне за разумевање главних језичких тенденција, као што су језичке промене, продуктивност, аналогија итд.

У једанестом поглављу се у пет чланака представља неколико посебних питања историјске творбе речи у појединим европским језицима. Посебна пажња се посвећује проблему граматикализације у немачком, затим у француском, па у словенским језицима. Посвећује се пажња и историјском развоју неких романских суфикса.

Дванаесто поглавље је посвећено кратком представљању историје творбених процеса у немачком језику (P. O. Müller), у енглеском (Klaus Dietz), турском (C. Schönig), творбеним процесима од латинског до романских језика (E. Buchi, J. Chauveau), од латинског до румунског (M. Radulescu Sala), од старофранцуског до савременог француског језика (F. Rainer, C. Buridant), од староирског до модерног ирског (David Stifter), од старогрчког до савременог грчког (I. Manolessou, A. Ralli), од старомађарског до савременог мађарског језика (T. Forgacs), развоју творбе речи у словенским језицима (S. Mengel) и у уралским језицима (J. Laakso).

У тринаестом поглављу се напуштају историјска питања творбе речи, а пажња се усредсређује на питања усвајања језика и специфичности усвајања творбе речи. Залази се у поље психолингвистике, па и неуролингвистике, што већ само по себи указује на чињеницу да уредници ове књиге нису заборавили ни на једну важнију област лингвистике и језика и њихово преплитање са творбом речи као дисциплином, односно језичким својством. Поглавље се састоји из три чланка: 1. Творба речи у усвајању матерњег језика (Word-formation in first language acquisition: Hilke Elsen and Karin Schlipphak); 2. Творба речи у усвајању страног језика (Word-formation in second language acquisition: Cornelia Tschichold and Pius ten Hacken); 3. Творба речи у афазизи (Word-formation in aphasia: Carlo Semenza and Sara Mondini).

Четрнаесто поглавље садржи модерне теме савремене лингвистике, а тиче се творбе речи и употребе језика. Поглавље се састоји из осам чланака, а тиче се односа творбе речи и текста (Anja Seiffert), творбе речи и назива брендова (Elke Ronneberger-Sibold), творбе речи и планирања језика (Klaus Schubert), творбе речи и знаковних језика (Ronnie B. Wilbur), творбе речи и техничких језика (Ivana Vozdechova), творбе речи и књижевности (Peter Handler), творбе речи и ортографије (Hannelore Poethe), као и творбе речи и визуализације (Lorelies Orner).

У петнаестом поглављу разматрају се алати којима се користе истраживачи творбе речи. Садржи три чланка: 1. Речници (Dictionaries: Renate Belentschikow); 2. Корпуси (Corpora: Ulrich Heid), 3. Интернет (Internet: Georgette Dal and Fiammetta Namer).

5. Четврти том монографије *Word-formation* објављен је у јануару 2016. године. Садржи 698 страница (стр. 2388–3086). Цео том представља једно, шеснаесто, поглавље монографије. Оно је посвећено творби речи у појединачним европским језицима из групе индоевропских језика. Поглавље је насловљено *Word-formation in the individual European languages*. Пети том, који је објављен у јулу 2016. године, такође у целини представља наставак шеснаестог

стог поглавља, односно и у њему се приказује творба речи у појединачним европским језицима из групе индоевропских и неиндоевропских језика.

Шеснаесто поглавље (које се налази у четвртном тому књиге) подељено је у четири дела, која су посвећена германским, романским, келтским и словенским језицима. Том се завршава мапом језика. У потпоглављу посвећеном германским језицима обрађени су немачки (Irmhild Barz), енглески (Ingo Plag), холандски (Geert Boij), фризијски (Jarich F. Hoekstra), јидиш (Simon Neuberger), фарски (Hjalmar P. Petersen), дански (Hans Göttsche), норвешки (John Ole Askedal), шведски (Kristina Kotcheva) и исландски језик (Þorsteinn G. Indriðason).

У потпоглављу посвећеном романским језицима налази се осам чланака – о португалском (Bernhard Pöll), шпанском (Franz Rainer), каталонском (Maria Tereasa Cabre Castellvi), француском (Franck Floricic), ладинском (Heidi Siller-Runggaldier), сардинијском (Immacolata Pinto), италијанском (Franz Rainer), ретороманском (Maria Grossmann).

Затим следи део поглавља посвећен трима келтским језицима, а то су бретонски (Elmar Ternes), велшки (Paul Russell) и ирски (Brajan O Curnain).

Том се завршава опширним потпоглављем о четрнаест словенских језика: горњолужички (Anja Pohontsch), пољски (Alicja Nagorko), кашупски (Edward Breza), чешки (Ivana Bozdechova), словачки (Martina Ivanova i Martin Ološtiak), украјински (Ievgeniia Karpilovska), белоруски (Aleksandr Lukašanec), руски (Igor Uluhanov), словеначки (Irena Stramljič Breznic), хрватски (Mario Grčević), српски (Božo Ćorić), бошњачки (Branko Tošović), бугарски (Cvetanka Avramova, Julia Baltova), македонски (Lidija Arizankovska).

Пре него што се мало опширније задржимо на четвртном тому, назначићемо да се у последњем, петом, тому монографије обрађују балтски језици (литавски и летонски), албански, грчки, затим индоирански (осетски, татски), а од неиндоевропских: уралски (ненетски, фински, естонски, пермички, маријски, мордвински, мађарски), баскијски, затим од семитских – малтешки, онда, из групе туркијски језика (турски, башкирски, татарски, караимски, чувашки), монголски (калмички), северозападнокавказки (абхаски, адигејски, кабардински), североисточнокавказки (рутулски, будушки, удински, агулски, арчински, киналучки, ласки, даргински, ботлишки, аварски, хваршински).

Лингвисти који су писали чланке о творби речи у појединачним језицима добили су исти задатак – да одговоре на десетак тема. Очекивало се да сви текстови започињу (1) Уводом, иза којег следи (2) Уопштени приказ творбе речи у датом језику, а затим: (3) Композиција; (4) Деривација; (5) Конверзија; (6) Обрнута творба (енгл. Backformation); (7) Редупликација; (8) Blending; (9) Слепљивање (енгл. Clipping); (10) Креације (енгл. Word-creation); (11) Референце. Пошто немају сви језици све наведене творбене потенцијале, они нису ни обрађени за све језике. За многе језике обрађена је композиција, деривација и конверзија, а све остале појаве обрађене су у једној целини под називом Минорни процеси у творби речи. Овакав приступ обради творбе речи у великом броју језика отвара врата за даља, пре свега, типолошка истраживања, али не само за њих.

Као пример обраде података у овој књизи, представимо одељак о словенским језицима. У Уводу стоје општи подаци о одређеном језику, као и о

литератури у којој је описан одређен језик, посебно творба речи. Аутори су замољени да у Уводу представе историју истраживања творбе речи датог језика и да наведу литературу и речнике који то документују. Тако, на пример, читамо да творба речи у горњолужичком и доњолужичком није систематски представљена, већ су описани само неки аспекти, први пут у Граматици чији је аутор Johann Peter Jordan (1841). Прву граматику пољског језика у којој је пољска творба речи описана са становишта историјско-компаративне методе написао је Małecki (1863). За белоруски сазнајемо да постоји од 16. века, али да је након два века прекинуте писане традиције, у 19. веку настао нови књижевни белоруски језик, који је први пут описан 1962. године. За руски језик важнији радови из области творбе речи потичу из последње четвртине 19. века, а важну улогу у првим приступима имао је Бодуен де Куртене.

Сузићемо сада перспективу из које посматрамо анализу овог поглавља на чланак Б. Ћорића о творби речи у српском језику, имајући непрекидно у виду чињеницу да су сви словенски а затим и несловенски језици обрађени по истом моделу, што значи да ова књига пружа изузетне могућности за типолошка истраживања која би могла имати најразличитије теме. Могли бисмо, рецимо, испитивати историју творбе речи као науке у свим словенским језицима или у свим европским језицима, па и шире. Могуће је, да наведемо и други пример, испитати композицију као творбени механизам у свим језицима једне језичке породице или регије. Лако бисмо могли истражити утицај, на пример, енглеског језика на творбу речи у одређеној групи језика итд.

Чланак који је приложио Б. Ћорић има 27 страница, што је и по обиму, а не само по садржају, студија која нуди одговоре на многа питања о творби речи у српском језику. У Уводу, Б. Ћорић пише о књижевним језицима Срба, о Бечком књижевном договору, а затим и о Вуковој Граматици и првом издању Рјечника, који су послужили као база за Вуков први спис о творби речи из 1828. године. Затим се говори о опширном поглављу о творби речи у Маретићевој Граматици из 1899. године, а онда и о Лесиконовој Граматици (1914). Прва књига посвећена творби објављена је 1931. године и представља универзитетска предавања А. Белића. Затим следи Стевановићева Граматика (1964), а затим и Клајнова Творба речи (2002; 2003).

У поглављу о општим напоменама о проучавањима творбе речи у србистици, Б. Ћорић констатује да се творба речи у србистици традиционално своди на деривацију и композицију (са префиксацијом), а да се у новије време пише и о конверзији, кондензацији (универбизацији) као о облику тенденције познате као *језичка економија*, а затим и о другим тенденцијама – *феминизацији*, *интернационализацији* итд.

Поглавље о композицији доноси детаљан преглед типова слагања и сложеница. На почетку се даје дијахронијски осврт на чињеницу да су прве сложенице настајале захваљујући утицајима из страних језика, и то прво грчког (*боџослов*, *блаџородан*), затим од 16. века долазе јукстапониране структуре под утицајем турског језика (*ђул-баџија*), онда се сложенице граде под утицајем немачког (*веш-машина*) и мађарског језика (*кромйир-йайрикаш*) и, на крају, енглеског (*рок-музика*, *бикини-косџим*). Б. Ћорић примећује да је највећи број сложеница у српском језику међу именицама и придевима, па њима посвећује посебну пажњу у наставку излагања.

Б. Ћорић започиње поглавље о деривацији оригиналним решењем о типовима творбе који потпадају под деривацију, а то су *суфиксација*, *префиксација*, *циркумфиксација* и *иосџификација* (за коју пише да је сасвим непродуктивна). Након описа суфиксације и префиксације, пажња се посвећује циркумфиксацији. У ове творенице спадају оне које настају истовременом префиксацијом и суфиксацијом, нпр. *антишалколизам*. Творенице типа *бескућник*, *беземљац* различито се одређују у српској науци: као префиксално-суфиксална творба (Клајн), као циркумфиксација (Матијашевић) и као суфиксација (Маројевић). Циркумфиксација је код придева ретка (*ајолишчан*, *јросрјски*). Мање пажње посвећује се конверзији, а кратко се задржава и на неким мање продуктивним начинима творбе у српском језику.

Тип творбе који се на енглеском језику назива *Backformation*, а на руском *обратное словообразование* подразумева десуфиксацију, депрефиксацију, депостфиксацију. Један од примера којим Б. Ћорић потврђује овај тип творбе у српском језику јесте именица *зловолја*, за коју каже да је добијена од придева *зловолјан*, а не обрнуто.

Редујликација се егземплификује узвицима и ономатопејама *бући-бући*, *џаши-џаши*, *џили-џили* (у обраћању деци), *мац-мац*, *ји-ји* (у позивању животиња), *ав-ав*, *кре-кре* (подражавање звукова у природи). Понекад се у виду сраслица дуплирају две речи: *џеџе*, *кајкад* или се повезују у виду полусраслица *џако-џако*, *мало-мало*, *јола-јола*.

Б. Ћорић разликује неколико врста *блендирања* (слепљивања): а) слепљивање делова двеју речи (*ресџоџека = ресџоран + дискоџека*); б) слепљивање једне целе речи са другом у окрњеном виду (*књиџралиџије = књиџа + иџралиџије*); в) слепљивање делова двеју речи (*јојусџоловина = јојусџи + јусџоловина*).

Творба која се на енглеском језику назива *Clipping* у терминологији Б. Ћорића постаје *суйсџрација* или *скраћивање*: *фриз* (од *фризура*), *Амер* (од *Американац*), *бураз* (од *буразер*). Супстрација је, примећује Б. Ћорић, понекад праћена додавањем одређених постпозитивних сегмената: *факс* (од *факулџеџи*), *џиџа* (од *џинеколоџ*), *јрофа* (од *јрофесор*), *доџа* (од *доџџор*) итд.

Word-creation се потврђује примерима типа *џудра* (*дроџа*). Ова именица настала је прекомпоновањем акузатива базичне речи (*Имаџ ли џудру? = Имаџ ли дроџу?*).

На крају свог чланка, Б. Ћорић наводи списак од 30 најважнијих библиографских јединица у вези са творбом речи у српском језику.

На крају приказа преостаје само да пожелимо да ова књига нађе пут до што већег броја стручњака за творбу речи и лингвиста уопште на целом свету.

Рајна Драџићевић

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик са јужнословенским језицима
Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија
rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs

Владимир Поломац. *Језик њовеља и њисама Српске деспотијовине*.
Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2016, 495 стр.

Године 2016. у издању Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу објављена је монографија под називом *Језик њовеља и њисама Српске деспотијовине*, аутора Владимира Поломца. Монографија представља значајно допуњену и проширену верзију докторске дисертације, коју је под називом *Језик њовеља и исјрава деспотија Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића* аутор одбранио 2011. године. Структурирана је у шест поглавља – *Уводна разматрања* (стр. 16–14), *Графија и њравоиис* (стр. 42–161), *Језичке одлике* (стр. 162–411), *Закључна разматрања* (стр. 414–467), *Скраћенице* (стр. 468–483) и *Резиме* на енглеском језику (стр. 484–495).

У оквиру првог поглавља аутор дефинише предмет и циљеве истраживања, даје списак истраживачког корпуса који обухвата педесет два документа (где се убрајају писма упућена Дубровнику, потврдне трговачке привилегије упућене Дубровнику, акта игумана манастира Светог Пантелејмона, акта о разграничењу хиландарских метоха, признанице и писма о покладу деспота Ђурђа, манастирске и властeosке даровнице) и предочава теоријско-методолошке оквире одабране теме.

Друго поглавље за предмет истраживања има анализу графичких и правописних карактеристике докумената Српске деспотовине. Аутор се, полазећи од основног инвентара графема, бави обележавањем вокалских и консонантских јединица, при чему је посебна пажња усмерена на обележавање оних графичких и правописних црта које припадају одликама ресавске ортографске школе – обележавање графеме љ, обележавање е и о, обележавање гласовних група њ и њ у иницијалном и поствокалском положају, употреба графема њ и њ, као и грчких графема љ, љ, љ, љ. Систематичан и детаљан приступ ортографској проблематици огледа се у бележењу некадашњег слабог полугласника, примера са посведеченом асимилацијом по звучности и удвојеним вокалским и консонантским графемама, а велики допринос историјској акцентологији представља бележење акцената и спирита.

Поглавље под називом *Језичке одлике* подељено је на три значајна потпоглавља: *Фонетске и фонолошке одлике* (стр. 163–204), *Морфолошке одлике* (стр. 204–301) и *Лексичко-стилистичке и синтаксичко-стилистичке одлике* (стр. 302–413).

Поглавље *Фонетске и фонолошке одлике* започиње питањем гласовне вредности старосрпског вокала љ. Како истиче аутор, екавска замена овог старосрпског вокала потврђена је у укупно четрдесет докумената, док су у четирма документима потврђени примери бележења графеме љ у неетимолошкој позицији. У трима повељама „екавска замена је утврђена посредно, на основу екавских примера у потпису или на основу аналошких примера у наставку локатива множине. За осталих шест докумената у којима се графема љ пише доследно на етимолошком месту претпостављен је екавизам на основу

осталих повеља и писама Српске деспотовине” (стр. 167). Пажња аутора даље је усмерена ка замени полугласничког знака вокалом /a/, која је посведочена у изолованим примерима, док се изговорни полугласник у овим документима на етимолошком месту обележава дебелим јером, танким јером или пајерком. У оквиру овог потпоглавља, аутор своје истраживање фокусира и на примере у којима су посведочене промене у вези са вокалима (асимилација претходном палаталном сугласнику, асимилација и сажимање вокала након губљења сонанта /j/, превој вокала, губљење вокала, супституција вокала у словенским речима и позајмљеницама) и консонатима (прелазак $\text{в}(-) > \text{у}(-)$), промена $\text{чр-} > \text{цр-}$, метатеза група кт- и вс- , упрошћавање консонантских група, промена /ж/ > /р/, супституција консонаната при фонетској адаптацији страних речи), као и на облике у којима се очитују резултати палатализација, асимилација по звучности и по месту изговора, новог јотовања у групама -јт- и -јд-, дисимилације и губљења консонаната.

У потпоглављу под насловом *Морфолошке одлике* аутор настоји да утврди како се с аспекта морфологије реализује однос између српскословенских језичких црта и црта српског народног језика. Анализом се показало да на морфолошком плану српскословенска норма није доследно спроведена. Она је углавном потврђена у аренгама и есхатоколима повеља у којима се доследно јављају наставак -е у лок. јд. о основа, наставак -и у ген. јд. а основа, наставак -оју/-еју у инструменталу јд. а основа, наставак -ије у ген. јд. ж. рода одређеног вида придева, наставак -аго у ген./акуз. јд. мушког и средњег рода одређеног вида придева, док се у српскословенске језичке црте убрајају још и изостанак супина, асигматског аориста, као и уопштавање наставака -ому/-ему у дат. јд. сложене промене придева, редних бројева и активних партиципа. Наноси из српског народног говора забележени су у диспозицијама, као и на прелазима протокола у текст, што упућује на чињеницу да су документа Српске деспотовине језички устројена према принципима хомогене диглосије. Од језичких црта које припадају народном језику најфреквентније су следеће – наставак -е у лок. јд. а основа, наставак -ом у инстр. јд. а основа, наставак -ога у ген./акуз. јд. мушког и средњег рода придева. „У повељама и писмима нису забележени примери новоштокавског синкретизма множинских падежа именских речи, док малобројни примери аналитичких тенденција указују на косовско-ресавски и призренско-јужноморавски терен (стр. 462)”.

Одељак *Лексичко-стилистичке и синтаксичко-стилистичке одлике* аутор започиње представљањем терминолошке лексике, једне од „најважнијих лексичко-стилистичких одлика језика повеља и писама Српске деспотовине (стр. 302)”. Богата и распрострањена терминолошка лексика подељена је у пет тематских група – феудализам, хришћанство, право, привреда, сродство, у оквиру којих аутор врши даљу поделу лексема на лексичко-семантичке групе. Феудална терминологија обухвата четири лексичко-семантичке групе – владарске титуле и називи, виши и нижи феудални слој, феудалне радне обавезе и феудална давања. Анализа лексичко-семантичких поља показала је да су најраспостављеније владарске титуле које се појављују у повељама Српске деспотовине кнез, деспот и цар. Синтагме са посесивним дативом попут господство ми или господство ни веома су фреквенте и њима се, како истиче аутор – „у српском средњовековном стилу постиже деперсо-

налност (стр. 302)”. Поред поменутих употребљавају се и лексеме господин у значењу „господар”, САМОДРЖАЦ, ГОСПОДА, ГОСПОЂА, КИРА, ГОСПОЖДА, КНЕГИЊА и ДЕСПОТИЦА.

У оквиру лексичко-семантичке групе која је посвећена припадницима државне управе издвајају се следећи термини: ВЛАСТЕЛИН, ВОЈВОДА/ВОЈЕВОДА, ЂЕФАЛИКА/КЕФАЛИЈА, ЧЕЛНИК/ЧЕОНИК, ЛОГОТЕТ, ДЕСЕЧАР, ПОКЛИСАР, СТАРИНИК, ОТРОК, уз напомену да се за припаднике нижег феудалног слоја употребљавају синтагме људије мали и људије велици. За описивање феудалних радних обавеза (у које се, поред општих, убрајају војне обавезе, обавезе учествовања у изградњи, утврђивању и обнављању тврђава и градова, одбране и чувања градова, земљорадничке радне обавезе), забележене су лексеме попут РАБОТА, ВОЈСКА, ГРАДОЗИДАН(И)ЈЕ, ГРАЂЕН(И)ЈЕ, ГРАДОБЉУДЕН(И)ЈЕ, БИГЉА, ОРАН(И)ЈЕ, КОПАН(И)ЈЕ, ЖЕТВА, СЕНОКОС, СЕНОКОШЕН(И)ЈЕ. Уз феудалне радне обавезе аутор издваја и најфреквентније лексеме које су забележене у лексичко-семантичком пољу феудална давања – ДАНАК, СОЋ(Е), УНЧЕ, УНГИЈЕ, ОБРОК, ЂЕРАКАРСТВО, ПОЗОБ, ЖИРОВНИЦА.

Хришћанску терминологију аутор организује у четири лексичко-семантичке групе – основни религијски појмови (у оквиру које преовлађују лексеме попут БОГ, БОЖИЛИ, ХРИСТИЈАНИН, ВЛАДИКА, СВЕТИТЕЉ, ХРИСТ, БОГОРОДИЦА, ТРОИЦА); црквена хијерархија (у оквиру које се јавља неколико грецизама – ПАТРИЈАРХ, АРХИЕПИСКОП, АРХИЈЕРЕЈ, МИТРОПОЛИТ, ДИЈАКОН, АРХИДИЈАКОН); обред (где се терминологија православног богослужења илуструје позајмљеницама ЛИТУРГИЈА, ПАРАКЛИС, али и употребом словенских речи – ПОЛАТИ, ПОМЕН, ПОМЕНИК); манастир (где очекивано преовлађују грецизми ХТИТОР, КТИТОР, МЕТОХ, ЂЕЛИЈА). Посебну тематску групу чине лексеме које описују термине за правне појмове, које су разврстане у пет лексичко-семантичких група: државна управа (ДРЖАВА, ВЛАДАН(И)ЈЕ, ОБЛАСТ, ЖУПА); основни правни појмови и правне радње (ПРАВИНА, ОПРАВДАНИЈЕ, ПРАВДА, СЛОБОДА, МИЛОСТ, ЗАКОН, ПОВЕЛЕНИЈЕ, ЗАПИСАНИЈЕ); судски постуак (СУД, СУДИЈА, СУДИТИ, КОНСОЛ, СВЕДОК); кривица (САГРЕШЕНИЈЕ, ГУСА, ХУСА, ПРИСЕЛИЦА); посед (МЕЂА, ОТЕС, ХАТАР). Терминологија која описује привреду разврстана је у шест лексичко-семантичких група: приходи (ДОХОДАК, ЦАРИНА); мере и новац (ЛИТРА, ЛЕПТА, ОНГА/ОНГИЈА, УНГА/УНГИЈЕ, УНЧА, ДУКАТ); својина (ИМЕНИЈЕ, БАШТИНА); пољопривреда (ЊИВА, ВИНОГРАД, ОВОШТИЈЕ, ЖИТО, ПШЕНИЦА); трговина (ТРГ, ПИНЂУР, НАМЕТ, ЗАЛОГ); рударство и производња соли (ДЕЛ, КОЛО, ЗЛАТО, СРЕБРО, СОЛ). Последњу тематску групу чине термини за средство, подељени у две лексичко-семантичке групе – средство по роду (ПЛЕМЕ, РОД, РОДИТЕЉ, ОТАЦ, МАЈКА, ЧЕДО, СИН, БРАТ, СЕСТРА, БРАТАНАЦ, СЕСТРИЧИЋ) и средство по браку (МУЖ, ПОДРУЖ(И)ЈЕ, СУПРУЖНИЦА).

Детаљну анализу терминолошке лексике аутор завршава регистром потврђених термина, у коме уз сваки наведени облик даје и списак докумената у којима је забележен.

Значајан део потпоглавља које се бави лексичко-стилистичким истраживањима посвећен је анализи ономастичке лексике, будући да аутор истиче да се „српски средњовековни пословноправни стил од административног стила савременог стандардног језика разликује изразитом употребом ономастичке лексике” (стр. 340). Ономастичку лексику аутор распоређује у две целине

– *Анӣројонимију* и *Тојонимију*, у оквиру којих се бави именима владара и чланова владарских породица, именима више и ниже световне властеле, именима зависних људи, именима моноха, проепонимима, ојконимима, микро-топонимима и хидронимима. За ексцерпирану антропонимску и топонимску грађу аутор доноси прегледан азбучни регистар са подацима о личним именима, проепонимима и топонимима, док се за антропонимску грађу дају и подаци о носиоцима личних имена, као и списак докумената у којима су забележени.

Тежиште истраживања синтаксичко-стилистичких одлика језика повеља и писама Српске деспотовине усмерено је на питања номиналности, деперсоналности, клишеизираности и директивности исказа. Анализа наведених категорија показала је да употреба именица, као и реченица и исказа у функцији номинације има упориште у „опширном навођењу имена људи, монаха манастира Светог Пантелејмона или дарованих поседа и људи (у манастирским и властеотским даровницама” (стр. 380). Деперсоналност се, како аутор истиче, препознаје и на лексичком и на синтаксичком плану. Фреквентна употреба 3. лица глаголских облика, вишечланих лексема попут господство ми, као и пасивних конструкција без исказаног агенса најважнија су морфолошко-лексичка и морфосинатска средства за изражавање деперсоналности. Анализирајући одлике дипломатичког формулара докумената Српске деспотовине, аутор указује на клишеизираност српског средњовековног пословноправног стила. Потпоглавље *Лексичко-стилистичке и синтаксичко-стилистичке одлике* завршава се питањем директивности, при чему аутор указује на чињеницу да је основно средство за њено исказивање „независна реченица са оптативном партикулом да + 3. лице през.” (стр. 411), чија употреба је мотивисана „прагматичком потребом да се формулацији правне одредбе у диспозицији повеље обезбеди опште важење” (стр. 411).

Последње поглавље монографије *Закључна разматрања* (414–467) подељено је на два одељка: *Закључна разматрања о графичкој и правописној* и *Закључна разматрања о језичким одликама*. Оваквим распоредом аутор је имао за циљ да прегледно истакне резултате својих истраживања и то тако што за сваки појединачни документ издваја најпре његове графичке, а онда и језичке особености. Општим закључцима о графичким и језичким одликама докумената, аутор додаје и систематизоване закључке о језичким одликама анализираних докумената с аспекта историјске дијалектологије, историје књижевног језика и функционалне стилистике.

Монографија *Језик повеља и писама Српске деспотовине* Владимира Поломца представља изузетан допринос историјскојезичким проучавањима српског језика, док се драгоцен допринос лексиколошким, етимолошким и ономастичким истраживањима огледа, поред осталог, и у навођењу регистра термина и топонима, као и азбучних регистара личних имена и проепонима. Вредност ове монографије је у њеној систематичности, информативности и прегледности. Поглавља су јасно издиференцирана, примери су издвојени и класификовани по категоријама, дистрибуције конкурентних графичких, правописних и језичких средстава представљене су табеларно, а на крају је дат и исцрпан и свеобухватан списак библиографских јединица. Озбиљно,

детално и систематично филолошко истраживање које је аутор спровео дало је нашој науци о језику студију прворазредног значаја, не само за проучавање историје српског језика већ и за проучавање српске писмености уопште.

Тамара Лутовицац

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик
Јована Цвијића бб, 34000 Крагујевац
lutovactamara@gmail.com

UDC 811.163.41'374=511.141(049.32)

UDC 81'374.822=163.41=511.141(049.32)

Mirjana Burzan, Ágnes Kacziba. *Srpsko-mađarski rečnik / Szerb-magyar szótár*. Novi Sad / Újvidék : Izdavački zavod „Forum”, 2016. – XX, 837 str.

Информативност је основни критериј на којем се заснива сваки приказ, а у случају приказа једног двојезичног речника то значи да треба предочити (1) садржај речника, (2) структуру обухваћеног лексичког фонда, (3) структуру лексикографског чланка, (4) те га вредновати са становишта корисника, и (5) одредити његово место у двојезичној лексикографији датих језика, у првом реду, али и у односу на сваки од језика понаособ.

1. Двојезични *Српско-мађарски речник* Мирјане Бурзан и Агнеш Каџиба садржи кратак *Предговор* на српском и мађарском језику о разлозима и циљевима израде речника (с.ј. стр. V; м.ј. стр. X), након којег следе *Основна ујујисџива за ујојџребу речника* (с.ј. стр. VI–X; м.ј. стр. XI–XIV), *Консулџиовани речници* – попис једнојезичних и двојезичних речника, од тога 8 једнојезичних речника српског језика, 4 двојезична српско-мађарска са српским као полазним, 11 једнојезичних мађарских речника, један двојезични мађарско-српски речник, и по један електронски доступан лексички корпус за српски и мађарски језик (стр. XV), списак граматичких и општитх скраћеница са разрешењем на српском и мађарском језику, као и списак симбола (стр. XVI–XIX), латинично и ћирилично писмо српског језика са одређењем приближне гласовне вредности у мађарском језику, односно мађарско писмо са одређењем приближне гласовне вредности у српском језику (стр. XX–XXI). Речник обухвата укупно 837 двостубачно сложених страница, уобичајеног речничног формата (24 цм).

2. *Српско-мађарски речник*, према подацима у *Предговору*, садржи око 34500 одредница, које везују за себе приближно 6500 термина и устаљених израза, а око 1100 њих и 2500 фразеологизама, те се овај речник може одре-

дители као речник средњег обима. Такви двојезични речници су, по правилу, и врло тражени, јер задовољавају потребе различитих корисника, те се може претпоставити да ће он, како ауторке у *Предговору* истичу, заиста „представљати значајну помоћ ученицима, студентима, свима онима који уче један од ова два језика”, и бити „незаобилазан приручник преводиоцима”.

У *Речнику* су заступљене речи из општег лексичког фонда и специјалних регистара, које се јављају у савременим књижевноуметничким делима, научним и уџбеничким публикацијама, медијима и разговорном језику. Одреднице су – у целини или у неком од својих значења – кодирани на основу припадности термилошким регистрима (нпр. *адм.* администрација, административни; *агр.* агрокултура, агрокултурни; *анат.* анатомија, анатомски; *астр.* астрономија, астрономски; *библ.* Библија, библијски; *биол.* биологија, биолошки; *бот.* ботаника, ботанички, итд.) – укупно 61; језичког варијетета – *жарг.* жаргонски, *разг.* разговорно, прагматичког статуса – *фам.* фамилијарно, *погрд.* погрдно, *вулг.* вулгарно и сл., као и статуса лексеме у општем лексичком фонду – *арх.* архаично (нпр. *басмак*, *цејиш*). Велик обухват кодираних лексема и прецизност у кодирању, што се посебно показује у примерима вишеструког кодирања, велика су помоћ корисницима речника, како у оним случајевима када према једној речи у српском језику стоји неколико преводних еквивалената у мађарском, тако и онда када се домени употребе неке речи у полазном и циљном језику значајније разликују; нпр.

član m (-a, mn. -ovi) **1.** tag: ~ *političke stranke* politikai párt tagja, párttag; ~ *porodice* családtag; ~ *biblioteka* a könyvtár beiratkozott olvasója. **2.** mat. tag: ~ *binoma kéttagú algebrai kifejezés egyik tagja*; *drugi* ~ *progresije* haladvány második tagja. **3.** lingv. névelő: *određeni* ~ határozott névelő; *neodređeni* ~ határozatlan névelő. **4.** *pravn.* szakasz, paragrafus, cikk, cikkely.

Оштра граница између стандардизованих и нестандардизованих термилошких регистара не успоставља се ни у једнојезичним ни у двојезичним речницима, што је у складу са једним од лексикографских захтева, а то је да се речи напишу, а не и пропишу, што одговора и корисницима речника који очекују да ће у речнику наћи управо ону реч коју траже. У овом речнику такви су примери више или мање доследно кодирани двоструко – и као речи из разговорног језика и као речи са термилошким значењем, нпр. **auspuh** m (-a) *razg. tehn.* kipufogósó, **razredna** ž (-e, dat. -noj) *razg. ped.* osztályfőnök (nő), **alás** m (-a) *razg. arh.* halász.

У једнојезичној, а још више у двојезичној лексикографији веома је важно утврдити прагматички статус неке лексеме, што је у овом речнику практично доследно спроведено, а кодирано на уобичајени начин:

bagra ž (-e) *pogrd.* csöcselék.
tutorisati nesvrš. neprel. (-išem, -išu) (...). **2.** *pogrd.* gyámkodik vki felett: *nem* *mi* *ti* ~! te csak ne gyámkodj felettem!

3. У одељку *Основна уџишћива за уџишћиву речника* детаљно је прегледана структура речничког чланка и издвојено следећих шест сегмената: [1] одредница, [2] граматичке информације, [3] мађарски кореспонденти, а

додатни: [4] податак којем језичком слоју реч или неко од њених значења припада, односно у којим се областима употребљава, [5] примери употребе, са устаљеним изразима и стручним терминима, и [6] фразеологизми, нпр.¹

[1] **jezik** [2] m (-a, mn. -ici, gen. -ka) **1.** [4] *anat.* [3] nyelv: [5] *ispalaziti* ~ [3] kiölti a nyelvét. **2.** [3] nyelv (a közlés eszköze): [5] *maternji* ~ [3] anyanyelv; [5] *srpski* ~ [3] szerb nyelv; [5] *mađarski* ~ [3] magyar nyelv; [5] *klasični ~ici* [3] klasszikus nyelvek; [5] *mrtvi ~ici* [3] holt nyelvek; [5] *nemušti* ~ [3] érthetetlen nyelv. **3.** [3] nyelv (tárgyak része): [5] ~ *na cipeli* [3] a cipő nyelve □ [6] *biti brz na ~u* [3] nem marad adós vkinek (a válasszal); [6] *biti kome na vrh ~a* [3] a nyelve hegyén van; [6] *držati ~ za zubima* [3] hallgat vmiről; [6] *imati oštar ~* [3] éles a nyelve; (...).

[1] **zračiti** [2] nesvrš. (-čim, -če) **1.** [2] neprel. [4] *fiz.* [3] fénysugarakat bocsát ki, sugároz, ragyog: [5] *Sunce zrači* [3] a Nap sugarakat bocsát ki, sugárzik. **2.** [2] prel. [4] *fiz.* [3] sugarakat bocsát ki, sugárzik: ~ [5] *elektromagnetne talase* [3] elektromágneses hullámokat sugárzik. **3.** [2] neprel. [4] *fig.* [3] sugárzik: [5] *iz njega zrači nežnost* [3] gyöngédség sugárzik belőle. **4.** [2] prel. [4] *med.* [3] sugarez, sugárterápiát alkalmaz: [5] ~ *tumor* [3] sugarazza a daganatot. **5.** [2] prel. [3] szellőztet: [5] ~ *stan* [3] szellőzteti a lakást.

Вишечлане лексеме укључене су у *Речник* самостално (нпр. **majčina dušica** ž (-e -e) *bot.* kakukkfű), или у склопу речничног чланка као синтагматски израз (нпр. **morski**, -a, -o *tenger-*, *tengeri*: ~*a obala* *tengerpart*; ~*a so* *tengeri só*; ~*a flora* *tengeri növényvilág*; ~*a fauna* *tengeri állatvilág*; *zool.* ~*a zvezda* *tengeri csillag*; *zool.* ~ *lav* *északi oroszánfőka*; *zool.* ~ *pas* *čapa*).

По броју граматичких информација овај двојезични речник разликује се од већине двојезичних речника са српским као полазним језиком, чиме се надокнађује изостанак засебног дела под насловом 'граматика', који неки двојезични речници укључују, а корисници речника, по правилу, не консултују како стога што им је лингвистички метајезик недовољно познат, тако и стога што не знају да ли дата одредница одступа од очекиваних морфолошких образаца. (Упућивање бројном ознаком или/и симболом на правило у одељку граматике у новијим двојезичним речницима исправно је и економично, али га многи корисници, на своју штету, занемарују.) У овом речнику се, дакле, наводе практично сви подаци о морфолошким и морфофонолошким обележјима одреднице уколико дати облици одступају од прототипичних у том парадигматском обрасцу, нпр.

junak m (-a, vok. -ače, mn. -aci, gen. -ka), **knjigovezac** m (-esca, vok. -ešče, instr. -escem, mn. -esci, gen. -ca), **radost** ž (-i, instr. -osti/-ošču);

kratak, -tka, -tko (komp. *kraći*, *kraća*, *kraće*);

ja zam. (mene, dat. meni, ak. mene, instr. mnom, lok. meni; *kraći/enklitički* oblici: gen. me, dat. mi, ak. me);

dva m **dve** ž **dva** s br. (m/s *dvaju*, dat. *dvama*, ak. *dva*, instr. *dvama*, lok. *dvama*; ž *dveju*, dat. *dvema*, ak. *dve*, instr. *dvema*, lok. *dvema*);

moći nesvrš. neprel. (mogu, možeš, može, možemo, možete, mogu; r. prid. *mogao*, -gla, -glo).

То је посебно корисно у свим оним случајевима када морфолошки лик речи одражава разлике у значењу, нпр.

¹ Оригинални текст не укључује бројеве у [] загради.

drvo s (-veta) **1.** (mn. drveće) *bot.* (élő) fa: *listopadno* ~ lombhullató fa; *zimzeleno* ~ örökzöld fa; *fig.* ~ *života* az élet fája. **2.** (mn. drva) (vágott) fa: ~ *za ogrev* tűzifa; *tvrdo* ~ keményfa; *meko* ~ puhafa (...)

Kaко наведени пример показују, граматичка информација [2], као и припадност одређеном терминолошком регистру или домену [4] кодира се за свако значење појединачно.

Двојезични речници као специфичан облик објаснидбених речника у којима се по принципу глосарија преводним еквивалентом директно објашњава значење речи полазног језика суочавају се са проблемом обликовања дефиниције у свим оним случајевима када се категоријална обележја полазног и циљног језика значајније разликују, као што је то у случају изражавања не/процесуалности радње. Ауторке су стога веома водиле рачуна о томе да се видско значење глагола у српском што боље преслика у мађарски језик, што се показује и у честом укључивању већег броја примера у речнички чланак уз глаголске одреднице, нпр.

cvetati nesvrš. neprel. (...) **1.** virít, virágzik, nyílik: *cveta jorgovan* virágzik az orgona. **2.** *fig.* fejlődik, virágzik: *posao cveta* az üzlet virágzik.

procvetati svrš. neprel. (...) **1.** kivirágzik, kinyílik, virágba borul: *jasmin je procvetao* kinyílt a jázmin. **2.** *fig.* felvirágzik, fellendül: *nauka je procvetala* a tudomány felvirágzott.

posetiti svrš. prel. (-tim, -te) **1.** meglátogat vkit, látogatást tesz vkinél: ~ *strica* meglátogatja a nagybácsit; ~ *stranu zemlju* idegen országot látogat meg. **2.** meglátogat vmit, megtekint vmit: ~ *izložbu* megtekinti a kiállítást; *posetio je nekoliko muzeja* több múzeumot meglátogatott.

posećivati nesvrš. prel. (-ćujem, -ćuju) **1.** (meglátogat vkit: ~ *rodake* meglátogatja a rokonait. **2.** (rendszeresen) jár vhová, látogat vmit: ~ *muzeje* múzeumokat látogat.

preispitati svrš. prel. (...) még egyszer átvizsgál, felülvizsgál: ~ *odluku* felülvizsgálja a határozatot; ~ *svoj stav* felülvizsgálja az álláspontját.

preispitivati nesvrš. prel. (...) felülvizsgál, újból vizsgál, átvizsgál: ~ *podatke* újból vizsgálja az adatokat.

odgovoriti svrš. (...) **1.** neprel. felel, válaszol: *kratko* ~ röviden válaszol; ~ *na pitanje* válaszol a kérdésre. **2.** neprel. viszonz: ~ *na udarac* viszonzozza az ütést.

odmaći se svrš. povr. (...) arrább áll, megy, húzódik vmitől: ~ *od stola* arrább húzódik az asztaltól.

kinuti svrš. neprel. (...) tüsszent egyet.

Различита видска реализација начелно двовидских глагола предочена је преводним еквивалентом или парафразом и примером, нпр.

čuti svrš/nesvrš. (čujem, čuju, r. prid. čuo, čula, čulo) **1.** neprel. hall: *dobro* ~ jól hall; *na desno uvo ne čuje uopšte* egyáltalán nem hall a jobb fülére. **2.** prel. hall: ~ *muziku* hallja a zenét; ~ *cvrkut ptica* hallja a madáracsicsérgést. **3.** prel. hall, megtud: ~ *istinu* megtudja az igazságot; ~ *novost* meghallja a hírt (...).

Наведени примери у потпуности потврђују оправданост доследне обраде видских парњака у овом речнику, и упућују на то да такву обраду треба спроводити и у једнојезичним речницима, што чини, мада недоследно, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, али не и *Речник савременог српскохрватског језика* као ни *Речник српског језика*.

Експлицитно означавање глаголског рода у једнојезичним речницима српског језика изостаје, а кориснику се оставља да дату информацију изведе на основу облика трпног гл. придева, ако је наведен, или из податка о рекцијском обрасцу, тачније из примера. У овом речнику податак о глаголском роду даје се у склопу граматичке информације о одредници, односно испред сваког значења уколико је глагол двородан. Није ни потребно истицати колико је податак о глаголском роду важан за усвајање рекцијских образаца, који се најчешће и примерују, нпр.

uperiti svrš. prel. (...) ráirányít, (rá)szegez, rámutat: ~ *kome pištoly u grudi vki mellének szegezi a pisztolyt*; ~ *prst na koga ujjal rámutat vkire*; ~ *pogled prema pozornici ráirányítja tekintetét a színpadra*.

izbeći svrš. (...) **1.** prel. elkerül vmit, megmenekül vmitől: ~ *nevolju elkerüli a bajt*; ~ *saobraćajni udes elkerüli a közlekedési balesetet*; ~ *rat elkerüli a háborút*. **2.** neprel. elmenekül, kimenekül vhonnan: ~ *u inostranstvo külföldre menekül*; ~ *sa ratnog područja elmenekül a háborús övezetből*.

Kaо посебне одреднице представљени су тзв. повратни глаголи (рефлективни, реципрочни и медијални), блокирани у српском језику полифункционалном морфемом *se*, чији се мађарски преводни еквиваленти разликују и на морфосинтаксичној разини, што представља велик проблем и за говорнике са српским матерњим језиком, те је навођење примера, а не само преводних еквивалената, утолико корисније, нпр.

brijati se nesvrš. povr. (...) borotválkozik.

ogledati se nesvrš. povr. (...) **1.** nézi, nézegeti, szemléli magát: ~ *u prozorskom staklu nézi magát az ablaküvegben*. (...)

opraštati se nesvrš. povr. (-am se, -aju se) **1.** búcsúzik, búcsúzkodik vkitől: ~ *sa rodacima búcsúzkodik a rokonaitól*; ~ *od nastavnika búcsúzik a tanártól*. **2.** búcsúzkodnak: *dugo su se oprastali na rastanku* elváláskor sokáig búcsúzkodtak.

gložiti se nesvrš. povr. (...) veszekednek, marják egymást, hadilábon állnak egymással.

stideti se nesvrš. povr. (...) szégyelli magát, szégyenkezik vmi miatt, vmiért: ~ *nepoznatih ljudi szégyelli magát az ismeretlen emberek előtt*; ~ *svojih postupaka szégyelli a cselekedeteit*; ~ *pred devojkama szégyelli magát a lányok előtt*; ~ *zbog slabog rezultata szégyelli magát a gyenge eredményei miatt*; *stidi se da govori szégyell beszélni*.

Поред означавања, а најчешће и примеровања категорије глаголског рода и рекцијских образаца, ауторке су настојале да што боље представе и рекцију именица и придева, што се не само у двојезичним него и у једнојезичним речницима српског језика често занемарује, нпр.

sklonost ž (...) **1.** vonzódás, hajlam, tehetség: ~ *za poeziju a költészethez való vonzódás*. **2.** hajlandóság, vmire való készség: ~ *prema štednji hajlandóságot mutat a takarékoskodásra*. **3.** szimpátia, vonzalom, vki iránti szeretet: *osecati ~ prema novom službeniku* szimpátiát érez az új tisztviselő iránt. **4.** vmire való hajlam: ~ *prema alkohol* alkoholfogyasztási hajlam.

spreman, -mna, -mno **1.** kész, felkészült: ~ *za polazak* indulásra kész; ~ *za akciju* akcióra kész, ~ *na skok* ugrásra készen áll; ~ *za brak* felkészült a házasságra; ~ *na najgore* felkészült a legrosszabbra. **2.** vmire kész, hajlandó: ~ *mna svima da pomogne* kész mindenkinek segíteni.

У двојезичним речницима одређивање значења речи полазног језика најчешће се заснива на давању преводног еквивалента односно преводних еквивалената. Уколико су преводни еквиваленти само побројани, што није редак случај, корисник речника не добија потребну информацију о граматичком, ситуационом и жанровском контексту употребе дате речи. У овом речнику уз навођење преводног еквивалента веома често кодираног с обзиром на домен употребе, дати су и примери – синтагматски изрази или реченице, поготово уз вишезначне речи, нпр.

postaviti svrš. prel. (-vim, -ve) **1.** beállít, elhelyez, (fel)állít: ~ *čemu temelje* megalapoz vmít, elhelyezi vminek az alapját; ~ *spomenik* emlékművet állít. **2.** fig. elkészít, megterít: ~ *sto* megteríti az asztalt. **3.** kibélel vmít: ~ *kaput* kibéleli a kabátot. **4.** kinevez vkit vmivé, vkit vhova helyez: ~ *koga za ministra* vkit miniszterré nevez ki; ~ *vrhovnog sudiju* kinevezi a legfelsőbb bíróság elnökét. **5.** kitűz, megszab, meghatároz, megállapít: ~ *cilj* kitűzi a célt; ~ *dijagnozu* megállapítja a diagnózist; ~ *rok* kitűzi a határidőt; ~ *uslove* megszabja a feltételeket; ~ *kome zadatke* meghatározza vkinek a feladatait. **6.** felvet, feltesz: ~ *pitanje* kérdést tesz fel. **7.** színre visz, állít, rendez: ~ *pozorišni komad* színpadra viszi a darabot, színdarabot rendez.

akcija ž (-e) **1.** cselekvés, tevékenység, akció: *politička* ~ politikai akció; *brza* ~ gyors cselekvés. **2.** *vojn.* művelet, akció: *vojna* ~ katonai művelet. **3.** *ekon.* részvény: *rast vrednosti* ~ a részvény értékének növekedése; *upisati* ~ e részvényt jegyez. **4.** *trg.* akció, kedvezmény adása vmilyen termékre: *proizvodi na* ~ i akciós termékek.

Укључивање синтагматских израза, од којих су многи терминологицирани, у лексикографски чланак омогућује пуно остварење и пасивне и активне функције речника, нпр.

pridevsko-imenički: **član** (...) **3.** *lingv. određeni* ~ határozott névelő; *neodređeni* ~ határozatlan névelő;

priloško-glagolski: **svesrdno** (...) ~ *pomagati kome* készségesen segít vkinek; glagolsko-imenički: **držati** (...) **6.** (meg)tart: ~ *čas* órát tart; ~ *predavanje* előadást tart; ~ *govor* beszédet tart;

imeničko-imenički: **član** (...) **1.** tag: ~ *političke stranke* politikai párt tagja, párttag; ~ *porodice* családtag; ~ *biblioteke* a könyvtár beiratkozott olvasója).

Укључивање фразеологизама уз одговарајуће одреднице, најчешће на основу критерија које је применио и Јосип Матешић у *Фразеолошком речнику хрватскога или српског језика* (1982) знатно подиже употребну вредност овог речника. Њихови преводи, фразеологизмима блиског функционално-стилског статуса или описне дефиниције, одражавају и социокултурне разлике између ових двеју језичких заједница, нпр.

prašina ž (...) – *bacati (baciti) kome* ~ u u oči port hint vkinek a szemébe; *dići* ~ u nagy port ver fel, feltűnést kelt.

nakovanj m (...) – *biti između čekića i* ~ vnja két malomkő között őrlődik.

mula ž (...) – *čutati kao* ~ konokul hallgat.

motika ž (...) – *nema hleba bez* ~ e vetés nélkül nincs aratás.

rate s – *gledati (pogledati) preko* ~ ena lekicsinylően néz vkit, vkire; *izneti glavu na* ~ enu túléli a veszélyt; ~ *uz* ~ vállvetve, együtt, közösen; *slegnuti (sleći, slegati)* ~ enima felhúzza a vállát, megvonja a vállát.

4. Претпостављене групе корисника овог речника могу бити ученици средњих школа и студенти са српским као матерњим и наставним језиком који уче мађарски као језик средине, односно као изборни предмет на Филозофском факултету у Новом Саду, а живе у језички нехомогеним или релативно хомогеним срединама, дакле, углавном у Војводини, те одрасли који живе и раде у таквим срединама. Другу групу корисника са српским као матерњим чине сви они који на Филолошком факултету у Београду или у оквиру неког другог облика наставе уче мађарски као страни језик. Обе ове групе иду од полазног ка циљном језику с намером да науче како се на мађарском језику нешто каже. Насупрот овим групама је невелика група говорника српског језика у Мађарској којима је мађарски језик наставни и доминантни језик окружења, а који попут изворних мађарских говорника преко мађарског као циљног језика боље упознају или/и усвајају значења речи српског језика. Групе корисника са мађарским матерњим језиком међусобно се разликују по томе да ли је за њих српски језик и већински језик ужег и ширег окружења, а за ученике и студенте уз то и наставни или један од наставних језика или је за њих српски страни језик. У првој групи су говорници мађарског језика који живе у Војводини, а у другој у Мађарској. Обема групама је циљ да преко циљног, мађарског, језика овладају српским као полазним. Или другачије речено, претпостављена двосмерност двојезичних речника заснива се на матерњем језику корисника; уколико је, дакле, кориснику овог речника матерњи језик српски, његов циљ је да у речнику нађе што тачнији преводни еквивалент одредничке речи, односно њених значења те уобичајених израза или моделских примера, а ако му је мађарски језик матерњи, да преко мађарских еквивалената открије значења одреднице и усвоји их; уп. обраду предлога *iza* и глагола *hocehivaiiti* и *hocehivaiiti* како је предочена у *Речнику* и како би изгледала да су примери изостављени:

iza predl. s gen. **1.** vki, vmi mögė: *stavio je to ~ ormara a szekrény mögė tette; sakrio se ~ oca elbűjt, elrejtőzött az apja mögė.* **2.** vki, vmi mögött, vmin túl: *~ zgrade az épület mögött; ~ ugla levo a sarkon túl balra.* **3.** vmi után (hely): *stojati u redu ~ nas utánunk, mögöttünk áll a sorban.* **4.** vmi után (idő): *~ kratkotrajne buke nastala je tišina a rövid ideig tartó zaj után csönd lett.* **5.** vmi mögötti: *parking ~ robne kuće az áruház mögötti parkoló.* **6.** túli: *selo ~ brda a dombon túli falu.*

[**iza** predl. s gen. **1.** vki, vmi mögė. **2.** vki, vmi mögött, vmin túl. **3.** vmi után (hely).

4. vmi után (idő). **5.** vmi mögötti. **6.** túli.]

pratiti nesvrš. prel. (-tim, -te) **1.** (el)kísér, (ki)kísér: *~ rođake na stanicu kikíséri a rokonokat az állomásra; ~ prijateljicu do kuće hazakíséri a barátjánét.* **2.** követ vkit, megy vki után: *~ spijuna követi a kémét; ~ koga u stopu nyomon követ vkit.* **3.** fig. figyel vmit, vmire, kísér, követ vmit: *~ čije izlaganje követi vki fejtegetéseit; ~ predavanje figyelemmel kíséri az előadást; ~ stručnu literaturu követi a szakirodalmat.* **4.** muz. kísér: *~ solistu na klaviru zongorán kíséri a szólistát.*

[**pratiti** nesvrš. prel. (-tim, -te) **1.** (el)kísér, (ki)kísér. **2.** követ vkit, megy vki után.

3. fig. figyel vmit, vmire, kísér, követ vmit. **4.** muz. kísér.]

Бројна су питања на која више или мање лингвистички образовани корисници траже одговоре у двојезичним речницима, почевши од тога како се на циљном језику нешто каже, односно шта значи одредничка реч полазног језика, обично не двојећи при том њена семантичка од граматичких обележја,

укључујући у њих и морфолошка и морфофонолошка, те су лексикографи уједно и граматичари и нормативисти. За кориснике двојезичних речника веома је важно да добију што више података о парадигматским обележјима одреднице, или, другачије речено, не одговара им ако двојезични речник следи најчешће процедуре лексикографске обраде у једнојезичним речницима или их чак и редукује (уп. прим. у тачки 3).

Ни у овом као ни у многим другим двојезичним речницима са српским као полазним језиком одреднице нису акцензоване. Разлог томе је у првом реду претпостављена нестручност корисника речника да правилно протумаче акценатске знаке, те велике разлике између акценатског система српског језика и циљног језика због којих се у појединим двојезичним речницима означава само место акцената. Један од разлога је свакако и то што се питање акценатске норме у српском језику често проблематизира, а да се при том она ни у речнику уз важећи правопис не презентује.

Преводиоци као потенцијални корисници овог речника нису, дакако, само преводиоци књижевних дела, који се вероватно чешће користе једнојезичним речницима, већ у првом реду они који се популарно називају тумачима, а баве се писаним или усменим обликом превођења, те превођењем медијских текстова. Преводиоцу неког службеног документа из шире схваћене области економије, на пример, корисни су сви примери са кодом 'економски' (којих укупно има 88), те они двоструко кодирани (19), те с кодом 'финансијски' (104; двоструко кодираних 11) као и многи са кодом 'правни'.

Разлика између овог, и њему сличних двојезичних речника, и двојезичних термилошких речника показује се у томе што термилошки речници не доприносе значајније комуникативној компетенцији, те су њиховим корисницима потребни и речници општег типа. То добро показују примери из лексичке групе са кључном речју 'болест', из које су овом приликом искључени сви називи болести, те многа синтагматска образовања у функцији назива, све речи страног порекла, као и многе блискозначнице²: *болест̄и; хроничан, -чна, -чно, излечив, -а, -о, латентан, -тна, -тно, наследан, -дна, -дно (3), неизлечив, -а, -о, ошак, -а, -о (3), озбиљан, -љна, -љно (3), системски, -а, -о, смртоносан, -сна, -сно, заразан, -зна, -зно, женски, -а, -о; фаза, индикација (2), изазивач (2), малаксалост̄и, ошоравак (2), њоврашак (2), предиспозиција (2), њреносилац (3), синдром, стадијум, ширење (2), узрочник, знак (4), жаричије (2); излечити, измрцварити (2), комликовати се (2), мрцавити, навући (4), оронити (1), њобедити, њодлећи (3), њрележити (2), њренити (4), њреитварити се (2), њриковати (3), њроузроковати, размахати се (3), савладаити (2), симулирати, смалаксати, снаћи, сиречавати, захваитати (5), жуити (2); смртно, њешко (2) (болестан), те многе друге, укључујући и подгрупу са творбеном основом лек.*

5. Два основна типа двојезичних речника – општи и специјални – заступљена су и у савременој српско-мађарској лексикографији, што међутим не значи да постојећи речници задовољавају потребе садашњих корисника. Тро-

² У Речнику су одреднице писане масним словима; број у загради означава број датог значења.

томни *Српскохрватско-мађарски речник* под уредништвом Калмана Ковача (1968–1975) не задовољава потребе корисника у првом реду стога што је практично недоступан, али и стога што би изворе требало иновирати, а речнички фонд више или мање опсежно ревидирати. Недовољност нових издања српско-мађарског речника само донекле умањују новији речници објављени у Мађарској (*Szerb-magyar kisszótár = Srpsko-mađarski rečnik* / Hadrović, Laslo – Nyomárkay István, 1997, 2002, 2003, 2006), а у Србији мађарско-српски или/и српско-мађарски речници (*Mađarsko-srpski, srpsko-mađarski rečnik : gramatika* / Smiljka Perić, 2007; *Magyar-szerb kéziszótár = Mađarsko-srpski rečnik* / Dušica Drev Spasojević – Jelena Vukmirović, 2013). Нешто су боље у савременој српско-мађарској лексикографији заступљени школски термилошки речници из области економије, историје, информатике, медицине, математике, географије.

С обзиром на број потенцијалних корисника, те на статус мађарског језика у Војводини, где је он један од службених и наставних језика, било би добро да се у међуфакултетској или међуакадемијској сарадњи стручњака за српски и мађарски језик изради нови вишетомни српско-мађарски, али и мађарско-српски речник, којем ће приказани речник бити један од важнијих извора и добар узор у изради лексикографског чланка. У међувремену ће *Српско-мађарски речник* ауторки Мирјане Бурзан и Агнеш Каџиба задовољавати и потребе потенцијалних корисника вишетомника, утолико боље и лакше ако и електронски буде доступан.

Вера Васућ

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
vvasic021@gmail.com

UDC 598.2(038)(049.32)

Дејан Милорадов, Васа Павковић, Слободан Пузовић, Јавор Рашајски.
Орњиолошки речник. Нови Сад: Матица српска, 2016, 484 стр.

Орњиолошки речник је први у низу будућих термилошких речника, које као вишегодишњи пројекат планира Матица српска. Настао је као резултат интердисциплинарног рада двојице лингвиста – Дејана Милорадова и Васа Павковића, орнитолога Слободана Пузовића и сликара и орнитолога Јавора Рашајског. На идеју да се изради један овакав речник дошао је проф. др Драган Станић, председник Матице српске, а највећу захвалност за настајање књиге дугујемо Дејану Милорадову, који је уложио највише труда при изради концепције, а затим и у свим фазама рада на речнику. Овај лексикон

сачињавају српски народни називи птица. Књига се састоји из 484 странице и садржи следећа поглавља: *Увод* (стр. 7–15), *Извори* (стр. 15–29), *Речник* (стр. 29–133), *Именски реџистар српских назива њишца* (стр. 133–223), *Документациони реџистар* (стр. 223–379), *Додајак* (стр. 379–381), *Прилози* (стр. 381–484).

Обрађено је 413 врста птица, а за многе од њих је прикупљено и забележено по неколико назива. Како стоји у *Уводу*, ова лексика је потврђена у изворима „за цео српски етнојезички и историјски штокавски простор”. Одређеним графичким решењима (у виду стрелица које су различито усмерене) аутори су поделили птице на *стџанарице*, *гнездарице селице*, *зимовалице* и *љушалице*.

Нарочит квалитет овог речника представља чињеница да је настао на основу чак 207 извора, што сведочи о његовој поузданости. Они су пажљиво и зналачки пробрани – међу њима има ужестручне литературе, попут орнитолошких атласа, речника, енциклопедија, монографија и различитих записа, зоолошких приручника, зборника и уџбеника, пописа птица и животињског света, књига и часописа посвећених лову, па све до литературе из области дијалектологије, народног живота, речника општије намене, углавном оних дијалекатских, али се међу изворима налазе и историјски и етимолошки речници, па и *Речник САНУ*, као и *Речник српскохрватскога књижевног језика МС*. Најстарији извори датирају из XVIII века, али има и оних из XIX и, наравно, из XX и XXI века. Најстарији извор потиче из 1765. године. У питању је poema Захарија Орфелина *Мелодија к њролеђу*. У старије изворе убрајају се и *Просџа наравна историја* Григорија Лазића, објављена у Будиму 1836. године, као и уџбеник Живка Вукасовића *Наравојисје. За њорабу џимназијалних учионицах у Хрватској и Славонији*. Овај уџбеник објављен је у Загребу 1850. године. Најновији извор потиче из 2015. године. У питању је приручник групе аутора *Њишце Србије (кријички сџисак врста)*, у издању Друштва за заштиту и проучавање птица Србије из Новог Сада. Међу најновије врло корисне изворе спада *Аџлас њишца џрабљивица Србије*, објављен у Нишу 2000. године. Општи утисак који се стиче прегледањем извора јесте да се у досадашњој орнитолошкој литератури највише пажње посвећивало опису птица у одређеним регионима, нпр. на Балканском полуострву, у Србији, Хрватској, Републици Српској, Војводини, Славонији, на Косову, у Срему, Бачкој, Обедској бари, на Власинском језеру, Скадарском језеру, Лудошком језеру, Палићком језеру, на Дурмитору, у кањону Таре, у долини Неретве, у долини Пиве, у Сарајеву, Дубровнику, Нишу, Новом Саду, Апатину итд. Запажа се и да нема превише радова или књига посвећених одређеној врсти птица. Издавајмо радове о дивљим паткама, дивљим гускама, совама, лабудовима, црној гуски, галобовима, вранама, ластавицама, сјеницама, дивљим кокошима, дропљицама.

Већ сам увид у изворе указује на потребу за израдом једног оваквог речника, који представља значајан допринос и науци о птицама, али и науци о језику. Орнитолозима је било потребно да се напишу све врсте птица у нашим крајевима, а лингвистима су народни називи за птице извор инспирације за бројна будућа истраживања грађе изложене у овој књизи. Аутори у Предговору наводе да научници већ дуго скрећу пажњу широј јавности на потребу

да се изради један овакав речник. Међу првима је то истакао проф. Мита Петровић, природњак, у *Лейојису Мајице српске*, и то још крајем XIX века.

Аутори су се у концепцији израде речника ослањали на принципе које је успоставио Драгутин Симоновић у *Ботаничком речнику*. Одреднице у овом речнику представљају латински називи родова и врста који су распоређени по абецедном реду. Затим следе домаћи називи. За већину врста птица постоји већи број домаћих лексема. Најфреквентнији називи наведени су болдом, мање фреквентни – курзивом, а сви остали обичним слогом. Под најфреквентнијим називом подразумева се онај за који има највише потврда у изворима. Иза сваког орнитонима стоји скраћеница најстаријег извора у којем је дати назив први пут поменут (према подацима из извора за овај речник). Ако је читалац заинтересован да брзо пронађе податке о некој птици на основу домаћег назива, одговор ће лако пронаћи ослањајући се на *Именски реџистар српских назива птица*, а приложен је и *Документациони реџистар*, који садржи податке о изворима. Посебно користан прилог речнику представљају цртежи птица, који заузимају 103 странице речника, од 381. до 484. странице.

Нарочито повољан утисак о речнику остављају и напомене аутора које су изнесене у фуснотама. Примедбе се могу поделити на језичке и орнитолошке. У њима се скреће пажња на грешке у изворима, износе се ставови аутора, указује на литературу, све у свему – аутори исказују активан однос према прикупљеној грађи. Они нису само приказивачи корпуса већ и тумачи, па и нормативисти. Ову последњу црту нарочито показују у главном тексту речника, где се опредељују за један домаћи назив као доминантан, па самим тим и као онај који се препоручује.

Као што је већ речено, а треба посебно нагласити, овај речник представља извориште за корисна лингвистичка истраживања. Да бисмо то илустровали, издвојићемо неколико примера из изванредно богате грађе изнесене у овом речнику. Примери ће указати на правце неких од могућих лингвистичких истраживања.

Пажњу привлачи мотивација за именовање птица. Питање мотивације у именовању није само језичко питање већ залази и у домен народне психологије, перцепције онога што је важан детаљ у изгледу птице и разлога за баш такву перцепцију. У том смислу инспиративни су бројни називи за исту врсту који су мотивисани различитим особинама дате птице. Тако се може догодити да списак назива за исту птицу пружи читаоцу слику о њеном изгледу и начину живота. Једна врста чапље се, рецимо, назива *бубњар*, *бубњарица*, *букавац*, *букач*. Ови називи указују на чињеницу да ова птица привлачи пажњу изазивањем буке. Иста та врста је народног посматрача привукла својом пегавошћу, па се у неким крајевима назива *пегави букавац*. Пошто много времена проводи у води, назива се и *водени бик*. Храни се жабама, па је зову и *жабодер*. Из назива *јусињак* можемо закључити да се не меша превише са осталим представницима заједнице у којој живи. Дакле, списак имена ове птице читаоцу осликава њен изглед и начин живота попут енциклопедијске дефиниције.

На једној истој сови једном народном посматрачу у очи упадају уши, па је назива *ушаром*, а другом – очи, па је именује *буљоока совуљага*. У највећем броју случајева исти карактеристични детаљ привлачи пажњу посматра-

ча, па овакви примери заслужују посебну пажњу. Треба обратити позорност и на једну заједничку компоненту у овим називима, а то су пејоративни суфикси *-ара* (*ушара*) и *-уљага* (*совуљага*), који указују на чињеницу да птица очигледно није омиљена у народу.

Има и других примера који указују на могућност истраживања народног односа према птици и на чињеницу да постоје оне према којима се гаји благонаклон однос и оне које се презиру. Некад је став јасан из избора суфикса (као у претходном примеру), а понекад из других језичких ресурса. Тако се, на пример, једна врста гаврана назива *злослућнициом* или *џробаром*, према народним веровањима. Овакви примери указују на чињеницу да се *Орњиолошки речник* може користити и као извор грађе за лингвокултуролошка истраживања.

За разлику од вишеструке инспирације у мотивацији за именовање сове и чапље, једна врста јастреба има више назива, али су сви они мотивисани склоношћу ове птице да лови мишеве. Пажњу, међутим, привлачи чињеница да иста мотивна реч – *миш* даје велики број различитих творбених резултата, што је такође веома инспиративно за истраживање (посебно ако се узме у обзир да има много оваквих примера и за друге врсте птица): *мишар*, *мишоловка*, *мишоловац*, *мишождер*, *мишар*, *мишка*.

На основу орнитонима запажамо да народном именословцу пажњу привлачи глава, кљун, реп и врат, па има много назива мотивисаних изгледом ових делова тела, а да су очи, ноге, нокти и, изненађујуће, крила птице ређи мотиватори за именовање. Глава: *белоглави суј*, *бјелоглавица*, *вијоглав мравар*, *вршоглавац*. Реп: *дугорейа сеница*, *орао злайорей*, *свилорей*, *крајкорейа шева*, *свилорейи цврчић*, *широкорейи цврчић*, *клатирейка*. Кљун: *крајко-кљуна гуска*, *љљоснокљуни жалар*, *кривокљуни жалар*, *крајко-кљуни џузић*, *дебелокљун*, *шустокљун*. Врат: *рићогрла шрејшљка*, *бјелогуш*, *црногрла сирнадица*, *беловраћа мухарица*, *бјелогрла ласћа*. Међу ретким називима инспирисаним изгледом очију издвајамо: *жушоочица*, а крилима – *белокрила чиџра*.

Запажају се и појединости: *ћубасћа пайка*, *џривњача* (*џривасћа гуска*), *џаћасћи мишар*, *џолуб џривњач*, *шаренџаћа*, *џак чизмаш*, *бркаћа сеница*. Поређења делова тела или перја са гаћама, чизмама итд. само су илустрација бројних примера за метафоричне називе. Необично је када се назив једне птице мотивише називом друге, нпр. *врајчасћа сова*.

Неки орнитоними су мотивисани карактеристичним радњама или начином живота неке птице. Тако се, на пример, једна врста чапље назива *џоведарка* или *чајљница џрајшлага сјада*, из чега се запажа начин на који она проводи време, а једна птица се зове *ноћни џошрк*, што значи да је ноћу активна. Овакви називи су често мотивисани маркирањем неуобичајеног понашања птице, па је то прилика да се читалац упозна и са специфичним животним стилем неких врста. Због тога је необично што се једна птица назива *кљуцавац*. Поставља се питање због чега се тако зове кад све птице имају способност кљуцања. Разлог вероватно треба тражити у специфичном начину на који та птица кљуца, а то значи да мотивација за именовање не мора увек лежати у неуобичајеном понашању птице, већ и у сасвим уобичајеном ако се оно обавља на необичан начин.

Неке птице су именоване према начину оглашавања. Занимљиво је како народни слушалац чује звук који испушта птица. Тако, на пример, једна врста орла носи назив *кликџац* (јер се оглашавање орла доживело као кликтање), али и *клокоџац* (јер је звук доживљен као клокотање).

Неке птице одају карактеристичан звук, а неке мирис, па има птица које су именоване по смраду: *смрдибаба*, *смрдиврана*, *смрдљива врана*.

Много назива за птице инспирисано је бојом неког дела или целе птице. Чини се да у називљу преовлађују црна и бела боја: *бела алка*, *бела јаребица*, *бела ласта*, *црни лелек*, *црни лешинар*, *црни њоморчић*. Пребројали смо 263 једночлана или двочлана орнитонима који су мотивисани придевом *бел/бјел/бијел* и око 200 назива мотивисаних придевом *црн*. Само ови термини могли би бити тема посебних лингвистичких истраживања. Има доста орнитонима мотивисаних сивкастом, пепељастом бојом перја. Нешто је мање оних који су мотивисани придевима *јлав*, *жуџи*, *рић*, *црвен*, *мрк*, *зелен* итд. У неким називима појављују се и придеви *модар* (*модруља*, *модрочавка*, *модронога сабљарка*) и *рујан* (*рујна шева*, *рујоџла њрејшељка*), који би се могли одредити као архаизми. Занимљиво би било испитати боју птица коју је народни посматрач одредио као *сребрну* или *злајну*, а има доста таквих назива.

Већ је на први поглед очигледно да је поред дистинкције *црн – бео*, у именовању птица значајна и дистинкција *велик – мали*, којом се обично прави разлика између две подврсте птица које припадају истој врсти.

Запажања која смо навели о грађи и примери који су илустровали та запажања само су путоказ којим се може даље ићи у лингвистичким истраживањима корпуса који је представљен у *Орњиолошком речнику*. Овај речник представља изузетан допринос српској лексикографији, лексикологији, творби речи, терминологији, дијалектологији, лингвокултурологији.

Да сведемо. *Орњиолошки речник* је попунио велику празнину на коју стручњаци указују већ дуже од два века. Речник ће бити користан различитим профилима лингвиста, зоолога, али и лаицима – љубитељима птица. Структура је осмишљена према Симоновићевом *Бојаничком речнику*. Овај податак може бити само препорука за *Орњиолошки речник* јер се Симоновићев речник показао као веома користан у различитим дисциплинама. Речник је израђен на основу скоро двеста извора, од XVIII века до данас, што такође говори у прилог његовој поузданости. Цртежи обрађених птица значајно употпуњавају информације о њима. Извори су компетентно одабрани. Пажњу и поштовање заслужује већ сама чињеница да је тако обимна грађа сабрана у једној књизи, а могућности даљих лингвистичких истраживања, као и корист од овог речника у српској лексикографији само појачавају утисак о важности и значају ове књиге.

Рајна Драгићевић

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик са јужнословенским језицима
Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија
rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs

Владан Јовановић. *Српска војна лексика и терминологија*.
Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016, 307 стр.
(Едиција *Монографије* Института за српски језик САНУ, књ. 25)

1. У едицији *Монографије* Института за српски језик САНУ, под редним бројем 25, изашла је средином 2016. године књига др Владана Јовановића *Српска војна лексика и терминологија*, која је настала на основу рукописа ауторове докторске дисертације одбрањене на Филолошком факултету у Београду. Анализом војне лексике српског језика аутор се бавио на нивоу граматичких категорија и творбе речи, лексичке семантике, као и у домену развоја и стандардизације војне терминологије. Посебна пажња посвећена је иновацијама у терминологији, али и проблематици међујезичких контаката и путевима богаћења војне терминологије код Срба.

2. Општи преглед садржаја монографије *Српска војна лексика и терминологија* је следећи: након методолошког „Увода” (стр. 15–40) налази се теоријски оквир истраживања „Термин и терминологија (теоријска и практична разматрања)” (стр. 41–65), након којег следи централни део ауторове анализе распоређен у три целине – „Војна терминологија” (стр. 66–212), „Језичке особине војних текстова у светлу развоја и природе војног и професионалног стила” (стр. 213–249) и „О граматичким и комуникативним особинама војних команди” (стр. 250–256). Ова поглавља даље су раздељена на потпоглавља, а на крају је дат и исцрпан „Закључак” (стр. 257–269), који прати структуру рада. Након закључних напомена, додати су још и обимни спискови извора (стр. 270–273) и релевантне литературе (стр. 274–286), затим списак скраћеница коришћених у раду (стр. 287), три регистра – „Регистар војне лексике и терминологије” (стр. 288–300), „Регистар појмова” (стр. 301–302) и „Именски регистар” (стр. 303–304), резимеи на енглеском (стр. 305) и руском језику (стр. 306) и биографија аутора (стр. 307).

3. У уводном поглављу аутор у одељку „Опште напомене” (стр. 15–21) представља предмет, метод и циљ свог истраживања, износи податке о корпусу и најављује структуру рада. Затим следи целина „О српској војсци” (стр. 22–26), у којој даје општи преглед формирања и стварања модерне војске у Србији. У одељку „Главне етапе развоја српске војне лексике и терминологије” (стр. 27–32) издвојене су средњовековна војна лексика (терминологија), војна лексика из времена турског ропства, као и лексика обновљене Србије и стварање савремене војне терминологије. Аутор затим излаже начин на који је приступио класификацији војне терминологије (стр. 33–34), а потом пружа осврт на досадашња истраживања војне лексике и терминологије (стр. 35–37). Завршну целину уводног дела чини одељак „Језик струке као предмет лингвистичких истраживања” (стр. 38–40), чиме аутор заокружује методолошки оквир свог истраживања.

4. Друго поглавље – „Термин и терминологија (теоријска и практична разматрања)”, представља заправо кратак увод у терминологију као научну дисциплину. Аутор пре свега појмовно и терминолошки одређује називе *термин* и *терминологија* (стр. 41–44), а затим се усредсређује на терминологију као лингвистичку дисциплину која се бави изучавањем језичких особина терминосистема, као и стандардизацијом и језичким нормирањем термина (стр. 45–57). Он најпре износи предмет ове дисциплине и задатке који се пред њу постављају, а потом излаже преглед развоја терминологије у свету, славистици и србистици, и наводи области, односно поддисциплине које се из ове научне гране издвајају. Други део поглавља посвећен је односу терминологије и сродних научних дисциплина (стр. 58–65). У питању су творба речи, лексикологија, лексикографија (и терминографија) и језичко нормирање.

5. „Војна терминологија” чини треће и најобимније поглавље у овој монографији, подељено на четири потпоглавља: „Термин у лексичком систему српског језика” (стр. 66–76), „Семантички и граматички аспекти номинације и творбе војних термина у српском језику” (стр. 77–143), „О развоју српске војне лексике у светлу стандардизовања војне терминологије” (стр. 144–189) и „Војна терминологија и речници” (стр. 189–212).

5.1. У првом одељку представљени су приступи идентификацији војног термина, односно начини на које лексикографи-лингвисти и лексикографи-терминолози обрађују терминолошку лексикку. Аутор затим војну лексикку и терминологију класификује „из угла функционалних нивоа” на: 1) традиционалну, народну лексикку која се давно уклопила у српски лексички систем, а у одговарајућем контексту речи овог функционалног стила функционише попут стандардних војних термина (нпр. *бојишће*, *војник*, *снага*); 2) лексикку ужег терминолошког одређења, насталу као резултат терминолошких номинација током развоја војне струке (нпр. *контранајад*, *иушкомиралеваз*, *иој*); 3) застарелу терминолошку лексикку (нпр. *војначалник*, *засџавоносац*, *ојколница*); 4) застарелу лексикку Војне крајине (нпр. *надкајетан*, *иуковнија*, *сџишник*) и 5) лексикку страног порекла којом се означавају некада релевантни појмови у војскама некадашњих управа на домаћем тлу (нпр. *бусџи*, *лоџи*, *оберлајинанџи*). Након ове класификације, аутор наводи и друге могућности поделе војне терминологије, пре свега према семантичком критеријуму, односно према значењу појмова које термини именују.

5.2. У анализи семантичких и граматичких аспеката номинације војних термина у српском језику посебна пажња посвећена је именичким, придевским и глаголским номинацијама термина.

5.2.1. У вези са именичком номинацијом термина издвојени су термини лексичко-семантичког образовања (терминологија војног поретка (бојишта и строја), нпр. *бок*, *ланац*, *обруч*; делови наоружања и војне опреме, нпр. *зрно*, *џусеница*, *кошуљица*), а затим је представљено калкирање у војној терминологији – аутор приказује појам калкирања, калкирање као вид семантичког позајмљивања и семантичко калкирање у полисемантичкој структури речи. Наредна целина посвећена је именичким терминима као језичким знацима за специјалну номинацију појмова у примарном лексичком значењу.

5.2.2. У оквиру одељка о придевској номинацији термина, одн. о придевима у саставу вишечланих термина, аутор издваја две групе: придеве са примарно термилошким значењем (нпр. *артиљеријска* авијација, *корпусна* база, *иешадијска* ватра) и неутралне придеве чија је основна функција сужавање појма исказаног именицом (нпр. *бочна* патрола, *лако* наоружање, *ударна* резерва).

5.2.3. Када је у питању глаголска номинација термина, издвојени су: термини са примарно војним термилошким значењем (нпр. *блиндирајти*, *марширајти*, *сипројити*), термини лексичко-семантичког образовања од глагола општеупотребне лексике (нпр. *зајоведајти/зајоведити*, *одсипујати/одсипујити*, *осипујати*), термини настали од глагола који припадају општем лексичком фонду, а чије основно значење има и додатну термилошку компоненту (нпр. *борити се*, *заћајти*, *испалијти/испалјивати*), термини од широкозначних глагола чије једно од значења припада војној терминологији (нпр. *дејствовати*, *извиђати*, *идилазити*), глаголи у термилошким синтагмама (нпр. *објавити рай*, *ојворити вајру*, *чисити ијерен*) и глаголске именице у функцији номинације термина (нпр. *бомбардовање*, *извиђање*, *минирање*).

5.2.4. У наставку поглавља изнети су подаци о природи и класификацији вишечланих термина у виду структурно-семантичких особености термилошких синтагми. Аутор као најтипичније представнике вишечланих термина издваја двочлане термилошке синтагме, а њих даље класификује: 1) на основу морфолошких обележја и синтаксичких односа конститутивних јединица: на придевско-именичке (нпр. *артиљеријска иодршка*, *бојеви мейак*, *јуришна зруја*) и глаголско-именичке термилошке синтагме (нпр. *битити у зойовосити*, *ојворити вајру*, *сипати иод оружје*), а затим и на именичке синтагме – с падежним атрибутутом (нпр. *бацач зраната*, *зона очекивања*, *род оружја*) и са атрибутивом (нпр. *брод замка*, *меја падалица*, *иенк йламено-бацач*); 2) према носиоцу базног термилошког значења: један од конституената је носилац самосталног термилошког значења (нпр. атомска *иушка*, *врховна команда*, *рафална* ватра), оба термилошка конституента у двочлавној синтагми су носиоци самосталног термилошког значења (нпр. *борбена зойовосит*, *маневарски мейак*, *сипрелачки вод*) и оба конституента су примарно нетермилошке речи, које тек у одговарајућем споју добијају одређено термилошко значење (нпр. *брисани ипросиор*, *димна завеса*, *мриви угао*); 3) према резултату семантичке спојивости лексичких конституената, одн. према распоређивању значења термилошке јединице у односу на њену сложену синтагматску структуру: синтагме код којих је термилошко значење настало збиром базних термилошких значења (нпр. *кумулативна мина*, *иешадијска вајра*, *ијромблонска мина*), синтагме код којих је компонента у функцији главног члана упућена на обавезни лексички конституент како би реализовала термилошко значење (нпр. *жариштите* одбране, *живи зид*, *митралеско знездо*) и синтагме са фразеолошком компонентом у структури вишечлане термилошке јединице (нпр. *борити се ијрса у ијрса*, одбрана *на брзу руку*, *иоложити оружје*).

5.2.5. У одељку о творби војних термина највише пажње поклоњено је творбеном саставу војних термилошких јединица. Посебно су издвојене

стране препозитивне компоненте као творбени елементи, а аутор разматра и скраћење сложеног термина као један од продуктивнијих начина за формирање војне терминологије (нпр. *снајпер* → *снајперска ђушка*).

5.3. Наредни део поглавља посвећен је развоју српске војне лексике у светлу стандардизовања војне терминологије. Најпре су анализирани старији слојеви војне лексике (називи за војску и појмове рата, војевања и сл.; поље војних лица, чинова и достојанстава; поље оружја и војне опреме итд.) и описан је њихов однос према савременој терминолошкој лексици, а потом аутор укратко представља развој стандардизације савремене војне терминологије, с посебним освртом на утицај страних језика на српску војну терминологију, као и на њен однос према књижевнојезичкој норми.

5.4. Завршни део поглавља тиче се односа места војне терминологије у речницима, прецизније – с једне стране, у енциклопедијским и терминолошким речницима, а с друге, у општем речнику српског језика.

6. Наредно поглавље, „Језичке особине војних текстова у светлу развоја и природе војног и професионалног стила”, структурно је раслојено на две целине.

6.1. У првом делу аутор описује неке језичке особености стручних војних текстова из средине 19. века (стр. 215–228). У питању је кратак пресек графијско-ортографских, фонетско-фонолошких, морфолошких, синтаксичких и лексичких карактеристика стручних текстова војне тематике насталих средином 19. века.

6.2. Други одељак садржи опис језичко-стилских особина савремених војних текстова (стр. 229–249). Аутор најпре полази од уобличавања модерног језичког стандарда у текстовима војне струке, затим анализира језик војних текстова у систему функционалних стилова (номинализацију језичког исказа, ред речи у реченици), разматра употребу појединих термина као диференцијалних стилских обележја војног језика, утицај војног стила на друге функционалне стилове и језичке форме војничке заклетве.

7. Завршно поглавље је најмањег обима и насловљено је „О граматичким и комуникативним особинама војних команди”. Према комуникативно-функционалним карактеристикама, аутор војне пешадијске команде дели на следеће групе: команде за извођење радњи без оружја (нпр. *Мирно!*, *Кора-ком!*, *Каје – скини!*) и команде за извођење радњи са оружјем (нпр. *К но-зи!*, *Пали!*, *Укочи – ђушку!*). Будући да све војне команде због директивног значења имају императивну форму, аутор их даље класификује на оне са експлицитном императивном формом (нпр. *Чејџа, најред – марш!*, *На месџу – вољно!*, *Каје – скини!*) и на оне са имплицитном императивном формом (нпр. *На лево – круџ!*, *О десно ра-ме!*, *У – ѿѿиљак!*).

8. У закључним разматрањима аутор синтетише закључке до којих је дошао анализирајући српску војну лексику и терминологију према различитим аспектима (пре свега лексичко-семантичком и дериватолошком). На крају

наводи веома користан регистар војне лексике и терминологије, који обухвата инвентар свих терминојединица које су у монографији презентоване.

9. На крају можемо закључити да је др Владан Јовановић успео у настојању да својом монографијом да „допринос лингвистичком осветљавању српског термилошког система” (стр. 17). Вредност овог дела не лежи пак само у свеобухватном сагледавању проучене термилошке тематике већ и у богатству језичке грађе, предочених идеја и путева који воде до њихових остварења. Уверени смо да ће књига *Српска војна лексика и терминологија* бити подједнако на њолзу како онима које се језиком баве професионално, тако и припадницима Војске, чији је дискурс у њој детаљно обрађен.

Ана Мацановић

Институт за српски језик САНУ
Лексикографски одсек
Ђуре Јакшића 9, 11000 Београд, Србија
randjelovicana@yahoo.com

UDC 811.163.41'373.7(049.32)

Strahinja Stepanov. *Asertivnost, relevantnost i žanr (analiza predizbornih političkih govora)*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2016, 215 стр.

Књига Страхиње Степанова, под насловом *Асертивносћ, релеванћносћ и жанр (анализа предизборних њолийчких ѓовора)*, проистекла из истоимене докторске дисертације, објављена је 2016. године у оквиру едиције *Тезе* Филозофског факултета у Новом Саду, а садржи пет поглавља, уз предговор, резиме, попис извора и литературе.

1. У проемијуму, или предговору, дат је врло кратак преглед садржаја сваког од пет поглавља студије, с посебним освртом на састав прикупљене грађе и образложење о потребама и циљевима истраживања. Нарочита пажња је посвећена појмовном ситуирању асертива као истинитих судова који вреде асерторно, јер асертиви истовремено служе и за пружање информација о каквом чињеничном стању али и за субјективно вредновање датог чињеничног стања.

2. Прво поглавље студије, насловљено *Кључни теоријски њојмови: језик – дискурс – њолийчка*, послужило је аутору да представи свој концептуални и теоријско-методолошки оквир, који одређују три координатне тачке, или теме, а то су језик, дискурс и политика, при чему своје истраживање преусмерава на бинарне релације међу поменутиим друштвеним појавама, разматрајући појмове *језика њолийчке* и *језика у њолийчици*, *њолийчкоѓ језика* и

йолийичког дискурса, с нарочитим освртом на доминантне ставове у логици, филозофији, социологији, политикологији, социолингвистици, филозофији језика, критичкој анализи дискурса и сл., према Чилтону и Шефнеру, Хабермасу, Ферклафу, Фукоу, Дикману, Ван Дејку, Водаковој итд.

Без обзира на све могуће и притом различите приступе овом феномену, аутор преузима и заступа став да је сасвим утемељено говорити о политичком дискурсу, а као кључне критеријуме наводи учеснике у комуникацији, њихове улоге и циљеве, сврху, контекст, дискурсне стратегије и језичке форме и структуре. Следећи истраживања Ван Дејка, С. Степанов наводи да су кључна обележја политичког дискурса тема (тзв. политичка тема), суперструктуре и текстуална схема (устаљене форме и устројство текста), микросемантичке структуре (значења на лексемском, синтагматском и клаузалном нивоу), реченична организација текста и синтакса (граматичка организација реченице, ред речи и сл.), улога контекста (окружење, врсте догађаја итд.). С друге стране, истиче аутор, терминолошке синтагме *језик у йолийици* и *језик йолийике* треба довести у везу са својствима језичког система у различитим типовима политичких текстова, односно начинима и облицима употребе језика у политичкој пракси.

3. У другом поглављу студије, *Различийи йрисийици у йроучавању йолийичког дискурса*, аутор даје осврт на историју бављења политичким дискурсом, или политолингвистиком, у Француској (нпр. Фуко, Алтисе), Немачкој (нпр. Водак), Русији (нпр. Будим, Баранов и Чудимов) и у англосаксонском свету (нпр. Чилтон и Шефнер), али и на доминантне методе анализе политичког дискурса, од системскојезичког до реторичког типа, какве су, на пример, анализа садржаја, која се темељи на праћењу фреквенције речи или других сегмената текста, лексичко-семантичка анализа, која се одликује тежњом да се рашчлани значење речи, затим социо-семиотички модел, којим се настоји утврдити како друштвена пракса конструише значење, когнитивна лингвистика, која је усмерена на когнитивну основу продукције и рецепције политичког дискурса, затим реторичко-жанровска анализа, која је усредсређена на утицај медија на језик и стил говора и сл.

На примеру једног парламентарног говора, даље у истом поглављу, С. Степанов проверава применљивост и ограничења појединих теоријско-аналитичких модела, као што је, већ класични, Грајсов модел комуникације и, у оквиру њега, начело кооперације, затим теорија релевантности према начелима М. Аријел, Спербера и Вилсона и сл., или пак Фоконијеова и Тарнерова теорија појмовне интеграције, те критичка анализа дискурса сходно теоријским моделима Н. Ферклафа, Т. ван Дејка, Р. Водак итд.

Закључујући ово поглавље аутор се опредељује за Ван Дејкову дефиницију политичког дискурса, у којој је контекстуални критеријум доминантан, јер ни конверзационе максиме, ни имплицатуре, ни појмовне интеграције, као ни дискурсне стратегије не омогућују прецизнију диференцијацију политичког дискурса од других дискурсних типова, будући да нису иманентно својство ниједног од њих. С друге стране, због специфичне улоге говорника, његовог институционалног положаја, начина употребе језика те циљева и

ефеката комуникације, политички дискурс јесте другачији од других, што оправдава његово централно место у овом истраживању.

4. У трећем поглављу књиге, *Политички говор и конструиивни интенција асертива*, даје се податак да је централно место у њој додељено асертивима у политичким говорима на предизборним конвенцијама, те да је осам таквих говора узето у разматрање, одржаним у предизборној кампањи 2012. године.

4.1. Аутор се најпре окреће проблему појмовног и термилошког одређења жанра, указујући да су жанрови, заправо, апстракције настале из специфичних социо-културних ситуација, те да представљају конвенционализован начин комуникације, остварене с јасним циљем, при чему се управо на основу доминантног ситуационог или пак језичког карактера и дају доследно разликовати жанр и текст.

Управо ситуациону и језичку међузависност показује политички говор, будући да се у њему могу пратити појаве кохезије, кохеренције, интертекстуалности, утицај контекста на његово конструисање, хибридизација и идеологизација жанрова и сл. Главна жанровска обележја политичког говора су једносмерност (говорник излаже одређене идеје, док их саговорник/слушалац само прихвата или не прихвата), комплексност и обимност (други је од других жанровских типова у политичком дискурсу) те ситуациона условљеност (реализују се на предизборним политичким конвенцијама).

4.2. Ослањајући се на Остинова и Серлова филозофска разматрања говорних чинова, аутор најпре утврђује денотативни оквир појма асертива, при чему је за њега од посебног значаја да се утврди илокуциона снага асертива. У том смислу се намеће потреба да се утврди степен последице која проистиче из одређеног говорног чина, а то су обавезе које се преузимају. Аутор се ослања у својој анализи само на оне асертиве којима се износе вредносне оцене о каквом стању ствари, а не и на оне којима се постиже императивна илокуциона снага или пак на кондиционалне или модализоване асертиве. Осим тога, приступ за који се опредељује јесте садржински, односно системскофункционални или лексичко-граматички, према Халидејевим и Бограндовим схватањима, а главни разлог лежи у томе да поменути аутори језик не поимају само као инструмент у вербалном опхођењу већ и као творачко средство којим се конструише људско искуство, што даје могућност да се укаже на, како каже аутор, стратешку употребу асертива.

4.3. Затим, руководећи се лексичкосемантичким својствима носиоца пропозиционог значења, глагола, С. Степанов изводи семантичку класификацију процеса, а то су: спољашњи процеси, унутрашњи процеси, релациони процеси и комуникативно-експресивни процеси.

Аутор у спољашње процесе уврштава оне диспозитивне, којима се само именују радње, опште и специфичне, као што су општедиспозитивни (*вршиши*, *чиниши*, *радиши* итд.), продуктивно-трансформативни (*зрадиши*, *сиво-риши* и сл.) и деструктивни (*укинуши*, *уйројасиши* и сл.), дистрибутивне, који означавају различите посесивне односе (*куйиши*, *йродаиши*, *украсти*,

иззубићии итд.), затим, као најзаступљенију групу, социјативно-интерперсоналне (*сарађивајии*, *миријии се* и сл.), којима се регулишу односи између појединаца или група, и курзивне (*ићи*, *усијајии* итд.), који означавају кретања или положај појмова у простору.

Међу унутрашње процесе С. Степанов убраја когнитивне (*знајии*, *мислијии*, *схвајиијии* итд.), перцептивне (*видејии*, *зледајии*, *чујии* и сл.) и емотивно-компензаторне процесе (*волејии*, *сјидејии се*, *ујлашијии се* итд.), који уједно представљају и најбројнију групу.

Изван поменуте две опште групе, спољашњих и унутрашњих процеса, нашли су се релациони и комуникативно-експресивни процеси, као прелазне или хибридне врсте процеса. Међу релационе процесе, тако, аутор убраја оне егзистенцијалне (*имајии*, *јосјојајии* и сл.), посесивне (*имајии* итд.), идентификационе (*јријадајии* и сл.), те евалуативно-атрибуцијске и циркумстанцијалне, који у великој мери зависе од типа и састава предиката а не значења глагола, нпр. *нисмо јтрадиционалисјии*, *на јогрецном је јују*, *јод небом Евроје је* итд. У последњу групу, међу комуникативно-експресивне процесе, спадају глаголи којима се у вербализованом облику износи вредносна оцена каквог садржаја (*хвалијии*, *јсовајии* итд.).

Посебна пажња у овоме поглављу посвећена је неким граматичким трансформацијама које су типичне за асертиве, као што је депроцесуализација, углавном когнитивно-интелектуалних и социјалних активности, која се у језику испољава у виду номинализованих исказа, којима се о процесима говори као о предметима или стварима, што је у складу са когнитивним механизмима персонификације и супстанцијализације. Аутор додаје да ове деактивиране радње постају квалификативи, дакле стални квалитети актера и друштвених система, нпр. *Борба је наш начин мишљења* итд.

Уз депроцесуализацију, у асертивима се као чест синтаксичко-семантички поступак среће и деагнетизација, управо као резултат депроцесуализације, захваљујући којој номинали омогућују укидање или брисање одговарајућих глаголских аргумената. Деагнетизација отвара пут за евентизацију, егзистенцијализацију и натурализацију процеса, као нпр. *Србија је доживела неколико јораза*, *Дошло је до даљеј унутрашњеј разбијања Србије* и сл.

Осим начина на који се представљају процеси, битан део политичког дискурса јесте и укључивање актера у ситуацију, при чему се ова мрежа идентификатора састоји из хијерархизованих елемената у бинарним опозицијама: уопштено и специфично, асимилација и индивидуализација, асоцијација и дисоцијација, номинација и категоризација, апстракција и опредмећивање итд.

4.4. У четвртом сегменту овога поглавља, аутор се бави дистрибутивним својствима личних заменица у политичком дискурсу, које су сигнал укључивања или искључивања појединих актера у какву заједницу, али су истовремено и огледало моћи, идентитета и односа у каквој заједници.

Посебно је упадљиво место и улога личне заменице првог лица множине – *ми*, која може имати и инклузивну и ексклузивну улогу, при чему идентификованој заједници могу припадати сви актери ситуације, или се пак учешће неких искључује, а то подједнако могу бити и говорник и саговорник,

истиче С. Степанов. Штавише, личном заменицом првог лица множине се, уз истицање кооперативности, на врло елегантан и суптилан начин дистрибуира одговорност, тј. прераспоређује са говорника на све учеснике комуникације.

Насупрот личној земници *ми*, заменица *ја* управо истиче улогу говорника или његову ангажованост или посвећеност у каквој ситуацији. Зато се, ваљда, тако ретко и среће у политичким говорима. Ипак, уколико степен персуазивности зависи управо од личног ангажовања говорника, тада је ова заменица готово незаменљиво језичко средство.

Друге заменице, нарочито *ви*, изузетно су ретке, али се ипак јављају када се од саговорника, тј. публике, очекује каква реакција или их говорник мотивише на делање. За разлику од *ви*, заменица *они* је сасвим уобичајена ради постизања контраста, којима се упућује на политичке противнике који се настоје дисквалификовати.

4.5. Пети део трећег поглавља разматра функционисање асертива у везаном тексту, што и јесте њихово природно окружење. Они су управо тај кохезивни елемент у исказу аргументацијске схеме.

Аргументација се посматра као посебан вид комуникационе делатности, чије оквире одређују друштвене и културне норме, док њена функционална својства имају непосредног утицаја на то да се она истиче као специфична форма за савладавање или отклањање сметњи у комуникацији. Аутор, руководећи се Тулминовим моделом аргументацијских схема, даје њихове статичке компоненте, којих има шест, а то су: теза или тврдња, аргумент, правило, подршка правилу, оцена и оквир.

У наставку овог потпоглавља аутор даје неколико огледних примера на којима утврђује функционалност Тулминових аргументацијских схема. У том смислу, аутор се служи неколиким операцијама којима се омогућује утврђивање макропропозиционих и микропропозиционих структура у тексту, а то су брисање, додавање, супституција и пермутација.

Анализом аргументацијских схема огледних примера, аутор установљава да је улога асертива да се обезбеде докази и изведу одговарајући закључци, при чему тек њихова контекстуализација омогућује да се разреши неексплицитност аргументацијске схеме политичког говора. Штавише, С. Степанов формулише правило по ком је редуција елемената аргументацијских схема већа што је виши степен познатости контекста.

5. Претпоследње, четврто поглавље студије, *Асертив – наратив – слоган*, бави се местом наратива у структури политичког говора, односно његовом везом са политичким слоганима.

Улога наратива, уметнутог у структури политичког говора, јесте да се реферише о неким догађајима вредним пажње, подједнако интересантним или изненађујућим. Наратив, дакле, мора бити и занимљив и релевантан у датом политичком тренутку. Наративи углавном служе за самоидентитетски опис, јер се врло често у садашњости преплићу топоси из прошлости или будућности, који су уграђени у говорникове легитимацијске и репрезентацијске стратегије да прикаже своје личне квалитете, предности итд. На тај

начин се, према Чилтону, креирају дискурсни светови који треба да кореспондирају са дискурсним световима саговорника, тј. политичких присталица и потенцијалних гласача.

Последња секција овога поглавља бави се политичким слоганима као микротекстуалним формама, посматраним у односу према политиком говору, нарочито њиховим структурним обележјима, комуникативним функцијама, дискурсним стратегијама и сл., при чему аутор утврђује да су асертиви пригоднији слоганима којима се истичу кључне политичке теме или који служе да се изгради политички имиџ појединца или странке. Место у књизи слогани су себи обезбедили јер је реч о паразитском жанру који произилази из других врста текстова чија је заједничка улога да продају идеје.

Аутор за политички слоган тврди да је примарно психолошка порука, јер му је главни циљ да истакне и издвоји, односно да учини видљивијим неку странку и легитимизује њену главну политичку идеју. Он је истовремено актуализатор и фокализатор политичког језгра једне партије, јер се у односу на политички говор поставља као његова макропропозиција.

На основу ситуационе, комуникационе, значењске и функционалне везе слогана и политичког говора, аутор запажа да спонтаност и неприпремљеност нису одлике политичког говора.

6. Последње, и најкраће, поглавље у књизи јесу *Закључна разматрања*, у којем аутор наглашава да су асертиви релевантни за жанр политичког говора, као и да жанр битно детерминише садржај асертива, јер им одређује релевантност и вредност. Дакле, веза између асертива и жанра је двосмерна – жанр функционализује асертиве, док асертиви доприносе формирању одређеног типа текста, тј. жанра.

7. Приказана студија, филозофско-лингвистичке природе, превасходно због главне теме и начина њене обраде, спроведена је сасвим узорно, на високом академском и научном нивоу. Она ће засигурно бити важна упоришна тачка у даљим политолингвистичким истраживањима, посебно што у њој теоријска разматрања имају централно место. Осим тога, ова нам књига предочава да су дискурсне стратегије универзалије, као и да различите друштвено-политичке околности утичу само на избор мотива, или топоса, те да општеважеће аргументацијске схеме у политичким говорима воде увек истом циљу – истрајном убеђивању, свесном управљању и суптилном манипулисању.

Миливој Алановић

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија

milivoj.alanovic@sbb.rs

АНДРИЋЕВИ ЗНАКОВИ

Branko Tošović (Hg./ur.). *Andrićevi znakovi. Andrićs Zeichen.*
 Andrić-Initiative 9. Graz – Banjaluka – Beograd: Institut für Slawistik
 der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka
 Republike Srpske – Svet knjige – nmlibris, 2016, 810 стр.

1. Тематски зборник *Андрићеви знакови* садржи реферате саопштене на 9. симпозијуму у Грацу, одржаном од 24. до 26. септембра 2015. године, на тему *Андрићеви Знакови: Иво Андрић као мислилац, филозоф, психолог, логичар и есејиста*. Поред наведеног, у зборнику се налазе и радови који су специјално припремљени у оквиру међународног пројекта *Andrić-Initiative: Иво Андрић у европском контексту* (2007–2015). Текстови су посвећени различитим аспектима пищевог опуса и подељени су у седам тематских кругова: *Општи дио*, *Андрићеви књижевни знакови*, *Андрићеви језички знакови*, *Андрићеви знакови изван „Знакова”*, *Окруџли сјао*, *Још о Андрићевој „Авлији”* и *„Хроници”* и *Прилози*. Зборник садржи укупно 48 радова, чији су аутори стручњаци за књижевност, језик и културу из осам земаља (Аустрија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Хрватска, Румунија, Русија, Украјина и Србија). Радови су писани на српском и на хрватском језику, изузев једног рада на руском и једног на немачком језику.

2. Први одељак носи назив *Општи дио*, а чини га само један рад – *Андрићеви „Знакови” људских знакова*. Аутор Бранко Тошовић, који је и уредник зборника, испитује овде пищево виђење и тумачење човека у делу *Знакови поред њих*. Зборник је уоквирен његовом речју, будући да он потписује и последњи текст у њему.

3. Најобимнији део зборника носи наслов *Андрићеви књижевни знакови*. Овај одељак садржи 29 радова који се са становишта науке о књижевности баве различитим темама везаним за стваралаштво Иве Андрића. Поглавље отвара рад *Маја Андрићевих знакова* Снежане С. Башчаревић, која у *Знаковима поред њих* проналази принципе пищеве филозофије, са настојањем да их препозна и у осталим његовим делима, а везом *Знакова* и других Андрићевих остварења бави се и текст *Трагови „Ех Понта”* и *„Немира”* у *Знаковима поред њих* Јоване Давидовић, који доноси и методичку обраду ове теме. Методичког је карактера и чланак Озренке Фишић – *Пројектовање иницијацијских сјахова одраслања кроз библиотерапијско искуство читања и изведбени перформанси в Андрићеве приповејке „Кула”*, који садржи пример експерименталног школског часа на коме је коришћен библиотерапијски приступ.

У раду *Медијска трансопозиција „Знакова поред њих”* ауторке Биљане Бранић Латиновић анализиране су позоришне адаптације, те телевизијска и радијска адаптација датог дела, а драматизацијом Андрићеве прозе делимично се бавила и Наташа Глишић у чланку *Очев завет у свету лажи и*

обмане (*моћив тврдице* у Андрићевом роману „Госпођица”), поред тога што обрађује универзални књижевни мотив тврдице.

Лидија Чолевић представила је места и објекте који се везују за време пишевог конзулског боравка у Румунији као историјски важне локације које поседују статус објеката сећања и заузимају посебно место у књижевном делу и свести локалног становништва (*Знакови Ива Андрића у Букурешћу*). Културни контакти Србије и Румуније дотакнути су као тема и у раду *Рецепција дела Ива Андрића у Румунији* ауторке Октавије Неделцу. Овде се посебна пажња посвећује преводима Андрићевих књига на румунски и начину представљања овог писца у лексиконима, енциклопедијама и различитим студијама.

У овом поглављу налазе се и радови који у центар посматрања стављају пишеве погледе на различита животна и књижевна питања, као и на однос према људима и стварности уопште. Испитана је његова концепција времена (Наташа Дракулић, *Понављање и циклично крећање у Андрићевим „Знаковима поред њуша”*) и „нашег” гекултурног простора (Давор Дукић, *Каракитеолошка аутопоређења: „наши људи” у Андрићевим „Знаковима”*), погледи на питања религије и духовности (Оливера Радуловић, *Андрићеви записи на духовне теме у „Знаковима поред њуша”*), те његов понекад контрадикторан однос према човеку и слика света (Милана Поучки, *Андрићев поглед на св(и)јет у „Знаковима поред њуша”*; Оксана Леонтјева, *Семантика катеџоријалних узлов у етнопсихолошкој картини мира Андрића*). У чланку *Андрићев профил (Читијајући „Знакове поред њуша”*) Вука Ђорђевића проучени су ставови писца према медијима и проблему питања и одговора, а кроз рад *Бајрон у Синџири и теорија могућих светова* ауторка Снежана Милојевић користила је методолошку апаратуру теорије могућих светова како би испитала пишеву идеју о преваги телесног над осталим сегментима човекове личности.

Издваја се и неколико чланака који пореде Андрићев поглед на свет са виђењима других аутора – са Гетеом је нобеловац делио пантеистичко схватање света (Јасмина Ђонлагић, *Дисање двострука милости је суштина*), а слично Шекспиру, на живот је гледао као на илузију (Јелена Ратков Квочка, *Трагична игра на позорници живоћа у „Знаковима поред њуша”* *Иве Андрића*). Позиционирање приповедног ја и однос према припадности групи испитани су паралелно код Андрића и М. Крлеже (Борис Шкворц, *Себство и имаги/нација: ја и ми у Андрићевим „Знаковима поред њуша”* и *Крлежиним „Давним данима”*).

Два аутора обрађивала су *Знакове* као аутопоетичке коментаре важне за разумевање целокупног пишевог опуса – Милош М. Ђорђевић, у раду *Шифре Андрићеве њоеишке („Знакови поред њуша”*) и Ана Мумовић, у раду *Андрићеви „Знакови” као аутопоетички коментари*. Перина Меић бавила се мотивским, тематским и функционалним сродностима датог дела и митских структура у тексту под насловом *Андрићеви „Знакови поред њуша” и њоеишка митика*.

Обрађени су и мотиви страха и мржње, у радовима *Страхови у нама и у „Знаковима”* (Ана Чолина) и *Андрић: иреразилажење мржње* (Ирина Ивановна), а поједини симболи анализирани су кроз поређење са старовисоконемачким романима у раду *Андрићеви „Знакови поред њуша”: иланина, мост,*

сїейенице, ѿусїиња (Занета Самбуњак). Из угла семантике и медитативне прозе *Знакова* посматрани су и различити аспекти романа *Проклеїа Авлија* и симболи *авлије, круга* и *ока* који се у њему јављају (Наташа Спасић, *Доминантни симболи Андрићеве „Авлије“ сагледани кроз ѿризму медијативне ѿрозе из „Знакова ѿред ѿуїа“*).

Последњи део поглавља садржи низ радова донекле филозофског карактера у којима се истичу рефлексии филозофских поставки у Андрићевој прози и различита питања естетике (Бранислава В. Васић Ракочевић, *Андрић у свјетлу еџзисїенцијализма („Знакови ѿред ѿуїа“ и основе Кјеркеџорових и Хајдеџерових филозофских ѿсїавки)*; Олга Војичић-Коматина, *Праїећи Андрићеве „Знакове ѿред ѿуїа“*; Весна Вукићевић Јанковић, *Андрић као есїейићар: есїейиски начин осмицљвавања и сликања свијеїа*). Размотрена је и структура фрагмената дела из перспективе законитости логичког закључивања (Весна Војводић Митровић, *Сенїенционалносїи у Андрићевим „Знаковима ѿред ѿуїа“*). Последњи рад, под насловом *Филозофска ѿумачења у облику афоризама Андрића и Фојхїерслебена, односно Геїеа* ауторке Амуре Жмирић, написан је на немачком језику и указује на сличности између питања којима су се бавила два аутора.

4. Трећи одељак носи назив *Андрићевии језички знакови* и садржи 9 радова који се баве различитим аспектима пишчевог дела са лингвистичке тачке гледишта. Први текст у одељку јесте прилог Милана Ајџановића – *Поједине особеносїии Андрићевог језика (на ѿримеру „Знакова ѿред ѿуїа“)*. У раду су као специфичности Андрићевог идиолекта анализирани однос именичке и придевско-заменичке парадигме, дистрибуција придева различитог вида и употреба тзв. словенског генитива. Корпус су чинила само прва два дела *Знакова*, али су резултати посматрани у контексту претходних ауторових истраживања у којима су исте појаве обрађиване у приповеткама пишчевог раног периода стваралаштва, као и у роману *Проклеїа авлија*. Резултати анализе показали су значајну тенденцију напуштања именичке у корист придевске деклинације, што је, у нешто мањој мери, уочено већ у *Проклеїој авлији*, док је у текстовима из раног периода писац чувао обе деклинације, са ненарушеним правилима дистрибуције два придевска вида. Примери нарушавања дистрибутивних правила уочени су како у *Проклеїој авлији*, тако и у *Знаковима* (уместо одређеног, иза детерминатора је употребљен неодређени вид – *їакав ѿоремећен народ*), док у раним приповеткама нема оваквих одступања од норме. Словенски генитив, који се често јавља у позицији директног објекта уз негиране транзитивне глаголе, чува се као форма у *Знаковима*, док се алтернативни облик акузатива јавља спорадично, што је у супротности са савременим стањем на екавском терену, где доминира акузатив, као и са стањем у тексту *Проклеїе авлије*, где су примери акузатива и генитива подједнако заступљени. Још неке од примећених специфичности пишчевог језика јесу употреба енклитике иза интерпункцијског знака и чување копуле *је* у контактном положају са рефлексивом *се* у 3. л. јд. перфекта повратних глагола. На крају рада поставља се питање да ли би ове особине требало сматрати Андрићевим свесно употребљеним средствима експресивности и

архаизације текста, или пак последицом дијалекатске основице идиома. М. Ајџановић сматра да коначан закључак о томе захтева обимнији корпус.

У раду *Поредбене реченице с везницима* као што, као да, него што и него да у *Андрићевим „Знаковима“* Миливој Алановић указује на логичкостпознајне, семантичке и граматичке околности под којима се појављују поредбене реченице у сложеном реченичном комплексу, уз осврт на неке од наративних стратегија Андрићевог стила. У комплексима са реалним поредбеним реченицама у овом делу, које се уводе везником *као што* и указују да стање ствари исказано управном реченицом одговара некој сродној, у искуству потврђеној ситуацији, постоји више типова односа на којима се може заснивати поређење: (а) једнакост или еквивалентност; (б) комплементарност; (в) паралелизам слика или представа; (г) неједнакост или несагласје; (д) контраст. У примерима посредног поређења зависна реченица може имати функцију сентенцијалног модификатора, изражавати вредносни суд о каквом стању ствари, а може се везати и за именске речи класификујући их и идентификујући преко других појмова. Иреалне поредбене реченице, уведене везником *као да*, говоре о нереалним или хипотетичким ситуацијама. Оне се у тексту појављују у функцији начинских одредби управне радње, у функцији допуне, и то најчешће предикатива, а јављају се и као допунске субјекатске реченице уз имперсоналне форме глагола *изгледајти* и *чинијти се*, или пак допунске објекатске реченице уз глагол *осејтијти*. Могу се јавити и у саставу прилошких и именских синтагми, изражавајући тачку у односу на коју се одмерава својство управне радње, неке појаве или предмета, а могу означавати и околност која омета извршење управне радње. Поредбене реченице са везницима *него што* и *него да* користе се за поређење по неједнакости. Оне указују на постојање неке разлике, несразмере, несклада или супротности међу ситуацијама које се пореде. *Него да*-реченице сматрају се контекстуалном варијантом *него што*-реченица, насталом редуковањем дела њиховог предикатског израза (*Више воли да њујује него да седи у канцеларији – Више воли да њујује него што воли да ради у канцеларији*). Појава реченица са везником *него што* условљена је обавезном реализацијом компаратива придева или прилога који у управној реченици указују на степен интензитета неког процеса или својства, док зависна реченица уводи референтну тачку према којој се врши одмеравање или поређење. Према референтној тачки у односу на коју се управна ситуација одмерава поређење може бити посредно, када међу ситуацијама постоји логичка повезаност или паралелизам, и непосредно, када се референтна тачка помера у неку допунску структуру.

У коауторском раду *Ињхерентно експресивна лексика у Андрићевим „Знаковима“* Зринка Ђоралић и Мерсина Шехић дају увид у индивидуални стил и стилистичку компетенцију писца кроз приказ маркиране, емоционално обојене лексике коју користи у датом делу. Први део рада обухвата анализу фразеолошких јединица, којих је у *Знаковима* пронађено 98, при чему су разврстани према структури на именичке фраземе, претежно негативне конотације (укупно их има 9), паралелизме (6), поредбене фраземе (9), глаголске фраземе (55), предлошке или адвербијалне фраземе (16), док се јављају и 4 пословице, које се могу сматрати фраземима на нивоу реченице. Други део рада обухвата позајмљенице, које су углавном потпуно адаптиране у си-

стему језика-примаоца (укупно 132), а међу којима су најбројнији оријентализми, односно турцизми. Они су, како се овде истиче, лексички слој који је писац познавао и носио у свом речнику, што потврђује њихова велика заступљеност у *Знаковима*, који су скуп његових личних бележака. Остала експресивна лексика чини трећи део рада и обухвата неуобичајене облике речи у одређеним контекстима ([...] и *брзо и сигурно оборе кривду која љреџи да се зацари* [...]), деминутиве и аугментативе, различита средства којима се постиже интензификација значења (синтагме – *џо сџоџи џуџи*; придеви – *џоџи-џуна срећа*; облици суперлатива – *најџори џренуџи*; преувеличавање – *све, до џоследњеџ џпраџа, веџи од свеџа*), као и лексеме које настају афиксацијом, често по угледу на друге речи (*џлиџков : ниџков*).

У чланку под називом *Има ли у Андрићеву дјелу „Знакови џоред џуџа” афоризама?* Жељка Матулина испитује присутност ових језичких творевина у наведеној књизи. Пре почетка анализе, ауторка даје дефиницију афоризма изведену на основу различите литературе, те наводи обележја оваквих јединица. Афоризам је, дакле, (1) нефикционални текст, (2) у прози, (3) остварен у писаном медију, уланчан са другим текстовима исте врсте од којих је (4) изолован тако да им се редослед може мењати без промене значења текста. Он може имати (5) облик једне реченице или виших или нижих целина од реченице, а може бити (6) концизно формулисан и (7) језички и (8) садржајно поентираан. Афоризмом се сматрају облици који садрже бар пет од наведених осам обележја, међу којима су обавезна прва четири. Анализа је показала да су ове јединице у корпусу веома бројне, при чему су све оригиналне ауторове креације. Једнако су заступљени једнореченични и вишреченични облици, као и монолошки у односу на дијалогски формулисане афоризме, а посебну класу чине облици у којима се укрштају афоризам и пословица или сентенца. У погледу садржаја, највећи број јединица за тему има човекове биолошке и психолошке аспекте.

У чланку *Грамаџика и ре-џрезентиџација жене у „Знаковима џоред џуџа”* Страхиња Степанов испитивао је како се Андрић користи именичким лексемама с архисемом [жена +], и то првенствено у првој целини наведеног дела – *Немири од века*, те какве су последице употребе ових лексема у конструисању слике о жени. На макротематској равни, уочена су три оквира у којима жена фигурира: (1) жена као објекат мушкарчевих мисли, жеља, мука, (2) жена идентификована преко социјалног статуса (релацијски према другим члановима породице) и (3) жена као „аутономно” биће. Примећено је да, првенствено због природе текста, изостаје индивидуализација женских (као и мушких) ликова и да нема примера персоналне идентификације, уз шта се, очекивано, јавља висок степен генерализације наспрам референцијалности, те висока фреквентност именица са архисемом [жена +] у генеричкој употреби. У текстовима који припадају првом наведеном оквиру, на граматичком плану тематизован је мушкарац који се јавља као субјекат, док се жена/женско тело појављује само као објекат и пасивни узрочник његовог доживљаја. Највећи број примера припада другом оквиру, у коме су најбројније именице релационе семантике које именују родбинско-партнерске односе, што упућује на то да је такав статус жене уобичајен, док изостају именице из групе *nomen attributiva* и *nomen agentis*. У трећем оквиру тематизована је жена,

говори се о њој као о бићу са сопственим квалитетима и способностима, те се често налази у позицији субјекта.

Миодарка Тепавчевић бавила се особеностима Андрићевог језика кроз анализу синтаксичких конструкција, лексике и других средстава којима писац постиже, како ауторка наводи, савршенство изражајне форме (*О неким језичким одликама Андрићевих „Знакова њоред њуџа“*). Као важне особине његовог стила истичу се избрушен исказ, синтаксичке дигресије, семантичка контрастирања, реалистичка комбинаторика и особена лексика. Анализа почиње објашњавањем рефлексивно-парентетичких конструкција, које се често јављају у делу, а представљају мање или више независне додатке другим исказима или реченицама. Оне носе додатно обавештење везано за главни исказ, издвајају се интерпункцијом и интонацијом, а могу се јавити у облику разних синтаксичких структура – речи, синтагме, клаузе, реченице и текста. Као битна одлика Андрићевог стила наведен је и поступак парцелације, којим се реченица рашчлањује и постижу се динамичност и различити стилски ефекти. Као карактеристике језика писца наводе се и кумулације, које подразумевају низање, гомилање и понављање језичких јединица и доприносе експресивности и ритмичности исказа, те емотивном и комуникативном наглашавању. Истакнути су и специфична мелодијска структура и стилогени интерпункцијски поступци, као и стварање необичне лексике.

5. Прва два, од укупно четири рада у одељку зборника под називом *Андрићеви знакови изван „Знакова“* велику пажњу поклањају Андрићевом односу према историјским чињеницама и утицају историје на културу и књижевност у Босни (Елвин Алијановић, *Андрићев њољед на свијетџ у дјелу „Развој духовног животоџа у Босни њод уџицајем џурске владавине са осврџом на духовни животоџ џрије османског освајања“*; Аница Билић, *Андрићев нараџив о зулumu џовијесџи у (не)мирној Босни*). У раду *Андрићева „Ауџиобиоџрафија“ као доказ џосџојања* Тамаре С. Пилетић кроз анализу наведене приповетке настоји се приказати ауторово размишљање о односу литерарног стваралаштва и стварног живота, док је последњи рад у поглављу повећен испитивању структуре необичне Андрићеве песме *Лили Лалауна* (Бранко Тошовић, *Лили Лалауна*).

6. Пети одељак зборника (*Округџли сџо*) садржи писане верзије излагања Давора Дукића и Бранка Тошовића изнесене на дискусији одржаној 26. септембра 2015. у Грацу, у којима се аутори осврћу на теме везане за проблеме издавања *Знакова*, везе са остатком пишчевог опуса, противречности у записима, његову идеју Бога и мистике, те на везу овог дела и традиције филозофске мисли.

7. Шести део носи наслов *Још о Андрићевој „Авџији“ и „Хроници“* и садржи три рада. Први од њих назван је *Функције језика у радио-драми „Проклеџта авџија“* (Биљана Бранић Латиновић) и наглашава преплитање референцијалне (као централне), емотивне, метајезичке, фатичке, директивне и поетске функције језика у овој адаптацији. Зринка Ћоралић и Мерсина Шехић поново се јављају као коаутори, сада у раду *Именице сџираног џоријекла у језичкој сџрукџури „Проклеџте авџије“*. У тексту наведеног дела утврђује се прису-

ство позајмљеница, са закључком да су најбројнији турцизми, док су с обзиром на семантичко поље најбројнији називи којима се ословљавају лица, верски изрази и занимања. Наглашено је и како њихов избор има важну улогу у градњи естетског утиска и остваривању поруке читаоцу. Последњи рад у овом поглављу носи наслов *И далеко и дубоко, ни тамо, ни овде: семантика простора* у „Травничкој хроници” *Иве Андрића* (Наташа Трнавац Ђалдовић), а испитује значења простора у делу са психолошког, антрополошког и социолошког становишта, посматрајући роман у светлу књижевне географије и картографије и приступајући *мапирању* књижевног простора.

8. Завршни одељак зборника (*Прилози*) садржи три прилога, од којих прва два потписује Александра Батинић. Први текст је прозни и описује замишљени сусрет са писцем који говори о симболу моста (*Андрићеви мостови*), док други представља поетску творевину у стиху (*Повраћајак*). Зборник се завршава текстом уредника Бранка Тошовића, као што је и почео, а у центар пажње овде се ставља Андрићево виђење балканског простора као *пређе* света на граници између Истока и Запада, у коме се укрштају различите религије, културе и цивилизације. Из дела великих писаца попут *Иве Андрића*, како закључује аутор, подељена Европа може доста да научи.

Мила Дражић

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија

mila.dragic@ff.uns.ac.rs

УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА ЗА ШТАМПУ

Часопис *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* објављује изворне научне радове, научну критику и приказе, хронику и библиографију из области филолошких и лингвистичких проучавања. Радови који су већ објављени или понуђени за објављивање у некој другој публикацији не могу бити прихваћени за објављивање у *Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику*. Ако је рад био изложен на научном скупу у виду усменог саопштења, податак о томе треба да буде наведен у посебној напомени при дну прве странице чланка.

Језици рада су српски језик, остали словенски језици, енглески, немачки и француски. Радови на српском објављују се ћирилицом и за њих се примењује *Правопис српскога језика* Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мата Пижурице (Нови Сад: Матица српска, 2010).

Аутор је обавезан да поштује научне и етичке принципе и правила приликом припреме рада, у складу са међународним стандардима. Предајом рада аутор гарантује да су сви подаци у раду тачни, како они који се тичу самога истраживања, тако и подаци о литератури која је коришћена, те наводи из литературе.

У *Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику* објављују се радови који имају једног или два аутора.

1. ПРЕДАЈА РУКОПИСА

Електронску верзију рукописа у Word и PDF формату послати на адресу: jdjukic@maticasrpska.org.rs. У електронској верзији не наводити податке о аутору, већ их дати у тексту електронске поруке (назив и седиште установе, електронска адреса аутора). Ако је аутора више, за свакога навести тражене податке. Верзија рукописа у PDF формату може бити замењена штампаном верзијом коју треба послати на адресу: Уредништво *Зборника Матице српске за филологију и лингвистику*, Матица српска, Улица Матице српске 1, 21 000 Нови Сад, Србија.

Рокови за предају радова су 1. април (за прву свеску) и 1. септембар (за другу свеску).

2. ПРОЦЕС РЕЦЕНЗИРАЊА

По пријему рада Уредништво, узимајући у обзир тему и опсег истраживања, у року од недељу дана одлучује да ли рад одговара профилу часописа и да ли ће бити послат на рецензирање. Радове рецензирају два квалификована рецензента. Поступак рецензирања је анониман у оба смера. На основу рецензија уредништво доноси одлуку да ли се рад: 1) одбија, 2) прихвата за

објављивање или 3) прихвата уколико аутор изврши неопходне измене и преправке рада, у складу са примедбама рецензената. Уколико се две рецензије разликују, Уредништво може затражити и мишљење трећег рецензента. Ревидирана верзија рада шаље се рецензентима/рецензенту на поновни увид и оцену или је, у случају мањих исправки, прегледа главни уредник (или један од чланова Уредништва) и након тога Уредништво доноси одлуку о објављивању.

У року од два месеца од пријема рукописа аутор се обавештава о томе да ли је рад прихваћен за објављивање и даје му се рок за евентуалну прераду или допуну рада. Рок за објављивање прихваћених радова је 12 месеци од предаје коначне верзије рукописа. Аутор је дужан да у року од 5 дана уради коректуру рада, када то буде од њега затражено.

3. СТРУКТУРА РАДА

Рад садржи: име и презиме аутора, наслов, сажетак и кључне речи на српском, сажетак и кључне речи на енглеском, основни текст, списак цитиране литературе, резиме, афилијацију и електронску адресу аутора. Дужина рада треба да буде до једног ауторског табака. У зависности од тематике рад може, у договору са Уредништвом, бити дужи.

Обавезан редослед елемената рада:

а) име и презиме аутора: у изворним и прегледним радовима изнад наслова уз леву маргину, у приказима и хроникама испод текста уз десну маргину, италиком; назив и број пројекта/програма у оквиру којег је чланак настао наводи се у подбелешци, везаној звездicom за наслов рада;

б) наслов рада: верзалом, центриран;

в) сажетак, који укратко представља проблем, циљ, методе и резултате истраживања (до 8 редова): а) на језику основног текста, без ознаке *Сажеџајак*; и б) на енглеском језику; лева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст;

г) *Кључне речи* (до 5): а) на језику основног текста; и б) на енглеском језику; лева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст;

д) основни текст;

ђ) ИЗВОРИ; ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА: центрирано;

е) резиме (сажет опис садржине рада, тј. проширени сажетак, до 1/10 обима основног текста): име аутора уз леву маргину, наслов рада (верзалом, центрирано), испод наслова *Р е з и м е* (центрирано и спационирано), текст резимеа; уколико је рад на српском језику, резиме може бити на енглеском, немачком, руском или француском; уколико је рад на страном језику, резиме је на српском; ако аутор није у могућности да обезбеди резиме на одговарајућем језику, треба да га напише на језику рада, а Уредништво ће обезбедити превод;

ж) назив и адреса установе у којој је аутор запослен и електронска адреса аутора, уз леву маргину (у приказима уз десну); називи сложених организација треба да одражавају хијерархију њихове структуре, један испод другог.

Структура изворног научног рада мора бити таква да се у уводу јасно представе: научни контекст проблема, уз осврт на релевантне резултате претходних истраживања, корпус, методе и циљеви истраживања, те да се,

након анализе истраживаног проблема, у закључку јасно представе резултати.

Прегледни рад, који не садржи оригиналне резултате истраживања, треба да пружи целовит и критички приказ одређеног проблема и релевантне литературе, нову синтезу научних информација, да укаже на сличности, разлике и недостатке у постојећој литератури и др. Прегледни рад треба да садржи и теоријски заснован став аутора.

4. ФОРМАТ

а) стандардни: А4; маргине 2,5 cm;
 б) фонт: Times New Roman; друге фонтове употребљене у тексту послати као посебан фајл; за црквенословенски текст користити фонт МОНАХ (аутори га могу добити обраћањем на електронску адресу jdjukic@maticasrpska.org.rs);

в) величина слова: основни текст 12 pt, а сажетак, кључне речи, подножне напомене, извори, цитирана литература, резиме, назив и адреса установе и електронска адреса аутора 10 pt;

г) размак између редова: 1,5;

д) напомене: у дну стране (footnotes, а не endnotes), искључиво аргументативне; први ред увучен 1,5 cm у односу на основни текст;

ђ) за наглашавање се користи *иџалик* (не **болд**);

е) наслови појединих сегмената рада дају се малим верзалом, увучени за 1,5 cm и интегрисани у почетне параграфе; пожељно је да буду нумерисани (**1.**, 1.1., 1.2., 1.2.1. итд.); параграфи **1.**, **2.** итд. одвајају се од претходног параграфа једним празним редом, а параграфи 1.1., 1.2. итд. размаком од 6 pt;

ж) илустративни примери се дају издвојени из основног текста; увучени су за 1,5 cm у односу на основни текст и од њега одвојени размаком од 6 pt; величина фонта 11pt.

5. ЦИТИРАНЕ ФОРМЕ

а) наслови посебних публикација који се помињу у раду штампају се италиком;

б) цитати се дају под двоструким знацима навода (у раду на српском „...”, у радовима на другим језицима у складу с одговарајућим правописом), а цитат унутар цитата под једноструким знацима навода (‘...’); пожељно је цитирање према изворном тексту (оригиналу); уколико се цитира преведени рад, у одговарајућој напмени навести библиографске податке о оригиналу; доследно се придржавати једног од наведених начина цитирања;

в) краћи цитати (2–3 реда) дају се унутар текста, дужи цитати се издвајају из основног текста (увучени), са извором цитата датим на крају;

г) пример се наводи италиком, а његов превод под једноструким знацима навода (‘...’).

6. ЦИТИРАЊЕ РЕФЕРЕНЦИ ИНТЕГРИШЕ СЕ У ТЕКСТ, НА СЛЕДЕЋИ НАЧИН:

а) упућивање на студију у целини: (Грицкат 1975);

б) упућивање на одређену страну студије: (Веџерка 1961: 59–60);

в) упућивање на одређено издање исте студије: (Радовановић 1986²: 66);

г) упућивање на студије истог аутора из исте године: (Бугарски 1986а: 55), (Бугарски 1986б: 110);

д) упућивање на студију два аутора: (Гамкрелидзе – Иванов 1984: 320–364);

ђ) студије истог аутора наводе се хронолошким редом: (Halle 1959; 1962);

е) уколико библиографски извор има више од два аутора, у парентези се наводи презиме првог аутора, док се презимена осталих аутора замењују скраћеницом и др./et al.;

ж) страна имена се у тексту на српском језику транскрибују; у парентези се наводе у оригиналној графици;

з) ако је из контекста јасно који је аутор цитиран, у парентези није потребно наводити његово презиме, нпр.

Ради се, очигледно, о социолингвистичким параметрима комуникације, које детаљно разматра и образлаже М. Радовановић (1986: 67–69).

и) ако се упућује на радове двају или више аутора, податке о сваком следећем раду одвојити тачком и запетом, нпр. (Белић 1958; Стевановић 1968);

ј) рукописи се цитирају према фолијацији (нпр. 2а–3б), а не према пагинацији, изузев у случајевима кад је рукопис пагиниран.

7. ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

У текстовима писаним ћирилицом најпре се наводе (према азбучном реду презимена аутора) радови објављени ћирилицом, а затим (према абecedном реду презимена аутора) радови објављени латиницом; у текстовима писаним латиницом редослед је обрнут; сви редови осим првог увучени су за 1,5 cm употребом тзв. „висећег” параграфа; презиме аутора дати малим верзалом; у радовима на енглеском, немачком и француском референце ћирилицом се могу транслитерovati латиницом.

Литература се наводи на следећи начин:

а) књига (један аутор):

Грицкат, Ирена. *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Народна библиотека Србије, 1975.

б) књига (више аутора):

RADDEN, Günter, René DIRVEN. *Cognitive English Grammar (Cognitive Linguistics in Practice 2)*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007.

в) рад у часопису:

Нанн, Adelaide. Verbal Nouns and Adjectives in Some Ancient Languages. *Language* 42/2 (1966): 378–398.

г) рад у зборнику радова:

Пипер, Предраг. О когнитивнолингвистичким и сродно усмереним проучавањима српског језика. Предраг Пипер (ур.). *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*. Београд: САНУ, 2006, 9–46.

д) речник:

ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* (red. Eva Havlová), 1–. Praha: Academia, 1989.

ђ) фототипско издање:

ИВИЋ, Милка. *Значења српскохрватског инструменџала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*. Београд, 1954. Београд: Српска академија наука и уметности – Београдска књига – Институт за српски језик САНУ, 2005.

е) рукописна грађа:

НИКОЛИЋ, Јован. *Песарица*. Темишвар: Архив САНУ у Београду, сигн. 8552/264/5, 1780–1783.

ж) публикација доступна on-line:

VELTMAN, K. H. *Augmented Books, Knowledge and Culture*. <<http://www.isoc.org/inet2000/cdproceedings/6d/6d.>> 02.02.2002.

CONTENTS

ZUZANNA TOPOLIŃSKA. Distribution of Grammaticalized Information Between Sentence and Noun Phrase. ORSAT LIGORIO. SC *Blavor* (On Balkan Latin XI). JASMINA DRAŽIĆ JELENA AJDŽANOVIĆ. The Pragmatics and Semantics of Imperative Utterances of the Type *budi kratak* [= *be brief*]. IVANA MIŠKELJIN. Discourse Functions of Topicalization and Left Dislocation in Serbian. NATAŠA KIŠ. One Example of Language (Non)economy: Synonymic Relations Between Deadjectival Noun of Foreign Origin. VLADAN JOVANOVIĆ. Participial Formations with Suffixes *-ći* and *-vši* in Contemporary Texts of Serbian Orthodox Theology. SLOBODAN NOVOKMET. Metaphorical Meanings of Zoonyms Referring to Humans of Low Intelligence in the Serbian Language. ŽARKO BOŠNJAKOVIĆ. Comparison of Adjectives in the Prizren-South Morava and North Shar Mountains Slavic Vernaculars of Kosovo and Metohija. MIRJANA MIRIĆ. The Degree of Grammaticalization of De-volitive Future in Timok Vernacular. DOJČIL VOJVODIĆ. On the Grammatical Status of Imperative Inclusive in Russian, Serbian and Other Slavic Languages. DRAGANA POPOVIĆ. Lexical Meaning of the Verbs of Perception and the Category of Aspect (on the Material from Russian and Serbian Language). CHRONICLE. REVIEWS.

Зборник Матице српске за филологију и лингвистику
Издаје Матица српска
Излази двапут годишње
Уредништво и администрација: Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: 021/6622-726
e-mail: zmsf1@maticasrpska.org.rs
www.maticasrpska.org.rs

Редакција LX/1 књ. Зборника Матице српске за филологију и лингвистику
закључена је 15. маја 2017.

За издавача: проф. др Ђорђе Ђурић, генерални секретар Матице српске

Стручни сарадник Одељења: Јулкица Ђукић

Технички уредник: Вукица Туцаков

Штампање завршено јуна 2017.

Компјутерски слог: Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа: Сајнос, Нови Сад

Штампање ове свеске Зборника омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

80/81(082)

ЗБОРНИК Матице српске за филологију и лингвистику –
Archivum philologicum et linguisticum / главни и одговорни уред-
ник др Јасмина Грковић-Мејдор. – 1984/1985, књ. 27/28–. – Нови
Сад : Матица српска, Одељење за књижевност и језик, 1985–.
– 24 cm

Наставак публикације: Зборник за филологију и лингвистику

ISSN 0352-5724

COBISS.SR-ID 9630978